

DEJINY

2/2013

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2013 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22013.html>

Dejiny 2/2013 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22013.html>

Ilustrácia na obálke: Ľubo Guman: *Zvestovanie Pána*

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Wacław Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., Mgr. Martin Klempay, PhDr. Peter Koval', PhD.,
Mgr. Maroš Melichárek, PhD., Mgr. Tibor Dohnanec, PhDr. Miroslav Baláž

Recenzenti čísla:

PhDr. Milan Belej, CSc., PaedDr. Alžbeta Bojková, PhD., PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.,
Mgr. Marcela Domenová, PhD., Mgr. Peter Fedorčák, PhD., doc. PhDr. Libuša Franková,
CSc., doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc., prof. PhDr. Roman Holec, CSc., doc. PhDr.
Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Marcel Nemec, PhD., doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.,
doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD. (do angličtiny)

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2013
ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Nadežda Jurčišinová</i>	9
Na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	12
Cech holičov a felčiarov v Prešove v rokoch 1647 – 1862 a jeho artikuly / The barber and chirurg guild in Prešov from 1647 to 1862 and its guild articles (Recenzenti: Mgr. Marcela Domenová, PhD., Mgr. Peter Fedorčák, PhD.)	
<i>Peter ŠVORC</i>	25
Mestá na východnom Slovensku po vzniku ČSR a ich židovskí obyvatelia / Cities in Eastern Slovakia after the creation of Czechoslovakia and Jewish residents. (Recenzenti: PhDr. Milan Belej, CSc., doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.)	
<i>Milada KOPČANYIOVÁ</i>	47
Československé štátne dievčenské reformné reálne gymnázium v Košiciach v prvom desaťročí existencie Československej republiky / The Czechoslovak state high reformatory school for girls in Košice during the first decenniu of existence of Czechoslovak republic. (Recenzenti: PaedDr. Alžbeta Bojková, PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.)	
<i>Valéria PULENOVÁ</i>	60
Gymnaziálne školstvo v Rožňave od jeho počiatkov do vzniku Československej republiky v roku 1918 / Grammar School Education in Rožňava from its Beginnings to the Creation of the Czechoslovak Republic in 1918 (Recenzenti: doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.)	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	77
Prešovská turistika a cestovný ruch v prvých rokoch druhej svetovej vojny / Prešov tourism and tourist trade in the early years of World War II. (Recenzenti: PhDr. Marcel Nemec, PhD., doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.)	

LUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Libuša FRANKOVÁ</i>	98
Pôsobenie pedagóga, teológa a cirkevného historika Antona Ľudovíta Munyayho na prešovskom dištriktuálnom osemtriednom gymnáziu / Activities of teacher, theologian and historian Anton Ľudovít Munay at Prešov County Grammar eight class school (Recenzent: PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.)	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	108
Kultúrno-spoločenská činnosť Juraja Kellu počas pôsobenia na Šariši (1874 – 1898) / Cultural and Social Activities of Juraj Kello during His Stint in Šariš (1874 – 1898) (Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.)	
<i>Lubica BABOTOVÁ</i>	123
Pocta kanadskému historikovi / Tribute to Canadian historian	

DISKUSIA / DISCUSSION

<i>Marianna ORAVCOVÁ</i>	132
Sto rokov zabudnutia. Slováci na sočskom fronte – v slovenskej a kolektívnej pamäti / One hundred years of oblivion. Slovaks on the Italian front – in Slovak and collective memory	

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY / STUDY MATERIALS

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	142
Vystúpenie Mateja Metoda Bellu na česko-slovenských poradách v Luhačoviciach v roku 1912/ Presentation of Matej Metod Bella on Czech-Slovak Luhačovice meetings in 1912 (Recenzent: prof. PhDr. Roman Holec, CSc.)	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Peter ŠVORC</i>	162
„Menej histórie v mojom živote by mi neuškodilo“ (Rozhovor s popredným českým historikom univ. prof. PhDr. Robertom Kvačkom, CSc. / „Less history in my life would not hurt me“ (Interview with a leading Czech historian univ. prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.)	
<i>Marianna ORAVCOVÁ</i>	166
Prvá svetová vojna v slovinskej historiografii (Rozhovor so slovinskou historičkou doc. dr. Petrou Svoljšak) / The First World War in Slovene historiography (Interview with the Slovenian historian doc. dr. Petra Svoljšak)	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Dalibor MIKULÍK</i>	176
Hrad Lubovňa v premenách... / Castle Lubovňa in changes of time...	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	188
FERENČUHOVÁ, Bohumila. Biografia a historiografia. Slovenský, český a francúzsky pohľad. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2012. 240 s. ISBN 978-80-971247-2-4.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	189
BÁEZ, Fernando. Obecné dějiny ničení knih. Brno : Host, 2012. 604 s. ISBN 978-80-7294-697-6.	
<i>Peter LACA</i>	190
Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Vy ste chrám živého Boha. Ed. Ľubomír PETRÍK. Prešov : PETRA, 2012, 379 s. ISBN 978-80-8099-064-0.	

<i>Martin KLEMPAY</i>	195
KOVÁČOVÁ Viera a kol. Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012. 212 s. ISBN: 978-80-89514-12-0.	
<i>Peter KOVAL</i>	196
Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945 – 1989). Ed. Jaroslav Pažout. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů; Technická univerzita v Liberci, 2013, 254 s. ISBN 978-80-87211-93-9; ISBN 978-80-7372-971-4	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Luciána HOPTOVÁ</i>	200
Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove do Bieloruska. Brest 13. až 17. máj 2013 / Excursion of students of the Institute of History in Prešov to Belorussia. Brest 13. – 17. May 2013	
<i>Katarzyna STUKUS – Daniel HANÍK</i>	203
Medzinárodná vedecká konferencia Polska – Slovacja – Ukraina. Trójpogranicze wielokulturowe. Rzeszów 20. – 21. jún 2013 / International Scientific Conference. Polska – Slovacja – Ukraina. Trójpogranicze wielokulturowe. Rzeszów 20. – 21. June 2013	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	206
Dr. Pavel Blaho a formovanie slovenskej politiky. Martin 27. a 28. jún 2013 / Dr. Pavel Blaho and shaping of Slovak policy. Martin 27. and 28. June 2013	
<i>Peter ŠVORC</i>	209
Východné Slovensko v slovenských národných dejinách. Košice, 4. júl 2013 / Eastern Slovakia in Slovak national history. Košice, 4. July 2013	
<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	211
Kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografov. Zlín, 6. – 8. október 2013 / Colloquium of Slovak, Czech and Moravian bibliography. Zlín, 6. – 8. October 2013	
<i>Martin KLEMPAY</i>	214
Seminár Česko-slovenské vzťahy/ Slovensko-české vzťahy. Liberec 22. – 23. august 2013 / Seminar Czech-Slovak relations/Slovakia-Czech relations. Liberec 22. – 23. August 2013	
<i>Tibor DOHNANEC</i>	217
Medzinárodná vedecká konferencia: Vzdelanosť a spoločenské úlohy: vzdelanosť aristokracie v 17. – 20. storočí a jej činnosť podporujúca umenie, rozvoj školstva, budovanie a modernizáciu majetkov. Prešov 12. a 13. september 2013 / International Scientific Conference: Education and social roles: the education of the aristocracy in 17. – 20. Century and its work supporting arts, education development, building and upgrading assets. Prešov 12. a 13. september 2013	

<i>Ján DŽUJKO</i>	221
Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách Slovenska (knižná kultúra – pamiatky – osobnosti). Prešov 17. september 2013 / Christian culture and its place in the history of Slovakia (literary culture – sights – personalities). Prešov 17. September 2013	
<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	223
Poznávanie dejín Slovenska: Pramene, metódy a poznatky. Prešov 25. – 26. september 2013 / Learning about the history of Slovakia: Sources, methods and findings. Prešov 25. – 26. September 2013	
<i>Peter ŠVORC</i>	228
12. Internationales Symposium der Stiftung Ettersberg. Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945. Weimar 18. – 19. október 2013	
<i>Richard PAVLOVIČ</i>	231
39. zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov. Košice 21. – 23. október 2013 / 39th session of the Czech-Slovakian/Slovakia-Czech commission of historians. Košice 21. – 23. October 2013	
<i>Martin KLEMPAY</i>	234
Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1919 – 1946. Prešov 6. a 7. november 2013 / Ruthenia in the history of Czechoslovakia 1919 – 1946. Prešov 6. and 7. November 2013	
<i>Ján DŽUJKO</i>	238
Spoločnosť a knižná kultúra (knižnice – osobnosti – udalosti). Prešov 11. november 2013 / Society and literary culture (libraries – personalities – events). Prešov 11. November 2013	
O autoroch / A word about authors	240
Informácie pre autorov / Information for contributors	243

Bardejovské Kúpele. Pomník ruským vojakom, ktorí padli v bojoch na severovýchodnom Slovensku počas prvej svetovej vojny. Dal ho postaviť Ruský krížok v Košiciach v r. 1932. Foto Peter Švorc ➤

НА ПОМНУЮ РУССКИХ ВОИНОВ
ОПАСАЮЩИХСЯ РУССКОМУ
РОДУ

ПОСТАВЛЕН РУССКИМ КРУЖОМ В АРМИИ
1937

OBETIAM
VALKY
1914 1918

HRDINOVIA II OBDOBJA
1920 - 1945
PAUL ADY JANEKY ZILI
PAVEL OZADAL
FRANTISEK DANIELK
FRANTISEK KAPANEK
FRANTISEK HAZUR
JANOSLAV KLENES
JOZEF STACHOVIC

Vážení čitatelia, do rúk sa vám dostáva druhé číslo časopisu *Dejiny*. Ťažisko v ňom tvoria štúdie, ktoré sú tematicky zamerané na východné Slovensko, čo korešponduje s výskumnými projektmi ich autorov. Na rozdiel od predchádzajúcich čísel sme v tomto čísle v rubrike Rozhovory ponúkli nie jeden, ako zvyčajne, ale dva rozhovory – jeden s českým historikom európskeho formátu, univerzitným profesorom Robertom Kvačekom, druhý s poprednou slovinskou historičkou, docentkou Petrou Svoljšak, ktorý nám sprostredkovala veľvyslankyňa Slovenskej republiky v Slovinsku Marianna Oravcová. Kým profesor Robert Kvaček viac-menej sumarizuje svoju doterajšiu historickú produkciu v kontexte česko-slovenských dejín, Petra Svoljšak akcentuje blížiacu sa 100. výročie prvej z najväčších vojnových katakliziem 20. storočia – prvej svetovej vojny.

Širší historiografický kontext časopisu *DEJINY* 2/2013 dopĺňa profil popredného kanadského historika prof. Dr. Paula Roberta Magocsiho z univerzity v Toronte, ktorému v júni 2013 Vedecká rada Prešovskej univerzity v Prešove udelila čestný titul *Doctor honoris causa*. Jeho portrét z pera Lubice Babotovej a príhovor, ktorý profesor Magocsi predniesol pri príležitosti prevzatia uvedeného titulu, nadväzujúc na uvedené rozhovory, do istej miery uzatvárajú pohľad na prácu a poslanie historika i historickej vedy v súčasnosti.

Aj v tomto čísle sme dali priestor anotáciám a recenziám kníh, ktoré zaujali a o ktorých by mala naša historická obec vedieť a diskutovať o nich, rovnako sme chceli uviesť celý rad vedeckých podujatí, ktoré sa uskutočnili v druhom polroku 2013 a o ktorých nás informovali naši kolegovia.

Slovenská historická obec žila aj v roku 2013 bohatým a pestrým vedeckým životom. Desiatky nových kníh, vedeckých štúdií, konferencií i odborných seminárov ukázali, že naša spoločnosť sa zasa mohla dozvedieť nové veci o svojej minulosti. Veríme, že aj náš časopis svojou troškou prispel a prispieva do mozaiky poznania slovenských, ale aj inonárodných dejín v stredoeurópskom priestore.

Vážení čitatelia, želim vám príjemné čítanie tu uverejnených príspevkov a našim autorom ďakujem za ich podiel na podobe tohto čísla.

Pred vstupom do nového roku 2014 v mene redakcie časopisu vám všetkým prajem dobré zdravie, pracovné úspechy, tvorivosť a elán do ďalšej práce.

Nadežda Jurčišinová

ŠTÚDIE

Paríž, Chateau Saint-Germain. Foto Jozef Jurčíšín

◀ *Olomouc. Foto Peter Švorc*

CECH HOLIČOV A FELČIAROV V PREŠOVE V ROKOCH 1647 – 1862 A JEHO ARTIKULY

Michaela KURINOVSKÁ

Abstract: *The barber and chirurg guild in Prešov from 1647 to 1862 and its guild articles.* In period of years 1647 – 1862 the existention and operation of the barbers and chirurges guild in Prešov is documented. Guild articles contain the most relevant information about guild. There are six preserved specimens of guild articles in Štátny archív Prešov – pobočka Prešov in fund Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), the regulations for apprentices and journeymen are counted in this volume as well. The aim of the thesis is to hint the life of guild members in the guild, orders, which they had to abide and to find out some specifics from the guild articles – mainly in the medical sphere, because of not economy, but medical and cosmetical intention of the guild.

Key words: Guild. Barbers. Chirurges. Guild articles. Prešov. 17th century. 18th century. 19th century.

Choroby a iné zdravotné ťažkosti sprevádzali ľudstvo od nepamäti. O ich odstránenie alebo aspoň zmiernenie sa staral zdravotnícky personál – či už školený alebo nie. Medzi neškolených zdravotníckych pracovníkov patrili aj holiči a felčiari, resp. chirurgovia, ktorí si v niektorých mestách zakladali vlastné cechy.

Prví, ktorí v stredoveku na našom území vykonávali chirurgické zákroky, boli lekári – kňazi a neškolení ľudoví liečitelia. Cirkevná zásada „ecclesia abhorretur sanguine“ zo synód a nariadení napr. v 12. a 13. storočí, kde bolo kňazom zakázané vykonávať chirurgickú činnosť, dokazuje tendenciu oddeliť chirurgiu od lekárskeho vied. Chirurgia bola postupne degradovaná na úroveň remesla.¹ Poskytovanie chirurgických zákrokov nebolo nikým riadené² – zmena nastala zorganizovaním cechov remesiel poskytujúcich zdravotnú starostlivosť.³ Existovali (podľa názvu) tri druhy takýchto cechov – kúpeľníkov, holičov, chirurgov alebo ich kombinácie.

V kompetenciách zdravotníckych pracovníkov jednotlivých týchto cechov⁴ je veľa nejasností, resp. kompetencie v poskytovaní jednotlivých zákrokov medzi nimi

- 1 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 129-130.
- 2 Zdravotná starostlivosť o väčšinu obyvateľstva zostala v rukách neškolených empirikov. Kurzy končiace skúškami boli pre magistrov chirurgie zavedené v roku 1770. Odvtedy chirurgovia bez vysokoškolského vzdelania nesmeli vykonávať prax. Noví chirurgovia nenadviazali na chirurgov – ránhojičov, ale na lekárov alebo staršie chirurgické školy. DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 129.
- 3 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 130.
- 4 U nás existovali v 16. – 19. storočí. Bližšie ŠPIESZ, Anton. *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (SAV), 1972, s. 100, 269; ŠPIESZ, Anton. *Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku*. Martin : Osveta, 1983, s. 88; HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin : Muzeálna slo-

nie sú presne vymedzené. Ako základná charakteristika pracovnej náplne holičov, barbierov sa v literatúre najčastejšie uvádza holenie brady a strihanie a úprava vlasov ako umývanie alebo natáčanie. Tam, kde nebol samostatný cech parochniarov, sa venovali aj výrobe parochní.⁵ Okrem tejto činnosti aj liečili a vykonávali drobné chirurgické zákroky.⁶ Chirurgovia, ránhojiči, felčiari sa podľa literatúry zaoberali naprávaním zlomenín, vytknutín, ošetrovaním rán a pomliaždenín, otváraním vredov, trhaním zubov, púšťaním žíl, prípravou rôznych liečivých prípravkov – masť, náplastí, preháňadiel a pod.⁷ Kúpeľníci svoje povolanie vykonávali v mestských kúpeľoch. Poskytovali hlavne možnosť telesnej očisty, masáže, odstraňovali kozmetické nedostatky a ošetrovali kožné choroby. Okrem hygienických a kozmetických úkonov vykonávali aj úkony chirurgické.⁸

Spomenuté nejasnosti, resp. prelínanie kompetencií na niektoré úkony, pravdepodobne vyplývajú z obdobia a okolností vzniku daného remesla. Od 13. do 16. storočia sa v niektorých mestách nachádzali tzv. chirurgovia, boli to však asi kúpeľníci (bader), ktorí vykonávali aj chirurgickú činnosť v službách nejakého mesta. Z toho pramení tvrdenie, že základ chirurgickej činnosti treba hľadať v mestských kúpeľoch.⁹

Problémy s kontrolou poskytovania chirurgických služieb vyústili do vzniku cechov združujúcich zdravotníckych pracovníkov týchto profesií. Chirurgická činnosť bola vyhlásená za remeslo (ars chirurgica, die Kunst der Wundtarzney) a mohla sa

venská spoločnosť (MSS), 1943, s. 29, 47, 49, 52-55, 58, 59, 65; DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 130; MAJERECH-MRZÚCH, J. *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava : Academic Electronic Press (AEP), 2000, s. 163, 165; STRIEBEROVÁ, Mária. Cechový život v Bratislavskom Podhradí so zvláštnym zreteľom na zdravotnícke povolania. In *Historické štúdie* 42. Zost. Milan Krajčovič. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 2002, s. 155.

5 MAJERECH-MRZÚCH, J. *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2000, s. 163.

6 HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin : MSS, 1943, s. 29; MAJERECH-MRZÚCH, J. *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2000, s. 163; BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 39; RIPPA, Blažej Konštantín. *K histórii medicíny na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956, s. 36. Uvádza ich ako holičov – ránhojičov a za nimi vykonávanú činnosť pokladá aj kúpanie.

7 BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 77. Takisto MAJERECH-MRZÚCH, J. *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2000, s. 164; LENGVELOVÁ, Tünde. *Zdravotníctvo, hygiena a sociálne služby v zemepanských mestách v 16. – 17. storočí*. In *Historické štúdie* 42. Zost. Milan Krajčovič. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 2002, s. 149.

8 BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 61, 63. Podobne HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin : MSS, 1943, s. 29; MAJERECH-MRZÚCH, J. *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2000, s. 165.

9 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 130. Toto tvrdenie uvádza aj: BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 61.

vykonávať len v týchto cechoch. V Uhorsku ich hlavným cieľom nebolo poskytovanie odbornej pomoci (to bolo až na druhom mieste), ale ochrana hospodárskych záujmov členov cechu.¹⁰

Podľa spomenutej pracovnej náplne jednotlivých remesiel by sa mohlo zdať, že sa medzi týmito profesiami nerobili veľké rozdiely, ale podľa Norberta Duka Zólyomiho netreba pozerať na označenie remeselníka (holič – chirurg – kúpeľník),¹¹ podstatné je to, či boli príslušníci profesie oprávnení vykonávať chirurgické remeslo. Holič (prípadne kúpeľník) sa po splnení predpokladov na vykonávanie remesla (tri – štyri učňovské roky, tri – štyri tovarišské roky, ak išlo o kúpeľníka aj vandrovka a práca v kúpeľoch, a nakoniec zloženie skúšky) dostal na vyšší stupeň ránhojiča. Ak nebol vyučený remeslu, klesol na úroveň holiča alebo potulného ránhojiča. Vyučení ránhojiči a kúpeľníci mali dielňu vybavenú masťami, náplastami a chirurgickými nástrojmi. Osoby, ktoré ošetrovali sa v artikuloch nazývali pacienti alebo chorí. Majiteľ chirurgickej dielne si tiež nemohol svojvoľne zriadiť holičskú dielňu alebo kúpele – kúpeľnú komoru. Tie sa povoľovali osobitne.¹²

Najstaršia písomná zmienka o prešovských mestských kúpeľoch je v testamente správcu Kostola sv. Mikuláša – Mikuláša Stiera (zvaného aj Thurkutus) z roku 1389.¹³ Ďalšie zmienky o mestských kúpeľoch sú z roku 1424 (vtedy sa spomínajú aj s budovou nemocnice a chudobinca).¹⁴ Okolo polovice 15. storočia bola postavená nová budova kúpeľov. V roku 1503 sa opäť spomínajú v mestskom špitáli. V roku 1545 boli podľa daňovej knihy kúpele v Maďarskej štvrti. Podľa iného prameňa boli kúpele v roku 1617 na Jarkovej ulici.¹⁵

Záznam o prvom doteraz známom prešovskom kúpeľníčkovi – Erazmovi je z roku 1429.¹⁶ V roku 1498 bol kúpeľníkom majster Lasselnn a v roku 1499 majster Ján (Jones balneator). Ďalší záznam je o Ladislavovi Balneatorisovi z roku 1509. Podľa účtovných kníh (1510 – 1515) bol Albert Bader členom mestskej rady. V roku 1532 pôsobil v Prešove chirurg menom Ján. V daňových knihách z roku 1545 je spomenutý Hans Bader, Gašpar Barbyr a Martin Bader. V roku 1558 bol za občana mesta prijatý De-

10 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 130.

11 Podľa neho je toto označovanie nepresné a nesystémové. V samotných cechových artikuloch sa niekedy v titulnej časti uvádzala len jedna z nich a v texte dve alebo aj všetky tri. DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 131.

12 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 130 – 131.

13 DOMENOVÁ, Marcela. Zdravotníctvo, hygiena a údržba poriadku v meste Prešov na prelome 15. a 16. storočia. In *Annales historici Presovienses* 8/2008. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2009, s. 60.

14 *Dejiny Prešova* 1. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 224.

15 BARTUNEK, Anton. Počiatky ránhojičstva a chirurgie v Prešove. In *Lekársky obzor*, roč. 30, 1981, č. 2, s. 102, 103.

16 DOMENOVÁ, Marcela. Zdravotníctvo, hygiena a údržba poriadku v meste Prešov na prelome 15. a 16. storočia. In *Annales historici Presovienses* 8/2008. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2009, s. 63.

meter Barbyr a František Barbyr. V roku 1640 sa ako člen mestského zastupiteľstva spomína kúpeľník Ján Grof a po roku 1650 Mikuláš Sängner.¹⁷

Do polovice 17. storočia existovali v Prešove remeslá holičov, kúpeľníkov a ránhojičov, ale neboli organizované v cechu. K tomu došlo až v roku 1647, keď prešovský magistrát potvrdil artikuly cechu holičov a ránhojičov. Jeho fungovanie je doložené do roku 1862.¹⁸

Najstaršie zachované cechové artikuly prešovského cechu holičov a felčiarov boli potvrdené mestským magistrátom Prešova 17. apríla 1647. V úvodnom protokole cechových štatútov sa v skratke uvádza história daného cechu. V tomto prípade sa spomína, že do doby vydania artikulov bolo ich spoločenstvo bez pravidiel, a že tento stav im bol na škodu. Je pravdepodobné, že tento cech bol novovzniknutý a oficiálne predtým v Prešove neexistoval, hoci sa remeslo prevádzkovalo. Avšak spomínajú sa v ňom piati majstri tejto profesie, ktorí predstúpili pred richtára a mestskú radu: Juraj (Georg) Schillinger, Pavol (Paul) Rosnawer, František (Frantz) Weiszburger, Juraj (Georg) Konczizsky, Ján (Hans) Schillinger a Bartolomej (Bartholomaeus) Holtzkampf (v cechovej knihe ako Holtzkamf).¹⁹ Keďže sa spomínajú určité mená²⁰ – istá organizácia tohto remesla v meste už existovala. Formovanie cechu pravdepodobne siaha do skoršej doby, teraz išlo najskôr len o jeho formálne potvrdenie.²¹

Celkovo je pre prešovský cech holičov a felčiarov zachovaných šesť exemplárov cechových artikúl. Dva z nich boli určené hlavne pre majstrov,²² tri konkrétne len pre učňov²³ a jedny pre tovarišov tohto cechu.²⁴ V jednom prípade (artikuly z roku 1647) ide o originál potvrdený mestským magistrátom.²⁵ Ostatné sa zachovali v odpisoch.²⁶ Exempláre artikúl pre majstrov obsahujú najviac informácií o vnútornom usporiadaní cechu. Pochádzajú z rokov 1647 (originál, obsahuje 42 artikúl)²⁷ a 1839 (odpis s 26 bodmi).²⁸ Nariadenia pre učňov a tovarišov sa zachovali len z 18. storočia

17 BARTUNEK, Anton. Počiatky ránhojičstva a chirurgie v Prešove. In *Lekársky obzor*, roč. 30, 1981, č. 2, s. 103.

18 Štátny archív (ŠA) Prešov, pobočka (pob.) Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*.

19 V cechovej knihe v zápise z dňa 26. marca 1647 sú uvedené maďarské varianty týchto mien: Szelinger Borbely Giorgy, Rosnay Borbely Pal, Feyervary Borbely Ferencz, Koncziczky Borbely Giorgy, Szelinger Borbely Janos a Holtzkamf Borbely Berthalom. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7, s. 9.

20 V matrike prijatých do zväzku mesta Prešov v rokoch 1538 – 1676 boli medzi rokmi 1645 – 1647 uvedení chirurgovia (chirurgus) Juraj (Georgius) Khunczinski alias Polaczok chirurgor, Bartolomej (Bartholomaeus) Rhamsackh a Ján (Johannes) Schillinger (poslední dvaja v rovnaký deň). V prvej polovici 17. storočia nadobudli mestské právo v Prešove aj iní chirurgovia, ktorí sa ale nestali členmi cechu. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Magistrát Prešov – knihy*, inv. č. 275, sign. 2118.

21 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

22 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1, 5.

23 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4, 6.

24 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

25 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

26 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4, 5, 6.

27 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

28 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 5.

– pre učňov z rokov 1769 (odpis tvorí 15 článkov)²⁹ a z rokov 1795 – 1797 (dva odpisy po 7 článkov),³⁰ pre tovarišov z rokov 1795 – 1797 (odpis s cechovou pečatou a overený cechovým komisárom a notárom – tvorí ho 17 článkov).³¹

Prešovský cech holičov a felčiarov od svojho začiatku disponoval cechovou pečatou. Odkaz na pečať je v texte cechových artikúl (z rokov 1647 a 1839). Mali byť ňou overené výučné listy (vysvedčenia).³² Táto (najstaršia) cechová pečať bola neskôr vymenená. Cech si v júni 1743 zaobstaral novú pečať s kruhopisom „*Sigillum Collegii Chyrurgor(um) Eperiensium*“. Podľa slovného popisu bola v pečatnom poli vyobrazená hlava, v nej nástroj na vŕtanie (prepichovanie) a človek, ktorý zákrok vykonáva v strede, napravo umývadlo (misa), naľavo kopija (tiež nástroj – špeciálny nôž, púšťadlo³³ na pretínanie žily).³⁴

V texte artikúl prešovského cechu holičov a felčiarov chýbajú informácie o rozdelení kompetencií medzi holičmi a felčiarmi. Samotní vykonávatelia profesie – všetci šiesti majstri, ktorí žiadali potvrdenie artikúl (1647) – sú v cechových artikuloch označení ako holiči a felčiari.³⁵ V cechových záznamoch v maďarskom jazyku ako borbély.³⁶ V latinsky písaných textoch sú vykonávatelia remesla označovaní ako chirurgovia – cech chirurgov (cehel chirurgicel,³⁷ chirurg,³⁸ contubernium chirurgorum³⁹), v slovenských ako felčiari – cech felčiarov (contubernium felcerske⁴⁰).

29 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4.

30 Nedatované artikuly. Datácia určená na základe komparácie s inými cechovými písomnosťami. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

31 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

32 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 5.

33 BARTUNEK, Anton. *Život a dielo lekárnik Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján: *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Osveta, 1984, s. 103.

34 „*Caput cum Trepano et Homo servans medius in dextra Elevatorium in sinistra Lancetam*“ ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7, s. 77. Cechové pečatidlo cechu holičov a felčiarov v Prešove sa v Štátnom archíve Prešov, pobočka Prešov nenachádza. V samotnom fonde *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)* sa nenachádza ani čitateľná pečať tohto cechu. Pravdepodobne sa cechová pečať nachádzala na výučnom liste, ktorý vydal cech v roku 1704. Pečať je odlepená (odtrhnutá). ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 3. Zachovaná pečať (ale nečitateľná) sa nachádza za artikulami pre tovarišov z rokov 1795 – 1797. Na pritlačenej pečati s clonou je viditeľná len časť kruhopisu: „...CHIRURGURUM...“ . ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

35 „*Balbierer vndt Wundtärtzte allesamt*“ . ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

36 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7.

37 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

38 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7.

39 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4.

40 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

Profesia sa v texte štatútov tohto cechu označuje ako remeslo (das Handwerk⁴¹), na niektorých miestach tiež ako umenie (die Kunst,⁴² ars chirurgica⁴³), alebo služba (der Dienste⁴⁴). Ten, kto žiadal o službu bol označený ako pacient (der Patient⁴⁵) alebo ranený (verwundete⁴⁶).

V cechu pravdepodobne mohli byť združení aj takí majstri, v kompetencii ktorých nebolo ošetrovanie, ktorí neboli felčiarmi, len holičmi (podľa cechových artikúl z roku 1647). V jednom bode týchto artikúl je felčiar označený ako der Zuchtiger a holič ako der Balbierer. Uvádza sa, že holičovi, ktorý by liečil raneného pacienta sa má zakázať vykonávanie remesla. Ďalší bod, v ktorom sa spomínajú kompetencie jednotlivých pracovníkov (teraz išlo pravdepodobne o vymedzenie kompetencií medzi prešovským cechom holičov a felčiarov a prešovskými kúpeľníkmi – der Bader, balneatorum in civile⁴⁷) nebolo možné rekonštruovať.⁴⁸ Na rozdielnosť v kompetenciách jednotlivých majstrov poukazuje aj nariadenie, podľa ktorého na zhromaždení nikto z majstrov nesmel vyvolať hádku na základe vystatovania sa umením a skúsenosťami ako je napríklad pretínanie žily (pravdepodobne ide o felčiarov). Jednou z podmienok na vykonávanie remesla – na povýšenie na majstra, bolo nadobudnutie oficíny (das Zimmer seiner künst) – to sa týkalo pravdepodobne tých, ktorí boli oprávnení vykonávať chirurgické zákroky, alebo vlastniť umývadlo (nádrž, kúpeľ, das Becken) – mohlo ísť o holičov.⁴⁹

41 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1, 5.

42 Majstri holiči a felčiari, ktorí sú uvedení v úvode najstarších cechových štatútov sú označení prívlastkom *kunstreichen*. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

43 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

44 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

45 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

46 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

47 Na kúpeľníkov (balneatores) sa vzťahuje aj poznámka – potvrdenie artikúl pod plikou listiny zo 7. mája 1688. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1. V diele Jána Webera *Wappen...* z roku 1668 sa nachádza súpis vtedajších prešovských cechov. Ján Weber medzi nimi uvádza samostatne cech holičov (der Balbierer) a samostatne cech kúpeľníkov (der Bader). Podľa Michala Suchého sa nedá overiť, či išlo o samostatné cechy, môže to byť len doklad existujúcej remeselnej špecializácie v Prešove. *Dejiny Prešova 1*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 136; WEBER, Johann. *Wappen der Köenigl. Freyen Stadt Epperies in Ober Ungarn beyrn Richterlichen Abdancken aussgelegt durch Johann Weber Röm. Kay. Und Königl. Majestät durch Ober Ungarn immer wehrenden Apoteckern und Medicum Ordinarium, wie auch dess Löblichen Gymnasii der Evangelischen Ständte daselbst Inspectoren*. [online]. [cit. 2013-10-01] Leutsch, 1668. 430 s. Dostupné z: <http://books.google.sk/books?id=frVAAAAcAAJ&pg=PA297&lpg=PA297&dq=weber+wappen+der+freyen&source=bl&ots=s8tUau6TJy&sig=GNfidqmNS0yZAYvF-FPUUMZDds&hl=sk&ei=xWJNTZvXB4uXOoeKq8P&sa=X&oi=book>

48 Na tomto mieste je atrament vyblednutý v dôsledku zloženia listiny, jej roztrhnutia a zatečenia.

49 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

V samotnom texte cechových nariadení nie je veľa zmienok o vykonávaných zákrokoch, prípadne iných úkonoch, ktoré museli cechoví pracovníci (holiči a felčiari) vykonávať. Výkony holičov, konkrétne iba holenie (tondere,⁵⁰ holeni⁵¹) a strihanie (tondere⁵²), sa v artikuloch uvádzajú len v súvislosti s učňami a tovarišmi. V cechu však boli aj majstri holiči (podľa cechových nariadení z roku 1647).⁵³ Činnosť felčiarov – liečenie sa vo všeobecnosti v artikuloch cechu holičov a felčiarov v Prešove označila slovami upokojiť (trosten⁵⁴), liečiť (hogeni,⁵⁵ curare, induare⁵⁶), obviazať (binden⁵⁷) a pod. Z konkrétnych chirurgických zákrokov vykonávali pretínanie žily (Ader schlagen,⁵⁸ venae sectione,⁵⁹ zilu rubac⁶⁰) – na nohe (in pede) alebo ramene (in brachio),⁶¹ predpisovanie liekov (medicamenta praescribere⁶²), trhanie zubov (zub terhaz,⁶³ dentium extractione⁶⁴), prikladanie baniek⁶⁵ (aplicatione cucurbitas⁶⁶), skarifikáciu (scarification⁶⁷). Zložitejšie zákroky boli vo všeobecnosti nazvané operácia (operatia⁶⁸). Konkrétne sa spomína len amputácia. Majster, ku ktorému takýto pacient prišiel, bol povinný to oznámiť cechu, až potom ho mohol liečiť.⁶⁹ Medzi činnosti spomenuté v texte artikúl, ktoré vykonávatelia profesie realizovali, patrila

-
- 50 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6; ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 12.
- 51 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4; ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.
- 52 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6; ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 12.
- 53 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.
- 54 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.
- 55 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4.
- 56 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.
- 57 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.
- 58 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.
- 59 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6; ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 12.
- 60 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4.
- 61 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 11.
- 62 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.
- 63 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.
- 64 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 12.
- 65 Spôsob púšťania krvi, ktorý sa využíval hlavne u detí, starých a zoslabnutých ľudí, keď nebolo možné preťať žilu. Sklenená banka sa ohriala a prikladala na kožu. Niekedy sa vytvorila krvná podliatina, ktorá sa pretínala lancetou (púšťadlo, špeciálny nôž). BAR-TUNEK, Anton. *Život a dielo lekárniky Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján. *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Osveta, 1984, s. 103.
- 66 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 14.
- 67 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 14.
- 68 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.
- 69 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

aj príprava masť, liečivých masť (unguentum⁷⁰) a náplastí (emplastrum⁷¹). Príprava a vyhotovenie určitých, v artikuloch stanovených, masť a náplastí bola aj obsahom majstorskej skúšky.⁷² Okrem výkonu svojej funkcie boli podľa literatúry ránhojiči

- 70 Aplikačná forma liečiva, používala sa už v praveku. Veľký úspech dosiahla v stredoveku a novoveku. Ako jej základ sa používala bravčová masť, loj, vosk, med, oleje, husacia, psia, konská, zajačia, jazvečia, medvedia, hadia, vlčia, bobria masť. BARTUNEK, Anton. *Život a dielo lekárnik Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján: *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1984, s. 105 – 106. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 1. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 4. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 6.
- 71 Prípravok, ktorý sa prikladal na kožu, mal ju dráždiť a prekrviť, čím vznikol pocit tepla. Iné náplasti mali chladivý účinok, niektoré kožu s defektom zmäkčovali, čo urýchlilo jej liečenie. BARTUNEK, Anton. *Život a dielo lekárnik Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján. *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Osveta, 1984, s. 104. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 1. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 4. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 6.
- 72 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 1. Výrobou liečiv sa zaoberali lekárnici. Spočiatku každý z nich lieky pripravoval vlastným spôsobom – podľa svojich znalostí a schopností. V novoveku vznikli zbierky predpisov záväzné pre všetky miesta, kde sa lieky pripravovali. Zbierky sa nazývali *Compendia dispensatoria* alebo neskôr *Pharmacopoea* (tzn. liekopisy). V 16. storočí sa na území dnešného Slovenska uplatnilo Cordovo *Dispensatorium* vytlačené v Norimbergu a *Pharmacopoea*, ktorá vyšla tlačou v Augsburgu. Začiatkom 17. storočia sa u nás vychádzalo hlavne z augsburského liekopisu s rakúskym dodatkom *Appendix Vienensis*. V roku 1664 bratislavský lekár Ján Dávid Ruland vydal v Levoči svoj liekopis *Pharmacopoea nova*. V roku 1745 vyšla Torkosova *Taxa pharmaceutica Posoniensis*. Okrem liekopisných údajov obsahovala aj informácie o cenách liekov, nariadenia – usmernenia pri ich príprave, skladovaní a pod. Do roku 1872 na našom území platila *Pharmacopoea Austriaca* vydaná v r. 1812. KRESÁNEK, Jaroslav – KŇAŽKO, Ladislav. O liečivách. In *Zdravoveda*. Zost. Ladislav Rosival, Milan Beniak, Miroslav Janotka, Michal Valent a kol. Bratislava : Osveta, 1980, s. 696, 697. V cechu holičov a felčiarov v Prešove sa pri skladaní majstorskej skúšky vyžadovalo vyhotovenie masť *Unguentum de Althaea*, *Unguentum Aegyptiacum*, *Unguentum Album* a náplastí *Emplastrum diachylon cum gummis*, *Emplastrum Oxicroceon*, *Emplastrum Grizeum*, *Emplastrum puncturale* a *Emplastrum Oppedeldoch*. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862), inv. č. 1. Masť *Unguentum Album* sa používala pri vredoch, svrbení (svrabe) a popáleninách. CORDUS, Valerius. *Dispensatorium, hoc est, Pharmacorum conficiendorum ratio*. [online]. [cit. 2013-10-04] Lvgdvni : Theobaldum Paganum, 1559, s. 336, 337. Dostupné z: http://books.google.sk/books?id=Rzk6AAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=Dispensatorium+cordus&source=bl&ots=PMZpltM3hL&sig=hc9PXQVw0FujhnmwKWhj4h1T3ZoU&hl=cs&ei=n-aBTe3aHemAhAew0OHRBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&ved=0CDYQ6AEwBA#v=onepage&q&f=false Náplast *Emplastrum Oxicroceon* sa požívala na zmiernenie bolesti pri zlomeninách a nervových bolestiach. CORDUS, Valerius. *Dispensatorium, hoc est, Pharmacorum conficiendorum ratio*. [online]. [cit. 2013-10-04]. Lvgdvni : Theobaldum Paganum, 1559, s. 309, 310. Dostupné z: http://books.google.sk/books?id=Rzk6AAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=Dispensatorium+cordus&source=bl&ots=PMZpltM3hL&sig=hc9PXQVw0FujhnmwKWhj4h1T3ZoU&hl=cs&ei=n-aBTe3aHemAhAew0OHRBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&ved=0CDYQ6AEwBA#v=onepage&q&f=false; SYLVIUS – MICHAEL – TIMA-

poverení aj poskytovaním pomoci pri morových epidémiách, pretože lekári mestá postihnuté morom často opúšťali.⁷³ V artikuloch prešovského cechu holičov a felčiarov sa však zmienky o tom nenachádzajú.⁷⁴ Krátko pred vznikom cechu, v roku 1645, bola vydaná protimorová príručka *Amuletum* od prešovského lekára Jána Webera. V nej sa dajú nájsť aj zmienky o holičoch a felčiaroch. Ján Weber prenecháva v čase morovej epidémie púšťanie žily výlučne na chirurgov a holičov (chirurgům a balwírům).⁷⁵ Zárok odporúča aj ako prevenciu pred morom, avšak radí pacientom, aby vtedy navštívili radšej lekára a nešli k holičovi (balwjrowi⁷⁶). V príručke spomína aj príhodu, keď holič (balwjř) nevhodným liečebným postupom takmer zabil pacienta chorého na mor s opuchnutým hrdlom.⁷⁷

EUS – WEDELIUS et all. *Lexicon Pharmaceuticum*. [online]. [cit. 2013-29-09]. Francofurtt, 1698, s. 96. Dostupné z: http://books.google.sk/books?id=9k5BZbylt9oC&printsec=frontcover&dq=lexicon+pharmaceuticum+1698&source=bl&ots=IhrArEDFY_&sig=WJhL8O-S6gwzSBoYjLAlZhmWeew&hl=cs&ei=oaWITaeHNIKAhQfupeW0Dg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB0Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false

Náplast *Emplastrum Grizeum* bola určená na vtedy. CORDUS, Valerius. *Dispensatorium, hoc est, Pharmacorum conficiendorum ratio*. [online]. [cit. 2013-29-09]. Lvgdvni : Theobaldum Paganum, 1559, s. 315. Dostupné z: http://books.google.sk/books?id=Rzk6AAAACa-AJ&printsec=frontcover&dq=Dispensatorium+cordus&source=bl&ots=PMZpltM3hL&sig=hc9PXQVw0FujhnmwKWhj4h1T3ZoU&hl=cs&ei=n-aBTe3aHemAhAew0OHRBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&ved=0CDYQ6AEwBA#v=onepage&q&f=false; SYLVIUS – MICHAEL – TIMAEUS – WEDELIUS et all. *Lexicon Pharmaceuticum*. [online]. [cit. 2013-29-09]. Francofurtt, 1698, s. 92. Dostupné z: http://books.google.sk/books?id=9k5BZbylt9oC&printsec=frontcover&dq=lexicon+pharmaceuticum+1698&source=bl&ots=IhrArEDFY_&sig=WJhL8O-S6gwzSBoYjLAlZhmWeew&hl=cs&ei=oaWITaeHNIKAhQfupeW0Dg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB0Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false

- 73 V artikuloch niektorých cechov sa táto úloha uvádzala doslovne. DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ránhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 132.
- 74 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1, 4, 5, 6.
- 75 „Kterau pak žilau w takowý čas pausstěti se má nechcy se Chyrgům a Balwírům do gegich vřadu třiti ale gim toho k zprávě zanechávám.“ BARTUNEK, Anton. *Život a dílo lékárníka Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján: *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Osveta, 1984, s.69, 70.
- 76 „...mnohem lépegi gest rady a pomocy hledati při některé maudré a rozumné ženě kteráž w knjách Německých wnichž mnohá znamenitá lékařstwj zapsána gsau dočjsti se může wsseho což potřebj gest nežli k některému nerozumnému Balwjrowi kterýž ani čisti ani psáti nevmj (gacyž se y v nás nachádzegi) se vtikati.“ BARTUNEK, Anton. *Život a dílo lékárníka Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján: *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Osveta, 1984, s. 52.
- 77 „Nebo hrdlu s černohláwkowau Wodau s kamencem (s krámskau Soli) a s wjnem připrawenau newžďycky se pomáhá gakž nedáwno gedem Balwjř učinil kdež Pacient bez mála bylby se musyl zadusyti kdyby se mu ginau příhodnegssi Wodau na pomoc nebylo přispělo.“ BARTUNEK, Anton. *Život a dílo lékárníka Jána Webera [1612 – 1684]*. WEBER, Ján. *Amuletum alebo správa o more*. Martin : Osveta, 1984, s. 77, 78. Označenie chirurg sa v jeho diele objavuje iba raz (v spojení s holičmi – chirurgom a holičom) a to je aj jediný prípad, keď súhlasí, aby daný chirurgický zákrok vykonali oni. Vyskytuje sa aj samostatné označenie holič. Ak hovorí o holičoch, ku zákrokom vykonávaným nimi pristupuje s nevôlou a neodporúča ich. Je možné, že ide o už spomínaný rozdiel medzi jednotlivými funkciami, medzi tými, ktorí boli oprávnení vykonávať chirurgické remeslo (chirurg a holič) a tými, ktorí neboli oprávnení (holiči).

V texte nariadení cechu holičov a felčiarov v Prešove sa nespomínajú ani žiadne konkrétne nástroje,⁷⁸ ktoré pri svojej činnosti (či už chirurgickej alebo holičskej) používali. V cechovej knihe sa uvádza, že v roku 1741 vykonali amputáciu v xenodóchiu (in xenodochio) pomocou krojidla (kosy, caltrum falcatum) a pílky (serula).⁷⁹ Z pomôcok používali šatky (uteráky, hustky⁸⁰), medené nádoby (umývadlá v almare, medenice⁸¹).

Poskytovanie ich služieb je doložené v remeselnej dielni – oficíne,⁸² xenodóchiu,⁸³ ak išlo o holenie (česanie, tonsura) – na trhu (námestí, forum⁸⁴) a doma (u zákazníka, domestica tonsura⁸⁵).

Organizácia tohto cechu bola v podstate rovnaká, resp. podobná ako v ostatných súdobých cechoch remeselno-hospodárskeho charakteru. V štruktúre cechu existovali tri stupne – učeň, tovariš a majster. Ani jeden z nich sa pri učení nesmel vynechať. Organizačne, čo sa týka prijímania učňov, ich povyšovania na tovarišov, tovarišov na majstrov atď., v nich platili rovnaké pravidlá ako v ostatných cechoch. Výnimkou v porovnaní s inými cechmi bola nepovinná vandrovka, resp. v cechových artikuloch nebola uvedená ako podmienka na získanie titulu majstra.⁸⁶

Na čele prešovského cechu holičov a felčiarov, tak ako v iných cechoch, stál cechmajster (der Zech Vatter).⁸⁷ Volený bol každoročne na cechovom zhromaždení

V čase vydania *Amuleta* však v Prešove oficiálne ešte cech holičov a chirurgov neexistoval. Ten nadobudol magistrátom schválené artikuly, ako už bolo spomenuté, až v roku 1647.

78 Uvedené sú len nástroje vo všeobecnosti (instrumenta). ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

79 „Curavimus Caltrum falcatum et Serulam.“ ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7, s. 78.

80 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

81 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4.

82 V 17. (artikuly z roku 1647) až 19. storočí (nariadenia z roku 1839). ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6. Podľa daňovej knihy z rokov 1738 – 1739 sa ich domy (oficíny) nachádzali aj na námestí. V roku 1741 vlastnili dvaja majstri – Jakub (Jacobus) Hampacher a Ján (Joannes) Ribossy domy v prvom kvartáli, jeden – Andrej (Andreas) Jeney v druhom kvartáli. Doložení sú aj v cechovej knihe. ŠA Prešov, fond *Magistrát Prešov – úradné knihy 1424 – 1949*, inv. č. 1180. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7.

83 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7, s. 78.

84 Doložené v 18. (nariadenia z rokov 1795 – 1797) a 19. storočí (záznam z rokov 1802, 1809). ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 12, 14.

85 Doložené v 19. storočí (záznam z roku 1802). ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8, s. 14.

86 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*.

87 Prvým cechmajstrom v cechu bol Szelinger Borbely Georgy (Juraj Schillinger) – záznam z 26. marca 1647. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7, s. 9.

(nariadenie z roku 1647).⁸⁸ V 19. storočí (podľa cechových nariadení z roku 1839) bol volený raz za tri roky.⁸⁹ Majstri boli povinní modliť sa k Bohu a zúčastňovať sa svätej omše. Museli dbať o svoje správanie. Mali sa správať úctivo, nesmeli vyvolávať hádky, navzájom sa urážať, ťahať si jeden z druhého, vystatovať sa. Ak niektorý z majstrov ochorel, cechmajster vybral každú noc jedného zo zdravých majstrov. Ten bol povinný ísť k chorému majstrovi a starať sa o neho. Majstri museli dodržiavať aj pravidlá pracovnej etiky – nesmeli si navzájom preberať pacientov. Vážnejšie prípady zranení (amputácia) sa najprv mali hlásiť cechu, až potom bolo možné raneného ošetriť.⁹⁰

Na nižšom kvalifikačnom stupni stáli tovariši. Boli povinní modliť sa k Bohu,⁹¹ v nedeľu sa zúčastňovať svätej omše, s domácou rodinou (majstrom a jeho ženou) dobre vychádzať, dobre spravovať oficínu svojho pána, vzdelávať sa. Nesmeli bez rozhodnutia (povolenia) majstra holiť, liečiť, predpisovať lieky a pretínať žilu (pravdepodobne sa zákaz vzťahoval na všetky poskytované služby), obťažovať učňa alebo ho telesne trápiť, žiadnu vec (zo zlata, striebra, železa a pod.) doniesť do oficíny alebo z nej odnieť, pohrdať živobytím, ktoré im poskytoval majster a vyslúžiť si jedlo z trhu, sami zvolávať zhromaždenia, rozprávať sa s učňami, potulovať sa po nociach (ak bývali v dome tovarišského otca, museli prísť domov do desiatej hodiny večer), ísť kamkoľvek bez vedomia majstra, nechať si peniaze za poskytovanie služieb.⁹²

Povýšenie tovariša na majstra malo viacero podmienok (na základe cechových nariadení z roku 1647). Prvou bolo odpracovanie jedného roka u jedného z majstrov, ktorého určil cech (tzv. majstrovský rok). Potom nasledovalo splnenie najdôležitejšej podmienky, ktorou bolo vyhotovenie majstrovej skúšky (die Probe). Vandrovka sa v texte artikúl neuvádza, resp. sa uvádza na inom mieste, v inom kontexte.⁹³ Vandrovka teda povinná nebola. Obsahom majstrovej skúšky bolo vyhotovenie piatich náplastí a troch masť.⁹⁴ Na predpísanú majstrovskú skúšku museli dozerať dvaja majstri. Ani jeden z nich jej vykonávateľovi nesmel pomáhať. Ak by si niektorý z dozeračích majstrov z adepta na majstra ťahal alebo mu skúšku úmyselne kazil, bol povinný nejakú časť zo skúšky urobiť namiesto neho. Už hotovú skúšku

88 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

89 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 5.

90 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

91 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

92 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

93 Pre porovnanie tovariši z bratislavského veľcechu chirurgov museli absolvovať vandrovku. Na jej vykonávanie dostali oblek, nožnice, hrebeň a dve britvy. Po návrate boli povinní zložiť skúšku, ktorej obsahom bolo vyhotovenie náplastí. V levočskom cechu tovariš musel podniknúť dvojročnú vandrovku. Nasledovalo zloženie skúšky, ktorá mala dve časti – teoretickú a praktickú. Teoretická časť pozostávala z 19-tich otázok. Overovali sa vedomosti zo zloženia ľudského tela, ošetrovania poranení a pod. Praktickou časťou bolo zhotovenie náplastí. RIPPÁ, Blažej Konštantín. *K histórii medicíny na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956, s. 28.

94 Konkrétne sa požadovalo vyhotovenie náplastí *Emplastrum diachylon cum gummis*, *Emplastrum Oxicroceon*, *Emplastrum Grizeum*, *Emplastrum puncturale*, *Emplastrum Oppedeldoch* a masť *Ungventum de Althaea*, *Ungventum Aegyptiacum* a *Ungventum Album*. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

musel schváliť celý cech (cechmajster a majstri). Ak na nej našli len malý nedostatok, uchádzač o povýšenie na majstra musel zaplatiť vysokú pokutu (25 zlatých). V prípade vážnejšieho nedostatku bol poslaný na vandrovku (vandrovka sa spomína len v tomto prípade). Ďalšou podmienkou povýšenia tovariša na majstra bolo získanie mestského práva, resp. nehnuteľnosti v meste. V tomto prípade to bolo nadobudnutie oficíny alebo umývadla (kúpeľa, das Becken). Mladý majster bol tiež povinný sa oženiť. Poslednou podmienkou na získanie majstrovstva bolo usporiadanie majstrovskej hostiny (pozostávala zo zaobstarania jedla a pitia), ktorá sa mala konať do jedného roka od usporiadania a vykonania majstrovskej skúšky. Hostina mala byť v hodnote 36 zlatých⁹⁵ a táto suma sa nemala prekračovať.⁹⁶

Na najnižšom kvalifikačnom stupni boli učni (der Lehrjunge,⁹⁷ tyro⁹⁸). Adept, uchádzajúci sa o vyučenie sa remeslu musel predložiť rodný list, aby preukázal svoj počestný pôvod, teda že jeho rodičia boli v manželskom zväzku. Doba učenia bola najmenej tri roky (zväčša tri – štyri roky⁹⁹). Počas nej musel učeň dodržiavať nariadenia, ktoré sa týkali hlavne jeho správania – súkromného a verejného života a plnenia povinností voči svojmu majstrovi a jeho manželke. Medzi jeho povinnosti patrilo ráno sa pomodliť k Bohu, v nedele a sviatky navštevovať kostol, zohriať ráno vodu (ak by sa niekto prišiel oholiť), očistiť nástroje, uteráky a tiež čizmy a šaty – svoje, svojho pána a tovariša, vybaviť záležitosti, o ktoré ho majster požiadal, všetky peniaze odovzdať majstrovi alebo jeho manželke (ak by nejaké zarobil), slušne sa správať – zložiť klobúk, ak by bol stretol na ulici majstrov jeho profesie, povstať a ponúknuť stoličku (miesto na sedenie) tomu, kto príde do oficíny v čase, keď tam nie je majster a poprosiť ho, aby ostal, kým sa majster nevráti.¹⁰⁰ Navyše ak mal učeň nejaký voľný čas, mal čítať knihy.¹⁰¹

Učeň mal zakázané sám, bez povolenia majstra alebo jeho manželky holiť alebo liečiť, predávať masti (unguntum) alebo náplasti (plaster) – bez majstrovho povolenia nesmel vykonávať žiadne zákroky a činnosti, zdržiavať sa na miestach, kde ho poslal majster, nesmel predávať žiadne veci (prípravky a pod.) nachádzajúce sa v oficíne, bez vedomosti pána kupovať nejaké veci – zo šiat, striebra atď. (mohol kúpiť len s povolením majstra a za vlastné peniaze), prisahať, preklínať, ohovárať, hrať kocky

95 Pre porovnanie – v roku 1606 stolársky cech v Prešove usporiadal hostinu v hodnote 25 zlatých. Jej obsahom boli štyri ražné a šesť bielych chlebov, štyri pinty vína, varené a pečené hovädzie mäso, pečená telacina, bravčová pečienka, štyri pečené husi, štyri pečené kozlatá, štyri plnené sliepky, dva pečené zajace, štyri kurence v ryži, bravčové a telacie mäso, dve studené zaprávané ryby, ryža varená v mlieku, kôš gaštanov, koláče, orechy, jablká a pivo. BODNÁROVÁ, Miloslava. *Kultúra života mešťanov Pentapolitany v 16. storočí*. In *Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť, súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13. – 17. storočí*. Zost. Csukovits Enikő, Tünde Lengyelová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Historický ústav SAV Bratislava, 2005, s. 243, 244.

96 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

97 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

98 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4, 6.

99 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 7.

100 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

101 Podľa artikúl z konca 18. storočia (1795 – 1797). ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 6.

a karty, chodiť za dievčatami, rozprávať sa s ostatnými učňami, ísť na prechádzku bez toho, aby majster o tom vedel.¹⁰²

Po ukončení učňovskej doby (po vyučení učňa) bol cech povinný, ako doklad úspešného ukončenia doby učenia, vyhotoviť výučný list¹⁰³ potvrdený vlastnou pečaťou cechu.¹⁰⁴

Počas obdobia existencie cechu boli vydávané rôzne normatívne nariadenia, ktoré činnosť neškolených zdravotníckych pracovníkov obmedzovali, usmerňovali alebo kontrolovali. Od zavedenia kurzov pre magistrów chirurgie v roku 1770 chirurgovia bez vysokoškolského vzdelania nesmeli vykonávať prax.¹⁰⁵ Po roku 1770 sa vo fonde nachádzajú len jedny artikuly pre majstrov a to z roku 1839. Nie je v nich zahrnutá povinnosť navštevovať kurz a zložiť skúšku na univerzite.¹⁰⁶

V 19. storočí badať postupný úpadok cechu. Z artikúl (z roku 1839) sa stratila takmer polovica nariadení (oproti artikulom z roku 1647). Išlo o všetky nariadenia týkajúce sa procesu kvalifikácie tovariša na majstra – chýba nariadenie o povyšovaní učňa na tovariša, povinnosť odslúžiť u niektorého z majstrov majstrovský rok, samotná cechová skúška, povinnosť majstra nadobudnúť mestské právo, oženiť sa a usporiadať cechovú hostinu. Odkaz na felčiarov (tzn. tých pracovníkov cechu, ktorí mali oprávnenie vykonávať chirurgické zákroky), je už len v pomenovaní vykonávateľov profesie (die Balbierer und die Wundärzte), avšak v spojení s menami majstrov, ktorí v roku 1647 žiadali potvrdenie artikúl¹⁰⁷. Takisto aj v roku 1839 bolo počas schôdze zakázané vyvolávať hádky, ktoré by pramenili z väčších skúseností v rámci profesie.¹⁰⁸

Posledný záznam v cechovej knihe z obnov predstavenstva cechu je z roku 1852. V ňom sa spomínajú dvaja cechoví majstri – jeden zvolený za cechmajstra, druhý za notára cechu.¹⁰⁹ Úplne posledný nateraz známy záznam o cechu je z 20. novembra 1862. Týkal sa prijatia nového učňa.¹¹⁰ V roku 1872 boli cechy definitívne zrušené.¹¹¹

102 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 4.

103 Vo fonde Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862) sa nachádza jeden výučný list – pre Štefana Udvarhelyiho z roku 1704. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 3.

104 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1.

105 DUKA ZÓLYOMI, Norbert. Cechy ráňhojičov, kúpeľníkov a holičov na Slovensku. In *Vlastivedný časopis*, roč. 25, 1976, č. 3, s. 129.

106 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 5.

107 Celý úvodný protokol cechových artikúl z roku 1839 je identický s úvodným protokolom artikúl z roku 1647. ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 1, 5.

108 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 5.

109 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8.

110 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond *Cech holičský a felčiarsky Prešov (1647 – 1862)*, inv. č. 8.

111 HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin : MSS, 1943, s. 127.

MESTÁ NA VÝCHODNOM SLOVENSKU PO VZNIKU ČSR A ICH ŽIDOVSKÍ OBYVATELIA¹

Peter ŠVORC

Abstract: *Cities in Eastern Slovakia after the creation of Czechoslovakia and Jewish residents.* The issue of Jewish population in the history of Slovakia in the first half of the 20th century belongs to the major themes elaborated in Slovak historiography. Historians deal not only with the period 1939 – 1945, associated with the discrimination of Jews during World War II and the Holocaust in particular. Less attention was paid to the interwar period and the status of the Jewish population within this era. It is not a result of lacking interest of Slovak historical science to research the population of Slovakia in the years 1918 – 1939, but the result of a relatively small amount of material, which does not allow researchers to get into research problems deeply, as it is possible during the war years. In eastern Slovakia lived 41.85% of the Jewish population of the entire Jewish population of Slovakia. They were allowed to express their nationality after the establishment of Czechoslovakia during the first official census in 1921. Only 35,344 (62.14%) of Israelite religion followers in eastern Slovakia used this option. The second census in 1930 showed even less – 31,058 inhabitants of eastern Slovakia, representing 54.47% of Israelites in Eastern Slovakia. In the early twenties, many of them belonged to the Hungarian and German nationality – in 1930s to the Czechoslovak nationality. Jews lived mainly in towns of eastern Slovakia. The largest community was in Košice (8792 in 1921, 11 195 in 1930), followed by Prešov, Michalovce, Bardejov and Humenné. Jews hardly coped with the destruction of Hungary after World War I. Czechoslovakia was refused, which was manifested in various forms – most in ignorance of the new state language – Slovak and reluctance to speak Slovak in public communication. They refused to accept the new public holidays, or even celebrations that were associated with the Czechoslovak statehood. These aspects were harshly criticized by Slovak press, which accused Jews of anti-Czechoslovak attitudes. In the 1920s, however, their attitude towards Czechoslovakia and also Slovak population began to change. This change was caused mainly by the democratic character of the Republic and aspirations of the young generation in the new state. Part of the older generation remained on the pro-Hungarian positions.

Key words: Czechoslovakia. Cities in Eastern Slovakia. Jewish population. Israelite religion. Slovakia. Census in 1921. Census in 1930.

Problematika židovského obyvateľstva v dejinách Slovenska v prvej polovici 20. storočia patrí medzi frekventované témy slovenskej historiografie. Pravda, toto konštatovanie platí len o období po roku 1989, keď si slovenská historická veda začala v oveľa väčšej miere všimnúť jednu z nezanedbateľných komunít slovenskej spoločnosti – Židov. Najväčšia pozornosť sa však sústredila na obdobie spojené s rozpadom Československa a existenciou slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945,

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 1/0114/12. Od československej štátnosti k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách (1918 – 1945).

keď do života židovskej komunity radikálne vstúpil nielen rasovo, ale aj politicky motivovaný antisemitizmus s tými najotrastejšími dôsledkami pre židovské obyvateľstvo Slovenska. Dôvodov, prečo slovenskí historici siahli práve za obdobím 1938/39 až 1944/45, bolo viac. Jedným z nich bol záujem preskúmať a následne aj poukázať na osudy židovskej komunity v totalitnom režime slovenského štátu, druhým dôvodom, ktorý sa neskôr stával vari aj častejším, bol zachovaný archívny materiál v podstate vo všetkých archívoch na Slovensku. To umožňovalo priam detailne spoznávať udalosti spojené s diskrimináciou Židov, ich deportáciami do koncentračných táborov, ich likvidáciou tak spoločenskou, ekonomickou, ako aj fyzickou. Súpisy židovského obyvateľstva v každom meste a dedine, súpisy ich majetkov, ich pracovné, a tým aj spoločenské zaradenie, hlásenia četníckych staníc, okresných úradov a iných inštitúcií umožňovali na lokálnej, ale aj na regionálnej i celoslovenskej úrovni analyzovať pomery židovských komunít v závere 30. rokov 20. storočia.²

Už menej pozornosti sa venovalo Židom v medzivojnovom období a ich spoločenskému a ekonomickému postaveniu v nej. To nevypĺyvalo z nezájmu slovenskej historickej vedy o toto obyvateľstvo Slovenska v rokoch 1918 – 1939, ale skôr zo skutočnosti, že výskum slovenskej židovskej komunity v týchto rokoch komplikuje roztrúsené a navyše aj relatívne malé množstvo materiálu, ktoré bádateľom neumožňuje urobiť taký ponor do skúmanej problematiky, ako vyššie uvedené vojnové roky. Príčina, prečo absentuje dobový písomný materiál, spočíva v prvom rade v tom, že po začatí deportácií slovenských Židov boli likvidované ich písomnosti, ba celé archívy miestnych židovských náboženských obcí. A tak rekonštruovať osudy židovských komunít takpovediac zvnútra je veľmi zložitá, náročná a v mnohých prípadoch až nerealizovateľná úloha. Do istej miery to potvrdzuje aj *Encyklopédia židovských náboženských obcí*,³ ktorú vydalo SNM – Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, v ktorej sú židovské náboženské obce v medzivojnovom období predstavené viac ako skromne. Druhý dôvod spočíva v skutočnosti, že Československá republika bola od svojho vzniku modelovaná ako demokratický štát, v ktorom Ústava ČSR z roku 1920 v paragrafe 106 zaručovala všetkým občanom štátu rovnaké práva bez ohľadu na ich pôvod, jazyk, rasu (národnosť) a náboženstvo⁴ a potom osobitne v paragrafoch 121 – 125 zaručovala všetkým občanom slobodu svedomia a vyznania, právo verejne a súkromne vyznávať akékoľvek náboženské vyznanie alebo vieru, ak to neohrozuje verejný poriadok (§122), a teda zároveň aj rovnosť všetkých kon-

- 2 Z tohto hľadiska je vari najdetailnejšie spracované obdobie na prelome rokov 1938/1939, a to v práci popredného slovenského historika a odborníka na židovskú problematiku vojnových rokov Eduarda Nižňanského *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom*. Prešov : Universum, 1999.
- 3 *Encyklopédia židovských náboženských obcí*, 1. zväzok A – K. Zost. Róbert J. Büchler. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2009; *Encyklopédia židovských náboženských obcí*, 2. zväzok L – R. Zost. Róbert J. Büchler. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2010; *Encyklopédia židovských náboženských obcí*, 3. zväzok S – T. Zost. Róbert J. Büchler. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2012.
- 4 *Československá ústava a zákony s ní souviselé. I. díl*. Uspořádal a poznámkami opatřil JUDr. Zdeněk Peška. Praha : Československý Kompas, 1935, s. 295.

Obchody židovských majitelů na Hlavní ulici v Prešově, 20. roky 20. století

fesií pred zákonom,⁵ v paragrafe 129 zaručovala právo používať rodný jazyk, ktorý mohol byť za presne stanovených podmienok aj úradným jazykom⁶, a explicitne zakazovala násilné odnárodňovanie, čo bolo priamo v ústave uvedené aj s hrozbou, že takéto konanie bude klasifikované ako trestný čin (§134).⁷

Aj keď ústava, ako nakoniec všetky zákony, tvorili len rámec, v ktorom sa pohybovala československá spoločnosť, ktorý síce v reálnom živote nepredstavoval hermeticky uzavreté a neprekročiteľné mantinely, a teda aj ideálnu spoločnosť, predsa len svojou existenciou a váhou podporovanou aj trestným poriadkom, nedovoľoval beztrestne tieto spoločensko-právne mantinely prekračovať. Samotná ústava bola vážnym normatívom, vo všeobecnosti rešpektovaným československou spoločnosťou, ktorý jej zaručoval relatívne pokojnú a demokratickú existenciu. To bol fakt, ktorý sa následne odrazil v zastúpení spisového a iného materiálu úradnej proveniencie týkajúceho sa židovského obyvateľstva Československa. Rovnako to platí aj pre československú publicistiku, vari len s výnimkou prvých rokov existencie ČSR. Židia v Československu netvorili z hľadiska občianskych práv, či náboženského vyznania žiadnu výnimočnú skupinu, ktorá by si zasluhovala osobitnú pozornosť

5 Československá ústava a zákony s ní související. I. díl. Uspořádal a poznámkami opatřil JUDr. Zdeněk Peška. Praha : Československý Kompas, 1935, s. 318-323.

6 Československá ústava a zákony s ní související. I. díl. Uspořádal a poznámkami opatřil JUDr. Zdeněk Peška. Praha : Československý Kompas, 1935, s. 328.

7 Československá ústava a zákony s ní související. I. díl. Uspořádal a poznámkami opatřil JUDr. Zdeněk Peška. Praha : Československý Kompas, 1935, s. 330.

československých úradov verejnej správy, polície, armády a pod. Nebolo to inakšie ani z hľadiska národnosti. Práve naopak, československý štát umožnil svojim židovským občanom verejne sa prihlásiť nielen k izraelitskej konfesii, čo bolo v Uhorsku (teda aj na území Slovenska) možné do roku 1918, ale aj k židovskej národnosti, čo Židia v Uhorsku nemohli urobiť. Iné už bolo, že nie všetci príslušníci izraelitského vierovyznania, vo všeobecnosti inovercami pokladaní aj za príslušníkov židovskej národnosti, sa k židovskej národnosti prihlásili pri sčítaní obyvateľstva v roku 1919, 1921, alebo aj v roku 1930. Ich etnicita v Uhorsku bola rôzna, zväčša sa hlásili k nemeckej a maďarskej národnosti, teda k tým národnostiam, ktoré neboli vystavené reštrikčným opatreniam v záujme pretvárania uhorskej spoločnosti na uhorskú politickú národnosť a následne aj na etnicky maďarskú spoločnosť. Ojedinele sa uhorskí izraeliti hlásili k inej národnosti. Nezaznamenávame taký prípad, ktorý by prezrádzal hlásenie sa izraelitu k slovenskej národnosti. Len na území niekdajšej Uhorskej (neskôr Podkarpatskej) Rusi v niektorých chudobných rusínskych dedinách na Verchovine nastali prípady, že sa miestny žid prihlásil k rusínskej národnosti. Svojou chudobou a roľníckym spôsobom života sa nelíšil od miestneho rusínskeho obyvateľstva, a tak, najpravdepodobnejšie z pragmatických dôvodov, sa prihlásil aj k rusínskej národnosti.⁸ Etnický diapazón, do ktorého zapadli izraeliti po vzniku Československa, sa však už rozšíril. Vyjmúc židovskú národnosť, vstúpila do hry aj československá národnosť a výrazne sa oslabili počty izraelitov, ktorí mali pred rokom 1919 maďarskú, ba aj nemeckú národnosť. Tento jav na Slovensku však môžeme sledovať ako výraznejší až v druhej polovici 20. a v priebehu 30. rokov. Týkal sa väčšinou príslušníkov mladšej generácie. Oficiálna československá národnosť, pri ktorej sa nerozlišovala česká a slovenská národnosť, otvárala priestor pre všetkých, ktorí neprijali židovskú národnosť, nechceli zotrvať pri dovtedajšej maďarskej alebo nemeckej národnosti, ale sa tiež nechceli stotožniť so slovenskou, lebo sa s ňou vnútorne nevedeli vyrovnáť a prijať ju ako rovnocennú, no z rôznych dôvodov sa chceli začleniť do štátotvorného etnika československého štátu. Česi boli vnímaní Maďarmi, Nemcami, a teda aj Židmi, síce ako „imperiálny“, ale zároveň kultúrne vyspelý národ. Osobitne takúto alternatívu ako možnú a výhodnú mohli vnímať Židia, ktorí v českom prostredí mali dosť príkladov dobrovoľnej asimilácie židovských súvercov do českého etnického prostredia. V takom prípade hlásenie sa k nemu nebolo vnímané len ako konjunkturalistické „podliezanie“ novej moci, hoci časť židovského obyvateľstva – staršej generácie – to tak vnímala a vyčítala to všetkým, ktorí sa k československej národnosti prihlásili.

Odhodlanie zmeniť si národnosť súviselo so zmenou uhorskej štátnosti na československú a celkovými zmenami v spoločnosti, ktoré vyplynuli z tejto skutočnosti. Dotklo sa to nielen židovskej komunity, ale aj Slovákov i Rusínov, Nemcov, prípadne príslušníkov ďalších nemaďarských národností bývalého Uhorska, ktorí sa rozhodli vrátiť k vlastnej národnosti.

8 ŠVORC, Peter. Židia na Podkarpatskej Rusi a československý štát v medzivojnovom období. In *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno : Česko-slovenská komisia historikov, 2001, s. 61.

Bergerova kaviareň na Hlavnej ulici patrila medzi lepšie kaviarne Prešova, začiatok 20. storočia

Vychádzajúc z uhorskej štatistiky z roku 1910, vo východoslovenských župách žilo 57 071 (40,64 %) izraelitov z celkového počtu 140 415 izraelitov žijúcich na území celého Slovenska, resp. 6,31 % obyvateľstva izraelitského vierovyznania z celkového počtu obyvateľov východného Slovenska.⁹ Z hľadiska počtu obyvateľov žijúcich na východnom Slovensku (903 403 obyvateľov) šlo len o marginálnu skupinu obyvateľstva, no neplatilo to už o jeho ekonomickom a politicko-spoločenskom vplyve. To, koľko izraelitov sa vtedy hlásilo k maďarskej a koľko k nemeckej národnosti môžeme len odhadovať, lebo aj keď zoberieme do úvahy úbytky obyvateľstva maďarskej národnosti pri prvom sčítaní obyvateľstva v Československej republike (1919), resp. i v ďalších (1921, 1930) nevieme určiť, koľkí z nich boli pôvodom Slováci, Rusíni, či príslušníci iných národností, a koľkí z nich boli Židia. Pri nemeckej národnosti by to bolo o čosi jednoduchšie, ale aj tu nám zisťovanie počtu izraelitov hlásiacich sa k nemeckej národnosti (a platí to ešte viac pri maďarskej) komplikuje skutočnosť, že nevieme, koľkí izraeliti si i naďalej zachovali nemeckú alebo maďarskú národnosť. Celé toto uvažovanie môžeme nakoniec uzavrieť konštatovaním, že nie je veľmi dôležité vedieť presné počty izraelitov hlásiacich sa v Uhorsku k maďarskej a k nemeckej národnosti, lebo v konečnom dôsledku nemecké obyvateľstvo Uhorska bolo tak pomadařčené, že pomaly strácalo svoju nemeckú identitu. A izraeliti ju rozhodne nepotrebovali za každú cenu zachraňovať a upevňovať.

Československé sčítania obyvateľstva už mohli jasne identifikovať židovské obyvateľstvo z hľadiska jeho etnicity, resp. aspoň to, ktoré sa cítilo a ktoré si aj želalo byť etnicky židovským, lebo československý štát od svojho vzniku vytvoril podmien-

9 Statistická příručka republiky Československé, II. Část druhá: Data retrospektivní. Praha : Státní úřad statistický, 1925, s. 57.

ky pre akceptáciu samostatnej židovskej národnosti, o čo sa usilovali predstavitelia Židovskej národnej rady, stojacej na čele sionistického hnutia v Čechách. Predsedníctvo ŽNR už v deň prevratu a vyhlásenia samostatného československého štátu 28. októbra 1918 predložilo reprezentantom Československého národného výboru Antonínovi Švehlovi, Františkovi Soukupovi, Jiřímu Stříbrnému a Otakarovi Srdínkovi memorandum, v ktorom okrem iného požadovalo uznanie židovskej národnosti a slobodu hlásiť sa k nej, úplnú rovnoprávnosť Židov a národnostné menšinové práva pre židovský národ.¹⁰ Tieto snaženia mali podporu aj u prvého prezidenta ČSR T. G. Masaryka,¹¹ ktorému mnohí vtedajší i neskorší Masarykovi životopisci, a najmä kritici, pripisovali úzke, ba priam pokrvné prepojenie so Židmi.¹² Proti uznaniu Židov ako osobitnej národnosti nemali výhrady ani mnohí českí politici. Ich požiadavky na uznanie židovskej národnosti akceptoval predseda vlády Karel Kramář, podporoval ich aj minister zahraničných vecí a člen československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži Edvard Beneš¹³, hoci nie cez prijatie tzv. židovských klauzúl – článkov 10 a 11 saintgermainskej minoritnej zmluvy s Československom¹⁴. V rozprave k ústave ČSR podporoval uznanie židovskej národnosti filozof a poslanec sociálnodemokratickej strany František Krejčí¹⁵ a iní. Na Slovensku, kde už tradične pretrvávala istá forma antisemitizmu, nemali taktiež voči uznaniu židovskej národnosti zásadné výhrady, a to už aj z toho dôvodu, že uznanie židovskej národnosti muselo zákonite oslabiť počet príslušníkov maďarskej národnosti na Slovensku.

Napriek tomu prvé, tzv. Šrobárovo sčítanie obyvateľstva v roku 1919 ešte narážalo na viacero problémov pri stanovení pravidiel umožňujúcich prihlásenie sa, resp. zaevidovanie toho-ktorého obyvateľa Slovenska k niektorej z existujúcich národností. Uhorský postup pri zisťovaní národnosti z roku 1910 bol neprijateľný, lebo zvolená metodika priamo umožňovala falšovať zisťované údaje o národnosti obyvateľstva. Preto sa pri prvom sčítaní obyvateľstva kládol dôraz na definovanie národnosti ako slobodného prihlásenia sa k istej národnosti na základe vnútorného presvedčenia. Takú inštrukciu dostali všetci sčítací komisári – národnosť vnímať „...ako národno-politické presvedčenie duševne zdravých jednotlivcov, starších ako 14 rokov podľa kmeňovej príslušnosti k určitému národnému celku alebo národu“.¹⁶ V prípade obyvateľstva izra-

10 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 29.

11 BARTOŠ, Adam B. *Obřezaná republika. Židovská stopa v moderních českých dějinách. O vztahu Židů k českému státu a jejich vlivu na politiku, kulturu a hospodářství. Díl I. T. G. Masaryk a Židé*. Praha 2012, s. 47-48.

12 Napr. BARTOŠ, Adam B. *Obřezaná republika. Židovská stopa v moderních českých dějinách. O vztahu Židů k českému státu a jejich vlivu na politiku, kulturu a hospodářství. Díl I. T. G. Masaryk a Židé*. Praha 2012. Pozri aj: ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 34-40.

13 KRAUS, Alex. *Dr. E. Beneš a Židia*. Prešov : Šterhovo nakladatelstvo, 1938, s. 32.

14 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 30-32.

15 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 40.

16 Podľa: TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : Statistika, 2007, s. 62.

elitského vierovyznania vznikol problém, ako ho národnostne zaradiť, keďže ešte židovská národnosť nebola v tom čase oficiálne uznaná ako samostatná národnosť. Preto slovenskí organizátori sčítania obyvateľstva váhali, či izraelitom umožniť, aby sa prihlásili k samostatnej židovskej národnosti, alebo nie, hoci prijatá zásada slobodného prihlásenia sa k zvolenej národnosti takúto možnosť dávala všetkým obyvateľom. Rozhodnutie výboru pre popis ľudu bolo nakoniec také, aby sa židovská národnosť uviedla v rubrike „iná národnosť“, prípadne, aby sa viedla v rubrike „zvláštne národnosti“, medzi ktoré patrili slovenská, česká (tie boli uvádzane spolu v jednej rubrike), nemecká, maďarská a rusínska.¹⁷

Sčítanie, ktoré prebiehalo od 21. do 31. augusta 1919, teda nie dlho po zániku Slovenskej republiky rád, ešte nevykázalo objektívne počty príslušníkov jednotlivých národností, čo bolo zapríčinené rôznymi dôvodmi, okrem iného aj obavami z toho, aké dôsledky by malo prihlásenie sa napr. k inej ako maďarskej národnosti, ak by sa Slovensko vrátilo do Uhorska/Maďarska. Iné dôvody vyplývali z nestotožnením sa s novým štátom a predstavovali protest voči novej realite. V plnej miere to platilo pri židovskej národnosti, ktorá nebola explicitne uvádzaná ako samostatná národnosť, ale sa nachádzala len v rubrike „iná národnosť“. Napriek obavám sa v tejto kolónke uviedli obyvatelia, ktorých národnosť nemôžeme celkom vierohodne vykázať ako židovskú, keďže do nej patrili aj obyvatelia ďalších národností Slovenska, ale ju nemôžeme ani vylúčiť. A ako upozorňuje Pavol Tišliar, najevidentnejšie to bolo práve na východnom Slovensku.¹⁸ Podľa sčítania obyvateľstva v roku 1919 sa do skupiny „iná národnosť“ hlásilo na východnom Slovensku 35 187 obyvateľov.¹⁹

Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1921 sa k samotnej židovskej národnosti, ktorá už bola oficiálnou národnosťou medzivojnového Československa, na východnom Slovensku prihlásilo 35 344 (4,14%) jeho obyvateľov,²⁰ čo predstavovalo 62,14 % počtu východoslovenských izraelitov a zároveň prezrádzalo, že sa už viac izraelitov odhodlalo prihlásiť k židovskej národnosti a opustiť maďarskú a nemeckú národnosť, ako v roku 1919. Pri pohľade na počty príslušníkov izraelitského vierovyznania v roku 1921 však vidíme, že ešte značná časť ostávala pri pôvodnej etnicite. Toto prvé oficiálne sčítanie obyvateľstva v Československu sa riadilo nariadením vlády z 30. októbra 1920, v ktorom sa v § 8 hovorilo, že „*Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním znakem jest spravidla mateřský jazyk. Židé mohou přiznati národnost židovskou*“.²¹ Pritom nemuseli dokazovať svoju židovskú identitu, stačilo sa im k židovskej národnosti len prihlásiť. Subjektívne poňatie národnosti pri prvom sčítaní

17 TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : Statist, 2007, s. 62.

18 TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : Statist, 2007, s. 88-90.

19 TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : Statist, 2007, s. 121-123.

20 *Statistický lexikon obcí v republice Československéj. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 sb. Zák. a nar. III. Slovensko*. Ministerstvo vnútra a Štátny úrad statistický : Praha 1927, s. 159-160.

21 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 41.

*Neologická synagóga na Konštantínovej ulici v Prešove,
20. roky 20. storočia*

ry, ktoré zaraďujú jednotlivca k tej či onej národnosti. Docent Antonín Boháč zo Štátného úradu štatistického v Prahe preferoval objektívne faktory, ktoré by umožnili aj neskôr overiť národnosť človeka. Vo vzťahu k židovskej národnosti sa diskusia taktiež sústredila na jazyk ako hlavné kritérium pre určenie židovskej národnosti. Mal to byť jidiš a hebrejčina, ktoré mali identifikovať príslušníkov židovskej národnosti. To by však zásadne zredukovalo počty Židov najmä v českých krajinách. K takému-to riešeniu sa neprikláňali ani všetci Židia, ale nepodporovali to ani československí Nemci, ktorí neboli za to, aby sa nemecky hovoriaci Židia stali Nemcami. Nakoniec ministerstvo vnútra rozhodlo, že určujúcim znakom pre voľbu národnosti je síce

obyvateľstva malo nesporne veľký význam aj v národnostnej politike československého štátu. Uznanie židovskej národnosti oslabilo totiž iné menšiny, ktoré by mohli pri dosiahnutí viac ako 20%-ného zastúpenia v obci, či vo väčšom administratívnom celku v úradnom styku používať materinský jazyk. V Košickom okrese bolo tak bez Židov, ktorí predstavovali 5,9 % obyvateľstva okresu, 18,48 % Maďarov, čím nebola splnená podmienka na používanie maďarčiny v okrese ako úradného jazyka.²²

V roku 1921 sa k izraelitskému náboženstvu hlásilo 56 871 (6,65 %) obyvateľov východného Slovenska²³, čo bolo o 21 527 (2,51 %) obyvateľov viac ako tých, ktorí sa prihlásili k židovskej národnosti.

Nasledujúce sčítanie obyvateľstva sprevádzali diskusie o tom, ako definovať národnosť, či rešpektovať subjektívne pocity, alebo objektívne fakto-

22 *Statistický lexikon obcí v republike Československej. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 sb. Zák a nar. III. Slovensko. Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický : Praha 1927, s. 160.*

23 *Statistický lexikon obcí v republike Československej. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 sb. Zák a nar. III. Slovensko. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1927, s. 102-155.*

jazyk, ale Židia sa mohli k židovskej národnosti prihlásiť aj bez znalosti jidiš či hebrejčiny.²⁴

Sčítanie obyvateľstva v roku 1930 ukázalo pokles príslušníkov židovskej národnosti. V tomto roku sa na východnom Slovensku prihlásilo k židovskej národnosti 31 058 (3,55 %), k izraelitskému vierovyznaniu 57 015 (6,52 %) obyvateľov východného Slovenska. Rozdiel v počte príslušníkov židovskej národnosti v rokoch 1921 a 1930 predstavoval 4286 obyvateľov.²⁵ No rozdiel v počte obyvateľstva židovskej národnosti a izraelitského vierovyznania bol v roku 1930 už 25 957 (45,52 %) obyvateľov (izraelitov), ktorí sa k židovskej národnosti neprihlásili.

Východné Slovensko bolo pokladané za územie s najväčšou koncentráciou židovského obyvateľstva. Štatistické údaje prezrádzajú, že v roku 1910 bolo na území dnešného Slovenska za evidovaných 140 415 príslušníkov izraelitského vierovyznania.²⁶ Z nich 40,64 % žilo vo východoslovenských župách. Najväčšia koncentrácia židovského obyvateľstva tu síce v roku 1910 bola, ale nepredstavovala radikálny rozdiel v početnosti Židov na ostatnom území Slovenska.

V roku 1921 sa na Slovensku k izraelitom hlásilo 135 879 obyvateľov Slovenska, čo znamenalo, že na východnom Slovensku žije 41,85 % izraelitov. K židovskej národnosti sa hlásilo 70 522 obyvateľov Slovenska, a tak, dívajúc sa na zastúpenie židovského obyvateľstva na východnom Slovensku cez etnickú rovinu, tu žilo 50,11 % slovenských Židov.

V roku 1930 žilo na Slovensku 136 737 izraelitov. Dívajúc sa cez kategóriu konfesionality, boli izraeliti na východnom Slovensku zastúpení v 41,25 %-ách z ich celkového počtu. Čo sa týka etnickej kategórie, tak z celkového počtu 65 385 slovenských Židov, na východnom Slovensku žilo 46,78 % ich celkového počtu.

Ak urobíme celoslovenský a východoslovenský pomer príslušníkov izraelitského náboženstva a príslušníkov židovskej národnosti, tak vidíme, že na východnom Slovensku viac izraelitov cítilo potrebu prihlásiť sa k židovskej národnosti, ako sa to javilo v celoslovenskom pomere. Pravda, v jednotlivých okresoch východného Slovenska to bolo rôzne.

Najmenšiu vôľu prihlásiť sa k židovskej národnosti mali košickí izraeliti. Z 8792 izraelitov, ktorí žili v Košiciach v roku 1921, sa k židovskej národnosti prihlásilo len 5275. V roku 1930 to nebolo o nič lepšie. Vtedy sa z 11 195 izraelitov prihlásilo 5733 k židovskej národnosti.²⁷ V podobnom pomere sa to javí aj v druhom najväčšom východoslovenskom meste – v Prešove. Tu sa z 3477 izraelitov v roku 1921 k židov-

24 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 41-45.

25 *Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej*. Praha : Štátny úrad štatistický, 1936, s. XVII-XX.

26 *Statistická příručka republiky Československé, II. Část druhá: Data retrospektivní*. Praha : Štátní úřad štatistický, 1925, s. 57.

27 *Statistický lexikon obcí v republice Československé. Úřední seznam míst podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 sb. Zák a nar. III. Slovensko*. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1927, s. 159-160; *Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej*. Praha : Štátny úrad štatistický, 1936, s. XVII-XX.

skej národnosti prihlásilo 1893 a v roku 1930 z 3965 izraelitov len 1702.²⁸ V podstate, takmer vo všetkých východoslovenských mestách a okresoch to bolo podobné. Rozdiel bol len na severovýchode Slovenska – v okresoch Vranov, Spišská Stará Ves, Stropkov, Snina, Sabinov, Medzilaborce, Giraltovec a v južných okresoch, ako Veľké Kapušany, Revúca, kde sa v roku 1921 k židovskej národnosti prihlásil podstatne väčší počet izraelitov z ich celkového počtu v okrese, ako v ostatných východoslovenských okresoch. Napríklad v okrese Medzilaborce sa v roku 1921 prihlásilo k židovskej národnosti 1557 izraelitov z počtu 1645, hoci v roku 1930 už len 1179 z 1661 izraelitov. V Giraltovsom okrese sa v roku 1921 z 1209 izraelitov prihlásilo k židovskej národnosti 955, v roku 1930 však aj tu ubudli príslušníci židovskej národnosti. Ešte výraznejší záujem o židovskú národnosť vidíme v okrese Revúca, kde sa v roku 1921 zo 635 izraelitov prihlásilo 472 k židovskej národnosti. K akej národnosti sa hlásili ostatní izraeliti je ťažké určiť, môžeme len predpokladať, že si ponechali pôvodnú – maďarskú, prípadne nemeckú národnosť.

Ak sa pozrieme na okresné mestá východného Slovenska, tak vidíme, že to, čo platilo pri celom okrese, v roku 1921 neplatilo vždy aj v okresných mestách. Výnimku tvorili len Giraltovec (241 židovská národnosť, 259 izraeliti), Veľké Kapušany (332 ž. n., 354 izraeliti), Medzilaborce (614 ž. n., 665 izraeliti), Stropkov (1002 ž. n., 1030 izraeliti), Revúca (89 ž. n., 117 izraeliti), Snina (428 ž. n., 531 izraeliti), Michalovce (2472 ž. n., 2953 izraeliti). V ostatných okresných mestách boli už oveľa väčšie rozdiely medzi početnosťou Židov a izraelitov. Vari najmarkantnejší bol v Moldave nad Bodvou, kde sa k židovskej národnosti prihlásilo 7 obyvateľov mesta, no k izraelitskému náboženstvu 234. Podobný pomer bol ešte v Rožňave 77 : 473, v Gelnici 42 : 243, v Starej Lubovni 93 : 302.

Sčítanie obyvateľstva v roku 1930 prinieslo zaujímavé údaje. V okresných mestách východného Slovenska poklesol počet obyvateľov, ktorí sa hlásili k židovskej národnosti, hoci celkový počet izraelitov mierne vzrástol. Vari najvýraznejšie to vidieť v Snine, kde sa k židovskej národnosti prihlásilo len 47 obyvateľov mesta a k izraelitskému vierovyznaniu 390. Tu zaznamenávame celkový pokles židovského obyvateľstva, no v prípade židovskej národnosti to oproti roku 1921 predstavovalo menej až o 381 obyvateľov mesta. Podobný radikálny pokles obyvateľov mesta židovskej národnosti vidíme aj v Stropkove, kde sa ich počet zredukoval na 328 (z 1002 v roku 1921), v Humennom (253 Židov oproti 693 v r. 1921), ich počet poklesol aj v Michalovciach, Bardejove, Kežmarku, Levoči, v Spišskej Starej Vsi, v Tornale.

Na druhej strane však vidíme aj opačnú tendenciu, a to nárast počtu príslušníkov židovskej národnosti. V Gelnici vzrástol ich počet zo 42 (v roku 1921) na 169 (v r. 1930), v Moldave nad Bodvou zo 7 na 146, v Rožňave zo 77 na 256, v Starej Lubovni z 93 na 244.

V ostatných okresných mestách tento počet mierne kolísal, v podstate nárast či pokles počtu príslušníkov židovskej národnosti zodpovedal prirodzenému prírastku obyvateľstva za 10 rokov. Zaujímavý je však trend v dvoch najväčších mestách

28 *Statistický lexikon obcí v republike Československej. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 sb. Zák a nar. III. Slovensko. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad statistický, 1927, s. 141; Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej. Praha : Štátny úrad štatistický, 1936, s. XVII-XX.*

východného Slovenska. Kým v Košiciach počet Židov vzrástol o 458 obyvateľov (ale počet izraelitov vzrástol o 2403), tak v Prešove poklesol o 191 obyvateľov (počet izraelitov však stúpol o 488). Tretie najväčšie mesto východného Slovenska – Spišská Nová Ves štatisticky nezaznamenala žiaden pohyb. V roku 1921 sa k židovskej národnosti prihlásilo 326 obyvateľov mesta (k izraelitskému náboženstvu 762) a v roku 1930 opäť 326 (k izraelitskému náboženstvu 733).

Zmena etnicity jednotlivca a rovnako aj celej komunity predstavuje komplikovaný proces, do ktorého vstupuje celý rad faktorov tak subjektívneho, ako aj objektívneho charakteru a spravidla nemá podobu spontánneho, okamžitého rozhodnutia, ale mu predchádza istý vývojový proces. „Spontánne“ rozhodnutie prichádza spravidla len vo chvíľach zásadných spoločensko-politických zmien, ktoré sa miestneho obyvateľstva môžu negatívne dotknúť, ohroziť jeho fungovanie, ba aj fyzickú existenciu ako to ukázali roky druhej svetovej vojny a v prípade židovského obyvateľstva s nimi spojený holocaust, fyzická likvidácia. Rozpad rakúsko-uhorskej monarchie a vznik československého štátu síce znamenal zásadnú spoločensko-politickú i štátotvornú zmenu, ale neprinášal také ohrozenie obyvateľstva, ktoré by ho nútilo okamžite sa rozhodnúť pre zmenu národnosti. V prípade Slovákov a Rusínov, ktorí sa z existenčných, ale aj z konjunkturalistických príčin hlásili pri posledných uhorských sčítaniach k maďarskej národnosti, prípadne tam boli sčítacími komisármi zaradení, bol vznik Československa možnosťou bez obáv sa vrátiť k svojej národnosti a pritom ešte aj spoločensko-politicky na tom profitovať. Podobne na tom boli aj uhorskí Nemci a v podstate aj Židia, ktorí v novom štáte získali možnosť slobodne sa prihlásiť k vlastnej národnosti. Spontánny návrat k svojej národnosti sa však v roku 1919 a ani neskôr na území Slovenska neudial. Týkalo sa to opäť všetkých tu žijúcich národností.

Čo ale brzdilo židovské obyvateľstvo na východnom Slovensku prihlásiť sa k židovskej národnosti? Bolo to kultúrne, či skutočne aj etnické splynutie s maďarskou kultúrou a maďarským národom v Uhorsku, a to i napriek tomu, že židia (izraeliti) neboli v Uhorsku v úplne rovnoprávnom postavení s Nežidmi? Bolo to uprednostnenie maďarčiny, prípadne aj nemčiny ako jazyka stredných meštianskych vrstiev východoslovenských miest pred slovenčinou? Bola to obava pred maďarskou pomstou za „zradu“ Uhorska, ak by sa prihlásili k svojej, prípadne aj k inej a nie k maďarskej národnosti, ako to mohli najmä na juhu Slovenska počúvať i čítať na rôznych ilegálnych letákoch v prvých mesiacoch po prevrate? Bola to nechť zbaviť sa (v Uhorsku) výsadnej národnosti a postaviť sa na jednu rovinu s dlhodobo zaznávaným slovenským a rusínskym etnikom?

Na druhej strane sú tu otázky týkajúce sa tých, ktorí sa k židovskej národnosti prihlásili a zotrvali pri nej nielen v roku 1921, ale aj v roku 1930 a neskôr: Čo ich viedlo prihlásiť sa k židovskej národnosti? Bol to vplyv sionistického hnutia, ktoré malo pomerne silné zázemie v rakúskej časti monarchie a po vzniku ČSR tiež v českých krajinách? Bola to snaha čo najrýchlejšie sa etablovať v česko-slovenskom politickom i podnikateľskom prostredí a z toho potom aj profitovať a udržať si sociálne istoty? Bola to snaha ochrániť sa pred prípadnou diskrimináciou, drancovaním majetku, čo sa bezprostredne po skončení vojny udialo aj na východnom Slovensku? Alebo to bol prirodzený asimilačný proces, ktorý sa týka menšinového obyvateľstva bez rozdielu jeho národnosti? Otázok je veľa, ale neexistuje paušálna odpoveď na ne.

Na prešovskom korze, 1919

Postoj židovského obyvateľstva na východnom Slovensku k ČSR

Samotný prevrat v závere roka 1918 ukázal, že židovské obyvateľstvo východného Slovenska jednoznačne stálo na strane Uhorska, podporovalo jeho integritu a odmietalo začlenenie Slovenska do československého štátu. Tento postoj bol logickým, veď v zabehnutom systéme uhorskej správy, ekonomiky, politiky i spoločenského života, si uhorskí Židia i napriek nerovnocennému postaveniu našli v uhorskej spoločnosti svoje miesto a spôsob úspešnej existencie. Vo východoslovenských mestách patrili Židia spravidla k majetným mestským vrstvám, ktoré sa priamo alebo sprostredkovane podieľali aj na správe mesta, zasahovali do života mestskej komunity, či už cez svoje ekonomické postavenie alebo spoločenské pozície – právnikov, advokátov, notárov, lekárov a najmä obchodníkov a krčmárov. Príchod novej moci otriasal v revolučných dňoch aspoň navonok tieto ustálené pozície, ktoré nechcel nikto zo židovského obyvateľstva stratiť. Odmietanie Československa bolo len akýmsi obranným mechanizmom, ktorý sa však navonok prejavoval rôzne, ale v každom prípade popudzoval slovenské obyvateľstvo voči Židom. To aj v súvislosti s predchádzajúcim postojom mnohých z nich pred vojnou i počas nej k miestnemu slovenskému i rusínskemu obyvateľstvu. Navyše sociálna nerovnosť, ktorá v dedinskom i malomestskom prostredí evidentne vystupovala do popredia a s ňou neraz spojená arogantnosť a povýšenectvo, často aj úžera, stavali Židov do kritického svetla a vo veľkej miere formovali negatívny vzťah majoritného obyvateľstva k nim.

Po správach o konci vojny a vzniku československého štátu, ktorého súčasťou malo byť aj Slovensko, na niektorých miestach si to miestne obyvateľstvo vysvetlilo ako príležitosť zúčtovať s predstaviteľmi starej moci – najmä notárom a miestnym krčmárom. V Prešove 31. októbra 1918 vojaci miestnej posádky po správe, že skončila vojna a po návšteve hostincov Gellért a kaviarne Berger, vyrabovali obchody na Hlavnej ulici. Za obeť im padli Eichenbaumove potraviny, klenotníctva Lászlá Hartmanna, Sándora Fraenkela, Bergmanna a Tivadara Griegera, obchod s koreninami Simona Beina a Jenö Kleina, Sándora Küna, Kurtiho obchod s odevami, obchod s pánskou módou Henrika Goldbergera, obchodný dom Spira, predajňa obuvi patriaca Moskovitsovi, veľkoburza, obchod s módnym tovarom Miklósa Szémána a Bélu Ambrózyho, malá burza pani Strell, obchody krajčírov Móra Lernerera a Jána Sóska, galantéria Gejzu Szabóa.²⁹ A mimo Hlavnej ulice to boli ďalšie obchody, spolu 105 obchodov. K vojakom sa pripojili aj niektorí chudobní Prešovčania, ktorí rabovali miestne židovské obchody. Udalosť, pri ktorej rabujúci vojaci nikomu fyzicky neublížili, mala tragickú dohru, keď spišskonovoveská vojenská posádka na druhý deň zatkla výtržníkov, zväčša vojakov slovenskej národnosti, a po štatariálnom súde 1. novembra 1918, bez vyšetrovania, 41 vojakov a dvoch civilov popravila pri múre rímskokatolíckeho Kostola sv. Mikuláša.³⁰ Aj keď s odsúdením a popravou vojakov nemali miestni Židia nič spoločné, tieň tejto strašnej udalosti padol aj na nich.

Príchod československého vojska na konci decembra 1918 do Prešova mal vplyv na rast antisemitských nálad v meste, súvisel jednak s nahlas vysloveným poslaním československých jednotiek, keď Prešovčanov pred mestským úradom oslovil ich veliteľ stotník Jedlačko, ktorý medzi iným povedal, že Česi prišli do Prešova oslobodiť Slovákov spod tisícročnej poroby, spod maďarského a židovského panstva. Podotkol síce, že Česi tu neprišli vynášať nad Maďarmi a Židmi súdy, tie mala neskôr urobiť nezávislá komisia, ktorá by potrestala všetkých, čo v minulosti ubližovali slovenskému obyvateľstvu,³¹ ale jeho vyhlásenie zradikalizovalo slovenských Prešovčanov najmä v súvislosti so zlou situáciou v povojnovom meste. Šlo najmä o problémy so zásobovaním potravinami, s úžerou, pri ktorej priam astronómicky bohatli miestni židovskí obchodníci Nathan Grosz, Samuel Schnitzer, Henrik Goldberger, M. Arje Rosman i ďalší³², o čom písal prešovský kronikár a účastník dobových udalostí Belo Klein-Tesnorskalský v rukopisných poznámkach *Šarišskej kroniky vojny*. Po skončení vojny na nich Prešovčania upozorňovali ako na vojnových zbohatlíkov, ktorí by mali platiť zo ziskov vysokú vojnovú daň.

K neskoršej kritike miestneho židovstva prispeli i vyhlásenia, ktoré zazneli v miestnej tlači po obsadení mesta a reálnej hrozbe, že mesto zostane v československom štáte. Hneď po obsadení Prešova československým vojskom rezignovali na svoj

29 Az új Magyarország felé. In *Eperjesi Lapok*, Eperjes, 1918, november 3., XLIII. Évi – 44 szám, s. 1.

30 Az új Magyarország felé. In *Eperjesi Lapok*, Eperjes, 1918, november 3., XLIII. Évi – 44 szám, s. 1.

31 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 172D3. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Šarišská kronika vojny...*, s. 20.

32 LA SNK Martin, sign. 172D4. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Šarišská kronika vojny...*, s. 54.

post členovia redakcie *Eperjesi Lapok* dr. Teofil Rosenberg a István Koós, ktorý bol aj vydavateľom týchto novín. T. Rosenberg vtedy pateticky napísal: „...Stratená vojna narušila maďarský politický život. Noví ľudia nových smerov sa trápia na ruinách starej štátnej budovy, na výstavbe nového sveta. S ustráchanou dušou sa pozeráme na budúci vývoj, ale pri súčasnej štruktúre politického života, podľa nášho presvedčenia, nemôžeme usmerňujúcu veci spolupôsobiť pri výstavbe nového Maďarska...“³³ Podobne reagoval aj I. Koós: „Ideou Prešovských novín a nad všetko stojacim cieľom bolo úplne možné vybudovanie maďarského národného štátu. Všeobecnú súčasnosť verejného života posudzovali z toho hľadiska, či sa posilní alebo oslabí idea maďarského národného štátu. Odložiac jednotlivé a stranícke záujmy slúžili tomuto presvedčeniu, kým sa nedostali pod kolesá veľkej kataklizmy svetovej vojny...“³⁴ Vyslovili pocity maďarských Prešovčanov a zároveň skepsu z ďalšej existencie novín, ktoré v prešovskom prostredí aktívne plnili svoje maďarizačné poslanie.

Noviny *Eperjesi Lapok* vychádzali aj v roku 1919 s kritickými článkami na adresu nového štátu a jeho miestnej správy. Koncom apríla 1919 župan Pavol Fábry zastavil ich vydávanie „pre ustavičné štvanie proti Československej republike“³⁵. Ale neskôr pod podmienkou, že sa vymení vedúci redaktor a noviny prestanú útočiť proti československej moci, povolil ich vydávanie.

Obavy z rabovania židovských obchodov, mlynov a niektorých ďalších prevádzok potravinového charakteru mali ich majitelia aj na Zemplíne. O dramatických udalostiach písali o desať rokov neskôr *Gazdovské noviny*. Po skutočnom vyrabovaní troch obchodov v Michalovciach žiadali majiteľ mlyna Landesman vojenskú ochranu z Nového Mesta pod Šiatrom. Tá zasahovala aj v Parchovanoch a v Sečovciach. Poriadky v tejto časti Zemplínskej župy však začala robiť občianska stráž, ktorú zriadili v Michalovciach miestni Maďari a pomadačené obyvateľstvo mesta. Občianska stráž „pod vedením samozvaného komandanta, maďarského žida... Samuela Weisbergera, michalovského miliónára“ 10. novembra 1918 zastrelila dvoch roľníkov v Žbinciach. O niečo neskôr zas palicovali roľníkov v Úbreži, ktorých podozrievali z vyrabovania michalovských obchodov, ale takéto správanie mali údajne aj v iných dedinách Michalovského okresu.³⁶ Cieľom bolo zastrašiť miestne slovenské obyvateľstvo, ktoré sa začalo odvážnejšie vyslovovať za Československo. Michalovský advokát M. Löwy hľadal iné spôsoby podchytenia tunajšieho slovenského obyvateľstva pre myšlienku zachovania Uhorska, o čom písal Oszkárovi Jászimi, maďarskému ministrovi pre národnosti v novej maďarskej vláde M. Károlyiho. Od neho žiadali po slovensky hovoriacich agitátorov, ktorí by presvedčili slovenských Zemplínčanov, že by v českom štáte stratili svoj jazyk i národnosť, ale už nie v novom Uhorsku.³⁷

33 ROSENBERG, Teofil. Olvasóközönségünkhez! [Našej čitateľskej verejnosti!]. In *Eperjesi Lapok*, Eperjes, 1918, december 29., XLIII. Évi – 52. szám, s. 4-5.

34 KOÓS, István. A közönséghez! [Verejnosti!]. In *Eperjesi Lapok*, Eperjes, 1918, december 29., XLIII. Évi – 52. szám, s. 5.

35 *Eperjesi Lapok*. In *Šarišské hlasy*, 4. 5. 1919, roč. 1, č. 5, s. 4.

36 Ako prenasledovala maďarsko-židovská „stráž“ roľníkov v Zemplíne. In *Gazdovské noviny*, 5. 2. 1932 – citované podľa MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In *Dejiny Michaloviec*. Košice : TypoPress Košice, 2007, s. 191.

37 MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In *Dejiny Michaloviec*. Košice : TypoPress Košice, 2007, s. 191-192.

Maďarské národné gardy, v ktorých boli aktívni aj miestni Židia, vznikali vo všetkých mestách na východnom Slovensku. V niektorých, kde bolo slovenské obyvateľstvo radikálnejšie a viac vzdialené od vojenských posádok, boli takéto gardy rozpustené a nahradené slovenskými. Z Giraltoviec sa zachovala správa, v ktorej miestni Slováci informovali martinskú SNR o tom, že „bola tu národná garda, pozostávajúca zos maďaronov a zos židov, mi zme ju zruceli a postavili sme zos slovenskych chlapcov pozostávajúcu gardu...“³⁸ Tu sa ale neodohrali také krvavé udalosti ako na Zemplíne.

Židia na Spiši podporovali miestnych Nemcov. Podporovali ich snahu zotrvať v integrálnom Uhorsku, ktorá sa napr. prejavila v zúfalom pokuse vyhlásiť nezávislú Spišskú republiku 11. decembra 1918 v Kežmarku. Tá mala byť akýmsi neutrálnym Švajčiarskom pod patronátom Budapešti. Roman Vaverčák, obyvateľ Spišskej Belej o tom písal v liste Slovenskej národnej rade do Martina: „Tu v Spišskej Belej a celej stolici si páni – t. j. Nemci a Židia – to je vládna strana, vihlásili spisskú Republiku, aby pod Slovakoch neprišli... My tu v Belej sa doznali, že je v mestskom dome Nemcom schodza, mi Slovaci, t. jest pritomni boli a všetci sme proti tomuto protestovali. Ale Nemci, co ich tu len tretja čiastka je, zato vyhlášeli že si cele mesto jednohlasne tu republiku žada...“³⁹

Pobúrenie z vyhlásenia Československej republiky vyjadrili Židia spolu s Maďarmi a Nemcami aj v Spišskej Starej Vsi a hrozilo, že Štefana Kostelničáka, ktorý do mesta priniesol správy o vzniku nového štátu, uväznia za šírenie poplašných správ.⁴⁰ Tunajší Slováci rezolútne odmietali vytvorenie maďarskej národnej rady v Spišskej Starej Vsi, ktorú zakladali miestni úradníci. Rovnako odmietli aj pripojenie mesta a jeho okolia k Poľsku v petícii, ktorú podpisovali len spišskostaroveskí roľníci, ojedinele predstavitelia miestnej inteligencie a zo židovského obyvateľstva Spišskej Starej Vsi to boli len štyria zo 164 izraelitov. V samotnom meste väčšina úradníkov v januári 1919 zložila sľub vernosti Poľsku a učitelia v miestnej škole zas po príchode československého vojska odmietli zložiť sľub vernosti Československu.⁴¹ O čosi neskôr – v marci 1919 komisár finančnej stráže Mojžiš Sabó bol obvinený zo šírenia informácií, že československá štátna moc chce kolkovaním peňazí ožobráčiť obyvateľstvo Slovenska, a teda aj Zamaguria.⁴² Takéto správy následne podkopávali dôveryhodnosť československého štátu a komplikovali i tak už zložitý proces menovej reformy. Pravda, takéto prípady neboli ojedinelé a neviazali sa len na sever východného Slovenska. Vari najzložitejšia situácia bola v Košiciach, ktoré sa po pripojení k Československu stali jeho najväčším správnym mestom na vý-

38 Citované podľa: TAJTÁK, Ladislav. Bardejov v období buržoáznej ČSR. In *Dejiny Bardejova*. Zost. Andrej Kokuľa, Andrej Lukáč, Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 318.

39 Citované podľa: TAJTÁK, Ladislav. Spiš a vznik Československa. In Peter Švorc (ed.). *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*. Prešov-Bratislava-Wien : Universum, 1995, s. 152.

40 Archív Mestského úradu v Spišskej Starej Vsi (AMÚ SSV), Kronika mesta Spišská Stará Ves do roku 1945, s. 83.

41 ŠVORC, Peter. V novom štáte 1918 – 1939. In *Spišská Stará Ves*. Prešov : Universum, 2008, s. 137-140.

42 BURY, František. *Jako prišiel horný Spiš a Orava pod Poľsko*. Pittsburgh : Stály výbor pre celok Slovenska, 1922, s. 8.

chode, s najväčšou koncentráciou obyvateľstva – a v tomto prípade vo veľkej časti pruhorskej orientácie. Výhrady voči kolkovaniu mali jednak najbohatšie vrstvy mesta, ku ktorým Židia patrili, a tiež tí obyvatelia, ktorí dúfali, že Košice predsa len zostanú súčasťou Uhorska. Kolkovanie peňazí predstavovalo krok, ktorý mal stabilizovať československé hospodárstvo a súčasne dával jasne najavo, že Československo je realitou, ktorú treba rešpektovať nielen v zahraničí, ale hlavne doma, že nejde len o prechodný stav, ako sa nielen tajne ale aj verejne a s nádejou na zmenu hovorilo v kruhoch promaďarsky orientovaného obyvateľstva. Nervozita opanovala všetkých, ktorí boli presvedčení o dočasnosti československej moci na východnom Slovensku i v jeho konkrétnych mestách a pochybnosti u tých, čo mali finančné úspory. Aj v Prešove sa začali šíriť letáky a ústne šírené poplašné správy, že Česi chcú ožobrať slovenské obyvateľstvo, že im pod zámienkou výmeny peňazí znehodnotia ich úspory, polovicu im zoberú a len polovicu okolkujú a že v konečnom dôsledku všetci, ktorí si dajú okolkovať peniaze o ne prídu po opätovnom pripojení východného Slovenska k Maďarsku. Šepkalo sa, že mierová konferencia v Paríži síce uzná Československo ako nový štát, ale ak nie bez celého Slovenska, tak určite bez východného Slovenska, že Československo bude po východnú hranicu štrbského chotára, vrátane Štrbského plesa a ďalej už bude Maďarsko.⁴³ Nespokojnosť rástla aj v súvislosti so šírením bankoviek okolkovaných falošnými kolkami. Tie nevedeli rozoznať ani úradníci, ba stali sa prípady, že z berného úradu v Košiciach boli do jednotlivých miest rozposielané neokolkované bankovky a osobitne kolky, ktoré mali miestne berné úrady samé nalepiť. Kolky však boli falošné.⁴⁴ Najohrozenejšími boli mestá v blízkosti československo-maďarských hraníc, najviac Košice. Podľa odhadov denníka *Slovenský východ* bolo takmer 60 % československých bankoviek v meste označených falošnými kolkami⁴⁵ a ďalšie bankovky boli vo veľkom pašované z maďarského Miškolca, kde ich pravdepodobne vyrábali a kde sa s nimi verejne obchodovalo v kaviarňach Panonia a Royal. Existovalo podozrenie, že falošné bankovky sa dostávajú na územie mesta aj za aktívnej pomoci niektorých príslušníkov pohraničnej stráže. Do pašovania a šírenia falošných bankoviek bolo však zapletených viacero židovských obchodníkov.⁴⁶ V Košiciach zatkli židovského obchodníka Schlezingera, ktorého obvinili nielen z pašovania bankoviek a kolkov, ale aj zo šírenia nepokojov medzi dedinským obyvateľstvom v okolí mesta.

Podobná situácia a vzťah k novému štátu bol aj v ostatných mestách východného Slovenska. Ten sa však zradikalizoval v čase československo-maďarského vojenského konfliktu, výsledkom ktorého bolo obsadenie východného Slovenska bolševickou maďarskou Červenou armádou a vyhlásenie Slovenskej republiky rád 16. júna 1919 v Prešove. Jej vznik chápali mestské stredné vrstvy, ku ktorým patrili mnohí Židia⁴⁷, ako medzikrok v pripojení Slovenska k Maďarsku. Privítal ju aj

43 (T-ý) Prípovedky. In *Šarišské hlasy*. 27. 7. 1919, roč. 1, č. 13, s. 1.

44 KAČKOVIČOVÁ, Mária. Menová reforma v ČSR v roku 1919. In *Historický zborník* 13, č. 1 – 2/2003, Matica slovenská 2003, s. 83.

45 Šarišská hliadka. In *Slovenský východ*, 13. 11. 1919, roč. 1, č. 218.

46 Pozor na falošné kolky. In *Šarišské hlasy*, 4. 5. 1919, roč. 1, č. 5, s. 5.

47 Židia na Slovensku pomáhacími maďarskej podkopynej práce. In *Gazdovské noviny*, 27. 4. 1919, roč. 1, č. 4, s. 4.

16. júna 1919 bola z balkóna radnice v Prešove vyhlásená Slovenská republika rád

neslovenský proletariát a tiež tie najchudobnejšie slovenské mestské vrstvy, ktoré však videli v SRR pokus o riešenie najpálčivejších povojnových sociálnych otázok, ale idea návratu do Uhorska sa im nepozdávala. Preto sa SRR nestretla s veľkou podporou slovenského proletariátu. V samotnom „hlavnom meste“ Slovenskej republiky rád v Prešove sa veľmi aktívne ujali presadzovania novej moci nielen slovenskí zástupcovia Revolučnej vládnej rady v Budapešti – komisári pre jednotlivé oblasti revolučnej správy, ale najmä mestské direktorium, nazývané aj *Spravní vibor Robotnej Radi* a „prešovski mescicki vojenski kommandant“ Franc Deák, o ktorom napísal prešovský kronikár Belo Klein-Tesnoscalský, že „tento pán bol v civile zámočník, židovského náboženstva. Na mestskom dome počínal si veľmi sebavedome, vyhlásil, že počnúc od mešťanostu všetci sa musia jeho rozkazom podvoliť“.⁴⁸ Jedným z jeho prvých opatrení bolo vyhlásenie štatária pre Prešov a okolie, zhabanie zbraní, automobilov, bicyklov, náhradných súčiastok, oleja a benzínu, prebytočnej bielizne miestnemu obyvateľstvu, zatvorenie bánk, ale zakázal tiež zvyšovať ceny a predávať alkohol. Nasledovali ďalšie radikálne opatrenia, ktoré nakoniec viedli k výmene Deáka na poste vojenského veliteľa mesta. Prešovskí židovskí majitelia tlačiarne Ernest a Fridrich Kóschovci zas dobrovoľne dali k dispozícii novej revolučnej moci tlačiareň, kde sa tlačili noviny *Eperjesi Munkás* (Prešovský robotník) a po šarišsky písané no-

48 ĎURIŠIN, Martin. Prešov a „Slovenska radova republika“ (1919). In Peter Švorc a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012, s. 77.

viny *Naša červená zastava*.⁴⁹ Z ich strany to nebol krok k podpore proletárskej revolúcie, ale k návratu Slovenska do veľkého Uhorska.

Takéto angažovanie sa v prospech maďarskej revolúcie vidíme takmer v každom východoslovenskom meste, ktoré bolo obsadené bolševickými vojskami maďarskej Červenej armády. V nich sa angažovali práve Židia pri zakladaní miestnych direktórií⁵⁰ a oni aj preberali moc v mene miestneho proletariátu. Napr. v Michalovciach stál na čele direktória miestny advokát Dr. M. Löwy.⁵¹ Slovenské obyvateľstvo veľmi pozorne sledovalo tieto revolučné aktivity a ich nositeľov v presvedčení, že nejde o nič iné, len o pokus pripojiť Slovensko k Maďarsku, no a súčasne takúto snahu po páde SRR Židom ostro vyčítalo. Správanie židovských spoluobčanov si najmä v druhej polovici roka 1919 začala častejšie všímať miestna tlač a v novinách, ako boli *Šarišské hlasy*, *Slovenský východ*, *Slovenská pravda*, *Gazdovské noviny*, neraz redaktori či prispievatelia opisovali svoje negatívne skúsenosti s nimi. Autori článkov sa v zásade zhodovali na tom, že nový štát, ktorý stále ešte veľká časť Židov žijúcich na Slovensku nechce akceptovať, ich nebude nútiť, aby sa jazykovo asimilovali so Slováckmi tak, ako to urobili v Uhorsku, keď prijali maďarčinu, ale že nemôže akceptovať to, že Židia sa budú venovať len výnosným povolaniam, ako to bolo doteraz (...obchod, šenkárstvo, trafikantstvo...) a vďaka tomu aj bohatnúť na úkor iných, ale že sa musia naučiť „i iným odvetviam práce...“, a tak sa vlastne sociálne asimilovať so slovenským obyvateľstvom.⁵² Ďalšou podmienkou, ktorá zaznievala v novinách, bolo, aby sa Židia správali k Československu lojálne, lebo len tak sa môžu vyhnúť pogromom, ktoré postihli židovské obyvateľstvo v Poľsku a Rusku.⁵³ Zazlievali im, že v krátkom časovom rozpätí bezcharakterne menili svoju rétoriku – pred príchodom maďarských bolševických vojsk chválili odrazu Československo, po porážke maďarských bolševikov zas prestali Československo akceptovať, čo bolo vidieť pri oslavách 1. výročia vzniku ČSR, ktoré evidentne ignorovali⁵⁴.

Osláv vzniku republiky sa zúčastnilo len miestne slovenské obyvateľstvo a českí úradníci a vojsko. Ako konštatoval *Slovenský východ* v článku *Oslavy 28. októbra v Prešove*, „... Maďari, menovite Židia, ostentatívne sa všetkého stránili, nezdobili svoje domy zástavami, áno pri utorkovej oslave spustili žalúzie v oblokokoch, aby sa ich nedotkla slávnostná nálada slovenského ľudu.“⁵⁵ V Prešove to bolo, samozrejme, hneď aj vidieť, keďže väčšina domov na Hlavnej (vtedy Masarykovej) ulici patrila židovským majiteľom. Takýto postoj maďarského a židovského obyvateľstva k oslavám, ktoré Slováci

49 ĎURIŠIN, Martin. Prešov a „Slovenska radova republika“ (1919). In Peter Švorc a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012, s. 81.

50 BELEJ, Milan. Humenné v období vzniku Československej republiky. In *Dejiny Humenného*. Vasil Fedič a kolektív. Humenné : REDOS, 2002, s. 167.

51 MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In *Dejiny Michaloviec*. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger. Košice : TypoPress pre Mestský úrad v Michalovciach, s. 192.

52 ŠTEFÁNEK, A. Židovská otázka v Československej republike. In *Slovenský východ*, 23. 5. 1919, roč. 1., č. 113, s. 1.

53 -av- Židovská otázka. In *Slovenský východ*, 10. 12. 1919, roč. 1., č. 240, s. 1.

54 Oslavy 28. októbra v Prešove. In *Slovenský východ*, 30. 10. 1919, roč. 1., č. 207, s. 3-4.

55 Oslavy 28. októbra v Prešove. In *Slovenský východ*, 30. 10. 1919, roč. 1., č. 207, s. 3-4.

OSOBNÝ POPIS
SIGNALEMENT

Zamestnanie *rodinný* Manželka – Femme
Profession *hospodár* *menloce du ménage*
domacia

Rodisko a datum
narodenia *31. 3. 1902* 25. 3. 1895.
Lieu et date
de naissance

Rydisko *Prešov* Domicile *Prešov*

Obličaj *ovaluár, rúbe* Visage *ovaluár, rúbe*

Barva očí *šivé* Couleur des yeux *noir, brun*

Barva vlasov *čierne* Couleur des cheveux *noir, brun*

Zvláštne znamenie */* Signes particuliers */*

DETI – ENFANTS		
Meno Nom	Vek Age	Pohlavie Sexe

Podpis držateľa vydávajúceho cestovný pas: *Bernath Bergmann*
SIGNATURE DU TITULAIRE
A JEHO MANŽELKY
ET DE SA FEMME
Berta Bergmann

Podpis úradníka vydávajúceho cestovný pas: *J. Polák*
SIGNATURE DE L'AGENT DELIVRANT LE PASSEPORT: *J. Polák*

Cestovný pas vydaný manželom Bernathovi a Berte Bergmannovcom
na cestu do Maďarska, 1922

pokladali za jedinečné, lebo pripomínali zásadný medzník v dejinách slovenského národa, bol slovenskou a českou societou mesta vnímaný s veľkou nevôľou, ba dokonca ako urážka slovenského obyvateľstva, o čom svedčia nasledujúce riadky spomínaného článku: „...Poznali sme poznovce, že so živlami štátu tak nepriateľskými nemôžeme v dohľadnej dobe rátať na spoluprácu a že naše jednanie voči nim musí byť vedené iným smerom – ak to nepôjde cestou miernou, dorozumením, ústupkami – musíme siahnuť k prostriedkom donucovacím... Prípady nenávisti, áno, priame urážky našich citov nesmú nás nechať chladnými, musíme ukázať podvratným živlom, že máme moc vo svojich rukách, že chceme mať poriadok doma, čoho musíme dosiahnuť za každú cenu. Kto nechce s nami pracovať pre rozkvet a zosilnenie štátu, je naším škodcom, ktorého budeme trestať...“⁵⁶ Bola to rozhorčená výzva, ktorá však nebola úradmi realizovaná. Zostal však pocit urážky, ktorý u prešovského slovenského obyvateľstva prehlboval negatívny vzťah k židovskému a maďarskému obyvateľstvu mesta. Ten bol v prvom roku existencie Československa zosilnený aj tým, že ľavicovo orientovaní Židia sa politicky angažovali v miestnej organizácii sociálnej demokracie, a tá v miestnych pomeroch konzervovala promaďarskú orientáciu, ktorú dávala najavo pri rôznych príležitostiach. Na koncert, ktorý pripravila miestna organizácia sociálnej demokracie v jeseni 1919,

56 Oslavy 28. októbra v Prešove. In *Slovenský východ*, 30. 10. 1919, roč. 1, č. 207, s. 3-4.

pozvali župana P. Fábryho, mešťanostu i ďalšie popredné osobnosti mesta. Otvoril ho predseda miestnej organizácie Matušák, ktorý po slovensky privítal hostí, no príhovor a sprievodné slovo počas programu už boli vedené len v maďarčine. Redakcia *Slovenského východu* v noticke poznamenala na margo podujatia, že „...nebyť slovenského preslovu p. predsedu a slovensko-maďarského textu programov, neboli by sme ani poznali, že sa koncert koná v Československej republike...“⁵⁷ Prešovská organizácia Maďarsko-nemeckej sociálnodemokratickej strany aj na jar 1920 pri oslavách 70-tych narodenín prezidenta T. G. Masaryka dala najavo svoj vzťah k Československu. Kým všetky slovenské a celoštátne politické strany v meste, cirkvi, školy a rôzne spolky sa podieľali na programe v rámci osláv prezidentových narodenín, prešovskí sociálni demokrati odmietli účasť na oslavách prípisom, ktorý poslali organizátorom a „v deň slávnosti vyvesili sociálni demokrati červené zástavy na kaviareň New-York a na robotnícky dom“, čo bolo vnímané ako provokácia, keďže na ostatných verejných budovách viseli československé štátne vlajky.⁵⁸

Zväčša pasívna rezistencia voči československej moci bola deklarovaná ignorovaním slovenčiny v obchodoch, ktorých majiteľmi boli Židia. Tí po odchode maďarských vojsk síce nekomunikovali so zákazníkmi po maďarsky, ak si to zákazník nevyžadoval, ale zásadne hovorili po nemecky. V novinách *Slovenský východ* to na príklade osobnej skúsenosti rozhorčene opisoval jeden z autorov novinových článkov: „...Bitte schön, sprechen Sie deutsch. Ich verstehe nicht slowakisch! To hovorí mi židák v Prešove, kde každý druhý kupec je Slovák, dedinčan.“⁵⁹ Podľa toho istého autora, títo obchodníci však na trhu, kupujúc zeleninu, či iné poľnohospodárske produkty od slovenských roľníkov, hovoria bez problémov po slovensky. Slovenskí dopisovatelia citlivejšie vnímali prípady, keď židovský obchodník, dovtedy naučený dívať sa zvrchu na slovenské dedinské obyvateľstvo, aj na ulici zahriakol ženy, prečo nehovoria po maďarsky: „Táák! – a to u nás na našom Slovensku, v slovenskom meste?“ – rozhorčene uzavrel dopisovateľ novín, navrhujúc ešte, aby sa v čase pridelenia licencií a koncesíí takýmto osobám koncesie nevydávali.⁶⁰

V podstate obdobie prvých rokov po vzniku Československa – viac-menej do podpísania Trianonského mieru v júni 1920 – bolo na východnom Slovensku obdobím hľadania a formovania československého štátneho povedomia. U neslovenského obyvateľstva tento proces trval podstatne dlhšie – až do 30. rokov 20. storočia. Židovská komunita na Slovensku prijímala Československo úplne inakšie ako židovská komunita v Čechách, ktorej vynikajúcu analýzu urobila česká historička Kateřina Čapková.⁶¹ Ak v Čechách existovalo českožidovské hnutie, ktoré vzniklo už v 70. rokoch 19. storočia, ba malo aj svoju organizáciu *Svaz Čechů židů* a počas prvej svetovej vojny agitovalo medzi židovským obyvateľstvom za českú národnú orien-

57 Prečo také ústupky Maďarom? In *Slovenský východ*, 14. 11. 1919, roč. 1, č. 219, s. 2.

58 Prešovská maďarská sociálnodemokratická organizácia nechcela oslavovať narodeniny prezidenta Masaryka. In *Slovenský východ*, 19. 3. 1920, roč. 2, č. 65, s. 4.

59 Aster. Dva dni v Prešove. In *Slovenský východ*, 20. 12. 1919, roč. 1, č. 249, s. 1.

60 ... In *Slovenský východ*, 11. 11. 1919, roč. 1, č. 216, s. 1.

61 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005.

táciu⁶², tak na Slovensku sa o slovenskej orientácii židovskej komunity, či jej niektorých príslušníkov vôbec nedalo hovoriť. Židia boli súčasťou uhorskej – maďarskej spoločnosti a takými chceli zostať aj po vzniku Československa. Najevidentnejšie to bolo vidieť v tých východoslovenských mestách, kde bola silná maďarská a židovská komunita – teda v Košiciach, v Prešove, ale aj v Michalovciach, Trebišove, Rožňave i v niektorých ďalších mestách.

Posilniť, ale najmä presadiť slovenský charakter východoslovenských miest bolo krátko po vzniku ČSR veľmi ťažkou úlohou. Na ilustráciu môžeme uviesť prešovské pomery, o ktorých sa zmieňuje *Slovenský východ* v rubrike Šarišská hliadka.⁶³ Autor článku s pobúrením píše o slovenských dôstojníkoch, ktorí v miestnom kasíne i na mestských korzach plných v nedele prechádzajúcimi sa mešťanmi, hovorili nielen s miestnymi dámami a mestskou honoráciou, ale aj medzi sebou maďarsky, a českí dôstojníci, ktorí neovládali maďarčinu zas nemecky. Mestské, resp. malomestské prostredie východoslovenských miest bolo tak pomaďarčené a naviazané na maďarskú kultúru, že v roku 1919 dokázalo svojou autoritou i naďalej vtláčať maďarský a veľkopanský charakter len pomaly sa slovakizujúcim mestám. Česko-slovenské dôstojníctvo, ktoré sa vedome stotožňovalo s vyššími mestskými vrstvami, v mnohých prípadoch neodolalo tomuto tlaku a sa mu jednoducho prispôbovalo. Preniknúť do prostredia mestskej smotánky a byť tam minimálne rovnocenným partnerom znamenalo mať nielen spôsoby správania sa týchto vrstiev, reprezentovaných spravidla len maďarským, nemeckým ale pomaďarčeným a židovským, tiež pomaďarčeným, mešťanstvom, ale hovoriť s ním aj jeho jazykom – teda po maďarsky, prípadne po nemecky. Takéto správanie česko-slovenského dôstojníctva posilňovalo sebavedomie neslovenského mešťanstva v Prešove, ktoré navyše stále malo silné ekonomické a spoločenské postavenie v meste, a naďalej oslabovalo a brzdilo len pomaly sa presadzujúci slovanský živel, ktorý v prvých rokoch existencie ČSR ešte bol slabý a neraz podliehal nepriateľskej propagande o krátkom trvaní Československa.

Iný problém bol pri tých obyvateľoch miest, ktorí slovenčinu neovládali, ak áno, tak len v podobe šarišského, zemplínskeho či spišského dialektu. Slovenská tlač si v roku 1919 obzvlášť intenzívne všíkala tie osoby, ktoré boli v predchádzajúcom štátnom útvere exponovanými mešťanmi, úradníkmi, profesormi, právnikmi, kňazmi, obchodníkmi a pod. V mnohých prípadoch to boli práve židovskí obyvatelia mesta. Ak nerešpektovali novú realitu, vyvolávalo to nevôľu a obviňovanie Židov z maďarónstva a nepriateľstva voči Československu.⁶⁴ V takom prípade sa im neodpúšťalo žiadne pochybenie vo verejnom písomnom či ústnom prejave o to viac, že sa vo východoslovenských mestách zasa začala častejšie na verejnosti, v obchodoch ale i úradoch ozývať maďarčina, ktorou hovorili hlavne miestni Židia. Takto noviny *Slovenský východ* napadli prešovského židovského obchodníka Bergera, majiteľa veľkej kaviarne na Hlavnej ulici (Fő-utca/Masarykova ulica) a majiteľa kina, že nielenže

62 ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2005, s. 93.

63 Šarišská hliadka. In *Slovenský východ*, 18. 11. 1919, roč. 1, č. 222, s. 3.

64 Sninsky. Naši židia. In *Slovenský východ*, 17. 10. 1920, roč. 2, č. 239, s. 3.

v kine premieta „nevhodné“ filmy, ale aj na plagátoch o nich informuje v takej zlej slovenčine, ktorá „sa skôr podobá na čínštinu ako slovenčinu“.⁶⁵

Konfliktných situácií v prvých mesiacoch od vzniku Československa bolo na východnom Slovensku dosť, ale nikde sa nevyhrotili ako etnický slovensko-, resp. československo-židovský konflikt. Ak došlo k takému stretu, tak to bol zásadne sociálny stret nemajetných a vojnou zbedačených ľudí s majetnejším občanom (obchodníkom, krčmárom, notárom, pravotárom a pod.). Židia totiž veľmi rýchlo pochopili, že československý štát im ponúka viac možností a aj garancií ako bývalé Uhorsko a odhladnuc od staršej generácie, ktorá mala citové, rodinné a mnohí z nej aj ekonomické väzby na bývalé Uhorské kráľovstvo, mladšia generácia slovenských Židov sa veľmi rýchlo stotožnila s ČSR. Potvrdzujú to aj spomienky niektorých židovských autorov, napr. aj Jána Kalinu (vlastným menom Ladislav Schwarz), opisujúceho svoje detstvo a mladosť v medzivojnovom Prešove.⁶⁶ Slúžnovské úrady zakrátko začali nanovo vystavovať židovským podnikateľom živnostenské alebo priemyselné listy, ktorými potvrdzovali právo pôsobiť v tom-ktorom hospodárskom odvetví.⁶⁷ Podobné to bolo aj s cestovnými pasmi, ktoré boli vystavované hlavne na cesty obchodného a rodinného charakteru do Maďarska, Poľska, Rakúska, menej do Nemecka.⁶⁸ Židovské obyvateľstvo našlo politické zázemie v rôznych politických stranách celoštátneho i regionálneho charakteru, no zväčša ľavicovej orientácie ako bola sociálna demokracia a komunistická strana, ale časť židovského obyvateľstva sa organizovala v Židovskej strane a ako ukazujú výsledky župných i miestnych volieb v regiónoch východného Slovenska, v prvej polovici 20. rokov práve táto strana získavala pomerne veľký počet voličských hlasov, a to či už ako samostatný politický subjekt⁶⁹, alebo ako koaličný člen⁷⁰. Problémy nastali až v závere 30. rokov, po Mníchovskom diktáte, ktorý odštartoval jednu z najsmutnejších kapitol v živote židovského obyvateľstva, a to nielen na východnom Slovensku.

65 Šarišská hliadka. To je slovenčina? In *Slovenský východ*, 16. 12. 1919, roč. 1, č. 245, s. 2.

66 KALINA, Ján. *Zavinili to židia a bicyklisti*. Bratislava : Vydavateľstvo PT, 2000; JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich sedem životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava : Aspekt, 2012.

67 HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 28.

68 Štátny archív Prešov, pobočka Prešov, fond Okresný úrad Prešov, 1923, č. 23, šk. 1, Prezidiálne spisy – pasy.

69 Na Zemplíne sa v 20. rokoch v župných ale aj miestnych voľbách presadzovala Židovská strana, ktorá tu získala najväčší počet hlasov, V roku 1923 tu získala vo voľbách do župného zastupiteľstva v Košiciach až 30,3% všetkých hlasov. S 12%-ným odstupom ju nasledovala Krajinská kresťansko-socialistická strana a komunistická strana. Pozri: MICHNOVIČ, Imrich. *Michalovce v rokoch 1918 – 1938*. In *Dejiny Michaloviec*. Košice : Mestský úrad v Michalovciach, 2007, s. 199; BELEJ, Milan. *Humenné v období prvej Československej republiky*. In *Dejiny Humenného*. Vasil Fedič a kol. Humenné : Redos, 2002, s. 180.

70 ŠVORC, Peter. *Politický život a obecná správa v Spišskej Belej*. In *Spišská Belá*. Zost. Božena Malovcová. Prešov : Universum, 2006, s. 166.

ČESKOSLOVENSKÉ ŠTÁTNE DIEVČENSKÉ REFORMNÉ REÁLNE GYMNÁZIUM V KOŠICIACH V PRVOM DESAŤROČÍ EXISTENCIE ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Milada KOPČANYIOVÁ

Abstract: *The Czechoslovak state high reformatory school for girls in Košice during the first decenniu of existence of Czechoslovak republic. Level of education and training in the certain society is also a criterion in assessing the maturity of mentioned society. An important factor in the development of education is not only the quantitative aspect, reflected in the number of schools, teachers, pupils, but also a quality site reflecting the level of education, the possibility to use own mother tongue and working positively for society. Slovaks before 1918 had the opportunity to acquire education at many schools, but only in Hungarian language, or Czech, if studying abroad, as well as in other languages. Students gained the opportunity to use their language rights in the field of education after the establishment of the Czechoslovak Republic. Before the emergence of Czechoslovakia existed in Košice number of schools that provided students with a quality education while in the Hungarian language. Many of them continued to exist after 1918. One such school in Košice was the Czechoslovak state high reformatory school for girls, which was transformed from a higher girls' school. The origins of the school dates back to the late 19th century and during the whole period of its existence, the school has undergone its own way of development overcoming many obstacles until they finally found its stable place in the education of students in Košice.*

Key words: *Gymnasium (Grammar-school). History of school. Scholars. Teachers.*

Vznik Československej republiky (ČSR) v roku 1918 znamenal pre Slovákov novú etapu v ich vývoji. Skončilo sa obdobie politickej i národnostnej asimilácie a slovenský národ získal možnosť uplatniť svoje občianske práva v novovzniknutom demokratickom štáte. V školskej politike sa skončilo obdobie maďarizácie a Slováci dostali šancu nadobudnúť vzdelanie v materinskom jazyku.

V Košiciach v čase vzniku ČSR bola komplikovaná politická, ale i školská situácia. Do roku 1918 patrili Košice k Uhorsku, po roku 1918 ostala otvorená otázka, komu Košice pripadnú, či ČSR alebo Maďarsku. Košice boli v 19. a v prvej polovici 20. storočia medzi maďarským obyvateľstvom chápané ako maďarské mesto a ako integrálna súčasť Uhorska. Po vzniku ČSR aj naďalej maďarské obyvateľstvo považovalo Košice za integrálnu súčasť Maďarska, a to aj z dôvodu, že skutočne Košice v tom čase neboli ešte obsadené československým vojskom. K tomu došlo 29. decembra 1918, ale dohoda o odovzdaní mesta do československej správy bola oficiálne podpísaná a prijatá najvyššími predstaviteľmi mesta už 28. decembra 1918 a od 1. januára 1919 sa Košice de facto stali súčasťou ČSR.¹ Na úseku školstva sa mohol začať proces jeho

1 Dohodu o prevzatí Košíc do československej správy podpísal Miklós Molnár – predseda Maďarskej národnej rady v Košiciach, Béla Blánár – mešťanosta Košíc, Elemér Horváth – župan Abovsko-turnianskej župy a Endré Puky – podžupan Abovsko-turnianskej župy.

odmaďarčovania, ale ten bol zastavený prebiehajúcimi medzinárodnými udalosťami.² Až po tzv. druhom obsadení Košíc v júli 1919 sa mohol proces odmaďarčovania školstva zavŕšiť aj v Košiciach.³

Po prevrate bolo potrebné na úseku školstva vyriešiť množstvo problémov. Už niekoľko dní po vzniku ČSR 2. novembra 1918 zákonom č. 2/1918 vznikol ako štvrtý najvyšší správny úrad Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety.⁴ V jeho názve dochádzalo postupne k zmenám, z ktorých pretrvalo pomenovanie Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO). V štruktúre MŠaNO pôsobilo od roku 1918 osobitné V. slovenské oddelenie, do pôsobnosti ktorého patrilo spravovanie škôl na Slovensku, pričom v praxi uplatňovalo podľa zákona č. 11/1918 Zb. z. uhorské školské zákony z rokov 1868 a 1891.⁵ Slovenské oddelenie pod vedením Jaroslava Vlčka pripravovalo podmienky pre postupnú unifikáciu školstva. Podľa zákona č. 64/1918 sa na Slovensku zriadil Referát MŠaNO v Bratislave, na čele ktorého stál Anton Štefánek. Jeho úlohou bola nielen príprava reorganizácie slovenského školstva, ale aj preberanie maďarských škôl do československej správy, alebo ich zrušenie, prípadne založenie nových škôl. V niektorých mestách na Slovensku sa tento proces zavŕšil ešte v roku 1918/1919, v iných mestách až v nasledujúcich rokoch.⁶ Prvým slovenským gymnáziom bolo Gymnázium T. G. Masaryka v Skalici, ktoré

ŠVORC, Peter. Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In ŠUTAJ, Štefan. *Košice a dejiny – Dejiny Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2011, s. 98.

- 2 Išlo o odstúpenie maďarskej vlády 20. marca 1919 a prezidenta M. Károlyiho 21. marca 1919, o vytvorenie novej vlády sociálnymi demokratmi a komunistami a následne 21. marca 1919 o vznik Maďarskej republiky rád a následne o vojenský konflikt medzi Maďarskom a ČSR. Konflikt prebiehal v dvoch etapách. Prvá etapa trvala od 27. apríla do 27. mája 1919 a niesla sa v znamení postupu československého vojska na tzv. druhú demarkačnú čiaru. Druhá etapa trvala od 30. mája 1919 do začiatku júla a skladala sa z dvoch fáz. Prvá fáza bola poznamenaná úspechmi maďarskej armády, keď sa jej podarilo obsadiť približne asi tretinu územia Slovenska a aj Košice. V druhej fáze konfliktu už išlo o definitívne určenie hraníc. HRONSKÝ, Marián. Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5 – 6, s. 583, 585-586.
- 3 V priebehu vojnového konfliktu boli maďarským vojskom obsadené aj Košice a to 6. júna 1919. Potom, ako bolo uzatvorené prímerie medzi ČSR a Maďarskom, sa uskutočnil aj odchod maďarských vojsk z Košíc 4. júla 1919 a československé vojská vstúpili do Košíc 5. júla 1919. HRONSKÝ, Marián. Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5 – 6, s. 604, 620.
- 4 KAZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu slovenského školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 417.
- 5 KAZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu slovenského školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 417.
- 6 V prvom roku ČSR prešli pod československú správu tri školy: v Skalici, Trenčíne a v Žiline. V školskom roku 1919/1920 bolo do československej správy prevzatých 12 škôl. MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918 – 1938*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 31-32.

bolo otvorené 8. januára 1919 s 220 žiakmi.⁷ V čase vzniku ČSR v roku 1918 bolo na Slovensku 33 gymnázií, šesť reálok, šesť lýceí a šesť učiteľských ústavov. Všetky však boli maďarské.⁸ Anna Magdolenová uvádza v školskom roku 1919/1920 na Slovensku 52 gymnázií a Lubica Kazmerová v školskom roku 1919/1920 43 gymnázií.⁹ Do roku 1939 existovali na Slovensku štyri typy gymnázií: klasické gymnáziá, reálne gymnáziá, reformné reálne gymnáziá a reálky. Gymnáziá boli výberovými školami a žiaci sa do nich prijímali na základe prijímacej skúšky po dovŕšení desiateho veku života. Štúdium sa končilo maturitou. Najnavštevovanejšie boli reálne gymnáziá, ktorých abiturienti mohli ísť študovať na univerzitu aj na techniku. Klasické gymnázium a reálka neboli tak vyhľadávané, pretože ich absolventi mohli študovať iba na univerzite alebo iba na technike.

V Košiciach po roku 1918 existovalo viacero stredných škôl a mnohé z nich mali dlhoročnú tradíciu, ako napr. priemyselná škola. V priebehu roka 1918/1919 však niektoré zanikli alebo boli prevzaté do československej správy.¹⁰ V Košiciach zo štyroch typov gymnázií existovali tri: reálka, reálne gymnázium, ale aj reformné reálne gymnázium, t. j. Československé štátne dievčenské reformné reálne gymnázium.

Najcennejším zdrojom informácií o škole za sledované obdobie sú výročné správy školy a materiály v Štátnom archíve v Košiciach. Výročné správy k Československému štátnemu dievčenskému reformnému reálnemu gymnáziu sa datujú od roku 1920/1921, kedy bola vydaná prvá výročná správa tejto školy. Z výročných správ sa dozvedáme najmä informácie o profesorskom zbore, o činnosti školy za príslušný školský rok, štatistiky žiakov atď.

História dievčenského gymnázia v Košiciach siaha do hlbšej minulosti. Počiatky sa datujú do roku 1896. V tomto roku bola totiž dievčenská meštianska škola v Košiciach povýšená na vyššiu dievčenskú školu. Vyššie dievčenské školy začali vznikať na Slovensku po roku 1877.¹¹ Na týchto školách mohli študovať dievčatá, ktoré dovŕšili vek desať rokov a ukončili štyri ročníky ľudovej školy.¹² Reforma mi-

7 BOJKOVÁ, Alžbeta. *Primárne problémy transformácie stredných a odborných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Dizertačná práca. Košice : FF UPJŠ, 2012.

8 MARSINA, Richard. *Slováci a Maďari*. Martin : Matica Slovenská, 1996, s. 39.

9 MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v predmníchovskom Československu. In *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 2, s. 285; KAZMEROVÁ, Lubica. K vývinu slovenského školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 427.

10 Po roku 1918 existovali v Košiciach tieto školy: Hlavné gymnázium premonštrátov, ktoré sa pretvorilo na Československé štátne reálne gymnázium, Uhorská štátna vyššia reálka, z ktorej vznikla Československá štátna vyššia reálka, Rímskokatolícky mužský a ženský učiteľský ústav, ktoré zanikli, Štátna vyššia obchodná škola, ktorá bola prevzatá do československej správy pod názvom Československá štátna obchodná akadémia a Maďarská kráľovská štátna vyššia priemyselná škola, ktorá po roku 1918 fungovala pod názvom Československá štátna priemyselná škola atď. MIHÓKOVÁ, Mária. *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981, 411 s.

11 DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, roč. 58, 2006, č. 1, s. 82.

12 DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, roč. 58, 2006, č. 1, s. 82.

nistra školstva Jankovicha, podľa ktorej v roku 1916 boli dievčenské stredné školy v Uhorsku reorganizované a patrili k nim vyššie dievčenské školy, dievčenské gymnáziá a vyššie obchodné školy, znamenala aj organizačnú zmenu pre Vyššiu dievčenskú školu v Košiciach.¹³ Ako jedna z prvých v Uhorsku sa zreorganizovala na štátnu dievčenskú strednú školu. V piatom ročníku sa zriadil v jednej triede odbor vyššej obchodnej školy. Táto forma školy nemala dlhé trvanie. V nasledujúcom školskom roku sa mal zriadiť iba šiesty ročník a v piatom až šiestom ročníku sa mal začať budovať gymnaziálny odbor pri dievčenskej vyššej škole. Učebné osnovy pre prvé štyri ročníky boli spoločné, rozdiely nastávali od piateho ročníka. Zmeny, ktoré nastali po roku 1918 spôsobili, že sa gymnázium do novej organizačnej formy nedobudovalo.¹⁴

V školskom roku 1918/1919 fungovala škola naďalej. Obsahovala triedy košického štátneho dievčenského gymnázia od prvé po siedmu triedu, ďalej boli na škole paralelky vyššej dievčenskej školy a vyššej dievčenskej obchodnej školy v piatom až v siedmom ročníku. Škola mala jedno riaditeľstvo a jeden profesorský zbor. Školu naďalej viedol predchádzajúci riaditeľ Imrich Keller. Posledná klasifikácia žiakov sa uskutočnila 23. apríla 1919 v dvoch siedmich triedach, v ostatných triedach to bolo 3. mája 1919.¹⁵

Dievčenské gymnázium bolo prevzaté do československej správy v apríli 1919 a 15. mája 1919 bol ukončený starý školský rok.¹⁶ O zriadení dievčenského gymnázia bolo rozhodnuté už v letných mesiacoch 1919, ale pre nedostatok učiteľov schopných vyučovať v slovenskom jazyku a pre nepripravenosť žiakov po stránke jazykovej, sa začalo vyučovanie na škole dosť neskoro. Školským referentom Antonom Štefánkom a Jaroslavom Vlčkom bol správou školy poverený Albert Wallo, ktorý ju prevzal 17. októbra 1919, čím nahradil posledného maďarského riaditeľa Imricha Kellera.¹⁷ V prvej výročnej správe školy sa spomína: „Ustanovujem profesora Hegedusa - Murgasa správcom reálneho gymnázia v Košiciach. Nech nastúpi hneď svoj úrad. Profesor Wallo nech prevezme správu dievčenského gymnázia. Štefánek, Vlček.“¹⁸ V školskom roku 1920/1921 bol Albert Wallo ustanovený profesorom na maďarských pobočkách Československého štátneho reálneho gymnázia v Košiciach a riaditeľom školy sa stal profesor Československého štátneho gymnázia v Banskej Bystrici Viktor Přerovský a od 1. ja-

13 MIHÓKOVÁ, Mária. *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981, s. 134.

14 MIHÓKOVÁ, Mária. *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981, s. 134; Memoriae 1992. Gymnázium Košice, Šrobárova 46. Storočníca školy. Košice, 1992, s. 10.

15 Memoriae 1992. Gymnázium Košice, Šrobárova 46. Storočníca školy. Košice, 1992, s. 10-11.

16 Pavol Matula vo svojej práci *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918 – 1938* neuvádza dátum prevzatia školy do československej správy. MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918 – 1938*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 37; *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 6.

17 *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 6-7.

18 *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 6-7.

nuára 1925 profesor štátnej reálky v Prahe Alojz Kulhánek.¹⁹ Zmena na poste riaditeľa školy vyvolala značný odpor verejnosti, ktorý dokonca viedol až k interpelácii ministra školstva a národnej osvety v Národnom zhromaždení. Konštantín Čulen vo svojom diele *Česi a Slováci v štátnych službách ČSR* túto výmenu komentoval: „V roku 1921 na reálke v Košiciach bol odstránený dočasný správca, predprevrátovej Slovák Ján Koválik, aby sa tak urobilo miesto o 23 rokov služobne i vekovo mladšiemu Čechovi K. Hlavinkovi. Súčasne i na dievčenskom gymnázii bol zbavený dočasného správcovstva tiež predprevrátovej Slovák Albert Wallo, vtedy 48 ročný, aby na jeho miesto mohol byť dosadený mladý, len 34 ročný profesor V. Přerovský.“²⁰ Nástup Alojza Kulhánka na post riaditeľa školy po samovražde Viktora Přerovského taktiež nezostal bez ohlasu verejnosti.

Názov školy pretrval do roku 1928, keď došlo k jeho zmene na Štátne dievčenské reálne gymnázium v Košiciach. V ôsmej výročnej správe školy sa píše: „MŠ a NO, vyhovujúc totiž návrhu tunajšieho riaditeľstva a profesorského zboru, svolili výnosom zo dňa 17. februára 1928, č. 19.232/II-28, aby bol ústav postupne premenovaný na reálne gymnázium typu A, a to tak, že v školskom roku 1928/1929 bude táto zmena prevedená len v prvej triede a v najbližšie budúcich školských rokoch bude zasahovať vždy triedu najbližšie vyššiu, tak, že v školskom roku 1935/1936 bude ukončená.“²¹

Začiatky dievčenského gymnázia aj napriek tomu, že išlo o prvé dievčenské gymnázium v Košiciach po vzniku ČSR, boli ťažké. Najmarkantnejšími problémami školy v školskom roku 1919/1920 bola nielen nevyhovujúca budova školy, jazyková nepripravenosť žiakov, nedostatok učiteľov, nedostatok riadnych učební, ale aj nedostatok žiakov v prvom školskom roku 1919/1920.

Väčšina škôl v Košiciach po roku 1918 bola umiestnená v budovách zrušených maďarských škôl, ktoré boli počas vojny značne poškodené, niektoré dokonca slúžili úplne inému účelu, čo sa prejavilo najmä na zničenom, či chýbajúcom vnútornom zariadení. Dievčenské gymnázium sídlilo na uliciach Šrobárová, Rákocziho a Bethlenová. V čase, keď bola škola prevzatá do československej správy, bola budova školy v zlom stave. Utrpela počas prvej svetovej vojny, pretože tu bolo ubytované vojsko.

Po reorganizácii Vyššej dievčenskej školy v roku 1916 bol o ňu taký záujem, že z kapacitných dôvodov musela škola odmietat záujemkyne.²² Po roku 1919/1920 však na škole nastal opačný proces. Prvý zápis žiakov do školy sa uskutočnil 20. – 23. októbra 1919. Na začiatku školského roku sa na školu prihlásilo značné množstvo žiakov. Do prvého ročníka sa prihlásilo 38 žiakov, do druhého ročníka 61, do tretieho 59, do štvrtého 52, do piateho 28, do šiesteho ročníka 13 a do siedmeho 10 žiakov, spolu teda 261.²³ Išlo však hlavne o žiačky z bývalých maďarských meštianskych

19 Ósma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 8-9.

20 ČULEN, Konštantín. *Česi a Slováci v štátnych službách ČSR*. Trenčín : Ivan Štelcer, 1994, s. 130.

21 Ósma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 42.

22 MIHÓKOVÁ, Mária. *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981, s. 134.

23 Ósma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 7; Memoriae 1992. Gymnázium Košice, Šrobárova 46. Storočnica školy. Košice, 1992, s. 11.

škôl, ktoré sa domnievali, že škola bude mať maďarské paralelne triedy. Avšak MŠaNO rozhodlo, že dievčenské gymnázium nebude mať zriadené maďarské pobočky, pretože tie povolilo MŠaNO na Československom štátnom reálnom gymnázium. Toto rozhodnutie vládnych orgánov malo za následok, že veľa žiakov mienilo prestúpiť na reálne gymnázium. Avšak výnos MŠaNO č. 37. 041 z 19. augusta 1919 povolil síce existenciu koedukačných gymnázií, ale v mestách, kde bolo zriadené i dievčenské gymnázium, boli žiačky povinné sa hlásiť v prvom rade na dievčenské gymnázium.²⁴ Ak sa na dievčenské gymnázium hlásil príliš veľký počet žiakov a nebolo možné ich prijať pre nedostatok miesta, mohli byť dievčatá prijímané na chlapčenské, resp. koedukačné gymnázium. Cieľom tohto nariadenia, ako uviedla vo svojej dizertačnej práci Alžbeta Bojková, „bolo zabrániť hromadnému prestupovaniu žiakov na koedukačné gymnáziá a zachovať tak aspoň tie dievčenské stredné školy, ktoré už existovali“.²⁵ Zo spomenutých dôvodov sa žiačky začali zo školy odhlasovať, a zostalo ich 80 a dokonca šieste a siedme triedy vôbec neboli otvorené.²⁶ V prvej triede bolo iba 19 žiakov, v druhej triede 29 žiakov, v tretej 11, v štvrtej triede 15 žiakov a v piatej triede len šesť žiakov. Ostatné triedy neboli ani otvorené.²⁷ Príčinou poklesu žiakov na škole bolo aj otvorenie meštianskych škôl u uršulínok a dominikánok a evanjelickej cirkevnej školy s maďarským vyučovacím jazykom. Ani školský rok 1920/1921 nebol lepší, učilo sa iba v šiestich triedach s celkovým počtom 104 žiakov.²⁸ Nedostatok žiakov v slovenských triedach tesne po prevrate bol spoločný jav pre všetky slovenské stredné školy v Košiciach. Ján Beniač na toto obdobie spomína: „Otvorili sa stredné a odborné školy slovenské. Košičania sabotovali ich. Nedať ani jedného syna a dcéru do českej školy – ozývalo sa na zhromaždeniach. Zapisovali ich do maďarského gymnázia, slovenské stredné a odborné školy zostali skoro prázdne. Riaditelia museli chodiť agitovať po školách okolitých obcí, aby si zohnali a zozbierali dostatočný počet žiakov alebo prijímali žiakov zo západného Slovenska.“²⁹ Od školského roku 1921/1922 postupne začal narastať počet žiakov a tento trend pretrvával do školského roku 1927/1928. V tomto školskom roku zaznamenala škola menší pokles žiakov a to z dôvodu, že do škôl nastupovali tzv. „vojnové ročníky“ deti narodené v rokoch 1916 a 1917.³⁰ Nárast počtu žiakov bol

24 BOJKOVÁ, Alžbeta. *Primárne problémy transformácie stredných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Dizertačná práca. Košice : FF UPJŠ, 2012, s. 131-132.

25 BOJKOVÁ, Alžbeta. *Primárne problémy transformácie stredných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Dizertačná práca. Košice : FF UPJŠ, 2012, s. 132.

26 *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 7.

27 *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 7.

28 *Druhá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922*, s. 9.

29 BENIAČ, Ján. *Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti*. In ŠTANCL, J. G. *Jubilejný almanach Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, 1928. 197 s.

30 Tento jav bol spoločný pre všetky stredné školy na Slovensku, lebo v roku 1927/1928 nastúpili vojenské ročníky narodené v rokoch 1916 a 1917. *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 9.

sprevádzaný aj nárastom počtu tried. V školskom roku 1919/1920 bolo otvorených päť tried, v školskom roku 1920/1921 šesť tried a v školskom roku 1921/1922 sedem tried. Všetky ročníky boli otvorené od školského roku 1922/1923. Aj keď išlo o dievčenskú školu, v prvom desaťročí existencie gymnázia tu študoval aj jeden chlapec Vladimír Lastowiecki, ktorému MŠaNO povolilo štúdium na gymnázium.³¹

Bližší pohľad na počet žiakov na Československom dievčenskom štátnom reformnom reálnom gymnázium v Košiciach poskytuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 1 *Počet žiakov na Československom štátnom dievčenskom reformnom reálnom gymnázium v Košiciach v školských rokoch 1919 – 1928³²*

Školský rok	1919/1920	1920/1921	1921/1922	1922/1923	1923/1924	1924/1925	1925/1926	1926/1927	1927/1928
Počet	80	104	159	193	239	257	270	280	266

V dôsledku plánovanej slovakizácie školstva bol v Národnom zhromaždení ČSR už 18. decembra 1918 podaný návrh na zriadenie slovenských kurzov pre žiakov maďarských stredných škôl na Slovensku. Vzhľadom na nestabilné pomery v Košiciach sa uvedené kurzy začali organizovať až v letných mesiacoch roku 1919.³³ Aj pre žiačky dievčenského gymnázia boli organizované takéto kurzy, pretože veľká väčšina prihlásených žiakov školy v školskom roku 1919/1920 mala problémy so slovenčinou. Kurz prebiehal od 15. novembra 1919 do 31. januára 1920 v šiestich oddeleniach po dve hodiny týždenne a navštevovalo ho 113 žiakov. V kurze vyučovali Albert Wallo, vojenský farár Július Gregus, rímskokatolícky katechéta reálneho gymnázia Augustín Hessek, evanjelický farár Štefan Homola, rímskokatolícky kaplán Tomáš Pálka a kandidát profesúry Jozef Solčáni. Istý čas vypomáhal aj redaktor Slovenské-

31 Vladimír Lastowiecki študoval na gymnázium VII. a VIII. triedu a zmaturoval s vyznamenaním v roku 1927. *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 11.

32 *Prvá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921*, s. 9; *Druhá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922*, s. 9; *Tretia výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1922/1923*, s. 8; *Štvrtá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1923/1924*, s. 8; *Piata výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1924/1925*, s. 11; *Šiesta výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1925/1926*, s. 20; *Siedma výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927*, s. 17; *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 31.

33 BOJKOVÁ, Alžbeta. Primárne problémy transformácie stredných a odborných škôl na Slovensku po roku 1918 s dôrazom na školstvo v Košiciach. In *Človek a spoločnosť*, 2012, č. 2, s. 4.

ho východu Anton Straka.³⁴ Riadne vyučovanie sa preto začalo až 3. februára 1920 a skončilo sa 26. júna 1920.³⁵

Veľkým problémom väčšiny škôl na Slovensku po roku 1918 bol nedostatok slovenských učiteľov. Najčastejšie sa uvádza údaj okolo 300 učiteľov pre obecné školy a asi 20 slovenských profesorov pre stredné školy.³⁶ Na riešenie nedostatku slovenských učiteľov existovalo viacero názorov, ale najrozšírenejšie boli predstavy, ktoré reprezentoval na jednej strane napr. Ján Ruman a Samuel Zoch, na strane druhej Anton Štefánek a Vavro Šrobár. Samuel Zoch a Dr. Ruman si odmaďarčovanie školstva predstavovali tak, že sa maďarskí učitelia naučia za dva – tri roky po slovensky.³⁷ Anton Štefánek a Vavro Šrobár boli však toho názoru, že sa maďarským a pomadařeným učiteľom nedá dôverovať.³⁸ Situácia sa napokon vyriešila príchodom českých učiteľov na Slovensko.³⁹ Situácia v Košiciach bola podobná. Staré profesorské zbory nemohli zostať v nezmenenej zostave a to z viacerých dôvodov. Prvým dôvodom bolo to, že školy boli prevzaté do československej správy a vyučovacím jazykom sa namiesto maďarčiny stal jazyk slovenský, ktorý väčšina učiteľov neovládala a preto musela zo škôl odísť. Druhým dôvodom bola skutočnosť, že väčšina učiteľov bola promaďarsky orientovaná a mnohí z nich po roku 1918 odmietli zložiť sľub ČSR podľa nariadenia vlády č. 495 Zb. z. o služobnej prísaha z 26. augusta 1919.⁴⁰ V priebehu prvých desiatich rokov po vzniku ČSR škola trpela neustále nedostatkom učiteľov, čo malo za následok, že sa v niektorých školských rokoch nevyučovali nepovinné predmety.⁴¹ Celkový počet vyučujúcich v školských rokoch 1919/1920 – 1927/1928

34 *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 7; BOJKOVÁ, Alžbeta. *Primárne problémy transformácie stredných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Dizertačná práca. Košice : FF UPJŠ, 2012, s. 132; *Memoriae 1992*. Gymnázium Košice, Šrobárova 46. Storočnica školy. Košice, 1992, s. 11-12.

35 *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 7.

36 MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918/1919*. In ŠVORC, Peter – HARBULOVA, Lubica. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín*. Prešov : Univerzum, 1999, s. 346.

37 MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918/1919*. In ŠVORC, Peter – HARBULOVA, Lubica. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín*. Prešov : Univerzum, 1999, s. 346.

38 MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918/1919*. In ŠVORC, Peter – HARBULOVA, Lubica. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín*. Prešov : Univerzum, 1999, s. 346.

39 V Čechách bol pred prvou svetovou vojnou prebytok inteligencie, čo spôsobilo jej nezamestnanosť, ale zároveň umožnilo ju vyslať na Slovensko a tak vybudovať slovenské školstvo. PŠENÁK, Jozef. *Českí profesori na Slovensku za prvej Československej republiky*. In *Pedagogická revue*, roč. 43, 1991, č. 3, s. 211.

40 HREHOR, Henrich – ĐURKOVSKÁ, Mária. *Československé štátne reálne gymnázium v Košiciach 1918 – 1938*. In ŠUTAJ, Štefan. *Košice a dejiny – Dejiny Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2011, s. 122.

41 Napr. problém s vyučovaním nepovinných predmetov bol v školskom roku 1925/1926 a v školskom roku 1926/1927, keď sa nevyučovali nepovinné predmety pre nedostatok učiteľov. Iba v školskom roku 1926/1927 sa vyučoval spev. *Šiesta výročná zpráva Česko-*

bol 52 učiteľov.⁴² Z výročných správ školy sa nedozvieme, aký počet učiteľov prišiel z Čiech, iba aprobáciu učiteľov a pomer, v akom na škole vyučovali.

Bližší pohľad na počet učiteľov v jednotlivých školských rokoch poskytuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 2 *Počet učiteľov na Československom štátnom dievčenskom reformnom reálnom gymnázii v rokoch 1920/1921 – 1927/1928.*⁴³

Školský rok	1920/1921	1921/1922	1922/1923	1923/1924	1924/1925	1925/1926	1926/1927	1927/1928
Počet	12	13	16	18	18	16	22	18

Od svojho vzniku rozvinula škola bohatú mimoškolskú činnosť. Na škole bola v školskom roku 1920/1921 zriadená žiacka samospráva. Na podnet riaditeľa školy Alojza Kulhánka bol v školskom roku 1924/1925 založený Samovzdelávací krúžok žiakov pod názvom Výchovné besiedky, ktorý pravidelne usporadúval divadelné predstavenia a výnos z predstavení sa používal na podporu chudobných žiakov školy. Od školského roku 1927/1928 sa spolok premenoval na Timravine výchovné besiedky. Každý rok si žiačky pripomínali vznik ČSR slávnostnou akadémiou v Národnom divadle za účasti všetkých stredných a odborných škôl v Košiciach, narodeniny prezidenta T. G. Masaryka, úmrtie M. R. Štefánika atď. Žiačky školy sa zúčastňovali privítania významných osobností, ktoré navštívili Košice, ako napr. T. G. Masaryka⁴⁴ alebo Setona-Watsona.⁴⁵ Triedy každoročne uskutočňovali rôzne výlety

slovenského štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1925/1926, s. 12; Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927, s. 6.

42 *Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 12-14.*

43 *Prvá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921, s. 3-4; Druhá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922, s. 4-5; Tretia výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1922/1923, s. 2-3; Štvrtá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1923/1924, s. 2-3; Piata výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1924/1925, s. 4-5; Šiesta výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1925/1926, s. 11-13; Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927, s. 4-6; Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 15-17.*

44 *Prezident T. G. Masaryk pricestoval do Košíc 21. septembra 1921 a jeho privítania sa zúčastnili všetky žiačky školy s celým profesorským zborom. Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 8.*

45 *Seton-Watson pricestoval do Košíc v dňoch 2. – 5. júna 1928. Žiačky školy sa zúčastnili jeho slávnostného privítania. Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 19.*

a exkurzie, ako napr. výlet do Prahy a do Lán,⁴⁶ kde sa žiačky stretli s prezidentom T. G. Masarykom a jeho dcérou Alicou. Profesorský zbor dbal nielen o rozvíjanie vedomostí žiakov, ale aj o ich telesnú zdatnosť vo forme rôznych výletov do prírody.

Štúdium na gymnáziu umožňovalo študentom pokračovať v štúdiu na vysokej škole a po jeho skončení sa uplatniť dobre v praxi. V ČSR štúdium na gymnáziách predstavovalo jediný prístup na vysoké školy. Tento systém v predmníchovskom Československu kritizovali viacerí autori venujúci sa dejinám školstva a pedagogiky.⁴⁷ Štúdium na gymnáziu si však vyžadovalo značné financie. Žiačky platili školné, poplatky za prijímacie skúšky, za učebné pomôcky, ak bývali na internáte, tak aj za internát. Z týchto dôvodov väčšina škôl mala vybudovaný aj systém sociálnej pomoci chudobnejším žiačkam, ale hlavná podpora smerovala od štátnych inštitúcií alebo súkromných osôb. Žiačky školy boli podporované z rôznych strán a to vo forme štipendií, naturálnych darov alebo odpustením poplatkov. Najznámejším podporovacím spolkom bol Vlčkov spolok. Veľkú sociálnu pomoc žiačkam poskytoval aj Červený kríž, MŠaNO, rôzne židovské spolky alebo súkromné osoby, napr. lekári. V tejto súvislosti je napr. zaujímavé sledovať sociálne zloženie žiakov školy. Výročné správy školy podávajú informácie o zamestnaní rodičov až od školského roku 1926/1927. V školských rokoch 1926/1927 a 1927/1928 študovalo na škole 546 žiakov, z toho 154 (28%) pochádzalo z roľníckych, remeselníckych a robotníckych rodín. 392 žiakov, t. j. 72% pochádzalo z obchodníckych rodín a rodín inteligencie.⁴⁸ Bolo by zaujímavé tieto štatistiky o sociálnom zložení žiakov porovnať s počtom oslobodených žiakov od platenia školného. V školských rokoch 1926/1927 a 1927/1928 sa platilo školné 100 a 200 Kčs za polrok. Výška školného bola určená vládny nariadením č. 161 Zb. z. z 26. augusta 1926.⁴⁹ Oslobodenie od školného udeľovala buď bývala zemská školská rada, alebo príslušné organizácie, spoločnosti alebo jednotlivé osoby, ktoré školy vydržovali. V prvom polroku spomínaných školských rokov bolo od platenia školného spolu oslobodených 441 žiakov a v druhom pol-

46 V dňoch 13. – 18. mája 1926 sa 111 žiakov zo všetkých tried zúčastnilo zájazdu do Prahy a do Lán a 15. mája 1926 sa žiačky stretli s prezidentom T. G. Masarykom a s jeho dcérou Alicou. *Šiesta výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921*, s. 3-9.

47 Medzi najznámejších autorov zaoberajúcich sa slovenským školstvom a jeho systémom v medzivojnovom období patrili Jozef Pšenák, Miroslav Somr, Vladimír Štverák, Jozef Matej, Tomáš Srogoň a iní. PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, 247 s.; SOMR, Miroslav a kol. *Dejiny školstva a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 358 s.; ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dejiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983, 380 s.; SROGOŇ Tomáš. *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981, 392 s.

48 *Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927*, s. 18; *Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 32.

49 BOJKOVÁ, Alžbeta. Primárne problémy transformácie stredných a odborných škôl na Slovensku po roku 1918 s dôrazom na školstvo v Košiciach. In *Človek a spoločnosť*, 2012, č. 2, s. 10.

roku 407 žiakov.⁵⁰ Po vzniku ČSR väčšina škôl v Košiciach zápasila s nedostatkom slovenských žiakov, preto prijímala aj žiakov zo stredného a západného Slovenska. Pre týchto žiakov bolo potrebné zabezpečiť ubytovanie. Avšak v prvých rokoch po vzniku ČSR nemala väčšina škôl internát alebo ho nemohla používať a privátne ubytovanie bolo drahé. Košice spolu s Bratislavou mali po roku 1918 najvyššie nájomné za byty, ktoré si väčšina žiakov nemohla dovoliť platiť. Napr. v Košiciach sa v roku 1924 za izbu platilo 250 – 360 Kč.⁵¹ Ďalšou možnosťou bolo ubytovať sa v domoch a bytoch košických občanov, čo hlavne po prevrate narážalo na ťažkosti, pretože predovšetkým promadarsky orientované obyvateľstvo odmietlo ubytovať najmä žiačky slovenskej národnosti. Hoci dievčenské gymnázium malo svoj internát, žiačky sa v ňom v školskom roku 1920/1921 nemohli ešte ubytovať, pretože bol obsadený kanceláriami riaditeľstva štátnych železníc. Začiatkom školského roka 1921/1922 sa zriadil provizórny internát v trakte školy. Bolo v ňom ubytovaných 27 žiakov, z toho bolo 23 zo školy a 4 z učiteľského ústavu. Mesačný poplatok za internát bol 350 Kčs.⁵² Budova internátu bola uvoľnená štátnymi železnicami od januára 1923. V internáte boli ubytované nielen žiačky školy, ale aj dievčatá z iných škôl, napr. z rodinnej školy, z obchodnej školy, z učiteľského ústavu atď. Počet žiakov na internáte sa pohyboval od 58 do 70.⁵³ O nutnosti riešenia ubytovania pre žiačky školy svedčí aj ich regionálne zloženie. Výročné správy školy poskytujú informácie o rodisku, ale aj o bydlisku žiakov. Z celkového počtu 1768 žiakov až 702 (40 %) uvádzalo svoje rodisko na Slovensku, ale mimo Košíc, z Čiech a Moravy pochádzalo 307 žiakov (18%). Vysoký podiel predstavovali žiačky z cudziny, a to 264 (15%) žiakov. Ani nie jedna tretina žiakov (458, t. j. 26%) uvádzali Košice ako svoje rodisko. Z hľadiska ubytovania žiakov je zaujímavejšie skôr sledovať štatistiky o ich bydlisku. Rodisko žiakov automaticky neznamenal aj miesto bydliska. Z počtu 1768 žiakov 1277 (72%)

-
- 50 *Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927*, s. 18; *Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 33.
- 51 MATULA, Pavol. Existenčné podmienky českých a slovenských stredoškolských profesorov na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In *Človek a spoločnosť*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, roč. 1, 1998, č. 3, s. 2 [on-line]. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/3-98/>>.
- 52 *Druhá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922*, s. 8.
- 53 *Prvá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921*, s. 8; *Druhá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922*, s. 8; *Tretia výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1922/1923*, s. 8; *Štvrtá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1923/1924*, s. 7; *Piata výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1924/1925*, s. 10; *Šiesta výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921*, s. 19; *Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927*, s. 15; *Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 29.

uvádzalo bydlisko u rodičov v Košiciach, 183 žiakov, t. j. 10% v Košiciach u zodpovedných dozorcov, 228 žiakov (13%, od školského roku 1923/1924) bývalo v internáte a 76 žiakov, t. j. 4 % do školy dochádzalo.⁵⁴

Výročné správy školy poskytujú aj informácie o národnostnom a náboženskom zložení žiakov školy. Pokiaľ ide o národnostné zloženie žiakov, najvyšší počet predstavovali žiacky československej národnosti a to 1388 žiakov, t. j. 78,5%. Značný počet predstavovali aj žiacky maďarskej a židovskej národnosti – 305 žiakov (17%).⁵⁵ Bližší počet na národnostné zloženie žiakov poskytuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 3 *Národnostné zloženie žiakov na Československom štátnom dievčenskom reformnom reálnom gymnáziu v Košiciach v školských rokoch 1920/1921 – 1927/1928.*⁵⁶

Národnosť žiakov školy	Počet žiakov	Percentuálny podiel
Československá	1388	78,5%
Maďarská	168	9,5%
Židovská	137	7,7%

Z náboženského hľadiska na gymnáziu prevládali žiacky rímskokatolíckeho náboženstva (1082 – 61%), čo bolo charakteristické aj pre reálne gymnázium a reálku. Vysoký počet žiakov sa hlásil k židovskému (288 – 16%) a k evanjelickému vierovyznaniu (229 – 13%).⁵⁷

54 V štatistikách nie je započítaný školský rok 1919/1920. Ako svoje rodisko uvádzali žiacky aj Sliezsko a Podkarpatskú Rus a v celkovom počte žiakov tvorili 1%. *Prvá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921*, s. 9; *Druhá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922*, s. 9; *Tretia výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1922/1923*, s. 8-9; *Štvrtá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1923/1924*; s. 8, *Piatá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1924/1925*, s. 11; *Šiesta výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1925/1926*, s. 20; *Siedma výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927*, s. 17; *Ôsma výročná a jubilejná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928*, s. 31.

55 Na škole študovali aj žiacky nemeckej národnosti (45 – 2,5%), ruskej (27 – 1,5%), poľskej, francúzskej a bulharskej národnosti (0, 06%). Prvá až ôsma výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach.

56 Prvá až ôsma výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach.

57 Ku gréckokatolíckemu náboženstvu sa prihlásilo 132 žiakov, t. j. 7,5%, k pravoslávnu iba dve žiacky – 0,1 % a bez vierovyznania bolo 35 žiakov – 2%. *Prvá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921*, s. 9-10; *Druhá výročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922*, s. 10; *Tretia výročná zpráva Česko-*

Hlavným cieľom študentiek gymnázia bolo dosiahnuť dobré študijné výsledky, čo bolo vzhľadom na náročnosť štúdia dosť ťažké. V každom školskom roku bol na jednej strane značný počet žiačok, ktoré dosiahli stupeň klasifikácie výborne spôsobilý, na strane druhej študentky, ktoré dosiahli stupeň nespôsobilé. Výročné správy školy poskytujú informácie o prospechu žiačok už od školského roku 1919/1920. Z počtu 1 848 žiačok, bolo výborne spôsobilých 450, t. j. 24% a nespôsobilých 239 žiačok (13%). Najvyšší počet žiačok 1135 (61%) dosiahol stupeň klasifikácie spôsobilý.⁵⁸

Po roku 1918 si muselo dievčenské gymnázium tvrdo vybojovať svoje postavenie a potrebnosť pre mesto Košice. Prešlo svojou vlastnou cestou vývoja prekonávajúc množstvo ťažkostí a problémov. Zohralo však významnú úlohu najmä pri vzdelávaní dievčat v Košiciach. Existovalo až do hektických politických udalostí v roku 1938, keď sa žiačky tejto školy zapisovali do Uhorského kráľovského štátneho dievčenského reálneho gymnázia, ktoré taktiež sídlilo na Šrobárovej ulici č. 46. V súčasnosti sa práve Šrobárove gymnázium považuje za pokračovateľa dievčenského gymnázia.

slovenského štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1922/1923, s. 9; Štvrtá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1923/1924, s. 8; Piata výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1924/1925, s. 11; Šiesta výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1925/1926, s. 21; Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927, s. 18; Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 32.

- 58 Prvá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1920/1921, s. 11; Druhá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1921/1922, s. 11; Tretia výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1922/1923, s. 10; Štvrtá výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1923/1924, s. 9; Piata výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1924/1925, s. 12; Šiesta výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1925/1926, s. 21; Siedma výročná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1926/1927, s. 19; Ôsma výročná a jubilejná správa Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach za školský rok 1927/1928, s. 33.

GYMNAZIÁLNE ŠKOLSTVO V ROŽŇAVE OD JEHO POČIATKOV DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY V ROKU 1918*

Valéria PULENOVÁ

Abstract: *Grammar School Education in Rožňava from its Beginnings to the Creation of the Czechoslovak Republic in 1918.* The city operated two secondary grammar schools - a major Roman Catholic high school and a major Lutheran high school. The origins of Roman Catholic high school date back to 1688, when it was called "Gymnasium Archiepiscopale". Gymnasium was led by members of the Jesuit order from Jasov and for a short time also by Franciscans. The school was located on the ground floor of then headquarters of Premonstratesian order in Rožňava until 1906, when the new building of Roman Catholic High School was completed. The school was attended by the students from Gemer-malohont, Abov, Turňa, Novohrad, Šariš, Orava, Boršod a Zemplín district. The teaching language was Hungarian and other languages were German and Slovak. In terms of nationality were most frequent students of Hungarian, German and then finally Slovak nationality. During the World War I. was in high school gym established a military hospital. Roman Catholic high school in Rožňava ended its activities after the establishment of the Czechoslovak Republic. The first mention about the Lutheran school dates back to 1525. The school had to pass several test and solve various problems during its existence. The construction of the building started in 1818 and was completed in 1862. The teaching language at school was Hungarian. Students at this school were mainly of Lutheran, Calvinist, Roman Catholic and Jewish religion. In 1904 there started a reconstruction of an old building bearing the features of Hungarian Art Nouveau. At both high schools were established self-educating societies, Révay's and Petőfi's. Similarly as the Roman-Catholic high school also Lutheran high school was closed after the establishment of the Czechoslovak Republic.

Key words: Rožňava. Roman-Catholic high school. Lutheran high school. School activities. Teachers. Professors.

V spoločensko-kultúrnom živote Rožňavy malo významné miesto a dlhoročnú tradíciu aj školstvo a vzdelávanie. Záznamy v mestských knihách svedčia o tom, že už v druhej polovici 16. storočia tu existovala dobre organizovaná mestská škola.¹ Do polovice 19. storočia zabezpečovali stredoškolské vzdelávanie mládeže Rímskokatolícke hlavné gymnázium a Evanjelické a. v. hlavné gymnázium a od druhej polovice 19. storočia okrem uvedených gymnázií aj nižšie ľudové školy – Rímskokatolícka elementárna chlapčenská škola, Rímskokatolícka biskupská elementárna dievčenská škola, Štátna elementárna škola, vyššie ľudové školy – Evanjelická a. v. meštianska dievčenská škola, Rímskokatolícka biskupská meštianska dievčenská škola, učňovské školy – Učňovská

* Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0115/12 Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia.

1 Dejiny Rožňavy I. Zost. Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 438.

škola, Obchodná učňovská škola spoločenstva a predškolské zariadenia – dve opatrovne a jeden sirotinec, vďaka ktorým považovali Rožňavu za „Atény nad Slanou“. Vývoj školstva v meste ovplyvňovali v 19. storočí spoločensko-politické pomery v Uhorsku, odrážajúce politické ciele moderného maďarského národného hnutia a tiež etnicitu v meste a v jeho okolí.

Obyvatelia Rožňavy boli v 18. storočí najmä maďarskej, nemeckej a slovenskej národnosti. Po morovej epidémii v roku 1710 prichádzali noví obyvatelia najmä zo slovenskej etnickej oblasti. Slovenčina bola jedným z dorozumievacích jazykov aj na začiatku 19. storočia. Maďarčina bola oficiálnym jazykom mestskej správy a nemčina úradným jazykom banských úradov až do roku 1848.² V druhej polovici 19. storočia žilo v Rožňave približne 6110 obyvateľov prevažne maďarskej národnosti. Menej bolo obyvateľov nemeckej národnosti a najmenšie zastúpenie mali obyvatelia slovenskej národnosti. Z konfesijného hľadiska žilo v meste viac evanjelikov ako katolíkov.³

Rímskokatolícke hlavné gymnázium v Rožňave

Rímskokatolícke hlavné gymnázium v Rožňave založené v roku 1778 mohlo ďakovať za svoje jestvovanie jezuitom. Ostrihomský arcibiskup Juraj Lippay (1600 – 1666) umožnil usadiť sa jezuitskému rádu v Rožňave v roku 1656, keď prvýkrát poslal do mesta dvoch jezuitských otcov a jedného magistra, aby tu vykonávali cirkevné povinnosti.⁴ Juraj Lippay dal pre nich postaviť kolégium, ktoré sa nachádzalo na mieste terajšej biskupskej rezidencie a kostol v strede námestia. Latinská škola bola umiestnená v budove kolégia jezuitov.⁵ Členovia rádu nemali na starosti len cirkevné povinnosti, ale aj vyučovanie mládeže v škole a zabezpečovanie náboženskej výchovy.⁶

Predchodcom Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave bola teda latinská škola, v ktorej v roku 1688 otvorili tri gramatické triedy a nazývala sa *Gymnasium Archiepiscopale*.⁷ Podľa potreby vyučoval na škole okrem jezuitského magistra aj svetský učiteľ. V uvedenom roku bola na škole zriadená aj štvrtá trieda a až v roku 1763 sa začala výučba rétoriky, ktorú zabezpečoval spišský kanonik Ján Matheidesz. Školskú činnosť jezuitov v Rožňave prerušili povstania Imricha Thökölyho (1657 – 1705) v rokoch 1678 – 1687 a Františka II. Rákocziho (1676 – 1735) v rokoch

2 *Dejiny Rožňavy I.* Zost. Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 237, 240, 242.

3 FÉNYES, Elek. Magyarország geográfiai szótára [on-line]. Pest, 1851. [cit. 2013-11-05]. Dostupné na internete: <<http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll/rmf/Infobase/2122/227e?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>>.

4 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 128.

5 ANDRÁŠI, Ladislav. Kráľovské vyššie gymnázium v Rožňave 1778 – 1851. In *Obzor Gemera*, 10, 1979, č. 4, s. 208.

6 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 128.

7 GALLO, Ján. *Dejiny stredných škôl na Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin : Osveta, 1977, s. 34, 105.

1705 – 1714, keď museli jezuiti opustiť svoje kláštory. Najdlhšie bolo vyučovanie na rožňavskej škole prerušené v čase povstania Františka II. Rákocziho. V roku 1773 sa skončilo pôsobenie jezuitov v meste, ktoré trvalo 117 rokov. Členovia rádu prispeli aj ku zvýšeniu vzdelanosti obyvateľov vidieka. Po odchode jezuitov prešlo vedenie školy do rúk františkánov, ktorí na nej do roku 1778 zabezpečovali výučbu prostredníctvom svojich učiteľov.⁸

Po vzniku Rímskokatolíckeho biskupstva v Rožňave v roku 1776 sa budova jezuitského kolégia stala súčasťou biskupskej rezidencie. V roku 1777 bol zavedený nový školský poriadok cisárovnou Máriou Teréziou (1717 – 1780) *Ratio educationis totisque rei litterariae per regnum Hungariae et provinciae eidem adnexas* a podľa neho bolo územie Uhorska rozdelené do ôsmich školských obvodov na čele s kráľovským hlavným riaditeľom, do ktorého kompetencie patrila dozor nad všetkými školami svojho obvodu. Rožňavské gymnázium bolo zadelené do košického školského obvodu a už v roku 1776 Mária Terézia zverila gymnázium do správy premonštrátskeho rádu v Jasove. Vtedajší biskup Anton Révay (1718 – 1783) dal postaviť novú jednoposchodovú budovu pre *Kráľovské vyššie gymnázium*. Stavebné práce prebiehali v rokoch 1776 – 1778. Na poschodí školskej budovy bola umiestnená spoločná jedáleň pre študentov a učiteľov a nachádzali sa tu aj byty pre riaditeľa a učiteľov. Na prízemí sa nachádzali učebné priestory, kuchyňa a vedľajšie priestory. Za budovou bol dvor s veľkou záhradou na pestovanie zeleniny. Školský rok sa podľa vtedajšieho školského systému začínal začiatkom novembra a končil v auguste, vyučovacím jazykom bola latinčina a vyučovanie bolo bezplatné. V každej triede vyučoval jeden učiteľ všetky predmety.⁹ Povinnými predmetmi na gymnáziu boli náboženstvo, latinský jazyk, geografia, prírodopis, matematika, pravopis a krasopis, nemecký jazyk a dejepis.¹⁰

Od školského roku 1778/79 pôsobili na gymnáziu učители – členovia premonštrátskeho rádu z Jasova, ktorým odovzdal školu ich prepošt Andrej Sauberer 11. novembra 1778. Škola bola presťahovaná do vtedy dokončeného sídla rádu a umiestnená na prízemí, kde sa až do jesene roku 1906 nachádzalo päť tried. Osvietenské reformy Jozefa II. (1741 – 1790) v cirkevnej oblasti zasiahli aj rád premonštrátov, ktorý bol v roku 1787 rozpustený.¹¹ Majetky zrušeného rádu sa stali vlastníctvom študijného fondu spravovaného štátom. Vtedajšiemu riaditeľovi školy Gilbertovi Strohommrovi (1750 – 1813) a učiteľom bolo umožnené naďalej zastávať svoje funkcie, pokiaľ si svedomite plnili školské povinnosti. V školskom roku 1787/88 bolo zavedené

-
- 8 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 128-129.
 - 9 Na hodnotenie prospechu sa používala stupnica vynikajúci (eminens), prvá trieda (prima classis), druhá trieda (secunda classis) a tretia trieda (tertia classis). Žiaci, ktorí boli ohodnotení poslednou známkom (tertia classis) museli triedu opakovať. ANDRÁŠI, Ladislav. Kráľovské vyššie gymnázium v Rožňave 1778 – 1851. In *Obzor Gemera*, 10, 1979, č. 4, s. 208-209.
 - 10 Gemersko-malohontské múzeum (GMM) v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1888-89. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1889, s. 9-10.
 - 11 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 129.

vyučovanie gréčtiny. Výučba na gymnáziu prebiehala denne štyri hodiny a bola rovnomerne rozdelená na predpoludnie a popoludnie. V utorok predpoludním a vo štvrtok celý deň mali žiaci voľno. Koncom každého polroka sa konali verejné semestrálne skúšky. Postupným odchodom bývalých premonštrátov, alebo ich úmrtím sa na rožňavskom gymnáziu neustále zvyšoval počet svetských učiteľov. Od školského roku 1799/1800 okrem riaditeľa pôsobili len svetskí učitelia. Na začiatku 19. storočia navštevovali školu žiaci nielen z Rožňavy, ale aj z Gemerskej, Abovskej, Turnianskej, Novohradskej, Šarišskej, Spišskej, Liptovskej, Zvolenskej, Oravskej Nitrianskej, Užhorodskej, Boršodskej a Peštianskej župy a niektorí aj z Haliče. Na gymnázium boli študenti prijatí po ukončení tretej triedy ľudovej školy a po dovŕšení desiateho roku života.¹²

Panovník František I. (1768 – 1835) obnovil v roku 1802 zrušený premonštrátsky rád. Nariadením *Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady* č. 12089 sa 1. júla 1806 gymnázia pretvorili na šesťtriedne. Od školského roku 1806/07 bola tretia trieda ľudovej školy zaradená medzi gymnaziálne triedy ako prvá gramatická trieda a počet gramatických tried sa zvýšil na štyri. Po znovu prevzatí školy premonštrátmi v školskom roku 1808/09 boli svetskí učitelia preložený na iné školy. Vyučovanie na gymnáziu prerušila v roku 1831 cholera. Školský rok bol v Rožňave predčasne ukončený 24. júla 1831. Od školského roku 1844/45 sa na škole už vyučovalo po maďarsky.¹³ Povinnými predmetmi v tomto období boli náboženstvo, písanie a čítanie v maďarskom alebo inom domácom jazyku, latinský jazyk, matematika, geografia, dejepis, prírodopis a morálka.¹⁴ Počas revolučných rokov 1848 – 1849 bola na krátku dobu prerušená aj školská činnosť rožňavského gymnázia, a potom nastalo nové obdobie rozvoja gymnázia.¹⁵

Thunovou školskou reformou zavedenou v Uhorsku v roku 1851 došlo k premeny šesťtriedneho *Kráľovského vyššieho gymnázia* v Rožňave na strednú školu s ôsmimi ročníkmi – *Rímskokatolícke hlavné gymnázium*. V školskom roku 1851/52 boli k vtedajším šiestim ročníkom pripojené dve filozofické triedy zo zrušeného *Biskupského lýcea* v Rožňave. Štúdium na škole sa končilo od tohto školského roku maturitnou skúškou. Kvôli zvýšeným priestorovým nárokom poskytol rožňavský biskup Štefan Kollartsík (1796 – 1869) miestnosti pre šiesty až ôsmy ročník gymnázia v protihľej budove biskupského seminára.¹⁶ Poskytol nielen učebné priestory, ale v prípade potreby aj kňazov – učiteľov.¹⁷ V prvom až piatom ročníku prebiehala výučba v starej

12 ANDRÁŠI, Ladislav. Kráľovské vyššie gymnázium v Rožňave 1778 – 1851. In *Obzor Gemera*, 10, 1979, č. 4, s. 209-210, 212.

13 ANDRÁŠI, Ladislav. Kráľovské vyššie gymnázium v Rožňave 1778 – 1851. In *Obzor Gemera*, 10, 1979, č. 4, s. 212, 214.

14 GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1888-89. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1889, s. 13.

15 Štátny archív (ŠA) Košice, pobočka (pob.) Rožňava. JURKOVICH, Emil. *A rozsnyói katolikus főgymnasium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 14.

16 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 64.

17 ŠA Košice, pob. Rožňava. JURKOVICH, Emil. *A rozsnyói katolikus főgymnasium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 14.

budove gymnázia. Učiteľský zbor bol na zreorganizovanom gymnáziu doplnený z radov duchovenstva rožňavského biskupstva.¹⁸ Aj po zavedení školskej reformy v roku 1851 gymnázium naďalej rozvíjalo školskú činnosť pod vedením premonštrátskeho rádu v Jasove.¹⁹

Budova Rímskokatolíckeho gymnázia v Rožňave²⁰

Thunova školská reforma umožňovala vyučovať na školách jazyky jednotlivých etník Uhorska. Na *Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu* v Rožňave, ktoré sa úradne nazývalo *Katholisches Obergymnasium* (Catholicum Maius Gymnasium) sa začala vyučovať aj slovenčina. Riaditeľom gymnázia sa stal katolícky kňaz Alexej Hubcsík (1805 – 1864). Riaditeľ a ôsmi profesori boli členmi premonštrátskeho rádu v Jasove a traja profesori boli farármi rímskokatolíckej diecézy v Rožňave. Slovenský jazyk bol v sledovanom období, oproti neskorším učebným programom na škole po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867, ešte stále vyučovacím predmetom, ktorý zabezpečoval Samuel Jasovič. Slávnostné otvorenie školského roku na zreorganizovanom rožňavskom gymnáziu bolo stanovené na 5. október a začiatok riadneho vyučovania na 11. október 1851. Veľký počet hodín v učebnom pláne bol venovaný latinskému jazyku. Slovenskému, maďarskému a nemeckému jazyku bolo venovaných málo vyučovacích hodín. Nadriadeným orgánom Rímskokatolíckeho gymnázia v Rožňave bola *Cisársko-kráľovská školská komisia* v Košiciach, ktorá sledovala vyučovanie slovenského jazyka na gymnáziu, pretože dve tretiny obyvateľov Gemersko-malohontskej stolice tvorili Slováci. Vedenie gymnázia existujúci stav výučby slovenského jazyka ako mimoriadneho predmetu s minimálnym počtom hodín argumentovalo tým, že sa jeho vyučovania zúčastňoval malý počet študentov. Na

18 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 64.

19 ŠA Košice, pob. Rožňava. JURKOVICH, Emil. A rozsnyói katholikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 14.

20 KOVÁCS, István B., GAÁL, Lajos. Gömör-Kishont vármegye (A könyv a dr. Borovszky Samu szerkesztésében 1904-ben megjelent azonos nevű monográfia alapján készült). Rimaszombat : Patrióta kiadó, 2008, s. 384.

rožňavskom gymnázii prebiehalo vyučovanie každý deň okrem nedele, a to predpoludním aj popoludní. V stredu a v sobotu mali študenti popoludnia voľné. Vyučovacím jazykom bola maďarčina. Vyučovanie bolo bezplatné, študenti platili zápisné vo výške dve zlaté. Prvé maturitné skúšky sa konali v dňoch 6. – 9. septembra 1852.²¹ Povinnými predmetmi v učebnom pláne katolíckeho gymnázia boli náboženstvo, latinský jazyk, grécky jazyk, nemecký jazyk, materinský jazyk, geografia, dejepis, matematika, prírodopis a filozofia. Nepovinnými predmetmi boli francúzsky jazyk, anglický jazyk, taliansky jazyk a iné jazyky, krasopis, kreslenie, spev a telocvik.²²

Začiatkom školského roku 1852/53 bol jasovským prepoštom vymenovaný za nového riaditeľa gymnázia prelát Jozef Répássy (1812 – 1867). V ôsmom ročníku sa začal vyučovať nový predmet – propedeutika (úvod do filozofie). Zmena nastala aj vo vyučovaní slovenského jazyka, ktorého výučba začala prebiehať osobitne podľa jednotlivých ročníkov po dvoch hodinách týždenne. Nariadením Ministerstva školstva, kultu a osvety vo Viedni z 19. mája 1853 boli predmetmi písomných maturitných skúšok latinský jazyk, grécky jazyk, nemecký jazyk a matematika. Na ústnych maturitných skúškach sa okrem vyššie spomenutých predmetov skúšali náboženstvo a dejepis v spojení s fyzikou a zemepisom. Školský rok bol členený na zimný a letný polrok. Na konci zimného polroka, koncom februára, sa konali semestrálne skúšky. Koncoročné skúšky sa konali v júli a boli verejné. Študentom bol na začiatku každého polroka prečítaný školský poriadok. Na jeho základe boli povinní zúčastňovať sa na bohoslužbách a omšách. Divadelné predstavenia a tanečné zábavy boli zakázané. Odôvodňovalo sa to tým, že študenti nimi strácali čas potrebný na samoštúdium. Najprísnejšie sa zakazovali návštevy krčiem, kaviarní a venovanie sa politickým otázkam. Zakazovalo sa nosenie všetkých druhov zbraní. Vychádzky študentov vyšších ročníkov boli v zime povolené večer do siedmej hodiny a v lete do desiatej. V nižších ročníkoch bol termín skrátený o hodinu. Po tomto čase boli všetci študenti povinní zdržiavať sa vo svojich ubytovniach. Študenti mali voči sebe preukazovať dobrosrdečnosť. V školskom poriadku sa poukazovalo na škodlivé účinky fajčenia pre zdravie. Študenti nižších tried fajčiť nesmeli a študenti z vyšších ročníkov mohli fajčiť mimo školy.²³

Rímskokatolícke hlavné gymnázium v Rožňave navštevovali v druhej polovici 19. storočia študenti z Gemersko-malohontskej, Abovskej, Turnianskej, Novohradskej, Šarišskej, Oravskej, Boršodskej a Zemplínskej župy. Prvé roky školskej činnosti boli charakteristické častým striedaním riaditeľov, v dôsledku uprednostňovania záujmov premonštrátskeho rádu. Funkciu dočasného riaditeľa podľa potreby zastával profesor slovenského jazyka a matematiky Karol Pančo v roku 1854. Na začiatku školského roku 1855/56 došlo ku stabilizácii vedenia školy, keď do funkcie riaditeľa bol vymenovaný učiteľ Viktor Kacvinský (1817 – 1893). Súhlas k vymenovaniu ria-

21 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 64-65.

22 GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1888 – 89. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1889, s. 14.

23 Prospech študentov sa hodnotil stupnicou známok: výborný (praecellens), vynikajúci (eminens), chválitebný (laudabilis) a dostatočný (sufficiens). ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 65-66.

ditelov dávalo Ministerstvo školstva, kultu a osvety vo Viedni. Od tohto školského roku bol zavedený pre študentov voľný deň – štvrtok. V ostatných pracovných dňoch sa vyučovali predpoludním tri – štyri hodiny a popoludní dve hodiny. Ministerstvo školstva, kultu a osvety vo Viedni nariadením z 5. marca 1857 zaviedlo platenie školného na gymnáziách od začiatku školského roku 1857/58. Študenti platili štyri zlaté za jeden polrok. Od platenia školného boli oslobodení študenti s vynikajúcim prospechom a chudobní študenti.²⁴

Rímskokatolícke hlavné gymnázium v Rožňave patrilo v rokoch 1854 – 1860 pod Miestodržiteľské oddelenie v Košiciach a od 1. júla 1860 pod *Uhorskú kráľovskú miestodržiteľskú radu* v Budíne. Po vydaní Októbrového diplomu v roku 1860 boli katolícke gymnáziá v Uhorsku rozdelené z hľadiska používaného vyučovacieho jazyka do dvoch kategórií. Do prvej patrili gymnáziá s vyučovacím jazykom maďarským a do druhej gymnáziá s viacerými vyučovacími jazykmi. *Rímskokatolícke hlavné gymnázium* v Rožňave bolo zaradené do prvej kategórie. Podľa staršieho školského poriadku, platného pred rokom 1850, boli opäť na škole zavedené telesné tresty študentov.²⁵ Päť tried rímskokatolíckeho gymnázia v Rožňave sa naďalej nachádzalo v pôvodnej budove školy a tri triedy boli umiestnené v priestoroch na prízemí Biskupského seminára. Gymnázium nemalo telocvičňu a kresliarňu. Učiteľská knižnica a knižnica pre študentov boli umiestnené v nevyhovujúcich, malých priestoroch. Učebné pomôcky z fyziky boli uložené v priestoroch biskupského seminára, kde kvôli nevyhovujúcemu priestoru sa znehodnocovali. Gymnázium nemalo k dispozícii ani priestory na konanie školských osláv, nedeľných kázní a pre iné výnimočné zhromaždenia.²⁶ Povinnými predmetmi v tomto období boli latinský jazyk, maďarský jazyk, geografia, matematika, dejepis, prírodopis, grécky jazyk a filozofia.²⁷

V Rožňave, kde dochádzalo v druhej polovici 19. storočia k viacerým nepokojom, najmä z dôvodu spoločensko-politických zmien v monarchii v súvislosti s nástupom provizória, sa mestská rada v roku 1861 rozhodla zabrániť nepokojom aj zaradením študentov *Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia* v Rožňave do strážnej služby. Študenti tak dohliadali na poriadok v meste, v jeho jednotlivých častiach, napríklad Koloman Elek na námestí, Vojtech Moys na Čučmianskej, Arnold Kaszaniczky na Brzotínskej, Juraj Pócsy na Krásnohorskej, Irena Belíková na Pramennej, Jozef Dianiska na Orechovej a Gustáv Klein na Jovickej ulici. Hliadky vykonávali od rána do večera. V prípade výskytu akýchkoľvek roztržiek a výtržností nemali do nich

24 Od školského roku 1855/56 bola zavedená sedemstupňová stupnica hodnotenia. Stupnica hodnotenia: výborný (ausgezeichnet), vynikajúci (hervorragend), chválibelný (lobenswert), dobrý (gut), dostatočný (genügend), nedostatočný (ungenügend) a nič nevykazujúci (nicht geleistet). Hodnotilo sa osobitnou stupnicou aj správanie, pozornosť, usilovnosť pri návšteve bohoslužieb, dôvtipnosť, celkový prospech a úprava písomných prác. ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 66.

25 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 66, 68.

26 ŠA Košice, pob. Rožňava. JURKOVICH, Emil. A rozsnyói katholikus főgymnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 16.

27 GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1888-89. tanévről. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1889, s. 15.

zasahovať, ale bezodkladne ich hlásiť policajnému komisariátu. Študenti vykonávali tieto hliadky dovtedy, kým sa situácia v meste neupokojila.²⁸

V roku 1863 pod vedením veľprepošta Imricha Hollóka (1796 – 1871) vznikol na pôde rožňavského gymnázia *Spolok na podporu chudobných študentov*. Zo základiny spolku bola zásobovaná aj jedáleň gymnázia.²⁹

Novým nepovinným predmetom sa v školskom roku 1864/65 stal na rímsko-katolíckom gymnáziu spev. Od školského roku 1867/68 bolo na škole povinné vyučovanie kreslenia v prvom ročníku, ktoré sa neskôr zaviedlo do všetkých štyroch nižších ročníkov. Ako pomocné vyučovacie jazyky sa na škole používali nemecký a slovenský jazyk.³⁰

Zavedením školského poriadku platného od školského roku 1868/69 mohli byť do prvého ročníka rožňavského katolíckeho gymnázia prijatí študenti len po dovŕšení deviateho roku života a ak vyhovel podmienkam prijímacej skúšky, ktorá sa konala koncom septembra alebo začiatkom októbra. Polročné skúšky boli zrušené. Na záverečných skúškach mohli byť prítomní rodičia študentov a iní záujemcovia. O telesných trestoch v školskom poriadku nebola zmienka, ale zostávala možnosť uväznenia v školskej väznici, ktoré bolo znížené na maximálne šesť hodín denne a celkom dvanásť hodín týždenne.³¹

Napriek nariadeniu Ministerstva školstva, kultu a osvety v Uhorsku sa na *Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu* v Rožňave telesná výchova nevyučovala ani v prvom polroku školského roku 1869/70, vyučovanie bolo zavedené na jar v roku 1870. Prebiehalo na voľnom priestranstve v blízkosti budovy gymnázia a len počas teplejších dní. Obsahom telesnej výchovy boli aj cviky, ktoré sa používali v armáde, okrem cvičení so zbraňou. Od školského roku 1874/75 sa telesná výchova vyučovala osobitne po jednotlivých ročníkoch dve hodiny do týždňa počas celého školského roku a dve najvyššie triedy mali aj spoločné cvičenie.³² Nariadením Ministerstva školstva, kultu a osvety v Uhorsku č. 22151 z roku 1875 boli letné prázdniny na stredných školách preložené z mesiacov august a september na júl a august a školský rok bol skrátený na deväť mesiacov. Došlo ku zrušeniu voľného dňa vo štvrtok a do učebného plánu bol zavedený nový nepovinný predmet – rýchlopis. K mecenášom rímskokatolíckeho gymnázia v Rožňave patril v tomto období veľprepošt Rožňavskej kapituly Imrich Hollók. V roku 1871 daroval gymnáziu takmer tisíc kníh historickej a právnickej literatúry.³³

28 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Rožňava 1323 – 1922, inv. č. 1061, škatuľa 80. *Za-
radenie žiakov katolíckeho gymnázia do hliadok na udržanie verejného poriadku.*

29 ŠA Košice, pob. Rožňava. HUNFALVY, János. *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegye leírása*. Pest : nyomtattot Emich Gusztáv, magyar akadémiái nyomdásznál, 1867, s. 346.

30 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68.

31 Prospech bol klasifikovaný známami výborný, veľmi dobrý, dobrý, dostatočný, nedostatočný a žiadny. ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68.

32 ANDRÁŠI, Ladislav. Telesná výchova na Katolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 3, s. 153.

33 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68-69.

Študijný prospech v školskom roku 1877/78 bol klasifikovaný štyrmi známami: veľmi dobrý, dobrý, dostatočný a nedostatočný. Študenti, ktorí získali nedostatočnú známku z niektorého predmetu mohli s povolením učiteľského zboru absolvovať opravnú skúšku na jeseň. V školskom roku 1878/79 pôsobilo na gymnáziu pätnásť profesorov, pritom až dvanásť z nich nemalo profesorský diplom, ale len teologické vzdelanie.³⁴ Nepovinnými predmetmi boli rýchlopis, umelecký a kostolný spev. Gymnázium podporovalo hudobný spolok.³⁵ Z celkového počtu bolo 211 študentov rímskokatolíckeho vierovyznania a jeden študent bol židovského vierovyznania. Z národnostného hľadiska na gymnáziu študovalo 101 študentov s maďarskou, 38 s „maďarsko-nemeckou“, 34 s „maďarsko-slovenskou“ a 39 s „maďarsko-nemecko-slovenskou“ národnosťou.³⁶

Novým zákonným článkom 30 z roku 1883 o stredných školách a o kvalifikácii ich profesorov bola na uhorských gymnáziách zavedená úprava učebného plánu. Zákonný článok rozdelil územie Uhorska na dvanásť stredoškolských obvodov. Rímskokatolícke gymnázium v Rožňave bolo zaradené do obvodu, ktorého sídlom bola Banská Bystrica. Počet vyučovacích hodín sa v prvom až štvrtom ročníku zvýšil na 26 a vo vyšších ročníkoch na 28. Do tohto počtu neboli zahrnuté hodiny telesnej výchovy.³⁷ Povinnými vyučovacími predmetmi boli náboženstvo, maďarský jazyk, latinský jazyk, geografia, matematika, nemecký jazyk, grécky jazyk, telocvik, prírodopis a krasopis. Nepovinnými predmetmi boli francúzsky jazyk, umelecký a kostolný spev a súkromné kreslenie.³⁸

Na rožňavskom gymnáziu sa v sledovanom období z roka na rok opakovali sťažnosti riaditeľov a členov učiteľského zboru na nevyhovujúce priestory. Sťažnosti postúpili Ministerstvu školstva, kultu a osvety, ktoré v roku 1888 poslalo riaditeľa z banskobystričského školského obvodu, aby rokoval s jasovským prepoštom Viktorom Kacvinským (1817 – 1893) a rožňavským biskupom Jurajom Schopperom (1819 – 1895) o situácii na škole. Výsledkom rokovaní bolo vypracovanie plánov na riešenie problémov.³⁹

Od školského roku 1890/91 mohli študenti piateho ročníka rímskokatolíckeho gymnázia zotrvať pri dovtedajšom spôsobe vyučovania gréckeho jazyka alebo si miesto neho zvoliť rozšírenú výučbu maďarskej literatúry, diel gréckych klasikov

34 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68.

35 ŠA Košice, pob. Rožňava. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1878/79 tanévre*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1879, s. 23.

36 ŠA Košice, pob. Rožňava. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1878/79 tanévre*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1879, s. 55.

37 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68.

38 GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1888-89. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1889, s. 16-39, 73.

39 ŠA Košice, pob. Rožňava. JURKOVICH, Emil. *A rozsnyói katholikus főgymnázium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 18.

v maďarčine a kreslenie, keďže podmienkou prijatia na vysokoškolské štúdium bolo absolvovanie gymnázia s vyučovaním gréckeho jazyka.⁴⁰

Reforma vyučovania z roku 1883 na gymnáziách kládla väčšie nároky aj na učebné priestory. Ministerstvo školstva, kultu a osvety v Uhorsku preto prenajalo v roku 1892 pre potreby *Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia* v Rožňave dom františkánskeho rádu na námestí v Rožňave, keďže závery z rokovania riaditeľa banskobystrického školského obvodu s jasovským prepoštom a rožňavským biskupom v roku 1888 sa zrealizovali až v roku 1905. Vtedy Ministerstvo školstva, kultu a osvety v Uhorsku dalo postaviť na pozemku premonštrátskeho rádu modernú školskú budovu. Na postavení novej budovy gymnázia mal zásluhu aj jasovský prelát dr. Melichar Takács (1861 – 1933). Budova bola slávnostne odovzdaná do užívania na začiatku školského roka 1906/07.⁴¹

*Nová budova Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia
v Rožňave⁴²*

V čase začatia prvej svetovej vojny, koncom septembra 1914, bola zriadená v telocvični rožňavského katolíckeho gymnázia vojenská nemocnica s 50 lôžkami pre ranených. Školský rok 1914/15 bol ukončený o mesiac skôr a niektorí študenti ôsmeho ročníka boli odvelení k vojsku. V školskom roku 1916/17 bolo vyučovanie ukončené predčasne aj pre ostatných študentov, ktorí vypomáhali pri poľnohospodárskych prácach. *Rímskokatolícke hlavné gymnázium* v Rožňave zaniklo po vzniku Československej republiky.⁴³

40 V roku 1891 prispel ku skvalitneniu činnosti gymnaziálnej knižnice bývalý študent gymnázia Štefan Szabó (1801 – 1892), ktorý jej zanechal svoju knižnicu s 817 zväzkami. ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68-69.

41 ŠA Košice, pob. Rožňava. JURKOVICH, Emil. A rozsnyói katholikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 18.

42 Nová budova Rímskokatolíckeho gymnázia v Rožňave. [on-line]. [cit. 2012-12-07]. Dostupné na internete: <http://www.roznava.net/index.php?page_id=obrazky&cat=001&skupina=4>.

43 ANDRÁŠI, Ladislav. Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 69.

Tabuľka 1 *Riaditelia Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave v rokoch 1659 – 1918.⁴⁴*

P. č.	Meno	Roky pôsobenia
1.	Ladislav Mártonfalvay	1659 – 1664
2.	František Viszocsányi	1665
3.	Ondrej Szántosi	1673 – 1679
4.	Valentín Balogh	1680 – 1687
5.	Juraj Gazdag	1688 – 1694
6.	Ján Lencsovcics	1695 – 1696
7.	Ondrej Mihalovics	1697 – 1702
8.	Vojtech Benkovics	1702 – 1703
9.	Jakub Erasini	1713 – 1715, 1720 – 1721
10.	Andrej Kontil	1722 – 1723
11.	Juraj Zimann	1724 – 1725
12.	Ján Szendrey	1726 – 1731
13.	Gabriel Bakay	1732
14.	František Szabó	1733
15.	Baltazár Horváth	1733 – 1734
16.	Ján Berzeviczy	1735 – 1738
17.	Michal Pinka	1739 – 1740
18.	Andrej Matuschek	1740
19.	Ján Tamási	1741 – 1745
20.	Pavol Sziltacsek	1746 – 1747
21.	Adam Pécsy	1748
22.	Gabriel Joob	1749 – 1755
23.	Andrej Peringer	1756
24.	Andrej Szabó	1757
25.	Jozef Merkay	1758 – 1759
26.	Jozef Magyar	1760
27.	Ján Balásy	1761
28.	Melichar Andreánszky	1762 – 1763
29.	František Pallovics	1764 – 1767
30.	Michal Fábián	1768 – 1769
31.	Imrich Szabó	1770 – 1771
32.	Ján Miller	1772 – 1773
33.	Ladislav Jakab	1774 – 1779

44 KOVÁCS, István B., GAÁL, Lajos. *Gömör-Kishont vármegye (A könyv a dr. Borovszky Samu szerkesztésében 1904-ben megjelent azonos nevű monográfia alapján készült)*. Rimaszombat : Patrióta kiadó, 2008, s. 385; ANDRÁŠI, Ladislav. *Katolícke gymnázium v Rožňave 1851 – 1919*. In *Obzor Gemera*, 21, 1990, č. 2, s. 68.

34.	Gabriel Fejér	1780 – 1785
35.	Gilbert Stróhommer	1786 – 1807
36.	Anton Thúróczy	1808
37.	Imrich Kovács	1809 – 1815
38.	Pavol Hamrák	1816 – 1818
39.	Gabriel Pertesz	1819 – 1820
40.	Vincent Popadics	1821 – 1823
41.	Michal Bányai	1824 – 1838
42.	Štefan Ladomérszky	1839 – 1845
43.	Štefan Kovács	1846 – 1848
44.	Alexej Hubcsík	1849 – 1851/52
45.	Jozef Répassy	1852/53 – 1853/54
46.	Dr. Marek Anton Kovács	1854/55
47.	Viktor Kacvinský	1855/56 – 1864/65
48.	Ján Vasil Román	1865/66 – 1873/74
49.	Kornel Nátafalussy	1874/75 – 1885/86
50.	Vavrinec Tóth	1886/87 – 1895/96
51.	Konrád Heffler	1896/97 – 1899/1900
52.	Gejza Szepesi	1900/01 – 1906/07
53.	Edmund Szmekta	1907/08 – 1909/10
54.	Barnabáš Repaský	1910/11 – 1911/12
55.	Eugen Kiss	1912/13 – 1916/17
56.	Dr. Inocent Ľudovít Lacsny	1917/18 – 1918/19

Evanjelické a. v. hlavné gymnázium v Rožňave

Prvá zmienka o evanjelickej škole (*Schola Evangelicorum*) v Rožňave pochádza z roku 1525, keď bol jej učiteľom Emanuel Philadelphus. Úroveň školy sa postupne zvyšovala a v roku 1642 sa tu vyučovala rétorika a logika. Do roku 1653 sa študenti zúčastňovali na vyučovaní v rámci jednej skupiny a s jedným učiteľom, ale v druhej polovici 17. storočia boli zaradovaní do dvoch tried. V roku 1670 bol dovtedy jeden pôsobiaci učiteľ na škole nahradený dvomi učiteľmi – rektormi a dvomi kantormi, t. j. výučba študentov prebiehala už v troch triedach. V tom istom roku boli učelia v dôsledku začínajúcej rekatolizácie vyhnaní z mesta a spolu s veľkým počtom študentov utiekli do obce Gemer, kde založili školu. V roku 1683 sa mohli vrátiť späť do Rožňavy, ale len na päť rokov, pretože škola bola opäť zatvorená na dlhšiu dobu. V roku 1705 počas povstania Františka II. Rákociho mohla evanjelická škola opäť pokračovať vo svojej školskej činnosti, ale len do uzavretia Szatmárskeho mieru v roku 1711, keď bola zasa zrušená. Po nástupe Jozefa II. otvorili v roku 1783 v Rožňave evanjelickú latinskú školu (*Schola Latina*). V roku 1787 v nej pôsobili rektor a traja učelia, ktorí vyučovali v štyroch triedach. Okrem latinčiny bola zavedená nemčina, v roku 1790 syntax, rétorika, poézia a logika. Synoda konaná v Pešti v roku

1791 nariadila začlenenie školy v Gemeri do rožňavskej školy, ktorá tak bola rozšírená na šesť tried. Uvedený stav trval až do roku 1849.⁴⁵ V roku 1794 daroval škole advokát, hlavný notár župy a pedagóg Andrej Cházár (1745 – 1816) svoju knižnicu s 2400 zväzkami.⁴⁶

Pred začiatkom školského roku 1804/05 sa Potiský cirkevný konvent zaoberal aj otázkou zavedenia nových predmetov a učebníc do výučby. Rektor Ondrej Farkas zostavil učebný plán, do ktorého okrem predtým vyučovaných predmetov zaradil krasopis, geografiu, anatómiu, metrológiu, uhorskú a všeobecnú históriu, logiku, psychológiu a maďarčinu.⁴⁷ V období začínajúcich maďarizačných tendencií v Uhorsku, ktoré smerovali aj do výchovno-vzdelávacej činnosti rozhodol generálny konvent evanjelickej cirkvi v Uhorsku na zasadnutí 10. augusta 1807 o zriadení katedry maďarského jazyka na stredných školách v Uhorsku.⁴⁸ Na tento účel bola v Uhorsku zozbieraná čiastka 11 000 zlatých. V zmysle nariadenia generálneho a potiského konventu sa rožňavská evanjelická latinská škola zmenila na evanjelickú dištriktuálnu národnú školu (*Kerületi nemzeti iskola*).⁴⁹ V tom istom roku bola katedra maďarského jazyka zriadená na evanjelickom gymnáziu.⁵⁰ Primeranú budovu škola ešte nevlastnila a nie je ani známe, kde bola do konca 18. storočia umiestnená. K postaveniu patričnej školskej budovy došlo v roku 1818, keď bol položený jej základný kameň na brehu potoka Drázus a jej jedno krídlo bolo dané do užívania už v roku 1819. Od roku 1824 pokračovala dostavba školskej budovy, dokončili ju v roku 1862. Počas revolúcie 1848 – 1849 boli v budove školy ubytovaní vojaci.⁵¹ Do roku 1851 vyhovovalo šesťtriedne dištriktuálne národné gymnázium v Rožňave náplňou svojej školskej činnosti svojmu poslaniu.⁵²

V roku 1851 bola v Uhorsku zavedená Thunova školská reforma, ktorá umožnila, aby sa na štátnych a verejných gymnáziách vyučovalo jazykom, ktorý si určilo obyvateľstvo.⁵³ Reforma uznávala len štvorročné a osemročné stredné školy, pričom

45 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 237-239.

46 KOVÁCS, István B. *Gömörország*. 3. vyd. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2005, s. 70.

47 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 237-239.

48 RAPANT, Daniel. *Ilegálma maďarizácia 1790 – 1840*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 1.

18 GALLO, Ján. *Dejiny stredných škôl na Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin : Osveta, 1977, s. 100.

49 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. *A rozsnyói evangélikus főgymnázium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 28.

50 ŠA Košice, pob. Rožňava. *Értesítő a rozsnyói állam. segélyezett ág. hitv. ev. kerületi főgymnasiumról az 1883-84-dik tanévben*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1884, s. 3.

51 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. *A rozsnyói evangélikus főgymnázium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 28.

52 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 239.

53 GALLO, Ján. *Dejiny stredných škôl na Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin : Osveta, 1977, s. 103-104.

všetky stredné školy sa dostali do správy štátu. Evanjelické gymnázium v Rožňave bolo šesťtriedne. Odmietalo redukcii na štvortriedne, ale na rozšírenie o ďalšie dve triedy nemalo finančné prostriedky.⁵⁴ Po neúspešných pokusoch riaditeľa školy Jána Pelecha (1805 – 1873) pripojiť k dištriktuálnemu národnému gymnáziu v Rožňave oždianske a gemerské gymnázium, bolo na potiskom dištriktuálnom konvente v Prešove 25. a 26. apríla 1852 rozhodnuté otvoriť na rožňavskom evanjelickom gymnáziu ôsmu triedu.⁵⁵ Ešte v roku 1852 sa podarilo otvoriť siedmu triedu, aj zásluhou dobrodincov školy, ktorí prispeli finančnými prostriedkami, napríklad gróf Emanuel Andrassy (1821 – 1891) prispel čiastkou 8000 zlatých, rožňavská evanjelická a. v. cirkev čiastkou 6000 zlatých atď.⁵⁶

Rožňavské evanjelické gymnázium muselo ešte vyriešiť otázku práva konať maturitné skúšky na škole. Vážnym problémom gymnázia bola aj vládna požiadavka v období neoabsolutizmu (1849 – 1859), aby vyučovacím jazykom bol nemecký jazyk. Vedenie evanjelického gymnázia nebolo ochotné akceptovať túto požiadavku a nechcelo sa vzdať ani náboženského zamerania výučby. Právo vykonávať maturitné skúšky získalo až v roku 1857, ale z *Osemtriedneho evanjelického a. v. hlavného gymnázia* (*Nyolcosztályú főgymnázium*) v Rožňave sa stalo gymnázium s vyučovacím jazykom maďarským. V nemeckom jazyku sa vyučovali prechodne len prírodopisné predmety, aby študenti zaujímajúci sa o štúdium na nemeckých lekárskech a baníckych akadémiách nemali problém s jazykom. Vyučovanie slovenského jazyka prebiehalo v každej triede dvakrát týždenne po dve hodiny a bolo povinné len pre študentov so slovenským materinským jazykom.⁵⁷ Telesná výchova sa na rožňavskom evanjelickom gymnáziu vyučovala od školského roku 1857/58. Vtedy patróni školy požiadali učiteľa Gustáva Scheffera (1822 – 1907), vlastníaceho vo svojej záhrade letnú telocvičňu, do ktorej chodili cvičiť aj študenti evanjelického gymnázia, aby vyučoval tento predmet.⁵⁸ Telesná výchova sa stala povinným vyučovacím predmetom až od roku 1868.⁵⁹

Riadnymi učiteľmi v školskom roku 1865 boli dr. Ján Pelech (1805 – 1873), Alexander Hajcsi (1827 – 1895), Gustáv Scheffer (1822 – 1907), Ján Ráffay (1820 – 1896),

54 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. A rozsnyói evangélikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 30.

55 GALLO, Ján. *Dejiny stredných škôl na Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin : Osveta, 1977, s. 116; B. KOVÁCS, István, GAÁL, Lajos. *Gömör-Kishont vármegye (A könyv a dr. Borovszky Samu szerkesztésében 1904-ben megjelent azonos nevű monográfia alapján készült)*. Rimaszombat : Patrióta kiadó, 2008, s. 386.

56 *Dejiny Rožňavy I*. Zost. Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 453; ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. A rozsnyói evangélikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 30.

57 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. A rozsnyói evangélikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 30, 32.

58 KRÁLIK, Juraj. Evanjelické gymnázium v Rožňave priekopníkom v zavádzaní povinnej telesnej výchovy v druhej polovici XIX. storočia. In *Obzor Gemera*, 11, 1980, č. 4, s. 199.

59 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. A rozsnyói evangélikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 32.

Ján Justh (1830 – 1903), Karol Kramarcsik (1813 – 1895), Július Geyer (1828 – 1900), Ludovít Krausz (1839 – 1927) a pomocnými učiteľmi boli Aurel Wittchen a Anton Nagy (1829 – 1874).⁶⁰

Učiteľský zbor Osemtriedneho Evanjelického a. v. hlavného gymnázia v Rožňave v roku 1865. Stojaci zľava: Ján Justh, Gustáv Geyer a Alexander Hajcsi, sediaci zľava: Anton Nagy, Ján Ráffay, Karol Kramarcsik, dr. Ján Pelech, Gustáv Scheffer, Aurel Wittchen, Ludovít Karol Krausz.⁶¹

Vedľa evanjelického gymnázia bola pre študentov zriadená aj jedáleň, kde za 45 zlatých ročne podávali študentom obedy a večere.⁶² V školskom roku 1879/80 sa vyučovanie začalo 2. septembra a školu navštevovalo 222 študentov, z nich bolo 128 evanjelického, 41 kalvínskeho, 17 rímskokatolíckeho a 36 židovského vierovyznania. Z národnostného hľadiska študovalo na gymnáziu 157 príslušníkov maďarskej, 34 nemeckej a 31 slovenskej národnosti.⁶³ Vo výročnej správe evanjelického gymnázia zo školského roku 1880/81 sa uvádza, že slovenský jazyk bol zaradený medzi nepovinné predmety.⁶⁴

Zákon o stredných školách v Uhorsku z roku 1883 č. 30 priniesol evanjelickému a. v. Osemtriednemu hlavnému gymnáziu v Rožňave nové problémy v súvislosti s nariadením zvýšiť počet učiteľov, zamestnať učiteľa telesnej výchovy a kreslenia a rozšíriť knižnicu aj o učebné pomôcky, čo predstavovalo zvýšenie nákladov pre chod školy o 7 000 zlatých ročne.⁶⁵ Povinnými predmetmi podľa uvedeného zákona

60 ŠA Košice, pob. Rožňava. HUNFALVY, János. *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegye leírása*. Pest : nyomtattot Emich Gusztáv, magyar akadémiai nyomdásznál, 1867, s. 348.

61 *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 50.

62 ŠA Košice, pob. Rožňava. HUNFALVY, János. *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegye leírása*. Pest : nyomtattot Emich Gusztáv, magyar akadémiai nyomdásznál, 1867, s. 349.

63 Tanügy. In *Rozsnyói Híradó*, 4, 17. 07. 1881, č. 29, s. 2-3.

64 ŠA Košice, pob. Rožňava. *Értesítő a rozsnyói ágost. hitv. ev. kerületi főgymnásiumról az 1880-81-dik tanévben*. Rozsnyó : nyomtatott Kovács Mihály könyvnyomdájában, 1881, s. 11.

65 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. *A rozsnyói evangélikus főgymnázium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 33.

boli náboženstvo, maďarský jazyk, latinský jazyk, geografia, matematika, kreslenie, krasopis, telocvik, nemecký jazyk, dejepis, grécky jazyk, prírodopis a filozofia. Nepovinnými predmetmi boli umelecký a kostolný spev, francúzsky jazyk a rýchlopis.⁶⁶ Od roku 1884 škola dostala nové pomenovanie ako *Štátom podporované hlavné gymnázium* (*Államilag segélyezett főgymnázium*). V roku 1892 bola postavená telocvična neďaleko budovy evanjelického gymnázia.⁶⁷

*Budova Evanjelického a. v. hlavného gymnázia
v Rožňave⁶⁸*

Od 90. rokov už mohlo evanjelické gymnázium v Rožňave pôsobiť bez problémov a nasledujúcich osemnásť rokov bolo obdobím konsolidácie jeho vzdelávacej činnosti. Napríklad v roku 1904 došlo k prestavbe starej školskej budovy, ktorá stála 90 000 korún.⁶⁹ Plány prestavby v duchu uhorskej secesie pripravil staviteľ Alexander Baumgarten (1864 – 1928).⁷⁰ Do činnosti školy však zasiahla prvá svetová vojna, viacero učiteľov a študentov odišlo na front, ale výučba na škole pokračovala ďalej.⁷¹

66 ŠA Košice, pob. Rožňava. *Értesítő a rozsnyói állam. segélyezett ág. hitv. ev. kerületi főgymnasiumról az 1883-84-dik tanévben*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1884, s. 8-16.

67 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. *A rozsnyói evangélikus főgymnázium története*. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 33.

68 KOVÁCS, István, GAÁL, Lajos. *Gömör-Kishont vármegye (A könyv a dr. Borovszky Samu szerkesztésében 1904-ben megjelent azonos nevű monográfia alapján készült)*. Rimaszombat : Patrióta kiadó, 2008, s. 385.

69 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 241.

70 B. KOVÁCS, István. *Gömörország*. 3. vyd. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2005, s. 100.

71 TÖKÖLY, Gábor. *Rozsnyó könyve*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2003, s. 241.

Tabuľka 2 *Riaditelia Evanjelického a. v. hlavného gymnázia v Rožňave v rokoch 1525 – 1918.⁷²*

P. č.	Meno	Roky pôsobenia
1.	Emanuel Philadelphus	1525
2.	Michal Sárossy a Michal Bombyk	1670
3.	Michal Missovitz	1750
4.	Ján Keblovsky	1794 – 1797
5.	Ondrej Farkas	1797 – 1836
6.	Dr. Ján Pelech	1837 – 1874
7.	Karol Kramarcsik	1874 – 1885
8.	Alexander Hajcsi	1885 – 1893
9.	Michal Oravec	1893 – 1904
10.	Jozef Szántó	1904 – 1910
11.	Gustáv Adamis	1910 – 1914
12.	Zoltán Hallay	1914 – 1918

Rímskokatolícke hlavné gymnázium a Evanjelické a. v. hlavné gymnázium zastávali významné miesto v spoločensko-kultúrnom živote Rožňavy najmä tým, že sa pričínili o zvýšenie vzdelanostnej úrovne nielen obyvateľov mesta a okolia, ale aj iných žúp, ktorí vo veľkom počte navštevovali gymnáziá. Aj keď počas svojej existencie museli obidve gymnáziá prekonávať rôzne ťažkosti, zachovali si primeranú úroveň vzdelávacej a výchovnej činnosti v rámci škôl v Uhorsku. Po skončení prvej svetovej vojny a vznikom Československej republiky bola zastavená činnosť obidvoch cirkevných gymnázií. V apríli 1919 prišiel do Rožňavy vedúci školského referátu Ministerstva školstva a národnej osvety Anton Štefánek s komisiou, ktorá nariadila obom riaditeľom gymnázií ukončiť školský rok 1918/19 začiatkom mája z dôvodu ich zrušenia a zriadenia nového štátneho gymnázia. Československé štátne reálne gymnázium v Rožňave ustanovili 17. novembra 1919 a za jeho riaditeľa bol vymenovaný Ľudovít Grecko. Školu umiestnili v novej budove bývalého Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia.⁷³

72 ŠA Košice, pob. Rožňava. WIESINGER, Károly. A rozsnyói evangélikus főgymnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 34.

73 *Dejiny Rožňavy II.* Zost. Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 170.

PREŠOVSKÁ TURISTIKA A CESTOVNÝ RUCH V PRVÝCH ROKOCH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY¹

Patrik DERFIŇÁK

Abstrakt: *Prešov tourism and tourist trade in the aerly years of World War II.* This essay deals with topic of tourism development and tourist trade in Prešov and its surroundings at the beginning of World War II. In addition to describing the formation of the local Department of KSTL, various activities of its members and interesting tourist areas, monitors also the status of the Jewish population. Jews played a key role in the activities of several tourist organizations. Similarly, they also participated in the development of services and tourism. Their exclusion from economic and cultural life of society had a negative impact on both monitored areas.

Key words: Eastern Slovakia. Tourism. History. 20th Century.

Turistika, najmä ako vhodná športová i voľno časová aktivita si už v druhej polovici 19. storočia získala medzi širokými vrstvami obyvateľstva značnú popularitu. V priestore Šariša, aj napriek tomu, že išlo o oblasť dosť vzdialenú od hlavných centier monarchie, táto aktivita rýchlo prerástla prirodzenú živelnú podobu. Spočiatku módna novinka sa vďaka intenzívnej propagácii stala nielen dôležitou kultúrno-spoločenskou záležitosťou, ale aj súčasťou všeobecne podporovaného úsilia o zdravší životný štýl a rozvoj telesnej kultúry. Rýchlo stúpajúci záujem najmä stredných vrstiev obyvateľstva o túto aktivitu postupne viedol k budovaniu celého odvetvia podnikania, zameraného na túto oblasť. Osobitne aktívne v tomto smere vystupovali najmä židovskí podnikatelia, predstavitelia inteligencie a lekári. Cestovný ruch a turistika sa preto ako možný zdroj príjmov, ale i ako významný zamestnávateľ dostali do pozornosti centrálnych i miestnych úradov. Už v závere 19. storočia venovali podpore tohto druhu podnikania značnú pozornosť, keď okrem vytvárania právneho rámca najmä o propagáciu turistiky a cestovného ruchu, prípadne poskytovanie zliav v rámci dopravy a rôznych daňových úľav.

Posledná štvrtina 19. storočia priniesla tiež vznik a rozvoj prvých významných organizovaných foriem turistiky. V Šariši i samotnom Prešove okrem najznámejšieho Uhorského karpatského spolku pôsobilo aj viacero ďalších menších organizácií. Najstaršou z nich bola Prešovská právnická a teologická pobočka Uhorského turistického spolku. Početnosť jej členskej základne však dosť kolísala, keďže závisela od záujmu študentov. Napriek tomu sa v rámci právnickej časti postupne angažovali viacero významných osobností aj z radov židovského obyvateľstva. Zakladateľom pobočky bol dr. K. Florián, vďaka ktorého aktivite mal napríklad v školskom roku 1907/1908 spolok spolu deväť čestných, 36 riadnych a 40 podporujúcich členov.²

1 Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0114/12 – *Od československej k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách.*

2 Bližšie A Magyar Turista – Egyesület Eperjesi Jogász- és Theologus Osztálya. In *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi collegiumának értesítője az 1907 – 1908. iskolai évről.* Köz-zéteszi Ludmann Ottó. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetből, 1908, s. 38-39.

Prelom 19. a 20. storočia priniesol ďalšie zintenzívnenie rozvoja turistiky. Okrem prostriedku na nenáročný rozvoj telesnej zdatnosti obyvateľstva všetkých vekových kategórií sa z nej stával, prípadne mal stať, tiež prostriedok na riešenie existujúcich hospodárskych problémov v regióne. Kompetentní verejne vyjadrili názor, že rozvoj turistiky a s ňou v tom čase úzko spojeného cestovného ruchu, by aspoň čiastočne mohol vyriešiť vysokú nezamestnanosť najmä v hornatých a menej úrodných oblastiach. V rámci Prešova i celého Šariša bol v tomto smere nesporne najambicióznejší projekt výstavby veľkého kúpeľného centra priamo v Prešove a jeho blízkom okolí. S celkovými nákladmi takmer pol milióna zlatých mal vzniknúť rozsiahly komplex kúpeľov so slanou, železitou i sírnou vodou. Liečebné procedúry, ktoré by bolo možné poskytovať mimoriadne širokému okruhu pacientov by predstavovali európsky unikát. Žiaľ, zmeny v uhorskej vláde a následný nedostatok finančných prostriedkov nakoniec zabránili realizácii tohto rozsiahleho projektu.³

Napriek tomuto neúspechu nezostalo iba pri plánoch, ale pristúpilo sa tiež k realizácii viacerých prevažne finančne nenáročných projektov. V samotnom Prešove sa napríklad v lete využívali stredoškolské internáty ako lacné turistické ubytovne, na stanici boli umiestnené orientačné tabule, značkovali sa prvé turistické trasy a školiť odborní sprievodcovia. Propagovali sa tiež už existujúce kúpeľné objekty či hotely, spravované prevažne židovskými nájomcami. Medzi významné udalosti v tomto smere možno tiež zaradiť napríklad vydanie viacerých informačných materiálov, ako Sárosvármegye kalauz, ale aj špecializovaných turistických textov, ako bol napríklad Sárosvármegyei album.⁴

V roku 1905 bola v Prešove založená pobočka Uhorského karpatského spolku, ktorá už po niekoľkých mesiacoch činnosti vykazovala nielen veľké množstvo aktív, ale aj 137 členov. Záujem o vstup do tejto organizácie pritom neustále stúpал, rovnako ako účasť na jej podujatiach. V roku 1911 evidovali už 374 členov, ktorí si dali za cieľ: „... vzbudiť a stále posilňovať medzi obyvateľstvom lásku ku krásam prírody, turisticky spoznávať Šarišskú stolicu a pomáhať pri zvyšovaní tunajšieho turistického ruchu...“. Pri tom okrem výstavby útulkov či zaujímavých turistických trás sa usilovali napríklad aj o obnovu aspoň niektorých hradných zrúcanín v okolí Prešova, s cieľom upraviť ich do podoby v tom čase populárnych vyhlídkových veží.⁵ Nádejný rozvoj turistických aktivít v priestore Šariša, ale i v ďalších častiach východného Slovenska, prerušila prvá svetová vojna. Vojenské operácie sa priamo dotkli viacerých oblastí najmä severovýchodného Slovenska. Došlo pri tom tiež k poškodeniu niektorých, z turistického hľadiska zaujímavých objektov.

3 Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Prešov ako kúpeľné centrum stredoeurópskeho významu – nerealizovaná príležitosť na rozvoj mesta a regiónu. In *Z dejín mesta Prešova a jeho obyvateľov (osobnosti – udalosti – pamiatky)*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2012, s. 87-104.

4 SZUTÓRISZ, Frigyes. *Sárosvármegyei album. Bilder aus dem Komitate Sáros*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1914. 32 s.

5 Najvýznamnejšou v tomto smere bola iniciatíva na obnovu hlavnej veže hradu ležiaceho nad mestečkom Veľký Šariš. Bližšie: DERFIŇÁK, Patrik. Šarišský hrad „opravovali“ aj pred sto rokmi. In *Veľkošarišan*, roč. 20, 2011, č. 7, s. 6.

Obdobie prvej Československej republiky prinieslo významné zmeny v politickej, hospodárskej i spoločenskej oblasti.⁶ Nové pomery viedli tiež k vzniku množstva nových turistických spolkov a organizácií. Popri tých tradičných, zameraných na spravidla nenáročnú turistiku určenú všetkým vekovým kategóriám obyvateľstva, sa objavujú aj nové, populárne formy zamerané na dlhodobejší pobyt v prírode. K tým najznámejším a najaktívnejším patrili napríklad skauting či tramping. V prvom i druhom prípade však najmä 20. roky viedli k ďalšiemu významnému zvýšeniu celkového záujmu o turistiku, a nárastu členskej základne množstva organizácií. V tomto smere bol mimoriadne aktívny najmä Klub československých turistov (KČST), ktorý už od roku 1922 organizačne pokrýval celé územie Československa. I na Slovensku vzniklo viacero žúp, ako jeho základných organizačných jednotiek. Na východe Slovenska tak vznikli Tatranská a Východoslovenská župa. Vďaka intenzívnej propagácii, napríklad prostredníctvom časopisov *Krásy Slovenska*, *Vysoké Tatry* či ďalších turistických periodík, dochádzalo postupne k ďalšiemu nárastu členskej základne. V roku 1938 už bolo na Slovensku v ôsmich samostatných turistických župách evidovaných celkovo 70 odborov KČST združujúcich 10 095 členov.⁷

Vo väčších mestách, ako boli Košice či Prešov, však existovala podstatne pestrejšia skladba turistických spolkov a organizácií. Odrážala napríklad sociálne rozdiely medzi jednotlivými vrstvami obyvateľstva, keď sa vo väčšej miere aktivizovali najmä robotnícke a ľavicovo orientované spolky. V prípade dostatočného záujmu zakladali turistické spolky tiež študentské či rozdielne konfesijné orientované komunity. V Prešove tak na konci 20. a na začiatku 30. rokov 20. storočia pôsobilo viacero veľmi aktívnych turistických organizácií. Spomedzi známejších možno spomenúť Odbočku spolku priateľov prírody v Prešove, vedenú Ing. Friedmannom, Odbočku Slovenských katolíckych skautov (p. Nosický), Miestny odbor Klubu československých turistov (KČST) v Prešove (dr. Treybal), Makkabi, športový spolok v Prešove (dr. Ferbstein) či Karpatheverein Zweig, Prešov (dr. Florián).⁸

Zaujímavým vývojom prešla práve posledne menovaná organizácia. Jej členovia rozvinuli najmä v priebehu 20. rokov minulého storočia rozsiahlu aktivitu, hoci išlo iba o pobočku kežmarskej centrálnej. Nemala vlastné stanovky a vytvorili ju iba na základe X. bodu stanov ústredného spolku. Ten v Kežmarku oficiálne vznikol v roku 1922. Vzápätí založená prešovská pobočka sa stala neoficiálnym nástupcom do zániku v roku 1918 veľmi populárnej miestnej odbočky Uhorského karpatského spolku. Prevzala nielen väčšinu pôvodných členov, ale napríklad aj jeho knižnicu. V priebehu 20. a 30. rokov stál na jej čele nepretržite dr. Karol Florián, ktorý súčasne zastával významné funkcie i v rámci centrálnych orgánov spolku. Najčastejšou náplňou činnos-

6 V poslednom období sa danej problematike venovalo viacero autorov, pozri napríklad ŠVORC, Peter a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta PU v Prešove, 2012. 252 s.

7 Staršie a prehľadové encyklopedické práce spravidla prechádzajú tento časový úsek krátkym konštatovaním o vzniku KSTL a jeho pôsobení až do roku 1949, keď došlo k jeho zlúčeniu s JTO Sokol. Bližšie *Encyklopédia Slovenska VI*. Red. Jozef Vladár. Bratislava : VEDA, 1982, s. 146.

8 *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu*. Sostavil Spányi Artúr. Prešov : Kníhtlačiareň Minerva, 1931, s. 280-281.

ti prešovskej pobočky sa stalo organizovanie pravidelných turistických vychádzok, najmä v oblasti východného Slovenska. V menšej miere sa jej členovia podieľal tiež na organizovaní rôznych športových podujatí. Osobitne úspešné boli predovšetkým tie, v ktorých sa angažoval dr. K. Florián. Išlo napríklad o korčuľovanie, lyžovanie, výlety, ochranu prírody či propagáciu turisticky zaujímavých objektov.⁹

Napriek pomerne rozsiahlej činnosti viacerých turistických spolkov v Prešove, ale i na území Šariša, bol v medzivojnovom období jednoznačne najaktívnejšou tunajšou organizáciou KČST. O aktivitách v priebehu jednej sezóny dáva aspoň základné informácie správa o činnosti prešovského odboru KČST za rok 1926. Okrem zvolenia nového výboru na čele s dr. Stanislavom Treybalom sa o. i. spomína usporiadanie niekoľkých prednášok „so svetelnými obrazmi“, alebo označkovanie 180 kilometrov turistických trás. V priebehu roka sa uskutočnilo i 21 výletov, ktorých sa zúčastnilo spolu 129 členov. Okrem toho sa členovia odboru venovali výstavbe chaty na Čergove, prevzali do starostlivosti ruiny Šarišského hradu a opravili studničku na Kvašnej vode pri Prešove. V nasledujúcich rokoch sa práve chata na Čergove stala pre prešovských turistov veľmi dôležitým strediskom nielen pre stále populárnejšie zimné športy, ale tiež ako východisko pre viac či menej náročné pešie túry. Nielen výstavbe, ale i intenzívnej propagácii chaty, jej údržbe a postupnému rozširovaniu venovali v 20. a 30. rokoch prešovskí turisti značnú pozornosť, rovnako ako väčšinu získaných finančných prostriedkov.

Vlastnú chatu prevádzkoval aj prešovský Spolok priateľov prírody. Jeho členovia ju s podporou mesta Prešov i Okresného úradu v Prešove postavili v Lipovciach. Do užívania širokej turistickej verejnosti bol tento dvojposchodový, dobre vybavený objekt s tridsiatimi lôžkami odovzdaný koncom apríla roku 1934. Išlo o veľký drevený zrub, ktorý bol veľmi citlivo zakomponovaný do prírodného prostredia. Chata patrila, vzhľadom na blízkosť Lačnovského kaňonu i minerálnych prameňov v Lipovciach, k hojne navštevovaným zariadeniam. Keďže v závere 30. rokov Spolok priateľov prírody zanikol, správu nad objektom prevzal prešovský odbor KSTL.¹⁰

Vnútropolitický vývoj z závere 30. rokov 20. storočia sa celkom prirodzene prejavil aj na situácii a činnosti turistických organizácií na Slovensku. V dňoch 5. – 6. novembra 1938 sa v Liptovskom Mikuláši stretli zástupcovia slovenských žúp združených v KČST, Zväzu lyžiarov RČS, Spolku horolezcov JAMES a záchranárskej služby. Odsúhlasili vznik prípravného výboru novej organizácie Klubu slovenských turistov a lyžiarov (KSTL), na čelo ktorého bol zvolený dr. Andrej Pitoňák, advokát v Kežmarku.¹¹ Prípravný výbor mal v zmysle vládneho nariadenia z 28. októbra 1938 prevziať majetok KČST a Zväzu lyžiarov RČS nachádzajúci sa na území Slovenska. Išlo o pomerne veľký počet objektov vlastných, alebo dlhodobo prenajatých KČST,

9 Štátny archív (ŠA) Prešov, pobočka (pob.) Prešov, fond Karpathen verein, 1873 – 1940, inv. č. 40, šk. 2.

10 *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Ed. Patrik Derfiňák. Prešov : Regionálna rada KST, 2005, s. 41.

11 Ustanovujúce valné zhromaždenie sa uskutočnilo 15. januára 1939 v Liptovskom Mikuláši. Okrem voľby jednotlivých orgánov sa odsúhlasil aj vznik šiestich hlavných odborov (turistický, lyžiarsky, horolezecký, vodácky, fotoamatérsky a záchrannej služby) a piatich správnych oblastí. Začiatkom roku 1939 mal KSTL oficiálne 68 odborov s 3935 členmi.

medzi ktoré patrili napríklad Holubyho chata, Štefánikova chata pod Ďumbierom, chata Kamzík vo Vysokých Tatrách, chaty v Zádielskej doline, pri Domici, pod Rysmi a pod. Napriek neskorším významným územným stratám sa väčšinu z týchto objektov podarilo turistom udržať. Začiatkom roku 1940 tak pod správu, alebo priamo do majetku KSTL patrilo 67 horských chát a útulní, rovnako ako 24 ha pozemkov.¹²

Z hľadiska postupného budovania turistiky i cestovného ruchu bolo dôležité ustálenie nových štátnych hraníc. Prešovskí turisti sa spomínajú najmä v súvislosti s evakuáciou materiálneho vybavenia niektorých chát a turistických ubytovní nachádzajúcich sa na území zabranom Maďarskom. Prevoz materiálu z viacerých objektov, najmä chaty v Zádielskej doline a Jasovskej chaty, sa uskutočnil na prelome rokov 1938 a 1939, najprv do Košíc. Tam po pripojení materiálu z košickej noclahárne, v tom čase už bývalého KČST, ho úradníci pracujúci pre KSTL pripravili na prevoz vlakom do Prešova. V cieľovej stanici ich za mestský úrad prevzal Ing. Teplý, resp. ním poverený mestský sluha.¹³ O toto materiálne vybavenie z jednotlivých chát sa potom dlhšiu dobu nikto nezaujímal. Až v priebehu roku 1941 začalo Ústredie KSTL vyvíjať intenzívnejšiu aktivitu na prevzatie zariadenia uloženého v Prešove, ktoré plánovali použiť na vybavenie ďalších chát a ubytovní. Napriek žiadostiam a urgenciám adresovaných predovšetkým Mestskému úradu v Prešove sa celú záležitosť nedarilo úspešne uzavrieť. Nakoniec vedenie KSTL v Liptovskom Mikuláši poverilo člena svojho ústredného výboru, prešovského stredoškolského učiteľa Š. Gmitra, aby našiel uložený materiál a urobil jeho zoznam.¹⁴

Poverený pedagóg našiel časť hľadaných predmetov na povale miestneho vrchného súdu. Pôvodný zoznam, nachádzajúci sa v evidencii KSTL v Liptovskom Mikuláši, spísaný 9. januára 1939, sa mu však nepodarilo naplniť. Celá záležitosť, okolo ktorej sa rozvinula čulá korešpondencia vyznela nakoniec žiaľ dosť trápne. Napriek tomu nám poskytuje dôležité informácie o materiálnom vybavení jednotlivých turistických objektov v závere 30. rokov 20. storočia. Podľa pôvodných záznamov sa totiž do Prešova dostalo osem poschodových postelí bez pérových vložiek, 14 jednoduchých postelí, 33 pérových vložiek do postelí, 25 matracových klinov do postelí, 81 matrakov, šesť drevených stolov, 11 malých, drevených nočných stolíkov, 48 drevených hokerlíkov, 30 značne opotrebovaných prikrývok, päť stojanov na umývadlá, 31 postelí na dosky, šesť drevených stoličiek, jedno ležadlo, 50 vankúšikov, 16 stoličiek z kovových rúrok, jeden dlhý stôl, jeden štvorhranný stôl, dva hokerlíky, stojan na kvety, stojan na šaty a dve vitríny.¹⁵

Zoznam vypracovaný Š. Gmitrom mal okrem vecí evidovaných v rámci súdnej budovy tiež ďalšie položky, nachádzajúce sa „mimo zatvoreného objektu na povale“. Napriek značnému úsiliu tohto aktívneho funkcionára sa však nakoniec podarilo objaviť iba zhruba dve tretiny pôvodného inventáru. Z časti evakuovaného mate-

12 Slávnostné valné zhromaždenie v Ružomberku. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 77, s. 10.

13 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Mestský úrad v Prešove 1923 – 1945, inv. č. 140 (1942), šk. 23. List E. Guzikiewicza Mestskému úradu v Prešove zo dňa 25. novembra 1941.

14 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Mestský úrad v Prešove 1923-1945, inv. č. 140 (1942), šk. 23. List E. Guzikiewicza Mestskému úradu v Prešove zo dňa 5. augusta 1942.

15 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Mestský úrad v Prešove 1923 – 1945, inv. č. 140 (1942), šk. 23. *Evakuovaný inventár z Prešova* (9. januára 1939).

riálu bola v priebehu rokov 1939 a 1940 v meste provizórne zariadená samostatná turistická ubytovňa. Zostávajúci, poškodený či nepotrebný materiál sa dostal na povalu vrchného súdu.¹⁶

Prešov, územie Šariša i celé Slovensko prechádzali na prelome rokov 1938 a 1939 vážnymi zmenami. Väčšina turistických spolkov bola v tomto období postupne likvidovaná a ich aktivity preberal KSTL. Jednou z mála výnimiek v tomto smere, pôsobiacich aj na území Šariško-zemplínskej župy bola prešovská pobočka Karpathenvereinu. Ani tento spolok sa však nevyhol zmenám, zvýšenej kontrole a zasahovaniu úradov do činnosti. Napríklad už 17. marca 1939 došlo k náhlemu vymenovaniu nového vedenia spolku. Do výboru i predsedníctva boli dosadení ľudia, ktorých nezvolilo valné zhromaždenie, čo vyvolalo prudkú odozvu. Do nového vedenia sa nedostal ani dlhoročný podpredseda spolku a súčasne predseda prešovskej pobočky dr. K. Florián. Aj na neho sa preto obracali nespokojní členovia so žiadosťou o nápravu a vyjasnenie vzťahov v spolku. Odvolávajúci sa na dlhoročný priateľský vzťah väčšiny členov Karpathvereinu hlásiacich sa k nemeckej a maďarskej národnosti, s Nemcami a Maďarmi, rovnako na „... konečnú likvidáciu dvadsať rokov trvajúceho českého útlaku.“, iniciovali zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia. To sa malo uskutočniť 14. marca 1940 v Kežmarku a priniesť rozhodnutie v sporných otázkach.¹⁷ V tom čase však už význam prešovskej pobočky Karpathenvereinu slabol. Postupný pokles záujmu viedol v roku 1939 k situácii, že v pobočke zostalo posledných 37, spravidla dlhoročných členov. Ich pomerne vysoký vekový priemer, úmrtie dr. K. Floriána v roku 1941 i ďalšie faktory viedli k útlmu činnosti prešovskej pobočky tohto spolku v jeho tradičnej podobe.¹⁸

Vážnymi zmenami v personálnej, ale i materiálnej oblasti prechádzali aj ostatné prešovské turistické organizácie. Išlo predovšetkým o samotný KČST a jeho nástupnícku organizáciu KSTL. Najlepšie je to možné dokumentovať na pýche prešovských turistov, chate na Čergove. Už koncom mája 1938 požiadal prešovský odbor KČST okresný úrad o podporu pri viacerých svojich aktivitách. Prioritu pritom predstavovali najmä dva projekty. Prvým bolo získanie finančnej podpory pre zriadenie turistickej nocľahárne v Prešove. Druhým, podstatne náročnejším zámerom, bola realizácia prístavby chaty na Čergove. K napísaniu žiadosti sa pristúpilo pod dojmom predošlého výrazného úspechu. Krátko predtým sa totiž po niekoľkoročných rokovaníach konečne podarilo získať od mesta priestory potrebné pre zriadenie nocľahárne. To predstavovalo naozaj mimoriadny úspech, najmä ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že v Prešove počas celej prvej polovice 20. storočia za najvážnejší problém považovali nedostatok bytov, obchodných a kancelárskych priestorov. Na tieto účely sa prenajímali dokonca i pivničné miestnosti. O to väčší ohlas mal úspech prešovských turistov, keď dostali niekoľko miestností v budove bývalej nemocnice. Mesto ich navyše dalo krátko predtým opraviť. Prešovský odbor KČST žiadal podporu predovšetkým na nákup vnútorného vybavenia nocľahárne, aby už od 1. júla 1938, keď sa začínala turistická sezóna, mohla nocľaháreň poskytovať svoje služby návštevní-

16 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Mestský úrad v Prešove 1923 – 1945, inv. č. 140 (1942), šk. 23. Inventár. 12. novembra 1942.

17 ŠA Prešov, pob. Prešov, fond Karpathenverein, 1873 – 1940, inv. č. 36, šk. 2.

18 Bližšie: In memoriam Dr. Karola Florianu. In *Slovenská Sloboda*, roč. 4, 1941, č. 187, s. 3.

kom. Konečným zámerom bolo pritom celoročne ponúkať 20 postelí, pričom nemali byť určené iba turistom, ale napríklad tiež účastníkom rôznych kurzov a podujatí.

Oveľa komplikovanejšia bola záležitosť získania podpory pri nadstavbe chaty na Čergove. Jej návštevnosť sa každoročne zvyšovala a existujúce priestory už ani zďaleka nepostačovali. Z technického i ekonomického pohľadu sa najefektívnejšie riešenie javilo zväčšenie objektu prostredníctvom nadstavby. Napriek snahe o čo najjednoduchšie a najlacnejšie vyriešenie kapacitných problémov chaty, značné komplikácie spôsobovala predovšetkým vzdialenosť a horšia dopravná dostupnosť. Náklady na plánovanú nadstavbu boli nakoniec vyčíslené na viac ako 90 000 Kč.¹⁹ Napriek verejne prezentovanej podpore turistického ruchu sa však okresný úrad nakoniec postavil k tejto žiadosti negatívne. Hlavným dôvodom odmietavého rozhodnutia úradníkov bola skutočnosť, že chata sa nachádza mimo územia prešovského okresu. Námietky turistov, že iné mestá si budujú, prípadne podporujú turistické objekty a odbory aj mimo svojho územia, nepomohli. Samotný prešovský odbor KČST mal navyše ďalšie starosti s náročnou obnovou Červeného Kláštora, na ktorý mu prispieval v podstate iba okres Spišská Stará Ves sumou 3000 Kč. Ako výčitku preto adresovali turisti Okresnému úradu v Prešove konštatovanie, že: „... obce prešovského okresu venujú spolu na turistické ciele viac ako sám prešovský okresný výbor.“²⁰

Možno aj pod dojemom prednesených výčítiek a medializovania celej záležitosti, možno pod tlakom pridelenia prostriedkov z Krajinského výboru v Bratislave, ktorý 31. augusta 1938 priznal prešovskému odboru KČST na rozšírenie chaty na Čergove až 60 000 Kč, došlo nakoniec k zmene postoja. Na zasadnutí 29. decembra 1938 bola Okresným výborom v Prešove podpora na nadstavbu chaty na Čergove turistom odsúhlasená. Išlo vzhľadom na rozsah projektu o celkovo nepatrnú sumu 5000 Kč. Tá navyše mala byť ešte rozdelená na dve časti. Polovicu tejto sumy dostali prešovskí turisti na zariadenie nocľahárne priamo v meste, druhú mohli použiť na financovanie nadstavby chaty. Napriek tomu, že podpora bola skôr symbolická, vyvolala veľmi pozitívnu odozvu. Ako sa však nakoniec ukázalo, trochu predčasne. Schválené prostriedky ani z Bratislavy, ani z Prešova totiž prešovský odbor KČST už vzhľadom na prebiehajúce celospoločenské zmeny nedostal.²¹

Vzhľadom na politický vývoj celá záležitosť nakoniec dlho zostala nedoriešená, istý posun nastal až na prelome rokov 1940/1941. V tom čase sa úrad Šarišsko-zemplínskej župy začal opäť zaoberať stále neuzavretou, pritom riadne schválenou žiadosťou turistov o podporu. Do istej miery bol tento záujem vyvolaný aj tlakom bratislavského Riaditeľstva pre cestovný ruch a rozporuplnými výsledkami dosahovanými pri rozvoji cestovného ruchu a turistiky v regióne. Prešovský odbor KSTL

19 Išlo presne o sumu 93 999,50 Kč. Rozpočet vypracovali a v podobe niekoľkostránkového podrobného dokumentu ho zástupcovia prešovského odboru KČST odovzdali 25. januára 1938 na Okresnom úrade v Prešove. Bližšie ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6003, sign. 1247/41-s, šk. 523.

20 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6003, sign. 1247/41-s, šk. 523.

21 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6003, sign. 1247/41-s, šk. 523. *Uznesenie č. 382/38 Okr. výboru z 29. decembra 1938*

sa mal na základe výzvy z 27. februára 1941 vyjadriť k tomu, či sú obe záležitosti ešte aktuálne, prípadne mal byť opätovne predložený presný rozpočet oboch aktivít.²²

Vedenie prešovského odboru okamžite prejavilo o podporu záujem, keďže sa odbor nachádzal v mimoriadne zložitej situácii. Pod vplyvom prísluhu úradne schválených prostriedkov sa totiž predstavitelia odboru KSTL v Prešove už rozhodli nakúpiť potrebný stavebný materiál na prístavbu. Stavebné drevo, dosky, piesok, kameň, tehly, vápno a cement dali navyše vyviešť na Čergov. Celá akcia si vyžiadala náklady vo výške 22 000 Ks, ktoré predbežne uhradilo vedenie prešovského odboru KSTL z vlastných i požičaných prostriedkov. Tým, že odsúhlasené a oficiálne pridelené finančné prostriedky nakoniec reálne prešovskí turisti nedostali, ocitli sa v mimoriadne komplikovanej situácii. Zostali bez peňazí, navyše so značnými záväzkami. Materiál, najmä stavebné drevo bolo pritom potrebné rýchlo použiť, inak hrozilo, že sa znehodnotí.

Aj z tohto dôvodu sa vedenie prešovského odboru KSTL v marci 1941 rozhodlo napriek finančným problémom pokračovať v stavebných prácach, ktoré rozvrhli na tri roky. V prvej etape, počas roku 1941, sa mala postaviť aspoň zrubová strecha a tú plánovali pokryť krytinou. V nasledujúcich rokoch mala byť stavba, podľa finančných možností prešovského odboru KSTL postupne dokončená. Už v priebehu roku 1941 napríklad plánovali na tieto práce použiť 12 000 Ks. Polovicu z tejto sumy mali tvoriť vlastné prostriedky, získané z členského a prevádzky viacerých zariadení. Druhú polovicu chceli pokryť z rôznych dotácií a prostredníctvom podpory miestnych úradov. Odpoveď na prípis Župného úradu bola preto samozrejme kladná a po predložení požadovaných dokumentov mohla byť v máji opäť pridelená pôvodne schválená dotácia 5000 Ks na vybavenie nocľahárne a nadstavbu chaty na Čergove.²³

V novom štáte dostala turistika, podobne ako niektoré ďalšie športy či kultúrno - spoločenské aktivity, značnú podporu. Okrem priamych finančných dotácií, ktoré – ako už bolo vyššie uvedené – predstavovali pomerne zriedkavý jav a rozhodne nepokrývali všetky potreby, išlo najmä o intenzívnu propagáciu. Práve kvôli propagácii turistiky a rozširovaniu cestovného ruchu na Slovensku bol koncom 30. a na začiatku 40. rokov zriadený Slovakotour – riaditeľstvo pre cestovný ruch. Ako sa vzápätí ukázalo, pri budovaní tejto organizácie išlo o pomerne zdĺhavý a komplikovaný proces, ktorý sa v sledovanom priestore začal realizovať v závere roku 1939. Prvým krokom sa malo stať mapovanie reálnej situácie a podchytenie rôznych organizácií pracujúcich v oblasti turistiky a cestovného ruchu v Šarišsko-zemplínskej župe. Už v novembri 1939 preto informovalo Riaditeľstvo pre cestovný ruch, pôsobiace pri ministerstve hospodárstva, miestne „cudzinecké kancelárie“ a organizácie venujúce sa turistike a cestovnému ruchu o zriadení osobitného tlačového a rozhlasového referátu. Od regionálnych organizácií sa očakávala aktívna spolupráca a poskytovanie aktuálnych informácií z príslušnej oblasti. Záujem bol najmä o udalosti a správy týkajúce sa

22 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6003, sign. 1247/41-s, šk. 523. 1829/IV-1940. *Výzva zo dňa 27. februára 1941.*

23 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6003, sign. 1247/41-s, šk. 523. *Výmer župného úradu zo dňa 2. mája 1941.* Ďalších 500 Ks sa na vybavenie turistickej nocľahárne v Prešove podarilo miestnemu odboru KSTL podarilo získať od Župného úradu z iných dotačných zdrojov ešte v prvej polovici roku 1940.

cestovného ruchu, články venované regionálnym zaujímavostiam, návrhom na rozvoj či vhodnú propagáciu, ale bolo možné dodávať tiež rôzne reportáže a fotografie. Získaný materiál plánovali umiestňovať v novinách, časopisoch a špecializovaných propagačných materiáloch, resp. odvysielat v rozhlase.²⁴

Najdôležitejšie z hľadiska rozvoja nielen existujúcich, ale tiež nových prírodných a historických zaujímavostí, bolo získanie vhodných osôb, ktoré by túto činnosť organizovali. V rámci východného Slovenska, presnejšie Šariško-zemplínskej župy boli ako sídla odborov vytipované tri mestá. Okrem Prešova to boli Bardejov a Michalovce. Podľa predstavy prezentovanej v januári roku 1940 sa mali najprv založiť miestne organizácie pre cestovný ruch a turistiku. Po rozbehnutí ich činnosti sa počítalo so vznikom nadriadených oblastných orgánov.²⁵

Predstavy centrálnych orgánov, rovnako ako nadšená propagácia cestovného ruchu a turistiky na stránkach celoslovenských periodík, to bola jedna vec. Skutočný stav, v akom sa nachádzali zariadenia i organizácie venujúce sa tejto činnosti na východe republiky, však neposkytoval veľa dôvodov pre optimizmus. Uviesť veci na pravú mieru a načrtnúť existujúce možnosti pri budovaní organizačnej siete v oblasti cestovného ruchu a turistiky v Šariško-zemplínskej župe sa pokúsil napríklad župan Š. Haššík. Ten už vo februári 1940 musel otvorene konštatovať, že celá oblasť je z hľadiska organizovania cestovného ruchu „... úplne v začiatkoch. Vlastne sa tu ešte vôbec nepracovalo.“²⁶

Napriek tomu sa, najmä pod tlakom bratislavského centra, celý proces budovania turistického a cestovného ruchu pomaly dal do pohybu. Bol vybraný aj prvý pracovník, novinár F. Kupka, ktorý mal v Prešove začať budovať jednotlivé miestne organizácie cestovného ruchu tak, aby svojimi aktivitami postupne pokryli celé územie Šariško-zemplínskej župy. Pôvodne v Michalovciach pôsobiaci novinár bol osobou, na ktorej sa zhodli všetci zainteresovaní. Okrem nadšenia a skúseností mal aj viacero ďalších výhod. V prvom rade dokázal spracovávať informačné a propagačné materiály.²⁷ Rovnako bol zvyknutý hľadať pre svoju činnosť doplnkové zdroje financií. Zásadným problémom rozvoja cestovného ruchu a turistiky sa totiž hneď od začiatku javil akútny nedostatok peňazí. Bratislavská centrála sa na základe zákona č. 149/39 Sl. z. o cestovnom ruchu, odvolávala v otázkach financovania na miestne

24 ŠA Prešov, fond Šariško-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 5988, sign. 545/41-s, kr. 521. *Obežník Riaditeľstva pre cestovný ruch zo dňa 21. novembra 1939.*

25 ŠA Prešov, fond Šariško-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 5988, sign. 545/41-s, šk. 521. *List Riaditeľstva pre cestovný ruch v Bratislave adresovaný Župnému úradu v Prešove zo dňa 27. januára 1940.*

26 ŠA Prešov, fond Šariško-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 5988, sign. 545/41-s, šk. 521. *List Š. Haššíka z 10. februára 1940.*

27 Okrem niektorých menších materiálov a článkov si zaslúži pozornosť najmä publikácia *Navštívte Michalovce metropolu Zemplína. Michalovce 1918 – 1938.* Sostavil Franta Kupka. Michalovce : kníhtlačiareň „Neumann“, 1938. 49 s. I táto publikácia dokumentuje záujem zostavovateľa o problematiku turistiky a cestovného ruchu. Vyčlenil jej totiž pomerne široký priestor. Okrem samotnej „Prechádzky mestom“ (s. 29-31), popisuje výlety, ktoré je možné uskutočniť v okolí Michaloviec, ubytovacie kapacity či dopravné spojenia. Súčasťou vydania je aj orientačná mapka mesta. Výhrady neboli ani voči jeho politickej či náboženskej orientácii.

úradu. Tie na takéto aktivity spravidla nemali vo svojich rozpočtoch vyčlenené žiadne prostriedky.

Aj táto skutočnosť sa podpísala pod to, že z miestneho hľadiska sa na všeobecné, spravidla celoslovensky koncipované plány ďalšieho rozvoja turistiky a cestovného ruchu hľadelo s istým dešpektom. V marci 1940 sa k celej situácii vyjadril župan Šarišsko-zemplínskej župy Š. Haššík. V súvislosti so snahami budovať miestne i oblasťné centrá pre cestovný ruch napísal: *„Ohľadne cudzineckého ruchu mám už poruke rozsiahlu korešpondenciu s Riaditeľstvom pre cestovný ruch. Bohužiaľ je to všetko len teória a ak budeme chcieť prakticky podchytiť otázku cestovného ruchu, bude treba celú vec chytiť z opačného konca, než ako si to riaditeľstvo predstavuje. Riaditeľstvo nie je ochotné ani finančne nič obetovať. Z toho vyplýva, že čo si sami spravíme a zaplatíme, to budeme mať, preto začnem to hneď od začiatku.“*²⁸

Pod spomínaným začiatkom mal župan na mysli predovšetkým zriadenie sekretariátu Slovakotouru v Prešove, ktorý by mal na starosti celú Šarišsko-zemplínsku župu. Jej tajomníkom a vlastne aj jediným stálym zamestnancom bol menovaný F. Kupka. Pod jeho vedením mali vzniknúť miestne odbory v poradí michalovský, prešovský, bardejovský a v kúpeľoch Herľany. Župan sľúbil tajomníkovi zabezpečenie aspoň skromného mesačného honoráru, ročného cestovného lístku na železnicu a príležitostné dotácie za prácu a na jednotlivé akcie.²⁹

Zámer vytvoriť v Prešove sekretariát Slovakotouru, ako centrum budovania cestovného ruchu a turistiky na území Šarišsko-zemplínskej župy, sa nakoniec podaril. Koordinovať ďalší postup prípravy a zakladania plánovaných miestnych odborov, účasť na rôznych podujatiach a propagáciu regiónu sa však ukázalo ako veľmi komplikované. Okrem župana a tajomníka prešovského Slovakotouru F. Kupku, totiž do procesu neustále vstupovalo aj bratislavské Riaditeľstvo pre cestovný ruch. Jeho predstavitelia koncom apríla 1940 kritizovali veľmi pomalý postup práce pri zriaďovaní odborov v Michalovciach a Prešove. Koncom mája 1940, v liste adresovanom priamo Župnému úradu v Prešove, opäť vyzvali k zintenzívneniu činnosti. Vyzdvihli predovšetkým dôležitosť využívania služieb dobrovoľných pracovníkov, ktorí podľa názoru úradníkov mohli výrazne a súčasne bez väčších finančných požiadaviek pomôcť pri rozvoji turistiky a cestovného ruchu.³⁰

Dôraz kladený na využitie dobrovoľníkov pracujúcich bez nároku na odmenu bol celkom prirodzený. Na platy, investície do jednotlivých zariadení a na propagáciu totiž chýbali finančné prostriedky. O tom, v akých podmienkach sa pracovalo, najlepšie vypovedá situácia v Prešove. Na rozbeh činnosti tunajšieho sekretariátu Slovakotouru a budovanie cestovného a turistického ruchu v celej župe dostal F. Kupka od Župného úradu sumu 3000 Ks. I táto symbolická suma bola uvoľnená iba s podmienkou, že prostriedky budú použité výlučne na organizačnú činnosť a presne vyúčtované najneskôr do 31. decembra 1940. V tejto situácii sa F. Kupka nie-

28 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 5988, sign. 545/41-s, šk. 521. *List župana Š. Haššíka F. Kupkovi, z 19. marca 1940.*

29 Na východnom Slovensku sriaďujú sbory pre turistický ruch. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 81, s. 6.

30 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 5988, sign. 545/41-s, šk. 521. *Prípís zaslaný Prezídium Župného úradu v Prešove, z 28. mája 1940.*

len pravidelne usiloval informovať Župný úrad v Prešove i bratislavské Riaditeľstvo pre cestovný ruch o aktivitách, ktoré sa mu postupne podarilo realizovať, ale veľmi často a spravidla neúspešne, žiadal o akúkoľvek podporu. Napríklad už v závere apríla 1940 informoval o novom sídle sekretariátu, „v mestskom dome, Floriánova ulica“, a súčasne žiadal bratislavské riaditeľstvo o zaslanie rôznych propagačných materiálov, informačných textov, resp. presných pokynov ako postupovať pri zakladaní a organizácii práce miestnych odborov.³¹

Žiadosti odosielané do Bratislavy sa spravidla nestretli s významnejšou odozvou. Aj preto pristúpil F. Kupka k realizácii niektorých vlastných projektov. Pri vydaní menších propagačných letáčikov využil svoje skúsenosti získané pri tvorbe publikácií v 30. rokoch. Pomerne dobrá odozva viedla k tomu, že sa pustil do koncipovania veľkých farebných orientačných máp, ktoré obklopovali inzeráty, resp. texty obsahujúce prevažne informácie úradného charakteru. Práve tie z veľkej časti pokrývali náklady na ich vytvorenie. Prvým úspechom bolo vydanie takéhoto plánu Michaloviec v roku 1940.³²

V prípade Prešova mal vzniknúť rovnaký materiál, plagát s rozmermi 100 x 75 cm. Štvorfarebnú litografiu vydávali v náklade 1000 kusov. V centre sa nachádzajúci orientačný plán mesta mali obklopovať propagačné obrázky s reklamou miestnych podnikov a podnikateľov. Župnému úradu, ako schvalovateľovi celého projektu, bola tiež ponúknutá možnosť umiestniť medzi inzerentmi napríklad základné údaje o jednotlivých úradoch, otváracích hodinách pre verejnosť či ďalšie dôležité informácie. Plánované a pripravené vydanie materiálu sa v roku 1940, žiaľ, kvôli rýchle stúpajúcim nákladom neuskutočnilo.³³

Prešovská centrála Slovakotouru a jej tajomník F. Kupka mali podľa predstáv centrálnych orgánov zabezpečiť v nasledujúcich rokoch rozvoj cestovného ruchu v celom regióne. Navrhovaný postup sa mal okrem novo zriadených odborov opierať najmä o spoľahlivých miestnych predstaviteľov. Okrem zástupcov okresných miest mali byť oslovení aj starostovia obcí, vládni komisári a vedúci notariátov, aby prispeli k vytvoreniu zoznamov vhodných, turisticky zaujímavých miest, poskytlí základné informácie o nich a tie spolu s fotografiami zaslali spomínanému sekretariátu cestovného ruchu v Prešove. Cieľom tejto akcie bolo: „Okrem už existujúcich podnikov, ktoré spadajú do sféry záujemcov o cestovný ruch, je potrebné zakladať nové strediská, ako výletné miesta, kúpaliská v obciach alebo v blízkosti obcí ležiacich v povodí riek a vo všetkých obciach a mestách, v ktorých sú pamätihodnosti povahy historickej alebo budovy architektonicky hodnotné, ako aj vo všetkých obciach, v blízkosti ktorých nachádzajú sa zrúcaniny hradov, treba urobiť opatrenia pokiaľ ide o sprístupnenie týchto zrúcanín a tiež o ubytovanie cudzincov.“³⁴

31 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 5988, sign. 545/41-s, šk. 521. Odpis listu Riaditeľstvu pre cestovný ruch v Bratislave z 25. apríla 1940.

32 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6002, sign. 1229/41-s, šk. 523. *Slovakotour, miestny zbor pre cestovný ruch v Prešove. Orientačný plán Michaloviec.*

33 ŠA Prešov, fond Šarišsko-zemplínska župa. Výberový katalóg IV., inv. č. 6002, sign. 1229/41-s, šk. 523. *Slovakotour, miestny zbor pre cestovný ruch v Prešove.*

34 Čo sa očakáva od práce na poli cestovného ruchu v Šarišsko-zemplínskej župe? In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 96, s. 10. Odozva na takéto výzvy však bola minimálna, keďže miestna správa mala množstvo ďalších úloh predovšetkým v hospodárskej oblasti.

O možnostiach rozvoja turistiky a cestovného ruchu na území Šarišsko-zemplínskej župy informovala aj rozsiahla príloha uverejnená v denníku Slováč v máji roku 1940. Hlavným strediskom turistiky a cestovného ruchu aj z dlhodobého hľadiska bol Prešov, kde bol dostatok pamiatok na to, aby sa mesto mohlo stať cieľom nielen školských výletov, ale aj väčších turistických výprav. Ako problém, ktorý bol však s minimálnym úsilím riešiteľný, sa javila iba otázka dostatku vhodného a cenovo primeraného ubytovania. V každom prípade však: „*Blízke okolie Prešova je na výlety a vychádzky ako stvoorené. Mierne svahy už v bezprostrednej blízkosti Prešova, krásne lesy, minerálne pramene vábja do prírody nielen organizovaných turistov, ale i pohodlnejšie obecnstvo. V prešovských lesoch je Borkut, Kvašna voda, Kadlubek, Cemjata, v Slanských vrchoch Štavenec a Pavlovce s minerálnymi prameňmi na jednodenné a poldenné výlety.*“³⁵

Okrem všeobecnej charakteristiky významnejších prírodných a historických pamiatok, ako napríklad Solivar pri Prešove, opáľové bane pri Červenci či viaceré hradné zrúcaniny, sa autori jednotlivých príspevkov i celej prílohy venovali aj konkrétnym príkladom toho, akým spôsobom dochádzalo v posledných rokoch k propagácii turistiky. Z tohto pohľadu sa za najcennejšie, i keď málo využívané považovali „... juhovýchodne od Prešova sa rozprestierajúce Slanske vrchy s Krivým javorom a Šimonkou, ktorá je najvyšším vrchom v Šariši. Nemenej pozoruhodný je kraj západne od Prešova, na šarišsko-spišskej hranici, pohorie Slubica – Branisko – Smrekovica – Bachurňa, s romantickou Lipoveckou dolinou, lemovanou bizarnými vápencovými skalnými útvarmi (Kamenná baba, Okno, Komín a pod.).“³⁶ Prešovskí turisti i návštevníci tohto regiónu v tom čase navštevovali tiež romantické údolie Svinky, nachádzajúce sa na západ a juh od mesta. Nenáročné trasy okolo Svinky, Sopotnice a v údolí Hornádu patrili dokonca medzi najnavštevovanejšie. Vyhľadávali ich najmä rodiny s deťmi a menej ambicióznymi turistami.

Osobitnú pozornosť viacerí autori príspevkov zaoberajúcich sa šarišskou turistikou venovali najmä Čergovu. Už začiatkom roku 1940 sa objavili viaceré články propagujúce práve toto lyžiarske a turistické stredisko. Čergov v nich vystupoval ako priestor, kde mal prešovský KSTL svoju celoročne otvorenú chatu, pozostávajúcu z dvoch objektov, pričom pre turistov a lyžiarov bolo k dispozícii 30 postelí. Okrem náročnejších zjazdoviek tu boli aj viaceré nenárodné cvičné lúky, poskytujúce možnosti aj pre menej skúsených lyžiarov. Aj chránená poloha chaty na lúke obrátenej smerom na juh, iba 15 minút pod vrcholom Čergova, poskytovala ako križovatka viacerých turistických trás dobré východisko pre všetky kategórie turistov, napríklad na Minčol (1157 m n. m.).³⁷

Aj v nasledujúcich mesiacoch sa Čergovu venovala v periodikách pomerne značná pozornosť. Preto už koncom roku 1940 bolo možné konštatovať: „*Pred 15 rokmi o Čergove ako o turistickom objekte nebolo vôbec počuť a cielavedomá propagácia počas niekoľkých rokov urobila z Čergova populárne turistické stredisko. Dnes Čergov je známy nielen*

35 GMITRO, Štefan. Turistika v župe šarišsko-zemplínskej. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 111, s. 23.

36 GMITRO, Štefan. Turistika v župe šarišsko-zemplínskej. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 111, s. 23. Tieto, ale aj ďalšie z turistického hľadiska zaujímavé ciele sa odbory KSTL i Slovakotouru usilovali propagovať. Ako však uviedol aj autor tohto príspevku, robili to „iba podľa svojich finančných a personálnych prostriedkov.“

37 Lyžovanie v šarišskom kraji. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 20, s. 7.

organizovanej turistickej verejnosti, ale na Čergov chodia i „dedinskí parobci“ v zime lyžovať z okolitých dedín. Čergov sa stal obľúbeným cieľom niekoľko stovák turistov v zime aj v lete a školských výprav z miest a dedín. Postupne takto bude treba spopularizovať všetky turisticky cenné miesta v oblasti šarišsko-zemplínskej.“³⁸

Čergov bol v tomto období pomerne často uvádzaný ako príklad turisticky úspešnej oblasti. Prešovský odbor KSTL preto začiatkom 40. rokov pripravoval ďalšie rozšírenie ubytovacích kapacít na tejto lokalite. Okrem toho mal prešovský odbor KSTL v správe aj dve už spomínané chaty po košických turistoch, útulňu pod Kamennou babou v Lipoveckej doline určenú najmä pre letnú turistiku, nocľaháreň na Pustom Poli s oddelenými priestormi pre mužov a ženy a dve nocľahárne v Červenom Kláštore. Navyše priamo v Prešove odbor každoročne, v období letných prázdnin, zriaďoval turistickú nocľaháreň, určenú najmä pre študentov a menej náročných návštevníkov. Miestni, ale aj turisti zo vzdialenejších oblastí mohli využiť aj ďalšie ubytovacie kapacity, napríklad chatu na Branisku umiestnenú na najvyššom bode cesty na Levoču, ktorá už ale patrila odboru KSTL Spišské Podhradie.³⁹

Okrem jednoznačne najaktívnejších turistov pôsobiacich v rámci prešovského odboru KSTL sa v priebehu roku 1940 intenzívne začali v rámci Šarišsko-zemplínskej župy rozvíjať aj odbory lyžiarske a fotoamatérske. Kým členovia druhého odboru sa venovali predovšetkým dokumentácii regiónu a jeho propagácii, členovia prvého sa angažovali v širšom zábere, keď okrem náboru a výcviku nových členov značnú pozornosť venovali organizačným veciam. V rámci prešovského odboru KSTL sa tak už v priebehu roku 1940 uskutočnili viaceré preteky, pričom najväčšej popularite sa tešili bežecké lyžiarske preteky a skoky na lyžiach. Jeden z menších skokanských mostíkov bol v tom čase aj v tesnej blízkosti Prešova, na Cemjate.

Snaha centralizovať nielen aktivity spojené s turistikou a cestovným ruchom, vyplývajúce z doby a charakteru režimu slovenského štátu sa odrazili aj v kritike niektorých pokusov o individuálnu iniciatívu. Jednou z nich bola napríklad kritika vedenia Bardejovských Kúpeľov, ktoré nechalo priamo v centre Prešova umiestniť farebné plagáty aj s fotografiami kúpeľov. Vedenie kúpeľov bolo v tomto prípade upozornené nielen na malú účinnosť takejto aktivity, ale predovšetkým na skutočnosť, že v Prešove sa nachádza sekretariát cestovného ruchu pre celú Šarišsko-zemplínsku župu, „... ktorá ustanovíže je rýdzo propagačným podnikom pre zveladenie cestovného ruchu v oblasti župy. Tento sekretariát ako taký osvojuje si právo upozorniť riaditeľstvo kúpeľov na osožnosť a účelnosť propagácie iba intenzívnej a sústavnej, lebo propagácia povrchná degraduje každý podnik a je hamovkou jeho rentability a prosperity.“⁴⁰

O tom, že zhoršujúca sa politická situácia v krajine našla svoj odraz aj v oblasti turistiky svedčila skutočnosť, že na základe postupne prijímaných vládnych nariadení o vylúčení Židov z verejného života na Slovensku, reagovalo na tento stav aj vedenie KSTL. Ústredný výbor na svojom zasadnutí 5. októbra 1940 v Oravskom Podzámku sa uzniesol na vylúčení Židov z KSTL. Vychádzalo sa pri tom z vymedzenia pojmu, resp. osoby Žida podľa vládneho nariadenia č. 63 z 18. apríla 1939.

38 GMITRO, Štefan. Turistika v župe šarišsko-zemplínskej. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 111, s. 23.

39 Lyžovanie v šarišskom kraji. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 20, s. 7.

40 Účinná a sústavná propagácia hybnou silou úspechu. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 156, s. 12.

Týmto úkonom boli poverení všetci predsedovia odborov KSTL, pričom o svojom postupe boli povinní podať písomnú správu Ústrednému výboru KSTL. Členské od vylúčených Židov sa však za rok 1940 malo ešte vybrať v plnej výške.⁴¹

Rok 1941 priniesol v rámci rozvoja slovenskej i prešovskej, resp. šarišskej turistiky na jednej strane nové rozvojové impulzy, na druhej strane si však vyžiadal aj riešenie viacerých vážnych problémov. Nadšenie, ktoré sa objavovalo v predošlom roku sa do istej miery zmiernilo. To sa odzrkadlilo aj na stránkach dobovej tlače, turistika a spoločne s ňou propagovaný rozvoj cestovného ruchu si stále udržiavali dôležité miesto v hospodárskom rozvoji Slovenského štátu. V tomto smere okrem získavania potrebných devízových prostriedkov významnú úlohu zohrávalo najmä vytváranie nových pracovných miest a v odľahlejších regiónoch krajiny. Celkom však nemožno vynechať ani snahu predstaviteľov nového štátu o podporu zvyšovania telesnej zdatnosti obyvateľstva a súčasne najmä pre mladých poskytovanie možností na zmysluplnú aktivitu, navyše pod kontrolou štátnych orgánov.

Všeobecné konštatovania o dobrých perspektívach a možnostiach turistiky a cestovného ruchu na Slovensku sa stali v podstate bežnou súčasťou dennej tlače. Reálna situácia z hľadiska prešovskej turistiky bola v roku 1941 podstatne komplikovanejšia. Vylúčenie Židov z radov členov KSTL i ako návštevníkov jednotlivých zariadení, malo značný dopad na ich činnosť. Začiatok roku 1941 sa však na stránkach tlače a prezentovaných správach ešte niesol v duchu pozitívnych informácií. Optimisticky vyznievali predovšetkým správy o využívaní existujúcich lyžiarskych terénov priamo v blízkom okolí Prešova, resp. v oblasti Šariša. Z viacerých informácií, ktoré sa začiatkom roku 1941 objavujú o lokalitách využívaných prešovskými turistami, stoja za zmienku hneď viaceré. V tesnej blízkosti Prešova boli najmä pre začiatočníkov určené svahy *„na Borkutských vrchoch a na Kalvárii, kde v minulom roku boli aj prvé preteky v skoku na lyžiach. Tu vidno celé zástupy takzvaných „doštičkárov“, ktorí sú začiatočníci a pre ktorých terén naprosto vyhovuje.“*⁴²

Najväčšej pozornosti sa však z pohľadu prešovských i šarišských turistov a športovcov tešil v regióne Šariša jednoznačne Čergov. Celé pohorie pozostávajúce z vrchov so zalesnenými temenami a dolinami a holými temenami dosahujúcimi nadmorskú výšku do 1150 metrov poskytovalo v zimných mesiacoch dosť zaujímavých príležitostí pre lyžiarov zjazdárov i bežcov. Osobitne zaujímavé, aj keď určené iba pre zdatných lyžiarov, boli v tom čase viaceré dlhé zjazdy. V tomto smere bol najznámejší: *„Od Minčola je 15 km dlhý zjazd cez Forgačku do Červenice s celkovým výškovým rozdielom 800 metrov. Tento vôbec najdlhší zjazd na Šariši sa odporúča zvlášť v mesiacoch január a február, pri dostatočnej vrstve starého snehu, ktorý umožňuje zjazd po poliach i v nižších polohách.“*

Na Čergove zaznamenali počas vianočných sviatkov, ale aj na začiatku nového roku 1941 množstvo návštevníkov. Dobrú návštevu aj oficiálne hlásila dobová tlač, podľa ktorej bolo cez Vianoce na chate na Čergove vyše 250 lyžiarov.⁴³ Pre celkové označenie Čergova ako najvhodnejšieho lyžiarskeho strediska Šariško-zemplínskej

41 Z pracovnej schôdzky ústredia KSTL. In *Slovák*, roč. 22, 1940, č. 240, s. 10.

42 Čergov – raj šarišských lyžiarov. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 15, s. 9.

43 Mnoho lyžiarov na Čergove. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 10, s. 8.

župy bola dôležitá nielen jeho poloha, dostatok snehu či dostupnosť, ale aj cenová nenáročnosť a existencia terénov pre bežkárov i zjazdárov. Odporúčaná bola prístupová trasa vlakom smerom na Bardejov, do stanice Osikov, odkiaľ nasledoval približne dvojhodinový výstup. K popularite tohto strediska prispievali, okrem krásnej prírody aj pravidelne organizované súťaže a kurzy, najmä pre mladých lyžiarov.

Šarišským lyžiarom však boli k dispozícii aj ďalšie lokality. V prvom rade Branisko, kde sa nachádzali dve chaty. V tom čase to bola lokalita určená predovšetkým pre dobrých zjazdárov. Turistom aj v zime odporúčali prechod z Braniska do Lipian cez Patriu, Smrekovicu, Lačnov, Maguru, Bachureň a Hoľu. Výhodou tejto trasy boli veľmi pekné výhľady na panorámu Bielych Tatier, pričom v tomto období bolo dôležité i to, že z Lipian mali turisti niekoľkokrát denne priame železničné spojenie do Prešova. Okrem toho Sabinovčania mali lyžiarske terény na Kohútove, Volanskej hore, prípadne na Lysej hore, kde si postavili aj jednoduchú chatu. Bardejovčania v tomto období najčastejšie chodili lyžovať na Makovicu.⁴⁴

Ako jeden z vážnych problémov v rámci Šariško-zemplínskej župy, ale i vo väčších centrách, sa ukazoval nedostatok vhodného a cenovo prístupného ubytovania. Prešov, ako centrum župy a druhé najväčšie mesto na Slovensku, nemal dostatok vhodných ubytovacích kapacít. Dlhodobo chýbal najmä kvalitný hotel, zodpovedajúci požiadavkám doby. Pomerne často sa navyše stávalo, že ani v dvoch existujúcich lepších ubytovacích hostincoch (Savoy a Krčméry) nebolo možné zohnať voľnú izbu. Projektov na výstavbu nového hotela bolo pritom hneď niekoľko. Aj začiatkom 40. rokov dala firma ing. Lozovský a Štefanec, budujúca jeden z úsekov železnice Prešov – Strážske, vypracovať návrh na stavbu mestského hotela. Žiaľ, mesto nebolo schopné vytvoriť ani štandardné podmienky pre realizáciu projektu, ktorý vyvolal značný záujem verejnosti. Ani návrh na odkúpenie niektorého zo starších, pamiatkovo nechránených objektov na námestí a jeho prebudovanie na hotel, sa nakoniec nepodarilo realizovať.⁴⁵

Prešovský odbor KSTL mohol svoju činnosť sumarizovať nielen na valnom zhromaždení, ale tiež v rámci druhého riadneho celoslovenského valného zhromaždenia KSTL. Na vlastnom hodnotení činnosti prešovského odboru, ktoré sa uskutočnilo 25. marca 1941 v Čiernom orli, sa členovia odboru venovali napríklad schváleniu rozpočtu na rok 1941, spolupráci s Hlinkovou mládežou a Hlinkovou gardou či odoberaniu časopisov a príprave tlačovín. Väčšina prítomných sa na stretnutí vyslovila aj za úplné vylúčenie Židov zo všetkých chát a útulní v prešovskom obvode. Širší záber malo o niekoľko dní neskôr celoslovenské stretnutie, kde okrem pozvaných hostí a členov ústredného výboru KSTL pricestovalo aj množstvo, takmer 80 delegátov zastupujúcich jednotlivé odbory z celého Slovenska. Popri množstve oslavných prejavov a prezentácií úspechov, ktoré turistika a cestovný ruch na Slovensku v uplynulom období dosiahli, sa zasadnutie venovalo aj viacerým aktuálnym, praktickým problémom. Medzi ne napríklad patrila otázka prípravy a vydávania vlastného špecializovaného periodika či otázky rozpočtu, ktorý v rámci celoslovenského KSTL na rok 1941 stanovili na 606 150 Ks. Medzi dôležité propagačné úlohy, ktorých prípravou

44 Čergov – raj šarišských lyžiarov. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 15, s. 9.

45 Ubytovacie možnosti – oporné body cestovného ruchu. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 57, s. 9.

bol KSTL poverený, patrili napríklad akcie Národný výlet do Tatier, naplánovaný na 5.- 6. júla 1941 či v júnovom termíne usporiadaný Sviatok slovenských hôr.⁴⁶

Za dôležité východisko pre úspech letnej turistickej sezóny roku 1941 sa považovala dôkladná príprava nielen ubytovacích či stravovacích kapacít, ale aj jednotlivých pamiatok a prírodných zaujímavostí. Mnohé nadšené výzvy a verejne ohlasované aktivity zostali síce v rovine deklarácií a prianí, niektoré sa však aj napriek tradičnému nedostatku finančných prostriedkov nakoniec predsa len podarilo realizovať. V máji 1941 tak napríklad bolo možné konštatovať, že predovšetkým v priestore Šariša sa ukončili, alebo sú pred ukončením prípravné práce na viacerých objektoch. Išlo napr. o ukončenie opravy turistickej ubytovne, resp. turistického „hotela“ v Bardejove, aj opravy jedného z prameňov minerálnej vody v Bardejovských Kúpeľoch. Dokončená bola aj oprava a dostavba cesty v menších kúpeľoch v Šarišskom Štiavniku. V tesnej blízkosti Prešova sa začali prípravné práce na oprave turistického hotela v prímestských kúpeľoch Cemjata. Pôvodný objekt, ktorý vyhorel mal byť podstatne rozšírený a celkovo modernizovaný. Rovnako významnejšie úpravy sa realizovali v rámci parkovej úpravy kúpeľného areálu.⁴⁷

Židovské obyvateľstvo bolo nielen zbavené členstva v KSTL, ale v priebehu letnej sezóny 1941 bol výrazne obmedzený jeho pohyb po Slovensku i možnosť navštevovať akékoľvek turistické, rekreačné či liečebné zariadenia. Už 19. júna 1941 napríklad nadobudla platnosť vyhláška obmedzujúca návštevy Židov v slovenských kúpeľoch. Od uvedeného dátumu mali úplne zakázaný prístup na Štrbské Pleso, do Tatranskej Polianky, Tatranskej Lomnice, Tatranských Matliarov a do všetkých chát a ubytovní KSTL. Čiastočné obmedzenia prístupu Židov platili napríklad pre Bardejovské kúpele, Bojnice, Piešťany, Sliač, Starý a Nový Smokovec alebo Trenčianske Teplice. V ubytovacích zariadeniach patriacich kúpeľom nesmeli byť Židia ubytovaní, najsť nocľah mohli buď v súkromných vilách, alebo v okolitých dedinách. Kúpanie, ako liečebná procedúra vo vaniach či bazénoch, a stravovanie sa malo diať v oddelených priestoroch, resp. ho bolo možné židovským návštevníkom úplne zakázať. Približne o dva mesiace neskôr sa zákaz rozšíril aj na návštevu divadiel, kín a výstav.⁴⁸

V októbri bola vydaná Vyhláška o cestovaní Židov vo verejných dopravných prostriedkoch. Na jej základe boli od 1. novembra 1941 cestujúci židovského pôvodu úplne zbavení možnosti cestovať I. a II. triedou vo všetkých osobných vlakoch, rovnako ako nesmeli používať jedálenské a spacie vozne. Mohli využívať iba osobnú

46 Slávnostné zasadanie ÚV KSTL sa uskutočnilo v Prešove, 30. marca 1941, v budove Čierneho orla. Viac ako stovka hostí, vrátane zástupcov slovenskej vlády sa v meste i okolí zdržala niekoľko dní, pričom miestne úrady i samotní členovia prešovského odboru KSTL pripravili pre nich program. Bližšie tiež Slávnostné valné zhromaždenie KSTL. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 77, s. 10.

47 Vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov i materiálu sa však nakoniec realizovali iba základné opravy. Celková rekonštrukcia a rozširovanie tohto ubytovacieho objektu sa začali až po skončení druhej svetovej vojny. Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. Cemjata - z histórie prešovských prímestských kúpeľov. In *Annales historici Presovienses*. 9, 2009, s. 196. V rovnakom období, počas jarných mesiacov roku 1941 sa pripravovalo aj vyčistenie a celková úprava miestnych minerálnych prameňov ako Kadlubek pri Malom Šariši či Borkút medzi Prešovom a Haniskou

48 Obmedzená návšteva židov v slovenských kúpeľoch. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 139, s. 4.

dopravu v III. triede, resp. posledný vozeň v motorových a elektrických vlakoch, konkrétne priestory označené tabuľkou Pre Židov. Autobusovú dopravu mohli predbežne využívať bez obmedzení, ale v prípade ak cestoval väčší počet cestujúcich, pri nastupovaní mali prednosť nežidia.⁴⁹

Už v novembri 1941 bola vydaná ďalšia vyhláška ešte viac obmedzujúca pohyb židovského obyvateľstva. Išlo o vyhlášku o zákaze cestovania, ktorá židovskému obyvateľstvu zakazovala cestovať a vôbec opúšťať mesto či obec, kde mali trvalé bydlisko bez písomného povolenia. Takéto povolenia, aj to iba v najnutnejších prípadoch vydával buď vedúci notárskeho úradu, alebo štátny policajný úrad. Výnimku mali iba Židia, ktorých ponechali na základe výnimky v službe štátu, alebo ním spravovaných ústavov, podnikov, fondov, alebo zariadení, ako aj pre ich manželky a deti.⁵⁰ Za tejto situácie nebolo možné počítať v rámci rozvoja turistiky a cestovného ruchu s touto veľmi početnou a aktívnou skupinou obyvateľstva.

V roku 1942 sa situácia prešovských turistov výraznejšie nezmenila. Ďalej rozvíjali už spomenuté aktivity, pričom sa už predovšetkým udržiavali vybudované objekty a trasy, prípadne skvalitňovali poskytované služby. Slovakotour – miestny sbor pre cestovný ruch, rovnako ako oblastný sbor pre cestovný ruch už sídlili v miestnostiach na Hlinkovej ulici č. 9. Na rovnakej adrese mal sídlo aj miestny KSTL. Okrem neho stále pôsobil v meste aj turistický spolok Karpathenverein, ktorého počiatky siahajú až do roku 1875. Svojho splnomocnenca mal v osobe pokladníčky spolku Heleny Eisertovej, úradujúcej na Hlinkovej ulici číslo 139.⁵¹

Pri hodnotení existujúcich možností pre turistov, najmä lyžiarov, sa do publikácie o Prešove dostali predovšetkým informácie publikované už predtým, najčastejšie v novinách Slováč. Ako príklad možno uviesť článok Čergov raj šarišských lyžiarov, z ktorého autor urobil takmer doslovný prepis.⁵² Zaujímavejší je aktuálny popis značkových trás nielen po okolí Prešova, ale aj do vzdialenejších oblastí, napríklad do Lipoveckej doliny, alebo k Červenému Kláštoru. Príkladom dobového opisu jednej z pomerne často využívaných turistických trás je napríklad opis trasy Prešov – opáľová baňa v Dubníku. „Zo Solivaru po zelenej značke možno pokračovať v ceste cez Stavenec ku horárni Hradovej, ďalej po hradskej ku horárni Sigort a odtiaľ do Zlatej Bane a do Dubníka. Na túto túru treba šesť hodín.“ K opisom trás bol spravidla dopĺňaný aj stručný opis zaujímavostí spojených jednotlivých lokalít, v tomto prípade opáľových baní.⁵³

Ako v skutočnosti vyzeral stav najmä v oblasti cestovného ruchu, ale do istej miery i v rámci organizovanej turistiky naznačujú iba stručné zmienky, resp. poznámky v rámci existujúcich textov. Jednu z nich autor, píšuci pod skratkou f. k., zakomponoval do svojho článku venovanom turistike v Šarišsko-zemplínskej župe. Okrem iného uvádza: „Treba priznať, že budovanie všetkých otázok, ktoré majú priamy alebo hoci aj nepriamy vzťah k cestovnému, turistickému a cudzineckému ruchu v celej ob-

49 Vyhlášku vydalo ministerstvo vnútra 29. októbra 1941, platnosť nadobudla od 1. novembra 1941.

50 Vyhlášku vydalo ministerstvo vnútra dňa 14. novembra 1941.

51 SABOL, Štefan. *Prešov v minulosti a dnes*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1943, s. 168.

52 Čergov – raj šarišských lyžiarov. In *Slovák*, roč. 23, 1941, č. 15, s. 9.

53 SABOL, Štefan. *Prešov v minulosti a dnes*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1943, s. 164-165.

lasti Šarišsko – zemplínskej župy, nachádza sa stále v štádiu prvotnom a vedúce úlohy tejto práce spadajú do programu a činnosti miestnych Slovakotourov, ktoré už v župe jestvujú, alebo budú postupne založené.“⁵⁴

Okrem udržiavania už existujúcich turistických objektov a chodníkov v tesnej blízkosti Prešova sa tak v roku 1942 prešovskí turisti, ale i členovia z ostatných oblastí Šariša a Zemplína venovali predovšetkým ďalšiemu rozširovaniu či dokončovaniu v predošlom období začatých aktivít. Predstavitelia prešovského odboru KSTL sa usilovali najmä o dokončenie nadstavby chaty na Čergove, aby aspoň čiastočne bolo možné uspokojiť značný záujem návštevníkov. Tým už pôvodné priestory naozaj ani zďaleka nepostačovali, preto vznikali v tejto súvislosti rôzne nepríjemnosti. Celkové náklady na dostavbu dosiahli nakoniec sumu 60 000 Ks, pričom stavebné práce sa s pomocou ústredia a členov podarilo ukončiť v jesenných mesiacoch roku 1942.

Napriek tomu, že zvýšenie kapacity tohto objektu bolo vo všeobecnosti hodnotené veľmi pozitívne, samo o sebe neodstránilo problém, ktorý sa v turistických útulniach a chatách umiestnených vo väčšej vzdialenosti od miest pravidelne objavoval. Chýbali totiž ľudia, ktorí by sa v nich o návštevníkov starali komplexne. Spravidla sa situácia aj na Čergove riešila tak, že „o obe chaty sa staral jediný dedinčan. Jeho funkcia bola veľmi jednoduchá. Opatroval tu iba knihu návštevníkov, vyberal po korunke za vstup do chaty, prípadne priniesol drevo na kúrenie. Nič viac.“ Keďže však chýbalo aj zásobovanie objektov a návštevníci si nemohli kúpiť ani teplý čaj alebo krajec chleba, prevádzka chat sa stávala často predmetom kritiky.⁵⁵

Ani v turistike, ani v cestovnom ruchusa na území Šarišsko-zemplínskej župy nepodarilo zrealizovať v roku 1942 žiadny významnejší stavebný projekt. Do výročnej správy ústredného výboru KSTL sa tak informácie o východe Slovenska dostali iba v minimálnej miere, aj to iba v podobe stručných zmienok. Za menšie stavebné úpravy označili práce realizované na chatách Palota (odbor KSTL Medzilaborce), Branisko (Spišské Podhradie), Veľká Lodina (AS KSTL) a na Čergove (Prešov).⁵⁶

Popri spravovaní väčšieho množstva objektov sa prešovskí turisti v roku 1942 podujali aj na organizáciu rôznych športových podujatí. Napríklad už v dňoch 18. – 19. januára pripravili propagačné lyžiarske preteky v slalome a behu na lyžiach. Aj napriek zložitej dopravnej situácii sa podujatia nakoniec zúčastnilo 68 lyžiarov a tak preteky mohli byť súčasne započítané aj ako majstrovstvá stredných a odborných škôl v kategórii družstiev. Víťazom sa po pomerne napínavom priebehu stalo druž-

54 V tom čase síce už existovali miestne Slovakotoury v Prešove, Bardejove, Michalovciach, Vranove nad Topľou a Medzilaborciach, situácia bola však rovnako ako v roku 1940 stále v počiatočnom štádiu vývoja. Autorom spomínaného príspevku s názvom Turistická pohľadnica zo Šarišsko-zemplínskej župy. In *Slovák*, roč. 24, 1942, č. 15, s. 10, bol s veľkou pravdepodobnosťou F. Kupka. Nejde iba o zhodné použité iniciálky, ale tiež o fakt, že článok predstavuje iba nepatrne upravenú verziu jeho predošlých už publikovaných príspevkov.

55 Za vzor turistickým ubytovniam a chatám v priestore Šarišsko-zemplínskej župy boli často dávané lepšie vybavené a spravované chaty a ubytovne na strednom Slovensku. Bližšie *Sto rokov organizovanej turistiky v regióne Prešov*. Ed. Patrik Derfiňák. Prešov : Regionálna rada KST, 2005, s. 50.

56 Bližšie Turistika. Investičná činnosť. In *Slovák*, roč. 24, 1942, č. 29, s. 12.

stvo Štátnej obchodnej akadémie v Prešove. Súťažilo sa v behu na lyžiach na tratiach od 1,5 km (mladší žiaci) až do 10 km (junáci). Súčasťou pretekov bol tiež slalom, na zhruba 350 metrov dlhej trati.

Jednou z najdôležitejších úloh členov prešovského odboru KSTL bolo udržiavanie turistických chodníkov a obnova ich značenia. V obvode, o ktorý sa starali sa nachádzalo celkovo 327 km chodníkov, z ktorých v roku 1942 bolo potrebné opraviť značenie a realizovať rôzne terénne úpravy na úsekoch s dĺžkou 58 km. No aj napriek tomu, že prešovský odbor KSTL mal v správe rozsiahle a turisticky zaujímavé územie a v priebehu jednotlivých rokov organizoval aj pomerne veľa podujatí, navyše Prešov bol druhým najväčším mestom republiky s bohatou tradíciou v oblasti turistiky, odchod veľkého množstva mimoriadne aktívnych českých a židovských funkcionárov i radových členov jednotlivých turistických spolkov a organizácií, sa ani v priebehu roku 1942 nepodarilo v dostatočnej miere nahradiť. Napriek intenzívnej propagácii a náboru nových členov ešte aj v roku 1943 v prešovskom odbore pracovalo iba 223 členov, ktorým pomáhalo 20 dorastencov.⁵⁷ Celkový pomerne malý vplyv, ktorý mal v rámci slovenskej turistiky, vyplývajúci z menšej členskej základne v porovnaní s oblasťami najmä na strednom Slovensku či Spiši, sa odzrkadlil aj na celoslovenskom IV. riadnom valnom zhromaždení KSTL, uskutočnenom v apríli 1943 v Turčianskom Sv. Martine. Do 16-členného správneho výboru KSTL sa síce dostal ako zástupca Prešova miestny stredoškolský profesor Š. Gmitro, žiadnu významnejšiu funkciu, ani úlohy však nedostal.⁵⁸

Napriek intenzívnej propagácii a prezentovaným snahám o rozvoj turistiky a cestovného ruchu všeobecne, nemožno celkový vývoj v sledovanom období, t.j. na začiatku 40. rokov 20. storočia hodnotiť ako mimoriadne úspešný. Najmä na výcho- de Slovenska tieto aktivity, aj vzhľadom na horšie východiskové podmienky dosahovali pomerne rozpačité výsledky. Príčin relatívne pomalého rozvoja turistiky nielen v Prešove, ale aj v ďalších oblastiach Šarišsko-zemplínskej župy bolo hneď niekoľko. Jedným z nich bola už spomenutá otázka personálna. Odchod tradične silnej skupiny českých učiteľov a úradníkov, ktorí zohrávali významnú úlohu pri rozvoji turistiky najmä v 20. rokoch 20. storočia, znamenal pre celý tento proces výrazné oslabenie. Rovnako ťažkým úderom bolo nielen vylúčenie početných židovských členov priamo z KSTL, ale tiež likvidácia viacerých židovských turistických a športových spolkov.

Vylúčenie židovského obyvateľstva sa pritom nedotklo iba samotných turistov či hostí stravovacích alebo ubytovacích zariadení. Represívne opatrenia Slovenského štátu uplatňované voči tejto skupine obyvateľstva narušili aj podnikateľské prostredie, ktoré sa celé desaťročia budovalo v podobe siete turistických chát, hotelov, reštaurácií a hostincov. Ich noví majitelia či nájomcovia, spravidla bez dostatočných

57 Stav členskej základne sa po vylúčení židovských členov nedarilo významnejším spôsobom zvyšovať. V hodnotení k 31. decembru 1941 konštatoval predseda prešovského odboru KSTL, Š. Gmitro, že eviduje spolu 198 členov a 16 dorastencov. Členovia sa však ešte delili do troch skupín, na riadnych (117), rodinných (32) a prispievajúcich (49). Bližšie napríklad Valné zhromaždenie odboru KSTL v Prešove. In *Slovák*, roč. 24, 1942, č. 57, s. 10.

58 K IV. valnému zhromaždeniu KSTL. In *Slovák*, roč. 25, 1943, č. 80, s. 8.

skúseností nedokázali vždy dostatočne rýchlo a kvalitne reagovať na požiadavky zákazníkov.

Z ďalších dôvodov stagnácie cestovného ruchu a turistiky možno spomenúť skutočnosť, že aj napriek verejne vyhlasovanej podpore či zdaniu v sledovanom období relatívnej prosperity Slovenského štátu, neustále chýbali finančné prostriedky na podporu tohto odvetvia. Nešlo pritom iba o peniaze určené na nákladné a len z dlhodobého hľadiska návratné investície do modernizácie kúpeľov, ubytovacích kapacít, dopravnej infraštruktúry či obnovy kultúrnych pamiatok. Často chýbali aj prostriedky na tú najjednoduchšiu propagáciu na miestnej úrovni. Počiatočná snaha nepriniesla očakávaný efekt. S istou dávkou irónie by sme mohli za jeden z výsledkov niekoľkoročného úsilia o rozvoj cestovného ruchu a turistiky označiť napríklad stav, v akom sa ocitli začiatkom roku 1943 Bardejovské kúpele. Táto najznámejšia kúpeľná lokalita, nachádzajúca sa na území Šarišsko-zemplínskej župy, sa totiž v tom čase nachádzala na pokraji zániku. Ak je možné veriť dobovým komentárom, tieto kúpele boli niekoľko rokov nevyužívané a za ich zlý stav boli v prvom rade zodpovední noví nájomcovia. Tým však v rozsiahlejších investíciách bránili predovšetkým krátkodobé nájomné zmluvy, nízky záujem návštevníkov a celkovo neujasnená koncepcia rozvoja kúpeľov.⁵⁹

Vojnové udalosti navyše zásadným spôsobom obmedzili možnosti nahradiť vyššie uvedené negatívne skutočnosti zvýšením počtu zahraničných návštevníkov. Preto napriek intenzívnej propagácii a podpore zo strany miestnych a centrálnych úradov, slovenské obyvateľstvo nedokázalo chýbajúcich turistov, návštevníkov, prípadne pacientov v kúpeľných a liečebných centrách nahradiť. Posledné roky druhej svetovej vojny v súvislosti s nárastom odbojových skupín pôsobiacich tiež v lesoch na východnom Slovensku, narastajúce problémy v doprave, zásobovaní a celková neistota spôsobili, že turistika a cestovný ruch sa stále viac dostávali na pokraj záujmu. Významná zmena, ktorá ovplyvnila prešovskú turistiku, ale i cestovný ruch v tejto časti Slovenska sa uskutočnila až po skončení druhej svetovej vojny.

59 O komplikovanej ekonomickej situácii kúpeľov referuje napríklad príspevok Bardejovské kúpele treba zachrániť. In *Slovák*, roč. 25, 1943, č. 74, s. 3. Východisko zo situácie, keď sa dlhodobo nedarilo uviesť tieto kúpele opätovne do prevádzky, mala predstavovať najmä dohoda so štátnymi inštitúciami. Nemocenská poisťovňa mala posilať na liečenie do týchto kúpeľov väčšie množstvo pacientov a na celkové oživenie a stabilizáciu Bardejovský Kúpeľov mal dozeráť Župný úrad v Prešove. O komplikovanosti situácie v kúpeľoch svedčí i skutočnosť, že zástupcovia Nemocenskej poisťovne sa do záchrany kúpeľov boli ochotní zapojiť až po dôkladnom prieskume.

L'UDIA A DOBA

Paríž, Musée d'Orsay. Foto Jozef Jurčičin

PÔSOBENIE PEDAGÓGA, TEOLÓGA A CIRKEVNÉHO HISTORIKA ANTONA LUDOVÍTA MUNYAYHO NA PREŠOVSKOM DIŠTRIKTUÁLNOM OSEMTRIEDNOM GYMNÁZIU¹

Libuša FRANKOVÁ

Abstract: *Activities of teacher, theologian and historian Anton Ludovít Munay at Prešov County Grammar eight class school. On County Grammar eight class school in Prešov, known as the Evangelical College, worked during the years 1832 – 1849 exceptional personality of educational and religious life - Anton Ludovít Munay. In addition to theology, catechism and history of Lutheran Church he also focused on the history of the Reformation in Hungary, provided teaching of biblical language, apologetics, exegetics, dogmatism and Christian ethics for the needs of theologians and teaching of folk creed for logicians. In the years 1833 – 1842, 1843 – 1845 and 1847 – 1848 he was a rector of the college, school administrator of alumneum and notary of Pótis county of reformed church in Hungary. Rector paid attention to school issues, especially learning policy and as a professor of theology on particular issues concerning the content orientation of teaching and personality of theology teachers. As rector of the school he supported activities of students in establishing and developing the activities of Slovak society, Munay was also chairman of mentioned society. The expression of pro-Slovak Munay's beliefs was also part of the initiative in 1838 to develop a call of Prešov professors to Slavic nationalities in Hungary to support the college and Slovak students who suffered unfavorable financial and material conditions of study.*

Key words: *Anton Ludovít Munay. Prešov. County Grammar eight class school Presov.*

Na prešovskom dištrikturálnom osemtriednom gymnáziu, známom ako prešovské evanjelické kolégium, pôsobila v rokoch 1832 – 1849 významná osobnosť pedagogického a cirkevného života Anton Ludovít Munay.² Do školy prišiel po odchode významného pedagóga Andreja Mayera do dôchodku, ktorý bol v rokoch

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0115/12 *Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia.*
- 2 Anton Ludovít Munay (26. október 1787 Nemcovce, okr. Prešov – 2. december 1848, Prešov). Otcom mu bol Michal Munay, evanjelický farár a matkou Klára, rod. Jestrebová. V rokoch 1793 – 1803 študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove, 1803 – 1805 na evanjelickom gymnáziu v Levoči a 1805 – 1807 na evanjelickom lýceu v Bratislave. V rokoch 1807 – 1810 bol vychovávateľom v rodine Lónyayovcov, Desseffyovcov a Kubínyovcov, keďže v čase napoleonských vojen nedostal povolenie na štúdium v zahraničí. Prvý pokus dostať sa na zahraničné štúdium v roku 1810 skončil cestou v Bratislave. O rok neskôr absolvoval semestrálny študijný pobyt na univerzite vo Wittenbergu, venujúc sa teológii, filozofii a filológii. Po návrate v roku 1811 bol tri roky opäť vychovávateľom v rodine Desseffyovcov. V rokoch 1815 – 1832, 16 rokov a 10 mesiacov, pôsobil ako evanjelický farár v Spišských Vlachoch, venujúc sa najmä cirkevným otázkam. Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), inv. č. 135. *Informatio de Professoribus et Docentibus. Collegii district. evang. Eperiesiensis a Ertesítés az eperjesi evang. kerületi Collegium*

1803 – 1831 profesorom teológie a rektorom. Miesto profesora teológie mu ponúkol patronátny výbor školy. Munyay ho prvýkrát pre slabé platové podmienky učiteľov na škole neprijal.³ Keď sa v roku 1832 vďaka finančným príspevkom v podobe základín zlepšila platová situácia profesorov na kolégiu, súhlasil s pôsobením na mieste profesora. Výučbu teológie začal 17. decembra 1832 a ukončil v decembri 1849.⁴ Popri bohosloví, katechizme a histórii Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku, zameranej aj na históriu reformácie v Uhorsku, zabezpečoval výučbu bibličtiny, apologetiky, exegetiky, dogmatiky a kresťanskej etiky pre potreby teológov a výučbu náuky ľudovej viery pre logikov. Aktívne ovládal latinský, nemecký, maďarský a slovenský jazyk a pasívne grécky a hebrejský jazyk.⁵

Po odchode Michala Gregussa do Bratislavy, ktorý bol v rokoch 1817 – 1833 profesorom filozofie a histórie a v rokoch 1831 – 1832 rektorom školy, zastával Munyay v rokoch 1833 – 1842, 1843 – 1845 a 1847 – 1848 funkciu rektora dištriktuálneho gymnázia, bol správcom školského alumnea a notárom Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku.⁶ V roku 1837 inicioval a vypracoval text memoranda kráľovi, v ktorom žiadal povolenie pre evanjelickú mládež študovať na zahraničných univerzitách.⁷ V čase silnejúcich maďarizačných tlakov v prospech maďarskej reči ako všeobecného vyučovacieho jazyka aj na evanjelických školách od začiatku 40. rokov venoval ako rektor dištriktuálneho gymnázia pozornosť školským otázkam, najmä študijnému poriadku. Reagoval aj na postup Generálneho konventu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v roku 1840, ktorý pod vedením novozvoleného generálneho dozorca cirkvi Karola Zaya skoordinoval od školského roku 1841/42 evanjelické nižšie a vyššie školy novým školským poriadkom, učebným plánom,

Panitoiról 1847/8 esztend; Slovenský biografický slovník. IV. zv. Z odp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 244. Heslo Muňai, Anton Ľudovít.

- 3 Podobne miesto profesora teológie neprijal ani Ján Chalupka, evanjelický farár v Brezne. Za náhradného profesora teológie bol menovaný Fridrich Šulek. Chalupka neprijal ponuku ani v roku 1832. BENKOVSKÁ, Melánia. *Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove. 1549 – 1954. Inventár.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1966, s. 17.
- 4 Ubytovanie dostal zadarmo v kolegiálnej budove spolu so zeleninovou záhradkou. Munyayho stály ročný príjem bol 200 zlatých. Ako učiteľ v najvyššej triede dostával päť dvanásťtin zo školného študentov, na meniny dar a v prípade úmrtia mali študenti prispieť aj na pohrebné výdavky. Ako rektor kolégia dostával príjem stanovený školským poriadkom a od mesta dve – tri siahly dreva. ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 135. *Informatio de Professoribus et Docentibus. Collegii district. evang. Eperiesiensis.*
- 5 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 131. *Sevies Lectionum publicarum in Classe suprema Distr. Collegii Eperiesiensis a Informatio de Professoribus et Docentibus. Collegii district. evang. Eperiesiensis;* inv. č. 132. *Synopsis disciplinarum ordo eten et tempus Prelcisionum per Professores in Districtuali Collegis Evangel. August. konfes. Eperiesiensis...1844/5;* inv. č. 135. *Informatio de Professoribus et Docentibus. Collegii district. evang. Eperiesiensis a Ertités az eperjesi evang. kerületi Collegium Panitoiról 1847/8 esztend.*
- 6 ŠA Prešov, fond EKP, inv. 266. *Informationes de Profesoribus Collegii 1821 – 1852;* inv. č. 135. *Ertésités az eperjesi evang. kerületi Collegium Panitoiról 1847/8 esztend.*
- 7 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek I.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 222-223.

ustanoveniami o maďarskom jazyku a jeho postupnom zavádzaní do vyučovania.⁸ V dôsledku nespokojnosti a pripomienok učiteľov k uvedeným opatreniam došlo na porade u Karola Zaya v Uhrovci 20. – 27. júla 1841, ktorej sa popri Karolovi Štúrovi, Michalovi Hlaváčkovi, Jánovi Benediktovi, Danielovi Lichardovi a ďalších zúčastnil aj Anton Ludovít Munyay, k úprave školského poriadku na evanjelických školách. Tlačou vyšiel v roku 1842 pod názvom Školský poriadok evanjelikov aug. vyznania maďarskej vlasti. Aj keď nešlo o definitívnu úpravu školského poriadku na evanjelických školách, boli to zároveň posledné zmeny v prvej polovici 19. storočia v záujme zabezpečenia aspoň ich vonkajšej jednoty. Školám, ktoré prijali nový poriadok bolo priznané právo hmotnej a morálnej podpory zo strany cirkvi i samotného generálneho konventu.⁹ Študijnému poriadku venoval Munyay neustálu pozornosť do konca pôsobenia na poste rektora školy.¹⁰

Ako profesor teológie, prísne sa pridŕžajúci Nového zákona a oboznámený s učeními Ulricha Zwingliho a Jána Kalvána, sa venoval najmä otázkam, ktoré sa týkali obsahového zamerania vyučovania a osobnosti učiteľa teológie. Za hlavné poslanie teologického pedagóga pokladal prebúdzanie, vysvetľovanie a povyšovanie viery, nádeje a lásky, hovorenie o nich a ich napĺňanie: „*Chcem učiť viere, láske a nádeji vo svojich prednáškach a kázňach, tak ako aj skrze celú svoju činnosť. Viera, láska a nádej majú byť náplňou mojich prednesov a môj celý život, všetky moje pocity, slová a činy majú byť živým prejavom viery, lásky a nádeje*“. Munyayho predsavzatia kresťanského učiteľa náboženstva boli naplnené v slovách: „*Nikdy nechcem prestať kázať vieru všemohúcu, múdru, dobrotivú, svätú a spravodlivú bytosť a jej uctievanie skrze nevinný, cnostný život plný činov*“.¹¹ V kolegiálnych správach o profesoroch a učiteľoch školy bol hodnotený ako pracovitý a prísny pedagóg.¹²

V oblasti vedeckého výskumu patrila na škole k prvým bádateľom evanjelických cirkevných dejín. V publikovaných prácach prezentoval napríklad všeobecné poznatky k dejinám evanjelickej cirkvi a. v. pripojenej k Uhorsku, predovšetkým v trinástich spišských mestách – *Historia ecclesiae evangelicae aug. conf. addictorum in Hungaria universe, praecipue vero in tredecim oppidis Scepusii* (Halberstadt 1830), či

- 8 V maďarskom jazyku sa mali vyučovať všetky predmety, v ktorých sa pri prekladaní z latinčiny narážalo na väčšie ťažkosti v terminológii – dejepis, zemepis, prírodné vedy a právo. Maďarský jazyk sa mal prednášať vo všetkých triedach, najmä nižších a školské vysvedčenia a správy posielané školami Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade mali byť tiež v maďarčine. RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. 1. Liptovský Sv. Mikuláš* : Tranoscius, 1943, s. 14-15, 27-29, 49-56, 62-63, 82.
- 9 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 129. *Elaboratum Conventus Scholastici in Zay-Ugrocz 1842. Systema Scholarum Evangelicorum*; RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. II. Dokumenty*. Dokument č. 63. Porada v Uhrovci 20. – 27. júla 1841 k novému učebnému poriadku. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 246-249.
- 10 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 135. *Az eperjesi Collegiumnak i honi, különösen az evang. tanodák reformját illető ohajtatai is tervezetei*.
- 11 (MUNYAY, Anton Ludwig): *Rede bey der Einführung des Wohlthorwürdigen Herrn Anton Ludwig Munyay, neuordinirten evang. Prediger zu Wallendorf gehalten den 10. september 1815 von M. Michael Gotthard*. Leutschau : Johann Werthmüller, 1815, s. 19, 44-45.
- 12 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 131. *Ertesítés az eperjesi Evang. Ágost. Vallástételt követel kerürelí Collegium Tanítóivól. 1843/4. Első félév* (Rendes Oktatók).

právny prehľad a sťažnosti Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku – *Synopsis jurium et gravaminum ecclesiae ev. in Hungaria. jan. 1831* (Eperiessimi 1832). Mnohé historické práce, zväčša cirkevné, ostali v rukopise.¹³

Známe sú jeho náboženské prednášky a kázne. V rokoch 1815 – 1831 napísal sedem príležitostných kázni v nemeckom jazyku a niektoré mali aj obranný charakter. Viaceré kázne v latinčine venoval životu rektorov kolégia, alebo boli prednesené pri slávnostných zhromaždeniach. Niektoré vyšli tlačou, napríklad kázeň prednesená na dakovnej slávnosti pri stavebnom dokončení veže a zvonice vo Wallendorfe¹⁴ – *Kanzelrede am Dankfeste nach dem vollendeten Bau des Kirchen- und Glocken – Thurms der evang. Gemeinde zu Wallendorf* (Leutschau 1822), slávnostná kázeň prednesená na kolégiu – *Orationes, quas inter solemnia publica, dum gravissimum rectoris collegii districtualis... Eperiessiensis munus coleret, dixit...* (Cassovia, 1834), dve sviatočné kresťanské kázne *Zwei religiöse Vorträge bei äusserst selten, feierlichem Veranlassungen gehalten...* (Leutschau 1831).¹⁵ Zaujme zachovaná reč, ktorú predniesol na pohrebe Ondreja Šuleka, šarišsko-zemplínskeho seniora evanjelickej cirkvi a. v., ktorá vyšla tlačou. Zameraná bola nielen na život a dielo Šuleka, ale najmä na jeho ľudské hodnoty: „Nejen domá-cich zaopatřil, ale i cizí sirotky do svého příbytku přijal, je choval, odřval, vyučoval, užitečné činil jakožto on dělal“. Šulekove ľudské postoje považoval za večné hodnoty ľudstva a prospešné aj pre mladšie generácie, konštatujúc, že „vdaka nemu celé pokolenie dozre-lo“. Napriek uvedomeniu si ľudskej prirodzenosti, ktorá v konaní nie vždy zodpo-vedá a korešponduje s „vôľou Boha“, a jej bežného vnímania ľudskou spoločnosťou, zdôrazňoval predovšetkým pokoru človeka a vymedzil základné atribúty kresťana: „poctivost, spravodlivost a cnost“. Uvedenými atribútmi podmieňoval aj poslanie učitelov a kazateľov s tým, že bez týchto vlastností „by ich rozum byl hloupý, a ich život nešlechtný“, dodávajúc, „jestli o to pečujeme, aby i bratři naši k poznání pravdy přivedeni byli, všemi cnostmi obohaceni byli, i v tom zjevuje se zásluha Učitelů a Kazatelů našich“.¹⁶

V tom čase v európskej teológii, najmä v Nemecku, prevládali dva smery – racionalizmus a supraracionalizmus. Munyay, ktorý seba vnímal ako sprostredkovateľa

13 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 125. *Ertesítés az eperjesi evang. kerületi Collegium Panitöirót 1847/8 esztend.; KOLODZIEJSKÝ, Ladislav. Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove. Pri príležitosti 300. výročia od založenia kolégia. Martin : Matica slovenská, Národná knižnica, 1969, s. 234-235; LAZAR, Ervín. Vedecká činnosť na prešovskom kolégiu. In *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 214.*

14 Wallendorf – lokalita v Nemecku, ale aj na Slovensku – v dávnej minulosti názov pre obec Spišské Vlasy – pozn. L. F.

15 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 131. *Ertesítés az eperjesi Evang. Ágost. Vallástételt követő kerületi Collegium Tanítóivól 1843/4. Első (Rendes Oktatól)*. In č. 135. *Ertesítés az eperjesi evang. kerületi Collegium Panitöiról 1847/8 eszend; Informatio de Professoribus et Docentibus. Collegii district. evang. Eperiessiensis*.

16 MUNYAY, A. L. *Truchlořeč při pohřebnj počestnosti Přewelebného a Výborně učeného Pána, Pána Ondřege Šuleka Cirkvi ew. Aug. Wyzn. Kukowské Duchownjho Pastyře a Welebného Šarišsko-Zemplínskeho Bratrstvj neyzaslaužilegssjho Seniora. Prednesená – Rektorem ewangelického Pressowského Collegium etc. Lewoča : Ján Werthmüller, 1838, s. 4-5, 9-10, 17.*

medzi uvedenými smermi sa považoval za naturalistického racionalistu: „Uznával totiž autoritu rozumu vo veciach viery, ale nie natoľko ako deštruktívni racionalisti“.¹⁷

Na poste rektora dištriktuálneho gymnázia pozitívne ovplyvňoval aj záujem o štúdium nielen u študentov zo Slovenska, ale aj vzdialenejších oblastí Uhorska, či monarchie. Najmä srbskí študenti, ktorí sa zaujímali o filozofiu, právo, teológiu, klasické aj živé jazyky a ktorých priťahovala dobrá úroveň škôl na slovenskom území a ich profesori, náboženská a národná tolerancia, ale aj idey Mateja Bela, Pavla Jozefa Šafárika, Jána Kollára či Ľudovíta Štúra nachádzali na prešovskom dištriktuálnom gymnázii, podobne ako slovenskí študenti, oporu v samotnom Munyayovi.¹⁸

Munyayho proslovenské cítenie sa prejavilo v pomoci slovenským študentom, napríklad Jonášovi Záborskému a Jozefovi Srnkovi pri založení študentského spolku – *Slovenskej spoločnosti* v roku 1832 na kolégiu. Cieľom spoločnosti bolo vzdelávanie študentov v rodnom jazyku, zoznamovanie sa s národnou históriou, prezentovanie vlastnej literárnej tvorby, ale aj vzájomné posudzovanie a uverejňovanie prác jej členov.¹⁹ Munyay sa stal predsedom spoločnosti, „prevzal predsedníctvo Slovenského spolku“, ktorého členovia „na zhromaždeniach rečnievali a čítali sa práce pôvodné“.²⁰ Každoročne mal k dispozícii jedného voleného pisára a podpredsedu z radov študentov. Ako rektor školy overoval stanovy spoločnosti, ktoré v desiatich bodoch určovali jej vnútornú organizáciu, hlavné zameranie činnosti, formy práce a poslanie. Dohliadal na dodržiavanie spolkových zákonov, každoročne usporadúval voľby jej výboru, určoval témy cvičných kázní a dbal o ich zapísanie, ako aj každej práce s obsahom jej zamerania do Pamätníka Spoločnosti homiletickej slovenskej v Prešove (1832 – 1939) a Pamätníka Spoločnosti slovenskej v Prešove (1834 – 1845), ktorý sa stal ústredným literárnym orgánom slovenského spolku na dištriktuálnom gymnázii.²¹ Súčasťou činnosti Slovenskej spoločnosti bolo založenie vlastnej knižnice. Významným a jed-

17 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek 1*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 223.

18 V rokoch 1817 – 1847 študovalo na prešovskom kolégiu 185 Srbov, medzi nimi aj neskorší významní srbskí spisovatelia, profesori, advokáti a verejní pracovníci. V 40. rokoch mali na kolégiu študentský literárny spolok a v roku 1847 vydali spolu s bratislavským a peštianskym srbským literárnym spolkom almanach *Slovjanka*. Bližšie KOVIJANIĆ, Risto. Štúdium srbských študentov na Slovensku v 18. – 19. storočí. In *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 134-136; *Dokumenty o tristoročnici prešovského kolégia 1667 – 1967*. Zost. Pavel Smatana. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, pracovisko v Prešove, 1967, s. 27-26.

19 Bližšie k otázkam založenia Slovenskej spoločnosti FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 83-85.

20 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 9. *Výročné správy. Šk. r. 1942/3*, s. 4; KLEIN-TERNOSKALSKÝ, Belo. Jonáš Záborský. In *Slovenské pohľady*, roč. 43, 1927, č. 6 – 8, s. 490.

21 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. C1446. *Pamätník Spoločnosti Slovenskej v Prešove*. Objavený bol medzi zvyškami knižnice Štefana Marka Daxnera. Obsahuje 88 básní (z toho 3 neúplné) a epigramov, 5 rečí napísaných v próze a štúdiu o básníctve. Absentuje prvých 6 strán. Začína básňou Pavla Švehlu z 9. apríla 1834 a prvá uverejnená uvítacia reč pri otvorení činnosti Slovenskej spoločnosti v školskom roku 1834/35 prednesená Jozefom Srnkom je z 25. septembra 1834. O Munyaym bližšie DOBŠINSKÝ, Pavol. O kultúrnych ústavoch na území Slováckmi obývanom z doby poreformacionálnej. In *Slovenské pohľady*, roč. 5, 1885, č. 2, s. 202.

ným z prvých podporovateľov knižnice *Bibliotheca Slavica*, „ktorá povstala prácou Záborského“ a ktorej „prostredníctvom Jána Kollára mnoho kníh darovali Česi“, bol Anton Ludovít Munyay. Študentskej knižnici venoval vzácne diela, napríklad Doležalovu *Grammaticu Slavico-Bohemicu* s latinským zápisom *Ex Oblatione Plurimum Venerandi Domini Antoni Ludovici Munaya S. S. Theologiae professoris posidet Bibliotheca slavica* 1832.²² Zároveň ako predseda Slovenskej spoločnosti rozhodoval o sprístupňovaní jej knižných fondov. K prvým darcom a napomáhateľom knižnice patrili okrem spomínaného Jána Kollára a Antona Ludovíta Munyayho aj Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, Michal Hlaváček, Karol Kuzmány, Ján Kadavý a iní.²³ Knižnica fungovala z finančných príspevkov členov spoločnosti, zo skromných príspevkov a knižných darov od evanjelickej inteligencie, študujúcej mládeže, najmä z Liptovského Sv. Mikuláša a tiež od mikulášskeho divadelného ochotníckeho krúžku.²⁴

Anton Ludovít Munyay prepožičal zámerom Slovenskej spoločnosti svoju autoritu aj postavenie profesora a rektora na dištriktuálnom gymnáziu, keďže školské prostredie neprejavilo v tom čase väčšie pochopenie pre Srnkove a Záborského aktivity pri založení spoločnosti, prebúdzaní národného vedomia slovenských študentov, rozvíjaní ich kultúrnych aktivít a prekonávaní izolovanosti prešovského prostredia od ostatných oblastí Slovenska. Proces národného vývinu na východnom Slovensku sa oproti iným oblastiam oneskoril, národne uvedomelá inteligencia tu bola málopočetná a študujúca mládež slovenského pôvodu, ktorá v iných regiónoch Slovenska reprezentovala v tom čase slovenské národné snahy, bola v Prešove málo aktívna a dokonca sa postupne odnárodňovala. I keď Anton Ludovít Munyay nebol pre prešovských študentov tou oporou ako Michal Hlaváček pre študentov na evanjelickom lýceu v Levoči,²⁵ či Ján Blahoslav Benedikty alebo Matej Slavkovský na evanjelickom lýceu v Kežmarku, mal v menej priaznivých prešovských pomeroch

22 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. Jonáš Záborský. In *Slovenské pohľady*, roč. 43, 1927, č. 6 – 8, s. 490.

23 V prvom roku činnosti mala knižnica približne 200 zväzkov, darovaných aj kúpených, ktoré v rámci výpožičných služieb poskytovala aj širšej verejnosti. Vďaka darom, finančným podporám a tiež vlastnou snahou slovenských študentov mala knižnica koncom 30. rokov vyše 250 zväzkov. Nachádzali sa v nej slovenské, české, srbské a poľské knihy, napríklad diela Jána Kollára, Karla Hynka Máchu, Pavla Jozefa Šafárika, či Jána Hollého, ale aj časopisy *Plody*, *Kuzmányho Hronka*, *Kvety*, či *Časopis České museum*. LA SNK Martin, sign. M 47A28. *List Slovenskej spoločnosti v Prešove bratislavskej Spoločnosti česko-slovanskej zo dňa 15. júna 1836*; REPČÁK, Jozef. Knižnica slovenskej študujúcej mládeže na ev. kolégiu v Prešove v 19. storočí. In *Slovenská národná knižnica*, roč. 1, 1944, č. 1, s. 15-19 a *Historický vývoj kolegiálnej knižnice*. In *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 279-280.

24 ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Vlastný životopis. Výber z diela II*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 246 an.

25 Uvedené skutočnosti možno dedukovať z listu Bohuslava Nosáka v mene bratislavského Ústavu slovanského prešovským študentom v školskom roku 1838/39: „Žalujete sa, že pri u Vás málo samostatných slovanských duší, anyž by se nad predsudky století našeho vznesti mohli, se nalézá. Příčinu této nevšímavosti národního života u mladíků Prešovských udávate nedostatek učitelů veřejných, kteří by se o záležitosti Vaše postarali a mladistvou žáctva slovenského krev na způsob Levočského Hlaváčka k milování vlastního jazyka a národa horlivě povzbudzovali. Těšíme se, že tím, čím jste vlastními silami ste se stali... A Vy tedy ač žádných pomůcek nemáte,

pre rozvoj národnokultúrneho života slovenských študentov nezastupiteľné miesto. Predstavitelia slovenského študentského hnutia v Bratislave, aj slovenskí študenti na kolégiu vnímali Munyayho ako priaznivca a podporovateľa národných snáh slovenskej mládeže. Keď sa ich očakávania postupne nenaplnili, reagovali na zasadnutiach spoločnosti a v korešpondencii kritickými poznámkami plných rozpačitého hodnotenia aj Munyayových postojov,²⁶ napríklad Munyay sa spravidla zúčastňoval len na zasadnutiach Slovenskej spoločnosti pri príležitosti otvorenia a ukončenia školského roka a ako rektor každoročne, ako už bolo uvedené, potvrdzoval stanovy spolku. Na túto skutočnosť upozornil v liste Samovi Bohdanovi Hroboňovi v roku 1838 aktívny člen spoločnosti – homiletického krúžku Ľudovít Jaroslav Haan v tom zmysle, že predsedom spolku je síce Munyay, ale ten „*ani dostatočného času nemá, ani není dosti tým národným duchem nadšený, aby se našeho spolku horlivě zaujímal; kromě něho pak žádného z veřejných učitelů nemáme*“.²⁷ Na druhej strane, členovia študentskej Maďarskej spoločnosti v školskom roku 1835/36 vo vydávaných týždenníkoch *Duda* (Trúba) a najmä *Eperjesi Kurjancs!* (Prešovský kriklúň!), pod redakciou Imricha Vahotu, ktoré kolovali medzi študentmi dištriktuálneho gymnázia s príspevkami o významných udalostiach na škole aj o samotných študentoch a profesoroch, nazvali rektora Antona Ľudovíta Munyayho „*jeho veličenstvo, král Ľudovít*“ a jeho dom „*kráľovský dvor*“. Priniesli zosmiešnenie pedantného správania sa Munyayho, ktoré bolo pre neho typické aj vo vzťahu k Slovenskej spoločnosti a na ktoré reagoval slovami: „*Čujte, vy malý pán Helmečky, ak sa zo svojho časopisu opovážite vydať ešte jedno číslo – vyhodíme vás zo školy*“.²⁸ Munyay si uvedomoval význam činnosti Slovenskej spoločnosti a jej knižnice na škole a často zdôrazňoval, že „*dokiaľ on bude v Prešove, spoločnosť slovenská nesmie zahynúť*“.²⁹

K proslovenským prejavom Munyayho možno zaradiť jeho iniciatívu z roku 1838 – vypracovať výzvu prešovských profesorov k slovanským národnostiam v Uhorsku na podporu prešovského osemtriedneho dištriktuálneho gymnázia a slovenskej študujúcej mládeže, ktorá nemala priaznivé finančné a materiálne podmienky štúdiá. Prosba o finančnú pomoc vzišla v čase, keď sa vyučovanie rozširovalo o nové predmety, narastal počet študentov aj učiteľov a vznikla tiež potreba rozširovať zbierky kolegiálnej knižnice. *Výzvu prešovského kolégia na podporu k slovanským národnostiam*, ktorá bola zverejnená 1. januára 1839, podpísali okrem Antonína Ľudovíta Munyayho, rektora školy, aj profesori Andrej Csupka, Andrej Vandrák, Samuel Keresztessy, Albert Fuchs, Andrej Kreizell a školský inšpektor Jozef Pancsangh. Odvo-

vlastní horlivostí a štědrostí Ústav Váš povýšiti můžete.“ LA SNK Martin, sign. M 47A42. List č. 106. *List na Prešovské Slowáky*, s. 178-179.

26 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek* 1. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 222.

27 LA SNK Martin, sign. 44B18. *List Ľudovíta Jaroslava Haana Samovi Bohdanovi Hroboňovi zo dňa 3. novembra 1838*.

28 BODOLAY, Géza. Vrcholné obdobie Prešovskej maďarskej spoločnosti v minulom storočí. In *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 188-189.

29 REPČÁK, Jozef. Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 279.

lávali sa na dobročinnosť jednotlivcov doma a v zahraničí už v čase založenia školy, ako aj počas jej existencie.³⁰

V uvedených pomeroch slovenskí študenti na kolégiu neprekročili v spolkovú národnokultúrnu činnosť rámec možností povolených školskou zhovievavosťou a patronátom Antona Ľudovíta Munyayho. Uvedomovali si povinnosti voči národu, cítili sa súčasťou slovenského spoločenstva, ale v praktickej činnosti sa sústredili predovšetkým na jazyk. Jazykové požiadavky pokladali za dôležitý prejav národného vedomia. Slovenský národný pohyb nedokázali vnímať v širších spoločensko-politických a sociálnych súvislostiach. Neodvážili sa zrealizovať vážnejšie národné aktivity kvôli obavám z upodostňovania z protimaďarskej činnosti, ako aj v dôsledku častých kontrol zo strany profesorov, ktoré súviseli s promaďarským ovzduším v meste a na škole, či s aktivitami členov študentskej Maďarskej spoločnosti aj smerom k rektorovi a predsedovi Slovenskej spoločnosti Munyaymu. Členov Slovenskej spoločnosti bolo málo a absentoval, najmä v 40. rokoch, väčší počet výraznejších študentských osobností. Napriek uvedeným skutočnostiam vyšli zo slovenského študentského prostredia na dištriktuálnom gymnáziu v Prešove mnohé kladné podnety a hlavne prajné odozvy k celonárodným iniciatívam a aktivitám.³¹

Už počas štúdia slovenskí študenti pozitívne vnímali úlohu Munyaya v ich spolkových aktivitách. Napríklad Jozef Srnka, zakladateľ Slovenskej spoločnosti, v uvítacej reči pri otvorení činnosti spoločnosti v školskom roku 1834/35, v ktorej zhodnotil jej dovtedajšie národnokultúrne aktivity a predstavil nový program činnosti, vyzdvihol úlohu Munyayho pri rozvíjaní spolkových aktivít slovenských študentov.³² Keď v roku 1844 odchádzal zo školy po ročnom štúdiu Ondrej Vlastimil Srnka, v rozlúčkovej reči 20. júna 1844 zdôraznil v prioritných úlohách prešovskej Slovenskej spoločnosti zámery a ciele štúrovského hnutia, ktoré presahovali rámec vzdelávania sa v rodnom jazyku. Ľudovíta Štúra predstavil ako významného národovca a vodcu Slovákov, Jána Kollára vnímal ako otca slovenskej mládeže a Antona Ľudovíta Munyayho ako človeka, ktorý otváral prešovským študentom cestu k národnosti.³³

- 30 Verili najmä v pomoc Slovanov, respektíve Slovákov. Argumentovali históriou školy a jej pedagogickými výsledkami: „*Ponéwádz Slawowé školu prešovskou každého času i za swau ohlédali a powážovali... že Kollegium Prešovské, od počátka swého až dotud každému stawu wielikých, znamenitých a dobřezaslaužilých mužů v hojném počtu datowalo... jenžto w Pressowském Kollegiu se k pówolání swému hotowili a wycwičili*“ a zdôraznili, že prešovské kolégium v celom období svojej existencie prijímalo predovšetkým slovanských učiteľov a sociálne slabších študentov, ktorým pomáhalo finančne a materiálne, najmä ubytovaním v alumneu, uprednostňovaním pri poskytovaní štipendií, ale aj dobrou vedomostnou prípravou na štúdium v zahraničí a zabezpečovalo svojimi študentmi obsadzovanie kňazských úradov v Šarišsko-Zemplínskom senioráte. ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 126. *Výzva prešovského kolégia na podporu k slovanským národnostiam*. Vyšla u Jána Wertmüllera v Levoči v roku 1839 na troch stranách aj za podpory rektora kežmarského lýcea Jána Blahoslava Benediktiho.
- 31 Spoločenskokultúrny a národný život slovenských študentov poznačili na kolégiu revolučné udalosti rokov 1848 – 1849 a tiež smrť Antona Ľudovíta Munyayho 2. decembra 1849.
- 32 LA SNK Martin, sign. C 1446. *Pamětník Společnosti Slowenské v Prešowě*, s. 7-29.
- 33 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 248. *Az eperjessé ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyvei 1840 – 1871*. Srnka bol zapísaný na štúdium v školskom roku 1842/43 pod č. 88; LA SNK Martin, sign. C 1446. *Pamětník Společnosti Slowenské v Prešowě*. Rozlúčková reč Srnku z júna 1844.

Na Munyayho aj neskôr spomínali osobnosti slovenských študentských národnokultúrnych aktivít na dištriktuálnom gymnázium. Jonáš Záborský, spoluzakladateľ Slovenskej spoločnosti, ktorý v roku 1836 uverejnil v Hronke báseň *Na Muňaya*, vo Vlastnom životopise uviedol: „Novoprišlý a jediný profesor Anton Muňay prejal predsedníctvo a niesol sa hrozitánskym národovcom, ač sebe skutkom divne odporoval. V rodine svojej bol dokonalý nemčúr, deti svoje ani čítať slovensky nenaučil. Ale v Spoločnosti pohovoril neraz také reči, že sme až trpeli za neho. A nie bez príčiny. Mohlo ho to, pri ješitnosti maďarónskej, stáť život... Keď na jar sedel pod stromom v záhrade, zaznel spoza múra výstrel a broky sa sypali nad jeho hlavou do stromu... Mňa považoval viac za priateľa, než za žiaka. Preto mi aj ochotne dal používať svojej na vedecké dielo bohatej knižnice“.³⁴ Záborského vzťah k Munyaymu sa nezmenil ani po rokoch a bol s ním v písomnom kontakte. Úctu, ktorú k nemu prechovával azda najvýstižnejšie prezentuje v listoch jeho oslovenie: „Najdôstojnejší a najslávnejší pane, pán a podporovateľ obzvlášťnej úcty najhodnejší“ a zakončenie: „Vašej dôstojnosti oddaný najponíženejší sluha“.³⁵ Pozitívny vzťah k Munyaymu aj k škole prezentoval v roku 1844 založením 500 zl. základiny určenej „študentom narodeným v Uhorsku bez rozdielu národnosti, študujúcich vo vyšších triedach, zaujímajúcich sa o slovanské jazyky a literatúru, ovládajúcich však aj iné jazyky a pochádzajúcich z chudobnejších rodín“. Založená bola pre prešovské kolégium a lýceá v Bratislave a Kežmarku s podmienkou, že na školách musia pracovať katedry alebo spoločnosti „jazyka a literatúry slovansko-českej“. Záborského snaha pochopiteľne nenašla v tom čase podporu vo vedení dištriktuálneho gymnázia, najmä členov patronátneho výboru, pri jej zavádzaní do praktického života, a to aj napriek odporúčaniam Munyayho. Záborský základinu nakoniec o rok sám zrušil.³⁶ Podobne spomínaný Ludovít Jaroslav Haan, v druhej polovici 30. rokov jeden z najaktívnejších členov Slovenskej spoločnosti na kolégiu a jej tajomník, ktorý počas štúdia býval u Munyayho, sa s úctou vyjadroval o rektorovi školy: „Otec ma, hoci ho osobne nepoznal, jemu (Muňayovi) odporúčal a on sa ma naozaj ujal a vzal si ma k sebe na byt a na stravu. Za celé zaopatrenie platil som mesačne 25 zlatých v bankovkách. Muňay ma mal naozaj otcovsky rád. Tri roky som býval i stravoval sa uňho“.³⁷

34 ŠKULTÉTY Jozef. Vlastný životopis Jonáša Záborského. In *Slovenské pohľady*, roč. 32, 1912, č. 1, s. 56.

35 LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský – život a dielo*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 19.

36 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 131. *Fundatio Jana Zaborszky. Litera Foundationates...* 21 augusta 1844. Záborský zámer založiť základinu zdôvodnil nasledovne: „Pamätajúc na požtované v ev. školách dobrodenia, alumnea, štipendia, chcel som to evanjelikom nahradiť. Odniesol som do Prešova Muňayovi 500 valútálnych zlatých, čo vtedy bol veľiký peniaz, s tým uložením, aby úroky slúžili na štipendiny pre vynikajúcich študentov.“ ŠKULTÉTY, Jozef. Vlastný životopis Jonáša Záborského. In *Slovenské pohľady*, roč. 32, 1912, č. 2, s. 113. Bližšie k štúdiu Záborského na prešovskom kolégiu a práci v Slovenskej spoločnosti KÜHN, Ludovít. Jonáš Záborský. In *Slovenské pohľady*, roč. 42, 1926, č. 3, s. 157-167.

37 Ludovít Jaroslav Haan venoval Munyaymu ako významnému profesorovi prešovského kolégia osobitnú pozornosť vo svojej práci *Pamětnosti B. Čabanské, ku stoletní památce tamějšího starého evanjelického chrámu...* (Pešť 1845). SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek I*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 222.

Anton Ľudovít Munyay, rodák z východného Slovenska, študent prešovského evanjelického kolégia a o niečo neskôr jeho pedagóg a rektor prispel v prvej polovici 19. storočia k modernizácii výučby skvalitňovaním obsahu, foriem a organizácie poskytovaného vzdelania. Osemtriedne dištriktuálne gymnázium patrilo v čase jeho pôsobenia k vyhľadávaným školským inštitúciám. Nie menej významná bola jeho podpora spolkovvej činnosti slovenských študentov na škole, aj keď sa im na pôde Slovenskej spoločnosti nepodarilo v špecifických spoločenských, národnopolitických a kultúrnych pomeroch na východnom Slovensku upozorniť na seba výraznejšími aktivitami aj v širších národných reláciách. Napriek tomu v podmienkach možností povolených školskou zhovievavosťou a pod patronátom Antona Ľudovíta Munyayho, ktorého podpora postupne nadobúdala formálny charakter, rozvíjali národné literárne a jazykové aktivity. Úloha Munyayho v spolkových aktivitách, najmä pri založení Slovenskej spoločnosti bola však evidentná a „v prešovských pomeroch sa stal dôležitou súčasťou národného úsilia slovenskej mládeže“.³⁸

38 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek I.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 221.

KULTÚRNO-SPOLOČENSKÁ ČINNOSŤ JURAJA KELLU POČAS PÔSOBNENIA NA ŠARIŠI (1874 – 1898)¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Abstrakt: *Cultural and Social Activities of Juraj Kello during His Stint in Šariš (1874 – 1898).* In the late 19th century the people living in eastern Slovakia were nationally unconscious, this fact was a result of the escalating Hungarian pressure which also caused that Slovak intelligence abandoned their national consciousness (apart from some exceptions) and common people were left without national Slovak intelligence. The Slovak national spirit here was represented only by few patriots. One of those exceptions was a pastor, educator and columnist, born in Liptovský Trnovec Juraj Kello, who came to Bardejov in 1874. He worked here both on the field church, as well as national. During the Bardejov period was Kello steadily interested in national and societal issues. He continued in journalistic activities, contributed by articles to several newspapers and magazines such as national newspapers *Národné noviny*, *Sokol*, *Orol*, *Cirkevné listy*, *Slovenské pohľady* and others. His interest in Šariš folk was reflected by collecting Šariš proverbs and sayings. He as well represented Slovaks on Czechoslovakian Ethnographic Exhibition in Prague in 1895, where he sent the ethnographic material from Bardejov and surroundings.

Key words: Juraj Kello. Bardejov. Šariš. Cultural and educational activities. Eastern Slovakia.

Jedným z mála slovenských národovcov pôsobiacich na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia bol liptovský rodák, pedagóg, spisovateľ a prekladateľ Juraj Kello, ktorý necelé štvrtstoročie žil a pracoval v Bardejove.

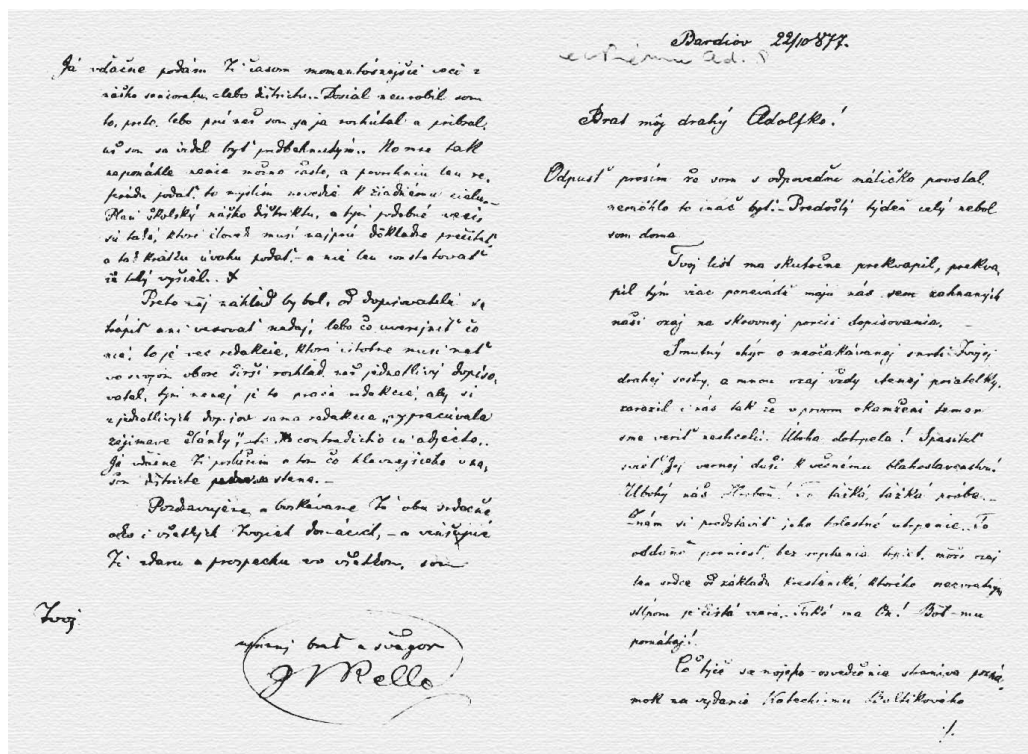
Juraj Kello sa narodil 1. februára 1844 v Liptovskom Trnenci (dnešný okres Liptovský Mikuláš) v rodine čižmára a roľníka Juraja Kellu, ktorý remeselníčil a aj gazdoval, aby tak mohol dostatočne zabezpečiť rodinu. Rovnako ako on v tom čase žili aj iní trnovskí mešťania. Jeho matka Anna, rodená Borošková, bola taktiež tamojšia mešťianka. Syn pri krste dostal meno po otcovi Juraj a neskôr, podľa vzoru štúrovcov, si pribral meno Ľudomil.²

V čase príchodu Juraja Kellu na svet, v prvej polovici 19. storočia, bol Trnovec jedným z kultúrnych centier Liptova a významným strediskom národnobuditeľského života. Pričinil sa o to evanjelický farár, národovec a kultúrny pracovník Ján Lehotský (Lehocký, Lehotzký) s manželkou Johanou, rodenou Vyšnou. Počas ich pôsobenia boli v Trnenci v roku 1864 položené základy ochotníckeho divadla³ a o päť rokov neskôr v roku 1869 tu bol založený ženský spolok Vesna, ktorého cieľom bolo

1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0115/12 *Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia*.

2 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 9.

3 www.lks.sk/attachmensts/209 Historia ochotníckeho divadla v L. Trnenci.pdf.

LA SNK Martin, sign. 11 A 44. List Juraja Kello z Bardejova A. P. Zátуреckému z 22. 10. 1877

širíť vzdelávanie a národné povedomie u pospolitých žien. Jeho predsedníčkou bola druhá manželka Jána Lehotského Žofia Lehotská (rodená Lány).⁴

Do ľudovej školy začal chodiť Juraj Kello v Liptovskom Trnenci od roku 1850. Učiteľom mu bol správca trnoveckej školy, miestny kantor Jozef Horvay, ktorý mu bol aj krstným otcom. To, že si Kellovi rodičia dovolili pozvať Horvayho za krstného otca synovi, dokladuje, že rodina Kellovcov patrila medzi lepšie situované rodiny. Po šiestich rokoch, v školskom roku 1855/1856, trnovskú ev. a. v. ľudovú školu ukončil. V štúdiu pokračoval na gymnáziu v Kežmarku (od roku 1856). Rodičia ho zapísali na túto školu najmä kvôli tomu, aby si lepšie osvojil nemecký jazyk. Po skončení tretej triedy v roku 1859 prestúpil na gymnázium do Rožňavy, aby sa naučil dobre po maďarsky. Tu po absolvovaní piatich tried v roku 1864 zmaturoval.⁵

Jeho túžbou bolo pokračovať v štúdiu, rozhodol sa pre teológiu, ale rodičia si nemohli dovoliť ho financovať pre nedostatok hmotných prostriedkov. Aby si zarobil peniaze na teologické štúdium, prijal miesto učiteľa vo Važci popri staručkom učiteľovi Danielovi Ferjenčíkovi. Mladému učiteľovi vyšiel v ústrety cirkevný dozorca Adolf Szentiványi, ktorý mu dal k dispozícii bohatú rodinnú knižnicu. Vzorom pre začínajúceho pedagóga bol jeho bývalý učiteľ Jozef Horvay, ktorý však v zime roku

4 Petruškin-Kello. Dopisy z Trnovca. In *Národný hlásnik*, roč. 2, 1869, č. 9, s. 275.

5 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin*. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1946, s. 10.

1864 v Trnovci zomrel. Jeho smrť Kellu veľmi zronila a podnietila ho k napísaniu žalospevu Nad mohylou Horvayho. K básni pripísal: „*Toto je kvet, ktorý sadí vďačný žiak, krstný syn a nástupca Jozefa Horvayho, ktorý za štyridsať rokov pôsobil na škole trnoveckej a v cirkvi ako učiteľ a správca chóru vehlasný.*“⁶ Juraj Kello si učiteľské povolanie veľmi vážil a kládol ho na roveň s kňazským. Po smrti Horvayho sa rozhodla jeho rodná obec povolať ho, aby pokračoval v pedagogickom pôsobení medzi tunajším školopovinnými deťmi, čo Kello prijal a 30. októbra 1865 nastúpil na miesto učiteľa trnoveckej evanjelickej ľudovej školy a zároveň pôsobil aj ako kaplán. Popri vyučovaní nezabudol ani na slovenskú národnú výchovu žiakov. Prejavom takéhoto jeho prístupu k nim bol aj Kellov zvyk, že najlepších žiakov verejne obdaroval obrazmi s podobizňami slávnych mužov slovenského národa. Starosvetským zvykom bolo, že sa skúšky zúčastnila skoro celá obec – rodičia i známi žiakov, preto tento akt odovzdávania obrazov pred školskou a cirkevnou vrchnosťou, žiakmi celej školy a ich rodičmi bol prejavom národnej manifestácie.⁷ Ako kaplán a učiteľ v Liptovskom Trnovci mal možnosť pozorovať prácu tunajšieho evanjelického farára Jána Lehotského jeden rok. Zo všetkých slovenských národovcov tej doby, s ktorými sa Kello poznal, mal práve Lehotský najväčší vplyv na jeho národné prebudenie.

V Liptovskom Trnovci sa zapojil do kultúrnej práce najmä tým, že pomáhal nacvičovať divadelné predstavenia a oboznamoval s nimi verejnosť prostredníctvom krátkych príspevkov pod názvom Dopisy z Trnovca v Pešťbudínskych vedomostiach (v rokoch 1866 – 1869),⁸ ktoré sú dodnes zdrojom poznatkov z histórie slovenského ochotníckeho divadla v Trnovci. V článkoch propagoval divadlo a rozvíjal teoretické úvahy o ňom. Zo správ je zrejmé, že Kello bol ako spravodajca dobre informovaný o podujatiach a podieľal sa na ich realizácii. Sú taktiež dokladom jeho širokého záujmu, keď si okrem cirkevno-náboženských otázok všímaj aj kultúrny, politický a hospodársky život. V jednom z textov 22. januára 1867 referoval o založení sporiteľne v Trnovci, pričom tlmočil radosť, že sa Slováci vzťahovali i hospodársky, v ďalšom popísal vývoj národného života v Trnovci v predchádzajúcom roku 1866.⁹ Trnovec sa tak vďaka jeho správam zaradil medzi najagilnejšie miesta, o ktorých slovenské noviny informovali verejnosť. Príspevky podpisoval buď ako Juraj Kello, alebo len Kello či K. a básnickú a prekladateľskú tvorbu prevažne pseudonymom Petruškin, ktorý si zvolil podľa názvu prameňa a súčasne i potoka nad Trnovcom – Petrušky. Sám si ho písal s í.¹⁰ Aj básnickej tvorbe sa začal venovať počas pôsobenia

6 www.lks.sk/attachmensts/209 Historia ochotníckeho divadla v L. Trnovci.pdf.

7 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 11-12.

8 Pešťbudínske vedomosti. Noviny pre politiku a literatúru. Začali vychádzať 19. 3. 1861. Ich prvým zodpovedným redaktorom a vydavateľom bol Ján Francisci, v roku 1863 ho na tomto poste vystriedal Mikuláš Štefan Ferienčík. Po prenesení sídla redakcie v roku 1870 do Turčianskeho Sv. Martina zmenili svoj názov na Národné noviny. POTEMRA Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 87.

9 Petruškin. Dopisy. Trnovec. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 22. 1. 1867, č. 7, s. 3; Petruškin. Dopisy. Trnovec. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 6. 9. 1867, č. 72, s. 3 a iné.

10 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 16-17.

v Liptovskom Trnovci. Svoje poetické texty posielal do časopisu Sokol,¹¹ kde boli spočiatku uverejňované v rubrike Spisobné prvotiny.

Napriek tomu, že s pobytom a pôsobením v Liptovskom Trnovci bol spokojný, myšlienky študovať teológiu sa nevzdal. V roku 1870 vycestoval spolu s priateľom Jánom S. Lacom na teologické štúdiá do Nemecka. Kým Kello sa rozhodol pre univerzitu v Erlangene, jeho priateľ odišiel študovať do Lipska. Počas pobytu v Nemecku skoncipoval podklady pre cestopisné črty neskôr uverejnené v časopise Orol. V cudzine sa vypracoval aj v básnickej tvorbe, tu sa v roku 1871 zrodili jeho básne. V cudzine, Sirota a Silvester a iné. Práve odlúčenosť od domova v ňom posilnila národné vedomie a so zápalom v nacionálnej sfére sa v ňom prebudila aj bojovnosť za kresťanské ideály. Jeho básne majú nacionálny a sociálny tón a vynikajú zanietenosťou. Jednu z bojovných básní Vojpohon venoval spolužiakovi zo študijných čias v Nemecku Danielovi Laučekovi, ktorý bol už pred odchodom do cudziny známy v literárnom slovenskom prostredí najmä príspevkami v almanachu Napred. Zostavili ho v Prešove v roku 1871 Koloman Banšell a Pavol Országh. Kello poznal Laučeka aj z jeho príspevkov v Sokole.¹²

Po trojročnom pobyte v Nemecku sa Juraj Kello vrátil domov. Dňa 17. septembra 1873 zložil v Bratislave (vtedajšom Prešporku) skúšku „candidaticum“ a na druhý deň ho vysvätili v bratislavskom chráme za kňaza. Splnil sa mu vytúžený sen o kňazskom povolání. V tomto preňho významnom období ho však zasiahla veľmi smutná udalosť, v rodnom Liptovskom Trnovci zomrel jeho milovaný otec.

Po vysvätení za kňaza sa opäť vrátil do rodnej obce. Do trnoveckej cirkvi ho za kaplána uviedol jeho budúci svokor Ján Lehocký. Hoci bol Juraj Kello vrúcne očakávaným kaplánom a učiteľom v Liptovskom Trnovci, pobudol tu len krátko, pretože už 11. októbra 1874 sa stal kaplánom v Liptovskom Sv. Mikuláši a zároveň aj učiteľom vo Vyššej dievčenskej škole.¹³ Aj na tomto mieste nezotrval dlho a o tri mesiace odišiel na svoje doživotné kňazské a učiteľské pôsobisko do Bardejova. Na jeho odchod z Liptovského Sv. Mikuláša do Bardejova upozornil v krátkej správe dopisovateľ Národných novín z Liptovského Sv. Mikuláša Karol Ruppeldt: „Málo sme sa veru tešili s našim bratom kollegom Jurkom Kellom. Včera (20. decembra 1874) bol na probe v Bardiove, kde ho ihneď jednohlasne za farára vyvolili. My ovsšem nemôžeme ináč len zaželať mu mnoho zdraru.“¹⁴ Nastúpil na uvoľnené miesto po farárovi Júliusovi Droppovi, ktorý spravoval bardejovskú cirkev zo dňa na deň horšie, pretože sa nevedel zriecť alkoholu, a tak ho suspendovali.¹⁵

11 Obrázkový časopis pre zábavu, krásno umenie, vedy a literatúru Sokol začal vychádzať v roku 1862 v Budapešti, od roku 1863 do roku 1869 vychádzal v Skalici. Potom pokračoval pod názvom Orol. Jeho zodpovedným redaktorom a vydavateľom bol Viliam Pauliny-Tóth. Bližšie: PTEMRA Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 102-103.

12 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 23-24.

13 www.lipttrnovec.sk/kultura/ochot-divadlo.html.

14 RUPPELDT, K. Liptovský Sv. Mikuláš. In *Národné noviny*, roč. 5, 1874, č. 153, s. 3.

15 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 33.

Cestopisné úryvky.

Od Petruškina.

I. Orava.

Priateľ môj drahý! Vďačne plním svoj slub, no obávam sa, že Tvojej žiadosti všestranne nevyhoviem. Tys prísny historik, hla-

nost, ja zase lepší žiak ženských povedaliek, lež kostnatého aristotelizmu. Ty kladieš všetko na váhu, na brús, ja ale beriem všetko za hotový peniaz . . . nie nie, nežiadať odo mňa

Detvania.

díš hlboko, kombinuješ ostre, súdiš nestranné, a ja ľahký pobehaj, povrchný diletant, nesúvislej myšlienky i bezsamostatného úsudku plytkár, alebo keď tak chceš vetrný pletkár. Ty suchá meravá logika, neustupná dôsled-

náčrtky pamätnosti, to presahuje moju silu i schopnosti! Písať Ti budem, kde dobré pivo, výborný bešteak, chutný cotelet, čerstvé lososy, perľavé víno, pekné herečky a speváčky, kde veľkolepé kaviarne s proménu

Úvodná strana Kellovho Cestopisného úryvku venovaného Orave, ktorý bol uverejnený v časopise Orol v roku 1876

Pôsobenie v Bardejove bolo pre Kella v porovnaní s činnosťou v národne uveďomeľjšom prostredí Liptova iné, pretože národný a kultúrny vývin v Šariši prebiehal v špecifických podmienkach a odlišoval sa od vývinu na ostatnom území Slovenska. Aj obyvateľstvo na Šariši bolo vystavené maďarizačnej politike, tá sa tu však prejavila v dvoch formách – v zjavnej maďarizácii, teda školskou výchovou a vzdelávacími spolkami, akým bol v Prešove Széchényiho kruh a v zastretej maďarizácii, t. j. vytváraním separatistického „slovjackého hnutia“ spojeného s úsilím oddeliť východných Slovákov od slovenského národa. S ním bol spojený i postoj k jazykovej otázke, ktorý vyvieral z tvrdenia, že šariština nebola nárečím, ale samostatným jazykom a východní Slováci osobitným slovacím národom.¹⁶

V dôsledku stupňujúceho sa maďarizačného tlaku sa slovenská inteligencia na Šariši odnárodnila až na ojedinelé výnimky a ľud bol ponechaný sám na seba. Vzdelanostná úroveň ľudu patrila medzi najnižšie na Slovensku. Koncom 19. storočia nepôsoobil na Šariši, teda aj v Bardejove, žiaden slovenský čitateľský či hospodársky spolok alebo iná organizácia, ktorá by vyvíjala činnosť v národnom duchu. Aj slovenské časopisy tu dochádzali len v malom množstve. Na východe Slovenska bolo v tom čase málo slovenských národne uvedomelých vzdelancov a aj tí museli svoje národné zmýšľanie a postoj utajovať.¹⁷ Evanjelický farár Juraj Kello bol jedným z nich. V prostredí Bardejova uplatnil svoje vrodené duševné dispozície, vedomosti získané počas štúdia doma aj v zahraničí, rozvinul svoje kazateľské, rečnícke, teologicko-filozofické a esteticko-básnické schopnosti. Realizoval tu prácu tak na cirkevnom, ako aj národnom poli. Počas celého pôsobenia v tomto mestečku sa neprestával zaujímať o národné a spoločenské otázky, pričom miestne pomery a atmosféra pre takúto činnosť neboli priaznivé, pretože hospodárska a politická moc v meste bola v rukách uhorských politických síl, ktoré nepripúšťali žiadne slovenské národné či kultúrne prejavy. Účinkovanie agilného slovenského vzdelanca, akým Kello bol, sa preto muselo upriamiť na cirkevno-náboženské otázky, predovšetkým na obranu slovenskej evanjelickej cirkvi a slovenského jazyka v nej. Jedným z prejavov jeho postoja k otázke jazyka bolo, že viedol cirkevnú matriku po slovensky až kým mu to v roku 1884 biskup Štefan Czékusz nezakázal. Bez povšimnutia nenechal Kello ani vyjadrenie časopisu *Bártfa és Vidéke*, ktorý pri príležitosti slávnostných bohoslužieb uviedol, že všetko bolo skvelé, len jedno prekážalo a to, že sa konali v slovenskom jazyku. Kello zareagoval, že v Bardejove každý rozumie po slovensky a keby jeden či dvaja nerozumeli, bolo by to nespravodlivé voči väčšine.¹⁸

16 Bližšie: TAJTÁK, Ladislav. K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí. In *Nové obzory* 6. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1964, s. 43-57.

17 TAJTÁK, Ladislav. Bardejov v období uhorského kapitalizmu. In *Dejiny Bardejova*. Zost. Kokuľa Andrej – Lukáč Andrej – Tajták Ladislav. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., 1975, s. 232.

18 TAJTÁK, Ladislav. Bardejov v období uhorského kapitalizmu. In *Dejiny Bardejova*. Zost. Kokuľa Andrej – Lukáč Andrej – Tajták Ladislav. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., 1975, s. 234.

Nadalej pretrvával uňho záujem o literatúru, ktorý v bardejovskom období orientoval viac na publicistickú a na národno-výchovnú činnosť.¹⁹ Spočiatku (najmä v rokoch 1874 – 1876) sa venoval prekladaniu prác najmä poľských autorov a do konečnej podoby spracoval cestopisné črty, vychádzajúc z poznámok spísaných počas pobytu v Nemecku. Niekoľko prekladov z poľštiny mu v roku 1876 uverejnili v časopise Orol²⁰ pod pseudonymom Petruškin.²¹ Jeho preklady podľa mienky dopisovateľa Národných novín boli „veľmi zručné, doslovné a poukazujú na veľký talent. Jazyk má úplne v moci a narába s ním zručne, nevpadá do prósy a originál verne napodobí“.²² V časopise Orol mu v tom istom ročníku vyšlo aj niekoľko cestopisných črt v dvoch cykloch, prvý pod hlavným názvom Nad Baltom a s podpisom Juraj Kello²³ a druhý cyklus cestopisných črt pod hlavným názvom Cestopisné úryvky, ktoré podpisoval pseudonymom Petruškin.²⁴ Prvý cestopisný úryvok venovaný Orave zaslal Andrejovi Sytnianskemu s odľahčujúcim komentárom, výstižne vyjadrujúcim štýl a spôsob Kellovho písania: „Priateľ môj drahý! Vďačne plním svoj sľub, no obávam sa, že Tvojej žiadosti všestranne nevyhoviem. Tys prísny historik, hľadáš hlboko, kombinuješ ostre, súdiš nestranné, a ja ľahký pobežaj, povrchný diletant, nesúvislej myšlienky i bezsamostatného úsudku plytkár, alebo keď tak chceš vetrný pletkár. Ty suchá meravá logika, neústupná dôslednosť, ja zase lepší žiak ženských povedaliiek, lež kostnatého aristotelizmu. Ty kladieš všetko na váhu, na brús, ja ale beriem všetko za hotový peniaz ... nie, nie, nežiadaj odo mňa náčrty pamätnosti, to presahuje moju silu i schopnosti! Písať Ti budem, kde dobré pivo, výborný beffteak, chutný cotelet, čerstvé lososy, perľavé víno, pekné herečky a speváčky, kde veľkolepé kaviarne

-
- 19 LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In *Nové obzory*, roč. 23, 1981, s. 162.
 - 20 Orol. Časopis pre zábavu a poučenie, od 4. ročníka Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie, ktorý bol pokračovaním časopisu Sokol. Zodpovedným redaktorom, majiteľom a vydavateľom bol Andrej Trchlý-Sytniansky. Časopis vychádzal od roku 1870 do roku 1880 v Turčianskom Sv. Martine a vydával ho Kníhtlačiarsky účastinársky spolok. Po jeho zaniknutí začali vychádzať namiesto neho od roku 1881 Slovenské pohľady. POTEMRA Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 86-87.
 - 21 Videnie. Od Garcziňského (Petruškin) In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 1, s. 19-22; Ján Bielecký. (Poľská národná povesť od Slowackého). (Petruškin) In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 7, s. 195-199 a pokračovanie. (Petruškin) In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 8, s. 232-234; Hugo. (Povešť križiacka od Slowackého) (Petruškin). In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 10, s. 275-278 a V silvestrovskej moci. (Od Garczyňského) (Petruškin) In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 12, s. 332.
 - 22 Jur Z. Kello-Petruškin. In *Národné noviny*, roč. 29, 4. 1. 1898, č. 2, s. 3.
 - 23 Nad Baltom. Cestopisné obrazy z Rujany I. Podáva Juraj J. Kello. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 3, s. 67-74; Nad Baltom. Cestopisné obrazy z Rujany II . Podáva Juraj J. Kello. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 6, s. 157-168; Nad Baltom. Cestopisné obrazy z Rujany III . Podáva Juraj J. Kello. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 7, s. 186-190; Nad Baltom. Cestopisné obrazy. IV. Kodaň. Podáva Juraj J. Kello. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 9, s. 244-251; Nad Baltom. Cestopisné obrazy. Helsingborg, Helsingör. Podáva Juraj J. Kello. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 10, s. 271-274.
 - 24 Cestopisné úryvky. Od Petruškina. I. Orava. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 5, s. 137-140; Cestopisné úryvky. Od Petruškina. II. Halič. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 6, s. 169-175; Cestopisné úryvky. Od Petruškina. III. Morava. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 8, s. 229-232; Cestopisné úryvky. Od Petruškina. IV. Česko. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 11, s. 299-308; Cestopisné úryvky. Od Petruškina. Dokončenie z čísla 11. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 12, s. 327-332.

s promptnou ženskou obsluhou, všetko to Ti verne nakreslím: len nežiadať vedu.“²⁵ Cestopisné črty zaujímajú v Kellovej tvorbe zvláštne postavenie, pretože na rozdiel od poézie majú vecný charakter a inklinujú k humoristickému podaniu. Nimi sa zaradil na čelné miesto v slovenskej cestopisnej literatúre. Zvlášť ho zaujímali kultúrno-historické pamiatky.²⁶ Aj v nasledujúcich rokoch pokračoval v prekladoch i cestopisoch, ale uverejňoval ich podstatne skromnejšie. V roku 1878 mu v Orle uverejnili preklad menej významnej francúzskej prózy Šach – matt z francúzskej histórie a v roku 1879 mu na stránkach Orla vyšiel preklad románu Juliusza Slowackého Zmija.²⁷

Čoskoro začal komentovať aj cirkevno-národné, sociálne, politické a folkloristické otázky. Prvý raz sa k verejným záležitostiam vyjadril v Národných novinách v roku 1874 z Trnovca. Z Bardejova po piatich rokoch sa k nim vrátil a informoval verejnosť o aktuálnych kultúrnych a národných udalostiach.²⁸ V roku 1879 vo svojich zvyčajných Dopisoch z Bardiova pod skratkou K napísal o potrebe sociálnej pomoci šarišskému ľudu. V úvode poukázal na „núdzu a nedostatky šarišského ľudu“. Konkrétne a podrobne popísal aké opatrenia prijal výbor, zriadený a vedený podžupanom Šarišskej župy, ktorého úlohou bolo pomôcť hladom, biedou a núdzou trpiacim obyvateľom župy, v ktorej tieto negatíva dosahovali „považlivý stupeň a rozmery“. Pomoc výboru sa prejavila v tom, že ich zapojil do prác pri výstavbe ciest či ich úpravách. V každom okrese mali vyznačiť dve – tri trasy ciest, ktoré bolo treba opraviť. Ako prvá sa mala ísť do poriadku cesta Svidník – Gíraltovec, pretože v jej okolí ležiace obce boli najviac biedne. Od 9. novembra do 6. decembra 1879 pracovalo na úprave tejto cesty 800 až 1500 ľudí denne. Podľa rozhodnutia výboru každý robotník dostával za prácu jedlo a to ráno 7 dkg žitného chleba, na poľudnie 1 dcl alkoholu a na večeru jeden liter polievky, k tomu dostal 3 litre kukurice pre rodinu a 5 grajciarov na soľ. Predbežne bol pracovný čas určený od 9. do 15. hodiny. Juraj Kello zároveň v obsiahlejšej správe popísal „jedlopis“ (jedálny lístok), ktorý mali podľa pokynov výboru dodržiavať podnikatelia, najímajúci ľudí do týchto prác.²⁹ V Národných novinách publikoval aj niekoľko článkov o spoločenských pomeroch v Bardejove. V roku 1892 Národné noviny uverejnili Kellovu pútavú besednicu Tri – o prah udri!, v ktorej popísal zvyk tri razy udrieť truhlou o prah. Prezentoval v nej svoje teologické a filozofické vedomosti. Sledoval tento zvyk u rozličných národov, zamýšľal sa nad nesmrteľnosťou duše a rozvíjal úvahy o posmrtnom živote, často sa odvolávajúc na filozofov starovekého Grécka a Ríma. Konštatoval, že aj tento zvyk, trikrát udrieť truhlou o prah domu, kde nebohý býval, je prejavom poslednej jeho rozlúčky s domom a rodinou.³⁰ V roku 1890 uverejňoval viaceré príspevky v časo-

25 Cestopisné úryvky. Od Petruškina. I. Orava. In *Orol*, roč. 7, 1876, č. 5, s. 137-138.

26 LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In *Nové obzory*, roč. 23, 1981, s. 162.

27 Jeho vlastná poetická tvorba nevychádzala tlačou.

28 LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In *Nové obzory*, roč. 23, 1981, s. 162; KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 31-32.

29 K. Dopisy z Bardiova. In *Národné noviny*, roč. 10, 1879, č. 149, s. 3.

30 PETRUŠKIN. Besednica. Tri – o prah udri! In *Národné noviny*, roč. 23, 24. 3. 1892, č. 35, s. 2-3.

me!“ a „sláva mu!“ pretrhovaná, utobila na celé shromaždenie veľiký dojem, a nie len že sa s neobyčajným nadšením jednohlasne prijal návrh pána richtára, ale hneď i volená bola komisia (pp. Švehla richtár, Jos. Rohút notár, Ján Šimko), ktorá túto peknú úlohu s radostnou ohotou na seba prejala a všetku možnú horlivosť pri zbierkach týchto obetí slavnostne prisľúbila. Ba našli sa i početní páni mestčania, ktorí svoje obete zaraž tam v dworane skladat počali, aby ostatným menovite neprítomným, za príklad poslúžili. — Slowom, bol to deň milý a pekný, a keď želaníu je len, aby teraz čo najviacej takýchto dní switlo našej Matici, wišade, kde ožýwa sa naša reč slowenská. *)

V. Pauliny-Tóth.

Trnowec. Tak. — Máme zas o jeden spoloč viac, čo nás tým viac teší, že jeho newšsednia nadšsenosť zdá sa nám byť zárukou budúceho jeho rozkvetu. Je to ženský dňa 29. augusta pod menom „Wesna“ založený spoloč. Cieľ jeho je zdvihnúť národnie powedomie a prístojnú wzdelanosť u pleti ženskej, dvojnásobným spôsobom, účinkovaním w kole swojom tedy sám na seba, a won z neho, tedy na iných. Prvé záleží wo wydržiawaní prednášok o wýchowe, mrawách, krásocite, domácnosti, sľáchtení zwykow, národnom wyššom powedomí a w cwičení sa potrebných ženských ručních prác, — druhé ale w udelowaní mrawných a hmotných podpôr: žitotám, chudobným školským deťom so zwlaštným zreteľom na žiačky pod menom ročnej odmeny (stipendia). Wesna sa čím najšťôr má stať riadnym členom žiweny. Gľa! tu potreba dawnoželaného ženského časopisu.

Za predsedu spolku zwolená je pani Žofia Lehotská, ew. farárka, pri jejžto mene na česť pripomnieme, že jej zwelatok mládeže wšbec, ženskej zwlašťte na sedci ležiac milerada podujala i tú ťažkosť na seba týždenne ráz wyučowať spoloč w prácach ženských. Zápisník: Samuel Krmešťý. Počladník: panna Zuzanna Wožarič j. Krom toho wywolený bol trojčlenový výbor: Ján Lizon jurasor, panna Zuzanna Krmešťy a panna Zuzanna Wožarič g. — My želáme spolku tomuto zdaru, a wywoláwame slowenské obce naše príklad tento čím zástupnejšie nasledowať.

Petruškin.

Obrazky w tomto čísle.

Číslo terajšie Národného Glásnika donáša dwa, z našich slowenských krajow wzaté obrázky svojim ct. odberateľom. Jedon z nich predstavuje

*) Bratia moji w kulpínskóm okrese! nezabýwajte že na pekný príklad T. Sw. Martina! — Zdravstwuje! **) W. Pauliny-Tóth.

**) Nielen w kulpínskóm okrese, ale wššade, kde ožýwa sa krásna reč slowenská!

Redakcia N. Gl.

18*

Jeden z Dopisov z Trnovca od Juraja Kellu (Petruškina) uverejneného
v Národnom hlásniku v roku 1869

pise Dom a škola, kde mal okrem iného publikovanú báseň K 50-ročnému jubileu učiteľa Jozefa Horvayiho. Petruškin v nej vyjadril svoju veľkú úctu k učiteľskému povolaniu. Ostatné básne, ktoré si zapísal do svojho zápisníka počas bardejovského pôsobenia boli prevažne na nábožensko-národné témy. Vyvíjal úsilie o založenie slovenského pedagogického časopisu interkonfesionálneho charakteru.³¹ Bol platiacim odoberateľom všetkých slovenských časopisov a kupoval si aj slovenské knihy.³²

Juraj Kello sa v Bardejove niekoľko rokov venoval tichej, drobnej, no potrebnej práci v cirkevnom zbore. Jeho pôsobenie v Bardejove približuje Andrej Kostelný v práci Poštúrovský básnik Petruškin prostredníctvom spomienok dvoch jeho súčasníkov. Jedným z nich je bardejovský učiteľ a organista Samuel Dirhan, bardejovský rodák, ktorý študoval na prešovskom kolégiu a prešiel viac učiteľských „staníc“. Vo svojom životopise napísal, že v Bardejove účinkoval pri Jurajovi Kellovi, ktorého pre široké a mnohostranné vedecké vedomosti obdivoval. Druhým, ktorý sa vyjadril ku Kellovmu pôsobeniu v Bardejove bol roľník a nediplomovaný učiteľ vo Vyšnej Voli Ján Marinka. Aj ten si spomínal na Juraja Kellu vo svojom životopise. Ocenil najmä vedomosti a skúsenosti, ktoré ako učiteľ získal od farára Kellu, „od ktorého sem se byl velmi mnoho rozličných věcí poučil s jeho kaznech a řečech mnoho zachoval, takže i nyní ještě jeho řeči velmi rád přijímam, a jeho vysokoučenost až nad míru považujem“.³³

Počas Kellovho bardejovského pôsobenia bolo na východe Slovenska len veľmi málo slovenských inteligentov. Práve v Bardejove pomýšľal sa usadiť aj veľký národovec a lekár Dušan Makovický so zámerom, aby mohol pracovať medzi slovenským ľudom a ako lekár ho viesť k vyššej životnej úrovni. Tento jeho zámer podporil a želal si to aj popredný slovenský literárny kritik, historik, publicista a jazykovedec Jozef Škultéty. Obaja – Makovický i Škultéty – navštívili Kellu v Bardejove. Ich stretnutie dokladuje, akú pozornosť venoval Škultéty Kellovi, ktorý práve v tom čase uverejňoval v Slovenských pohľadoch³⁴ za Škultétyho redaktorstva, rázovité šarišské porekadlá a príslovia z Bardejova a okolia. Boli prejavom jeho záujmu o tunajší rázovitý šarišský ľud a jeho sociálne postavenie. Nazbieral 152 šarišských porekadiel z bardejovského okolia a zverejnil ich v pôvodnom znení. Pri niektorých porekadlách ponúkol vysvetlenie pojmov, ako ich chápať a objasnil špecifické slová šarišského nárečia, napr. vež – vezmi. Z ním nazbieraných a uverejnených porekadiel pre ilustráciu niektoré spomenieme:

Dobrý gazda pracuje, múdra žena gazduje.
Do Petra nit cepla – po Petre už po ceple.
Jaky chlop, taký snop.

31 Slovenský biografický slovník. III. Zväzok. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 65. Heslo Kello Juraj.

32 Jur Z. Kello-Petruškin. In *Národné noviny*, roč. 29, 4. 1. 1898, č. 2, s. 3.

33 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 32-33.

34 Slovenské pohľady. Časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku. Vychádzali od roku 1881 v Turčianskom Sv. Martine. Ich prvými redaktormi boli Svetozár Hurban Vajanský a Jozef Škultéty. POTEMRA Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 98.

Kedz davajú ber, kedz bijú ucekaj.³⁵

Nemala baba roboty – ta si našla klopoty (jazykom uráža – pozn. J. K.).

Polepším še pane – jak mene (mňa – pozn. J. K.) nestane (nebude – pozn. J. K.).

Lepša rada – jako zrada.

Na záver pridal stručnú dobovú „charakteristiku“ východoslovenských miest:

Bohaté Košice

Pyšný Prešov

Otrhaný Sabinov

Poplátaný Bardiov³⁶

V čase príprav pompéznych miléniových osláv v Uhorsku chystala³⁷ česká kultúrna verejnosť významné podujatie – Národopisnú výstavu československú v Prahe. Jej prvoradým zámerom bolo manifestovať rastúce sebavedomie českého národa a jeho spätosť s ostatným slovanským svetom, konkrétne i so Slovákmi. S ich účasťou na nej sa počítalo a Slováci ju s nadšením prijali. Videli v tom jednu z mála príležitostí prezentovať slovenskú kultúru pred svetom. Výber a zhromažďovanie ľudovomeleckých predmetov si vyžadovali cieľavedomé úsilie a značné materiálne zdroje, aby slovenská expozícia naplnila hlavný zámer – odzrkadľovať svojbytnosť slovenskej kultúry a spôsob života slovenských ľudových vrstiev. Na túto náročnú prácu sa podujal Slovenský výstavkový výbor Národopisnej výstavy v Turčianskom Sv. Martine, ktorému predsedal Matúš Dula a prácu tajomníka vykonával Anton Bielek. Do príprav sa zapojili slovenskí národní činitelia z rôznych častí Slovenska, najmä západného a stredného. Bokom neostal ani východ Slovenska,³⁸ o čo sa pričiniť a k spolutvorcom dôstojnej reprezentácie Slovákov z tohto regiónu sa zaradil aj Juraj Kello. Ešte koncom roka 1894 poslal do Prahy ľudový kroj od Bardejova a iné produkty ľudovej tvorby z regiónu. Začiatkom januára 1895 zaslal pre Národopisnú výstavu československú model roľníckeho domu z Richvaldova pri Bardejove. O tejto zásielke informoval Matúša Dulu a poznamenal, že model bol urobený na základe prirodzených rozmerov udaných prof. Linhardtom a zhotovil ho sedliak a učiteľ v jednej osobe z Vyšnej Vole. Pochválil a ocenil jeho prácu: „*Je to s tou najväčšou bedlivosťou vyvedená práca.*“ Popísal okolnosti vzniku modelu domčeka a výdaje s tým spojené. Prihovoril sa, aby jeho zhotoviteľovi bolo zaplatené. V súvislosti so zasílaním a zbieraním materiálov na výstavu upozornil Matúša Dulu na sledovanie zo strany uhorských úradov: „*Ako podivnú náhodu držím za potrebné doložiť. Ku milénárnej slávnosti robia sa u nás mnohé veci. Preto všelijakých dozorcov, agentov koho zná ešte čoho, chodí i na dedinky dačo vyňuchovať. Taký jeden trafil sa i vo Voli a temer hotový už vzorec*

35 Slovenský jazyk. Šarišské porekadlá z okolia bardiovského. Sosbieral Petruškin. In *Slovenské pohľady*, roč. 15, 1895, s. 186-188.

36 Pokračovanie. Slovenský jazyk. Šarišské porekadlá z okolia bardiovského. Sosbieral Petruškin. In *Slovenské pohľady*, roč. 15, 1895, s. 377-378.

37 KOMORA, Pavol. Milénárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In *Slovensko na začiatku 20. storočia. (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby)*. Ed: Podrimavský, Milan – Kováč, Dušan. Bratislava : Historický ústav SAV, 1999, s. 100-116.

38 Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Účasť východného Slovenska na Národopisnej výstave v Prahe v roku 1895. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska (zborník)*. Prešov : Mana-Con, 1998, s. 152-160.

chcel odkúpiť. No šlechetný zhotoviteľ zrovna odvetil, že nie len za ponúknutú mu väčšiu, ale vôbec za žiadnu cenu nenie to k odpredaniu, pretože on to len na výslovnú žiadosť k istému národnému cieľu do Prahy robil. Iný robiť nenie viac k nakloneniu.“³⁹ Národopisnú výstavu československú v Prahe otvorili 15. mája 1895 a trvala do 25. októbra 1895. Na výstavu prišla 115-členná slovenská delegácia vedená predsedom Slovenskej národnej strany Pavlom Mudroňom.

Zozbieranými prísloviami a porekadlami prispel Juraj Kello aj do publikovanej práce slovenského evanjelického učiteľa, jazykovedca, publicistu a významného národnokultúrneho pracovníka pôsobiaceho na prelome 19. a 20. storočia Adolfa Petra Záturského (1837 – 1904). Vydala ju v roku 1897 Česká akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění v Prahe pod názvom Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. V Predhovore k jej prvému vydaniu Záturský uviedol, že jeho práca vznikla na základe spolupráce s viacerými národnými činiteľmi zo všetkých kútov Slovenska. Jedným z jeho spolupracovníkov bol Juraj Kello zo Šariša, ktorý mu zaslal 130 prísloví, porekadiel a úsloví.⁴⁰ Ocenil najmä skutočnosť, že boli zaslané v pôvodnom znení teda v šarištine, pretože to považoval za správne: „Je správný názor, aby sa každý výrok verne podal v tom nárečí, v akom bol počutý. Lenže tu všetko záviselo od zberateľov. Jedni tomu venovali pozornosť, iní nie. Tak rukopis Paulíny Čorbovej zo starších čias pochádza síce zo Šariša, ale nebol písaný šarišským nárečím. A sú zasa materiály od p. farára J. Kellu z Bardejova zapísané šarišským nárečím.“⁴¹

Vzťah Juraja Kello k Záturskému bol veľmi blízky, vo vzájomnej korešpondencii ho oslovoval milý brat, priateľ a švager. Zvlášť uvítal pedagogicko-osvetový časopis Evanjelická škola,⁴² ktorý Záturský v rokoch 1877 až 1879 vydával a redigoval. Časopis bol zameraný na prehľbovanie národnej výchovy, výučbu histórie a jazyka, ale súčasne prinášal aj množstvo praktických informácií pre každodenný život.⁴³ Podľa Kellovej mienky učiteľa takýto časopis potrebovali s prihliadnutím na zaostalosť v tejto oblasti. Na margo tejto skutočnosti Kello poznamenal: „Príčiny tohto zaostaleho stavu sú mnohé a jedna z nich i tá, že sa ľudu tomuto venuje tak chatrná pozornosť na samom Slovensku, akoby ho ani nebolo.“⁴⁴ Prisľúbil Záturskému, že sa vynasnaží aj on prispieť do časopisu, uviedol: „Pole výchovy vôbec, školskej zvlášť, bolo dosiaľ mojim najmilším

39 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. C 786. Národopisná výstava v Prahe 1895. List Juraja Kellu Matúšovi Dulovi z 15. 1. 1895.

40 ZÁTURSKEÝ, Adolf Peter. Predhovor k prvému vydaniu slovenských prísloví, porekadiel a úsloví. In Adolf Peter Záturský. *Slovenské príslovie, porekadlá, úslovie a hádanky*. Bratislava : Slovenský Tatran, 2005, s. 737.

41 ZÁTURSKEÝ, Adolf Peter. Predhovor k prvému vydaniu slovenských prísloví, porekadiel a úsloví. In Adolf Peter Záturský. *Slovenské príslovie, porekadlá, úslovie a hádanky*. Bratislava : Slovenský Tatran, 2005, s. 741.

42 Evanjelická škola. Časopis pre školu a dom. Vychádzal v Banskej Bystrici a jeho vydavateľom bol Poradní spolok evanj. učiteľov zvolenských, prostredníctvom svojho predsedu Karola Raaba. POTEMRA Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 27.

43 ZÁTURSKEÝ, Adolf Peter. *Slovenské príslovie, porekadlá, úslovie a hádanky*. Bratislava : Slovenský Tatran, 2005, s. 7.

44 LA SNK Martin, sign. 11 A 44. Kello, Juraj A. P. Záturskému bez dátumu. Z textu vyplýva, že list bol zaslaný z Bardejova.

študium, ktorému venoval som pri teológii najviac času, a som toho bezokladného presvedčenia, že cirkev bez školy, poťažme výchova pre večnosť, bez predbežnej analognej výchovy, je kázňou na pustom cimiteri. ... Pedagogia je tvorcom materialu pre theológiu, poťažme škola pre cirkev – Učte – krsťte!“ K listu mu priložil súpis odberateľov nového časopisu, ktorí oň prejavili záujem, a to Ján Vozárik, ev. učiteľ v Lopúchove, Koloman Dirhan, ev. učiteľ v Richvalde, Július Moslanský (Mosfanský? nečitateľné – pozn. N. J.), ev. učiteľ v Zlatom, Gustáv Galenik, ev. učiteľ v Mokroluhu a ev. slovenská škola v Bardejove. Prislúbil, že sa pokúsi získať ešte aspoň dvoch odberateľov, pričom poznamenal, že predplatné za časopis prihlásenej evanjelickej ľudovej školy v Bardejove hradí on. List zo zaujímavým obsahom odoslal Kello Zátуреckému 21. mája 1889. Popísal mu v ňom konanie jarmokov (trhov) v Bardejove, ako aj celkovú spoločenskú situáciu v meste. Pri stanovovaní termínu konania jarmokov v Bardejove poznamenal, že sa prihliadalo na židovský kalendár, konali sa v stredu a bližšie to aj špecifikoval: „Princíp je: Bardiov v predbežnú stredu na 1. Antona, 2. Jozefa, 3. Žofiu, 4. Jána, 5. Egyda, 6. Tereziu, 7. Tomáša – krámové, pred každým týždňom vopred statkovú. Krem týchto každú prvú stredu mesiace januára, apríla, jún – júla, september, november neináče každú stredu v poste jarmoky statkové. Poznámka: ak by na určený deň padol sviatok už či kresťanský či židovský drží sa týždeň neskoršie – ak ale v tento, tedy týždeň pred termínom. Trhy : Každú stredu a sobotu.“⁴⁵

Rodinný a spoločenský život v Bardejove plynul Kellovi pokojne. V druhom roku pobytu 5. júla 1876 sa 32-ročný Juraj Kello oženil s dcérou Jána Lehotského vtedy 19-ročnou Kornéliou Lehotskou. Zosobášil ich sielnický farár Ľudovít Hroboň. Dňa 7. apríla 1878 sa manželom narodila dcéra Irena a 28. mája 1882 syn Gustáv. Na faru začal prichádzať dobrý slovenský detský časopis Priateľ dietok, ktorý redigoval sielnický rodák a učiteľ, Kellov priateľ Karol Salva. Už do prvého ročníka 1887 poslal Kello svoju prvú beletriu pod názvom Maličké dietky majú svojich anjelov strážcov. Popísal v ňom príbehy, v ktorých sa predstavil ako dobrý znalec detskej duše, ktorá nielen v rozprávkach, ale i v realite hľadá poučenie a oporu pre život. V niekoľkých poviedkach vyrozprával svoje pedagogické skúsenosti získané v Bardejove.⁴⁶

Za krátky čas sa Kellovi podarilo pozdvihnúť náboženský a mravný život a to bezprostredným, dobrým a priateľským vychádzaním v ústrety každému, kto potreboval jeho pomoc a útechu. Aj náboženský život v Bardejove jeho pričinením netrpel cirkevnou hašterivosťou. Cirkevníci všetkých konfesií videli v ňom muža povzneseného nad holý konfesionalizmus a oporu Slovákov. Ani s maďarskými občanmi mesta neprichádzal do sporu, pokiaľ vedeli akceptovať slovenskosť a hľadiť na ňu tak, ako „si to každé statočné národné presvedčenie vyžaduje“.⁴⁷

Nemálo síl ho stála snaha rozvíjať národnú činnosť v národne neuvedomelom prostredí. Po príchode do Bardejova sa popri cirkevných povinnostiach najviac venoval národnej výchove ľudu. Pre túto činnosť sa dostal do konfliktu s biskupom a len smrť (Kellu) ho „zachránila“ pred perzekúciou. O pôsobení Juraja Kellu na

45 LA SNK Martin, sign. 11 A 44. List Juraja Kellu A. P. Zátуреckému z Bardejova 21. 5. 1889.

46 LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In *Nové obzory*, roč. 23, 1981, s. 162.

47 KOSTOLNÝ, Andrej. Poštúrovský básnik Petruškin. *Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 33.

Šariši a jeho vzťahu k tunajšiemu slovenskému ľudu hovorí aj nasledujúci príbeh. Istý Bardejovčan udal Kellu v anonymnom liste zaslanom 28. októbra 1889 ministrovi vnútra, kde ho opísal ako „hlavu bardejovského panslavizmu a prvotriedneho moskala (pejoratívne pomenovanie rusofila), ktorého výlučným zamestnaním je panslavistická propaganda“. Napísal: „Takého maďarožrúta v Bardejove ešte nebolo a oslobodte, milostivý pane, Bardejov od toho Moskala.“⁴⁸ Minister vnútra prípisom č. 922 zo 7. novembra 1889 si vyžiadal posudok od župana o Kellovom mravnom a vlasteneckom postoji. Župan si vypýtal správu od mešťanostu, ktorý v referencii z 18. novembra 1889 uviedol, že o bardejovskom ev. farárovi Jurajovi Kellovi nemôže podať priaznivú správu. „Meno- vaný je síce nadaný, učený muž, ale žije vzhľadom na svoje duchovné povolanie nevhodným spôsobom života, totiž chodí veľa do krčiem, pivární, kde často trávi svoj čas v spoločnosti mravne skazených a bezvýznamných ľudí. Často sa demonštratívne vyjadril, že nie je maďarského vlasteneckého ctenia, ale rozhodne slovenského ctenia. Vyplývalo to i z jeho častých verejných vyhlásení, hoci ho poznám ako opatrného človeka. Či udržuje dáke styky. O tom sa mi doposiaľ nepodarilo zistiť presné údaje, ale budem ho pozorovať.“⁴⁹ Župan na základe tejto referencie poslal o Kellovi hlásenie ministrovi vnútra č. 481 z 22. novembra 1889.⁵⁰

Pre svoje otvorené a nekompromisné proslovenské vystupovanie bol aj disciplinárne vyšetrovaný, keď sa zastával učiteľa evanjelickej ľudovej školy v Bardejove Dirhana, ktorý nevedel dobre po maďarsky. Takéto a podobné konflikty s vrchnosťou, ktoré ohrozovali aj jeho existenciu, ho nezastavili. Chodil po súdoch, rečnil všade smelo, neohrozene kázal, písal, presviedčal, apeloval na potrebu spravodlivosti pri akejkoľvek okatej krivde. Keď aj to nepomáhalo, rozhodol sa informovať o slovenských krivdách i americkú slovenskú verejnosť. Jeden z listov, ktorý americkí Slováci zaslali Kellovi do Bardejova a žiadali ďalšie príspevky, mu spôsobil (Kellovi) problémy, keďže ho uhorské úrady sledovali. Na konanie proti nemu im nezostal čas lebo ochorel a čoskoro zomrel po tom, ako pri spovedaní a pochovávaní v obci Richvald pri Bardejove prechladol. V horúčke ešte 17. októbra 1897 v Bardejove odbavoval bohoslužby, ale o necelé tri mesiace v dôsledku stupňujúcej sa choroby 3. januára 1898 o 8. hodine ráno vo veku 54 rokov zomrel. Vyhol sa tak disciplinárnemu stíhaniu, ktoré ho čakalo zo strany štátnej moci.⁵¹

Národné noviny už nasledujúci deň zverejnili krátku správu, že zomrel evanjelický farár „rodolub verný a účinný, ako spisovateľ známy pod menom Petruškin“.⁵² Vedľa nej ponúkli čitateľovi stručné údaje o Kellovi a vzdali hold jeho práci pre Slovákov: „Rodák z Trnavca v Liptove, evanjelický farár v Bardejove, úprimný, čestný Slová- kov: „Rodák z Trnavca v Liptove, evanjelický farár v Bardejove, úprimný, čestný Slová- kov a slovenský spisovateľ, zomrel dňa 3. januára ráno. Predčasná táto smrť nás zarmútila veľ-

48 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 147, sign. 472, šk. č. 54 – 55. (Preklad z maďarčiny Ferdinand Vrábel).

49 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 147, sign. 481, šk. č. 54 – 55. (Preklad z maďarčiny Ferdinand Vrábel).

50 ŠA Prešov, fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 147, sign. 472, šk. č. 54 – 55. (Preklad z maďarčiny Ferdinand Vrábel).

51 KOSTOLNÝ, Andrej. *Poštúrovský básnik Petruškin. Literárna štúdia, poézia, ukážky z prózy*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1946, s. 37.

52 Chýrnik. Juraj Kello. In *Národné noviny*, roč. 29, 1898, č. 2, s. 2.

kým srdečným smútkom. Zase padol jeden mocný stĺp a na jeho mieste zostalo a žiaľ bohu i zostane prázdno. Zas o jedného verného, krásnoduchého Slováka menej, menej o čestného pracovníka, podporovateľa – ochladlo horúce srdce, jará myseľ vyhasla.”⁵³ Aj Národný hlásnik, i keď len stručne, informoval verejnosť o smrti evanjelického farára v Bardejove Juraja Kellu.⁵⁴ Krátky príspevok o Kellovom pôsobení v prospech cirkvi a Slovákov priniesli Cirkevné listy, ktoré konštatovali, že farár evanjelickej cirkvi v Bardejove Juraj Kello zomrel v dôsledku prechladnutia pri vykonávaní pracovných záležitostí. „Kňaz horlivý, rečník úchvatný, spisovateľ obľúbený, priateľ ľudu srdečný.“ Pripomenuli čitateľom, že mali možnosť prostredníctvom úvah, článkov a listov poznať jeho nevšedné nadanie, neohrozeného ducha, „jasný, jadrný, pádny, myšlienok plný spôsob písania zvečneného. Stál verne v obrane svojho opusteného, zo všetkých strán utiskovaného ľudu, ako pravý jeho duchovný otec; stál na stráží našich práv, tak rečeno sám jediný v mori cudzoty a nepravdy. Ako jasný maják v tme a divom príboji hltavých vln. Bojoval boj výborný a klesnul uprostred neho. Jeho strata tam na tej krajnej vatre nášho neprebudeného ešte východu ukazuje sa nám nenahradiťelnou.”⁵⁵ Cirkevné listy ako jediné venovali pozornosť aj pohrebu Juraja Kellu 5. januára 1898 v Bardejove. Bližšie popísali jeho priebeh, zverejnili mená významnejších cirkevných osobností prítomných na smútočnom akte a poznamenali, že Juraj Kello „v tomto okolí patrila medzi najvzdelanejších a najvernejších kňazov. Jeho bohatý duch, zdravý humor a milý sloh je verejnosti známy.”⁵⁶

Liptovský rodák Juraj Kello pôsobil v Bardejove 24 rokov. Počas nich sa venoval nielen cirkevnej a pedagogickej činnosti, ale naďalej vo voľnom čase aj publicistickej práci, ktorá mala popri cirkevno-obrannom aj národno-politický charakter. Vo svojich príspevkoch do viacerých novín a časopisov sa sústredil na široký okruh kultúrnych, politických, hospodárskych a sociálnych otázok. Na výzvu krajanov v Amerike napísal niekoľko článkov do amerických slovenských novín, v ktorých rozoberal neutešené pomery na Slovensku. K lepšiemu poznaniu obyvateľov Šariša prispel aj zozbieraním a uverejnením šarišských prísloví a porekadiel z Bardejova a okolia a zaslaním národopisného materiálu do Prahy na Národopisnú výstavu československú v roku 1895.

53 Jur Z. Kello-Petruškin. In *Národné noviny*, roč. 29, 4. 1. 1898, č. 2, s. 3.

54 Chýrnik. In *Národný hlásnik*, roč. 31, 1898, č. 1, s. 14.

55 Juraj Kello. Nekrológ. In *Cirkevné listy*, roč. 12, 1898, č. 1, s. 10.

56 Zo šariš-zemplínskeho seniorátu. (Pohreb J. Kellu v Bardiove). In *Cirkevné listy*, roč. 12, 1898, č. 2, s. 2.

POCTA KANADSKÉMU HISTORIKOVI

Lubica BABOTOVÁ

Udelenie prestížneho titulu Doctor honoris causa je vždy nevšednou udalosťou nielen pre univerzitu, ktorá ho udeľuje, ale aj pre osobnosť, ktorá túto poctu získala. Na slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady Prešovskej univerzity (PU) v Prešove si ho 11. júna 2013 v odbore história prevzal profesor Torontskej univerzity – Paul Robert Magocsi. Bolo to zaslužené vyznamenanie, pretože prof. Magocsi patrí k renomovaným vedcom so širokým záberom a o. i. sa dlhodobo venuje karpatickej problematike.

Paul Robert Magocsi

Moje prvé stretnutia s P. R. Magocsim začali na rozhraní 70. a 80. rokov minulého storočia. V tom čase som už pracovala vo Vedeckom skumnom kabinete ukrajistiky (súčasť Katedry ukrajinského jazyka a literatúry vtedajšej FF UPJŠ), ktorý viedla doc. PhDr. Helena Rudlovčáková, CSc. Pod jej vedením sa uskutočňoval výskum areálovej kultúry – predovšetkým jazyka, literatúry, folklóru a spoločensko-politických aspektov života ukrajinskej národnostnej menšiny. Práve doc. Rudlovčáková nadviazala kontakty, hoci sporadické (boli skôr jednostranné, v tom čase však iné ani nemohli byť), s mladým bádateľom, ktorého zaujímal výskum karpatského areálu. Niekoľkokrát navštívil výskumný kabinet, zaujímal sa predovšetkým o archívne materiály, venoval sa rôznym periodikám.

Po roku 1989 sa kontakty zaktivizovali. P. R. Magocsi bol medzi tými predstaviteľmi západnej ukrajistiky, ktorí sa zúčastnili na rozsahom v tom čase nevídanej medzinárodnej konferencii *Od vedeckej spoločnosti Tarasa Ševčenko po Ukrajinskú nezávislú univerzitu* (12. – 15. jún 1991). Vystúpil s referátom *Obrodienie karpatickej kultúry po roku 1975*.

Nakoľko som sa tiež zameriavala na výskum v oblasti karpatických štúdií, začali sme s P. R. Magocsim intenzívnejšie spolupracovať. Výsledkom bolo to, že som dostala pozvanie do Multikultúrnej historickej spoločnosti Ontária (Multicultural History Society of Ontario). Táto vzdelávacia inštitúcia, zaoberajúca sa kultúrnym dedičstvom národov a národností žijúcich v Severnej Amerike, vznikla v roku 1976. Už v čase môjho pobytu v Kanade stál na jej čele P. R. Magocsi. Stala som sa štipendistkou spoločnosti a strávila v nej nanajvýš zaujímavé a z hľadiska výskumu veľmi užitočné a plodné obdobie. Mala som možnosť bezprostredne sledovať prevádzkovanie múzea, prípravné práce pri vydávaní publikácií, prípravu výstav a, samozrejme, študovala som u nás nedostupné pramenné materiály.

Moje pracovné „sídlo“ sa nachádzalo v hlavnej budove Torontskej univerzity, ale prístup som mala do všetkých jej ustanovizní. Neobvyklé bolo najmä to, že pracovný čas si všetci do určitej miery určovali sami (nie však čas strávený v knižniciach, archívoch a pod.), hlavné boli dosiahnuté výsledky. Osobne mi vyhovovala práca

večer, neraz aj v noci, čo okrem mňa využívala aj značná časť univerzitných pedagógov a bádateľov. Miestnosť, ktorá mi bola pridelená, susedila s miestnosťou P. R. Magocsiho, takže som mala bezprostrednú možnosť kontaktov s jeho výskumom. Obdivovala som jeho štýl práce pri riešení úloh, výdrž, nesmiernu pracovitosť, presné časové zadelenie každého výskumu a nadhľad, s ktorým riešil jednotlivé problémy. Prof. Magocsi bol nielen šéfom ustanovizne, ktorá ma prijala, ale okrem toho už v tom čase bol profesorom histórie a politických vied na Torontskej univerzite (pôsobil a stále pôsobí na týchto katedrách), je vedúcim katedry ukrajinistiky, patril k zakladajúcim členom Karpatskorusínskeho výskumného centra (Carpatho-Rusyn Research Center) v USA a aj v súčasnosti zastáva funkciu jeho prezidenta.

Prof. P. R. Magocsi v rozhovore s prof. P. Švorcom. Foto Antonín Žižka

Záber výskumov P. R. Magocsiho je skutočne široký. V čase môjho pobytu dokončoval prácu nad Historickým atlasom stredovýchodnej Európy (Historical Atlas of East Central Europe, prvýkrát vyšiel v roku 1993). Táto nevšedná publikácia obsahovala ohromujúci kartografický výskumný materiál, doplnený o informácie, týkajúce sa historickej evolúcie v tejto oblasti od roku 400 nášho letopočtu až po súčasnosť, precízne spracované farebné mapy, ktoré ilustrovali zmenu hraníc počas uvedeného obdobia, zrkadlila ekonomický vývoj, cirkevné štruktúry, vzdelanie a kultúru, demografiu, etnický pôvod obyvateľstva a pod. Všetky údaje sú sprevádzané štúdiami pojednávajúcimi o jednotlivých otázkach. Okrem toho sú v atlase uvedené štatistické dáta, administratívne jednotky, obsiahle bibliografie atlasov a máp regiónu, indexy názvov a ich zmien v historickom priereze (niekoľko tisíc) v rôznych jazykoch. Išlo o naozaj unikátnu prácu, ktorá je stále aktuálna a ktorá je významným príspevkom k poznaniu oblasti ako celku, ale aj jej jednotlivých častí.

V tomto období prof. Magocsi súbežne pracoval na viacerých projektoch, ich riešenie neskôr zužitkoval v nejednej vednej disciplíne. Do tlače pripravoval Dejiny

Ukrajiny (A History of Ukraine). V monografii, ktorá od roku 1996 zaznamenala niekoľko vydaní a doplnení, priblížil netradičný a novátorský pohľad na problematiku, venoval sa nielen ukrajinskému obyvateľstvu, ale aj predstaviteľom iných národov a národností, ktorí územie Ukrajiny obývali a obývajú.

Pre každý výskum sú dôležité pramenné materiály. Prof. Magocsimu sa podarilo vybudovať nesmierne vzácnu, a dovoľm si poznamenať, unikátnu a zároveň najkompletnejšiu knižnicu, v ktorej sa nachádzajú karpatické materiály. Neustále pracuje nad jej doplnením a v tomto smere spolupracuje s ustanovizňami i bádateľmi nielen Európy, ale aj Ameriky. Získané publikácie, filmy či periodiká bez problémov poskytuje pracoviskám i súkromným osobám, ktoré sa výskumom

*Slávnostná večera na počesť prof. P. R. Magocsiho za účasti rektora PU prof. R. Matloviča.
Foto Antonín Žižka*

v oblasti karpatickej venujú. Široké a intenzívne osobné kontakty prof. Magocsiho sú zárukou získavania jedinečných materiálov, vďaka ktorým pripravuje a vydáva precízne spracovanú anotovanú bibliografiu karpatskorusinistických štúdií *Carpatho-Rusyn Studies. An annotated Bibliography*. Týka sa všetkých aspektov histórie a kultúry Rusínov žijúcich v Európe a Severnej Amerike. Niekoľkozväzkové vydanie vychádza priebežne a neustále sa dopĺňa. Prvý zväzok vyšiel v roku 1988 a obsahoval materiály z rokov 1975 – 1984 a nateraz posledný, piaty, zahrňujúci obdobie rokov 2005 – 2009, vyšiel v roku 2012. Chronologicky sú v nich zaznamenané monografie, rôzne knižné publikácie, články, periodické vydania, ktoré vyšli o karpatickej problematike na Slovensku, v Čechách, Maďarsku, Poľsku, Rumunsku, Srbsku, Chorvátsku, na Ukrajine, v Ruskej federácii, Kanade, USA, ale aj v iných štátoch. Podchytené sú všetky materiály bez ohľadu na ideologické, politické i kultúrne pozície autorov.

Veľmi dôležitou pre výskum karpatických otázok sa stala Encyklopédia rusínskej histórie a kultúry (*Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 2002, vyšla aj

v ukrajinčine v roku 2010, bola pripravená v spolupráci). Bez nej by bol súčasný karpatický výskum nemysliteľný.

Na tomto mieste nie je možné vyčíslit dokonca ani len najdôležitejšie výskumy prof. Magocsiho. Ich počet je obdivuhodný. Od roku 1964, keď začal byť bádateľsky aktívny, bibliografia jeho prác obsahuje viac ako 700 publikačných jednotiek. Za svoju neúnavnú prácu získal mnoho ocenení, stal sa členom Akadémie humanitných a spoločenských vied Kanadskej Kráľovskej spoločnosti, akademikom Medzinárodnej slovanskej akadémie vied v Kyjeve, riadnym členom Vedeckej spoločnosti Tarasa Ševčenka v Kanade a pod. P. R. Magocsi prednáša nielen na domovskej Torontskej univerzite, ale aj na univerzitách v zahraničí, organizuje dôležité medzinárodné konferencie. Jeho práce sa prekladajú do rôznych jazykov.

Prof. P. R. Magocsi zároveň patrí k najvýznamnejším vedcom, ktorí sa zaoberajú rusinistickou problematikou, vydal niekoľko monografií pojednávajúcich o jej rôznych otázkach, je o. i. spoluzakladateľom Svetového kongresu Rusínov, jeho zásluhou vznikla medzinárodná letná škola rusínskeho jazyka na PU v Prešove, na výučbe ktorej participujú aj zahraniční lektori a zúčastňujú sa záujemcovia o rusínsku históriu a kultúru z celého sveta.

Pri príležitosti udelenia čestného titulu Doctor honoris causa prof. Magocsimu sa so želaním všetkého najlepšieho pripájam ku všetkým gratulantom. Vážim si jeho spoluprácu, ktorá obohatila a aj naďalej obohacuje moje znalosti z karpatickej problematiky.

**Príhovor univ. prof. Pavla Roberta Magocsiho z Univerzity v Toronte
prednesený pri slávnostnom prevzatí čestného titulu
dr. h. c. od Prešovskej univerzity v evanjelickom Kolégiu dňa 11. júna 2013**

Vážený pán rektor, veľavážení akademickí kolegovia, milí hostia!

Je mi veľkou ctou, že môžem prijať čestný titul, ktorý ste mi udelili, a že môžem byť v prítomnosti toľkých svojich priateľov a kolegov v tejto nádhernej sále v srdci Prešova. Tiež som veľmi vďačný za mnohé blahoželanía od tých, ktorí tu dnes z dôvodu veľkej vzdialenosti nemôžu byť s nami osobne.

Pocty takéhoto druhu sa zvyčajne udeľujú ľuďom v pokročilom veku, alebo, ako to Francúzi pôvabne nazývajú – *de troisième âge*. Ako sa hovorí, s vekom prichádzajú skúsenosti a verme, že aj múdrosť. Práve v tejto súvislosti by som sa rád s vami podelil o niekoľko postrehov o akademickom a civilnom svete, v ktorom sa všetci pohybujeme v týchto raných desaťročiach 21. storočia. Moje postrehy sa týkajú troch tém, na ktorých by nám všetkým malo záležať. Je to byrokratické myslenie, výzvy modernej technológie a povinnosť voči svetovej multikultúrnej realite.

Aj letný pohľad na históriu postačí na to, aby si človek uvedomil, že vlády prichádzajú a odchádzajú, ale byrokracia ostáva. Dokonca aj keď zanikne štát, nie je zriedkavé, že byrokrati z predošlého režimu ostávajú a naďalej pôsobia, pretože ich nový štát potrebuje. Vo všeobecnosti sú byrokrati viazaní predpismi, ktoré sú nútení dodržiavať v záujme zachovania toho, čo je každému štátu najcennejšie – spoločenského poriadku. Práve táto všeobecná potreba dodržiavať a presadzovať pravidlá,

Prípítok rektora PU prof. RNDr. R. Matloviča, PhD., po slávnostnej inaugurácii nového doktora honoris causa Prešovskej univerzity prof. P. R. Magocsiho. Foto Antonín Žižka

ktorá zahŕňa aj vyberanie a prerozdelenie daní, je tým, čo mám na mysli, keď hovorím o byrokratickom spôsobe myslenia.

Jednou z najväčších prekážok pre správne fungovanie akademického sveta je práve byrokratické myslenie. Ako príklady takého zmýšľania v práci môžeme spomenúť, že knižnice nie sú otvorené sedem dní v týždni, že univerzitní zamestnanci sú nútení odísť z pracoviska tak, ako robotníci z továrne o piatej či šiestej hodine každý deň a majú zákaz zdržiavať sa na svojom pracovisku počas víkendov či sviatkov, alebo že sa od tvorivých pracovníkov očakáva, že budú v „práci“ určený počet hodín za týždeň. Spomínam si, ako som nemohol uveriť, keď som sa od kolegov akademikov dozvedel, že majú spočítať (tak ako deti na základnej škole), koľkokrát bolo ich meno citované v publikáciách iných vedcov. To všetko bez ohľadu na prácu, ktorú má daný vedec za sebou, či kvalitu štúdie, v ktorej sa citácia objavila. Dôležité je len to, že ho niekto citoval a že si to môže započítať. Odkiaľ vlastne prichádzajú takéto nariadenia? Od byrokrata, ktorý pravdepodobne len veľmi slabo rozumie kreatívnemu duševnému procesu, ale má pocit, že tento proces musí akosi kvantifikovať, aby sa mohol stať súčasťou všeobecného regulačného mechanizmu.

Ak sa nám takéto byrokratické zmýšľanie nezdá v poriadku, hádam ešte horšia je dentencia akademikov prijať takéto myslenie, keď ich samotných požiadajú, aby sa stali vedúcimi pracovníkmi na univerzitách, kde pôsobia. Často sa stáva, že niekto, kto bol vašim akademickým kolegom, sa stal byrokraticky zameraným vedúcim pracovníkom a zároveň vašim protivníkom.

Musím však pripomenúť, že sa vo vedení univerzít, najmä medzi prezidentmi a rektormi, nájdu aj takí, ktorí majú snahu zachovať víziu danej inštitúcie ako sídla

intelektuálnej kreativity. Príliš často sa však stretávame s tým, že vedeckí kolegovia a učitelia, ktorí prijali postavenie dekana, člena vedenia fakulty, či riaditeľa inštitútu sa čoskoro vžijú do osobnosti vedúceho – dozorcu, vymáhatela nariadení daných byrokratmi vládnych orgánov, ktorí nemajú pochopenie pre často nekvantifikovateľný charakter akademického sveta.

Mám pocit, že primárnou funkciou univerzitných vedúcich pracovníkov nie je vymáhať mechanické byrokratické nariadenia, ale skôr vymýšľať mechanizmy, ktoré odrážajú potreby byrokraticky zmýšľajúcich štátom financovaných agentúr, avšak bez toho, aby zatažovali tvorivých pracovníkov zvyšujúcim sa počtom hlúpych nariadení. Človek by mal vždy mať na pamäti slová gréckeho antického filozofa: *„Najinteligentnejší je ten, kto má najviac voľného času.“* Preto by hlavnou úlohou univerzitných vedúcich pracovníkov nemala byť funkcia byrokrata, či vytváranie nekonečných výborov, ktoré pre intelektuálny a pedagogický proces prinášajú len málo, ak vôbec niečo, ale malo by byť zlepšovanie pracovného prostredia pre najväčší univerzitný zdroj – jej intelektuálne tvorivé schopnosti.

Druhou oblasťou, o ktorej chcem hovoriť, je moderná technológia. Väčšina z nás v tejto miestnosti je približne v rovnakom veku, a teda naše vzdelávanie bolo založené na bežných skúsenostiach. V minulosti ľudia z našej generácie rozmýšľali, tvorili a komunikovali prostredníctvom písaných a tlačených strán. Teraz rozmýšľame, tvoríme a komunikujeme pomocou náhradných, elektronických, prostriedkov. Všetci sme sa stali závislými na všemohúcom veľkom bohu – počítači, a jeho podriadených bohoch – mobilnom telefóne, i-phone, blackberry, spolu s ďalšími pestrými formami komunikácie a prístupu k informáciám – na všetkom, čo má, ako by som rád dodal, infantilný anglický názov – ako napr. google, tweet, facebook, atď.

Tieto moderné prístroje boli, podľa všetkého, navrhnuté, aby nám zjednodušili život. Verím však, že by sa dalo povedať, že táto technika dosiahla presný opak: každému z nás život skomplikovala. Od kolegov akademikov počúvam stále dookola tú istú sťažnosť, že prvé, čo urobia, keď ráno prídu do kancelárie a začnú pracovať – a kanceláriou sa dnes myslí miesto, kde má človek počítač, prvou vecou je to, že strávia najmenej hodinu a možno aj dve a viac pozeraním e-mailovej korešpondencie, z ktorej 90% alebo aj viac sa dá označiť za odpad. To je ale plytvanie toho, čomu sa inak hovorí „voľný“ kreatívny čas, taký nesmierne cenný, ako to nazval spomínaný grécky filozof, pre kreatívneho vzdelanca.

Nechcem vzbudiť dojem, že som staromódny a bezvýznamný Luddita, ktorý míňa váš čas nevhodnými prorockými jeremiádami namierenými proti modernej technológii. Ani nechcem kritizovať tendenciu veľkej väčšiny mladých ľudí, ktorí medzi sebou komunikujú prostredníctvom mobilov aj vtedy, keď sú v tej istej miestnosti, či dokonca sedia pri tom istom stole. Tento fenomén ponechám niekomu kompetentnejšiemu, konkrétne Albertovi Einsteinovi, ktorý sa postažoval: *„Obávam sa dňa, keď technológia predstihne ľudskú komunikáciu. Na svete vtedy bude generácia hlupákov.“*

Samozrejme, počítača s jeho komunikačnými nástrojmi, ako aj tými, ktoré ešte len budú vynájdené, sa už zrejme nezbavíme. Obávam sa však, že miera, ktorou akademici vedome či nevedome prispievajú k našej celkovej závislosti na počítačovej komunikácii, prispieva k tomu, že študenti odmietajú minulosť. Mám na mysli nasledovné: po prvé, zvyšujúci sa nedostatok vedomia o objeme vedomostí, ktoré vytvorili generácie našich akademických predchodcov a po druhé, tendenciu zničiť

súčasnosť, aby sa z nej nikdy nestala minulosť. Aby som uviedol príklad, zameriam sa na disciplíny v umení a humanitných vedách, pretože je menej pravdepodobné, že pokrok v prírodných a lekárskejších vedách bude závisieť na vedeckom pokroku z dávnej minulosti.

A teda, študenti – a príliš často aj profesionálni vedci – nezačínajú svoj prieskum v oblasti humanitných vied na akúkoľvek tému tak, že siahnu po publikovanej a dobre overenej encyklopédii, či špecializovanej literatúre, ale radšej si informáciu na internete prečítajú vo wikipédii alebo si konkrétneho človeka či udalosť „vygooglia“. Tieto pochybné zdroje si na seba vzali auru autority, obzvlášť pre súčasnú generáciu študentov, ktorí nemajú ani poňatia o svete bez automatizovaných vedomostí, ktoré sú okamžite k dispozícii.

Tyrania vedomostí založených na počítačoch je obzvlášť zrejímavá v oblasti histórie, ktorá mi je samému blízka. Väčšina odkazov v prácach dnešných študentov sa vzťahuje na sekundárnu literatúru v elektronickej forme. To znamená, že zdroje zaznamenané a prístupné pomocou tradičnej literatúry sa citujú veľmi zriedka. Ani práce profesorov a škôliteľov študentov nie sú na tom oveľa lepšie. Výsledkom je, že mnoho dnešných odborných časopisov je plných článkov založených na primárnych a sekundárnych zdrojoch pochádzajúcich z ostatných desiatich rokov, v ktorých sa z času na čas objavujú myšlienky alebo „novinky“, ktoré sú v skutočnosti odborníkom známe už po desaťročia.

Súčasná generácia aktívnych univerzitných profesorov v oblasti humanitných vied by mala svojim študentom odovzdať väčšiu úctu k narastajúcemu korpusu vedomostí, ktorý nebol, a pravdepodobne ani nebude, digitalizovaný. Inými slovami, nastal čas, aby sme oslobodili seba a svojich študentov od zdanlivo všemohúcich ale intelektuálne limitovaných počítačov.

Čo myslím tým spomínaným druhým bodom „tendencia zničiť súčasnosť, aby sa nikdy nestala minulosťou“? Spomínate si, ako sme študovali, dajme tomu, kultúrnu alebo politickú históriu a akú sme mali radosť pri čítaní publikovanej i nepublikovanej korešpondencie literárnych postáv, vzdelancov, či politických alebo civilných osobností? Práve prostredníctvom týchto zdrojov sme lepšie pochopili myšlienkový proces skrývajúci sa za literárnou a umeleckou tvorivosťou, či motiváciu politických a občianskych činov. V dnešnej dobe je väčšina napísaného prístupná na internete, a preto vytvárame svet bez minulosti.

Aj profesori nabádajú študentov, aby komunikovali s nimi aj inými len prostredníctvom e-mailu. A hoci je možné, že sa z takéhoto študenta raz stane skvelý básnik či maliar, alebo historik, nikdy sa nedozvieme – a ani on si nebude vedieť spomenúť – čo ho motivovalo v kreatívnej práci. Svet virtuálnej elektronickej komunikácie je svetom bez minulosti. Je dobré, že my, profesori a vzdelaní mentori, navádzame študentov na takéto praktiky?

Môj tretí a zároveň posledný postreh sa týka toho, čo nazývame povinnosťou voči svetovej multikultúrnej realite. Doteraz som hovoril relatívne všeobecne o výzvach, ktoré byrokracia a moderné technológie predkladajú pred akademikov na univerzitách, nech sa už nachádzajú kdekoľvek na svete. To, k čomu sa vyjadším teraz, sa bude týkať najmä vývojových trendov na Slovensku.

Dovoľte, aby som začal vyhlásením, že sa vedomostne a duchovne pokladám za stúpenca nemeckého filozofa neskorého 18. storočia Johanna Gottfrieda Herdera.

Herder je predovšetkým známy pre svoje názory, alebo skôr presvedčenie o rozličných etnicko-lingvistických skupinách alebo národoch, ktoré na svete žijú. Herder veril, že každý národ, bez ohľadu na to, aký je veľký, alebo aký má politický status, má vlastnú vnútornú hodnotu. Preto sú si všetky národy rovné (!), nech už majú či nemajú „vlastný štát“, ktorého názov nesie ich meno. Ako Herderovmu stúpecovi mi klasifikácia titulárnych národností a národnostných menšín nebola nikdy po vôli, pretože podľa mňa existujú len národy a každý z nich je rovný tomu druhému bez ohľadu na to, ako ho označili novodobé štáty a ideológovia.

Pred koncom katastrofálneho 20. storočia, teda aspoň na tomto kontinente, Európska únia zvestovala nielen nádej, ale aj praktickú realitu zrušenia hraníc, čo by štátne hranice urobilo menej dôležitými než hranice etnicko-kultúrnych komunít, teda národov, ktoré žijú vo viacerých štátoch. Preto je každý Európanom – ak si to želá – špecifickej národnosti alebo národa, a jeho príslušnosť k určitému štátu je len druhoradá.

Podľa mňa nezávislé Slovensko začalo ako model herderovského ideálu. Keď potom vstúpilo do Európskej únie, viedol ho prezident karpatsko-nemeckého pôvodu, premiér slovenského a karpatsko-rusínskeho pôvodu a vicepremiér maďarského pôvodu. Všetci boli Európanmi žijúcimi na kontinente rôznych národov a zároveň boli občanmi Slovenska. Rovnako ako mnohí ďalší obyvatelia mali tiež niekoľko identít: Európania, pôvodom Slováci, Maďari, či karpatskí Rusíni; a slovenskí občania. Všetky tieto identity boli zlučiteľné a – čo je najdôležitejšie – všetky etnicko-kultúrne či národnostné identity si boli podľa herderovského princípu rovné.

Tento model občianskej spoločnosti, ktorý sa začal uplatňovať, keď Slovensko vstúpilo do Európskej únie, je hodný chvály a pozornosti. Dúfajme, že je to model, v ktorom bude Slovensko pokračovať, bez ohľadu na menej osvietené spôsoby politiky, ktoré navrhujú určité politické sily v susedných štátoch.

V tejto súvislosti má Prešovská univerzita zvláštnu úlohu pri vzdelávaní a formovaní slovenských študentov, z ktorých mnohí sa možno stanú vládnyimi či občianskymi vodcami. Táto univerzita je už teraz jedinečným sídlom intelektuálneho formovania dvoch východných kresťanských tradícií – gréckokatolíckej a pravoslávnej. Prešovská univerzita má už teraz programy a inštitúty, ktoré sa zaoberajú štúdiom obyvateľov Slovenska, ktorí nie sú pôvodom Slováci; konkrétne Rómami, Maďarmi, Ukrajincami a karpatskými Rusínmi. Inštitucionálny základ takýchto štúdií každého zo spomínaných národov by mal byť aj naďalej podporovaný ako súčasť jedinečného intelektuálneho a občianskeho posolstva Prešovskej univerzity. Nielen študenti zo Slovenska, ale aj z rôznych častí Európy a sveta by mali vedieť, že táto inštitúcia je miestom, kde dostanú vzdelanie a kde môžu získať informácie od vedeckých kolegov, ak sa budú chcieť dozvedieť o mnohých národoch strednej Európy – o Slovákoch, Rómoch, karpatských Rusínoch, o Maďaroch či Ukrajincoch. V tomto duchu predstavuje Prešovská univerzita najlepšiu tvár Slovenska ako demokratickej krajiny a podporuje jeho úlohu vodcu pre porozumenie európskej multikultúrnej reality.

Pre tých z vás, ktorí máte to privilégium byť zamestnaní na Prešovskej univerzite, je povinnosťou plniť úlohu multikultúrneho vedenia, ktorú vám do rúk vložil osud.

Želám vám všetko najlepšie teraz a aj v budúcnosti.

(Z anglického jazyka preložila Eva Eddy)

DISKUSIA

Súsošie Cyril a Metod, Mukačevo. Foto Peter Švorc

STO ROKOV ZABUDNUTIA. SLOVÁCI NA SOČSKOM FRONTE – V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII A V KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI

Marianna ORAVCOVÁ

„Ťažko povedať, ako by sa bola rozpadla monarchia, keby sa bola dokázala vyhnúť vojne.

Určite by však bol rozpad pomalší a nie taký strašný.

V žiadnom prípade by nestrhol do svojho víru celý svet.

Museli sme umrieť, mohli sme si len vybrať spôsob smrti: vybrali sme si ten najstrašnejší.“

O. Czernin, minister zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska, 1919

Krvavé sonety, Dobrý vojak Švejk, bitka pri Piave a možno ešte najlepší z Hemingwayových románov *Zbohom zbraniam*. Nie je toho veľa, čo na Slovensku bežne asociujeme s prvou svetovou vojnou. Na druhej strane, mnohí sa určite rozpomenú, že aj ich starý či prastarý otec bojoval vo „veľkej“ vojne, len presne nevedia kde, možno práve na Piave, a tiež nevedia, ako sa tam dostal. Ak zahynul, nevedia ani to, kde je pochovaný, hoci v ostatných rokoch sa viacerí potomkovia pokúšajú získať informácie o nasadení svojich predkov v radoch rakúsko-uhorskej armády a usilujú sa nájsť ich hroby. Slovenská historiografia sa sústreďuje na mapovanie účasti Slovákov na východnom fronte a následne na analýzy pestrého národnostného zloženia armády a z toho vyplývajúcich napätí v nej – vzburá v Kragujevaci je obzvlášť detailne spracovaná. Historici venujú veľkú pozornosť aj dobovému úsiliu o vytvorenie československej légie v Rusku, vo Francúzsku a na konci vojny aj v Taliansku, a tiež ceste ku vzniku prvej Československej republiky. Celkové a detailnejšie spracovanie účasti Slovákov v prvej svetovej vojne, osobitne na Sočskom, resp. talianskom fronte, však chýba...

Spracovanie prvej svetovej vojny by pritom vyšlo v ústrety práve oprávneným požiadavkám tých slovenských historikov, ktorí zdôrazňujú potrebu prihlásiť sa k uhorským, resp. rakúsko-uhorským dejinám ako vlastným a tieto vlastné dejiny aj zaľudniť – v danom prípade zaľudniť vojakmi, ktorí sa stali hrdinami i obeťami súčasne. Odstránila by sa tak súčasne asymetria medzi spracovaním účasti Slovákov na ruskom a na talianskom fronte. *„V posledných desaťročiach európskej integrácie a spoločných hodnôt sa vytvoril priestor aj pre vecné, komplexné interpretovanie dejín, vrátane vojen. Tým sa zároveň otvorili možnosti pre navštevovanie miest vojenských operácií a uctenie si pamiatky padlých na obidvoch stranách.“*¹ Práve takéto hodnotenia otvorili cestu zmene postoja českej historiografie a následne aj spoločnosti v názore a hodnotení prvej svetovej vojny.²

1 FUČÍK, Josef – PAVLÍK, Marek. *Sočská fronta 1915 – 1917*. Praha : Nakladatelství Elka Press, 2008, s. 1.

2 Pre porovnanie postoja českej historiografie k tejto téme možno uviesť dve české publikácie – jednu určenú širšej verejnosti, cestovateľom za vojnovými pamiatkami (FUČÍK,

Obdivuhodným príkladom trvalého záujmu o pamiatku prvej svetovej vojny je Slovinsko. Pozdĺž hranice s Talianskom, v miestach, kadiaľ prebiehal takmer 90 km dlhý front, Slovinci vybudovali Cestu mieru (Pot miru), nevládne organizácie sa venujú starostlivosti o pamätníky a zachované vojenské objekty, pričom im pomáhajú stovky domácich dobrovoľníkov, ale aj zahraničných záujemcov z krajín, ktorých vojaci bojovali v prvej svetovej vojne. V meste Kobarid sa nachádza múzeum prvej svetovej vojny, múzeum v Tolmine vydalo viaceré odborné publikácie. V povodí rieky Soče, kadiaľ prebiehala frontová línia, je prvá svetová vojna doteraz živou históriou, ktorú pozná vari každý Slovinec. Nielen vďaka tomu, že Sočský front otvorený proti Taliansku prebiehal slovinským územím a že na ňom bojovalo veľa Slovincov, ale aj tomu, že vojnové útrapy sa priamo dotýkali civilného obyvateľstva, ktoré bolo presídlené do táborov napr. v Rakúsku, mnohé mestečká a dediny boli spálené, mosty cez Soču zničené, polia a vinohrady úplne spustošené. Všade naokolo nájdeme rozosiäte hroby a cintoríny. Na pestovanie historického povedomia tu v neposlednom rade vplývalo aj to, že po zdrvivúcej porážke Talianska pri Kobaride (v októbri 1917) sa z glorifikácie neskoršieho víťazstva Talianov na Piave (v októbri 1918) zrodil taliansky nacionalizmus spolu s fašizmom; Slovinci s ním prišli priamo do styku na približne jednej tretine svojho územia, ktoré bolo obsadené (anektované) Talianskom.

Je veľa dôvodov, prečo na Slovensku prvá svetová vojna vypadla z povedomia už niekoľkých generácií. Stalo sa tak vďaka tomu, že vojna sa prejavila ako obrovská trauma spoločnosti, za sebou zanechala mladé vdovy s malými deťmi, ktoré počas vojny i po nej bojovali o prežitie.³ Napokon, samotní vojaci najčastejšie priznávali, že to, čo prežili, je neopísateľné a že svoje zážitky nedokážu sprostredkovať. Realita frontového prostredia bola až taká strašná, že ju vnímali ako niečo nereálne.⁴ Ďalším dôvodom môže byť aj to, že vojaci, ktorí sa po rokoch nepredstaviteľného utrpenia vracali z frontu s vedomím, že okrem svojej vojenskej zdatnosti preukázali aj občiansku česť a zodpovednosť voči svojim bojovým druhom, sa vrátili do nového štátu – do Československej republiky, ako vojaci porazenej rakúsko-uhorskej armády, ktorá bola armádou ich pôvodnej vlasti.

Doma, do obrazu svojej novej vlasti sa však akosi nehodili. Svoje miesto v ňom našli legionári – i keď nie nadtľho a ani voči týmto nechýbali aj ideologické výhrady. Ku kritike Rakúsko-Uhorska ako žalára národov sa ku koncu prvej svetovej vojny a po vzniku prvej ČSR pridružilo politicky motivované odmietanie Rakúsko-Uhorska so všetkou jeho (i našou) tradíciou, do toho zapadalo znevažovanie a zosmiešňovanie rakúsko-uhorskej armády, jej velenia, ba aj účasti vojakov v jednotlivých

Josef – PAVLÍK, Marek. *Sočská fronta 1915 – 1917*. Praha : Nakladatelství Elka Press, 2008, 190 s.), druhá je obsiahlou vojensko-historiografickou prácou (VRÍČAN, Jozef. *Po zapadlých stopách českých vojáků. Z Julských Alp k Jadraniu*. Naklad. O. Havlík, 2009, 439 s.), ktoré otvorili dvere prepotrebnému objektivizujúcemu spracovaniu dejín tzv. veľkej vojny.

3 KOVÁČ, Dušan. *Slováci v prvej svetovej vojne 1914 – 1918*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 160.

4 LUTHAR, Otto. *O žalosti niti besede: Uvod v kulturno zgodovino vélike vojne*. Založba ZRC SAZU 2000, s. 210.

bojoch. (Tento prístup bol literárne dovedený až do extrému v Haškovej románovej postave vojaka Švejka ako surogátu vojaka. To je síce literárne legitímny postup, ale tento surogát vystupoval a slúžil ako náhrada za objektívne historické spracovanie účasti vojakov vo vojne.)

Ideológia vzniku prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov, konštruovaná na súňaležitosti slovanských národov a neskôr na práve na sebaurčenie, nenechávala priestor pre čo i len vecné, triezve vojensko-historické hodnotenie priebehu vojny a podielu rakúsko-uhorských vojakov na nej. Ich pôsobenie sa dostalo ak nie na ono známe „smetisko dejín“, tak v každom prípade do zámerného zabudnutia, ktoré pretrváva dodnes. Absurditou a zároveň výsmechom takéhoto postupu však je, že v lete roku 1914 nijaký vojak nijakej armády, ktorý bol povolaný do vojny, nemohol ani len tušiť o práve národov na sebaurčenie, o SNR v Paríži, legionároch v Rusku či Francúzsku a budúcom rozpade Rakúsko-Uhorska, Ruska a Osmanskej ríše. (Pred americkým Kongresom napríklad W. Wilson myšlienku o práve národov na sebaurčenie – súčasť jeho 14-bodového programu z januára 1918 – musel precizovať niekoľkokrát, natolko odporovala politickej predstave jednoty vo federácii a sám len ťažko prijímal *„the extreme logic of this discontent which would be the dismemberment of Austria Hungary“*.⁵ Za koho mali rakúsko-uhorskí vojaci, príslušníci 16 včlenených národov, bojovať, ak nie za svojho cisára, ktorý zosobňoval ich vlasť a bol dokonca jej menom? Znevažovať ich za nasadenie v bojoch je neodôvodnené.

K zabudnutiu prvej svetovej vojny bezpochyby prispelo aj to, že ju pomerne rýchlo prekryli ďalšie dramatické udalosti: najprv svetová hospodárska kríza a vzápätí ešte aj druhá svetová vojna. Z prvej svetovej vojny nám v spomienkach i v historiografii zostal najmä obdiv k spojencom a k bojom na Západnom fronte (rakúsko-uhorská armáda sa ich nezúčastnila), legionárske príbehy od Zborova alebo porážka na Piave. Juhozápadný – taliansky či Sočský front, pomenovaný podľa rieky Soča (tal. Isonzo) sme z týchto spomienok, ako aj z obrazu dejín do značnej miery vymazali. Pritom ide o vysokohorský front pozdĺž hrebeňov Álp, v Slovinsku Julských Álp, ktorý nemá v dejinách vojen obdobu a na ktorom rakúsko-uhorská armáda pod velením nikdy neporazeného generála Svetozara Borojevića odrazila 11 talianskych ofenzív, v 12. bitke pri Kobaride (Caporetto) dňa 24. októbra 1917 dokonca porazila Taliansko a postúpila do talianskeho vnútrozemia až k rieke Piave. A čo je najdôležitejšie, popri východnom fronte bol tento front zrejme miestom najvýznamnejších bojov slovenských vojakov, jednak z hľadiska dĺžky, ale i náročnosti vojenských operácií, a jednak početnosti vojenského nasadenia Slovákov či stratách na životoch – v celkových dejinách Slovenska. Historici v súčasnosti pracujú iba s odhadmi (napriek tomu sú počty strát v rámci jednotlivých výskumov porovnateľné), pretože presné počty obetí na jednotlivých frontoch nie sú známe. Ak by sa však pripočítali aj obeť a počty zajatcov z obdobia od víťazného prielomu pri Kobaride až do porážky na Piave, straty rakúsko-uhorskej armády by boli zrejme ešte vyššie. V každom prípade Sočský front svojím vysokohorským, alpským charakterom predstavoval extrémne nasadenie neporovnateľné s ostatnými frontami.

5 Self-determination. In UNTERBERGER, Betty Miller. *Encyclopedia of American Foreign Policy*, 2002.

Pripomeňme si niekoľko historických faktov: Sočský front vznikol na jar 1915 hneď po tom, ako sa Taliansko, dovtedy síce spojenec Nemecka a Rakúsko-Uhorska, ktorý však zachovával neutralitu, na základe Londýnskej dohody rozhodlo vstúpiť do vojny na strane Dohody. Viedol ho k tomu záujem o územný zisk – konkrétne o Južné Tirolsko, Goricu, Istriu s Terstom a časť územia Dalmácie až po rieku Nerețtu. (Odtiaľ známa bojová výzva: *Za Trento a Terst!*) Rakúsko-uhorské velenie bolo nútené urýchlene vytvoriť ďalší, tzv. juhozápadný front, na ktorý sťahovalo všetky sily z doterajších frontov na východe (proti Rusku) a na juhu (proti Srbsku), ktoré tam neboli nevyhnutne potrebné. V júli 1915 z týchto síl vznikla 5. armáda pod velením generála Svetozara Borojevića von Bojnu, (pôvodne veliteľa VI. košického zboru), ktorej v každom, nielen geografickom slova zmysle, pripadla ťažká úloha brániť hranice medzi monarchiou a Talianskom vo vysokohorskom prostredí.

Sočský front bol súčasťou vysokohorského, alpského frontu: na západe začínal pri rakúsko-švajčiarskych hraniciach (Stilfser Joch, 2757 m; Ortler, 3905 m) a smeroval juhovýchodne po masívoch Presanella (3558 m) a Adamella (3554 m) až k severu Gardského jazera, ďalej v Karnských Alpách nadväzujúcich na Dolomity ku Kanálskemu údoliu do oblasti Julských Álp na slovinskom území, po vrcholoch Rombon (2208 m) a Krn (2244 m) k mestu Tolmin a odtiaľ údolím Soče k Novej Gorici a oblasťou vápencového Krasu až k Jadranu.⁶ Jedenásť rozhodujúcich bitiek sa na tejto línii odohralo v čase od 23. júna 1915 do 9. novembra 1917, a to práve na takmer 90 kilometrov dlhom úseku povodia rieky Soča: od vrchu Rombon po Jadranské more.⁷

V uvedenom období sa tu do bojov zapojilo až do troch miliónov talianskych vojakov, čo pri útokoch na rakúsko-uhorskú obranu predstavovalo miestami presilu v pomere 10:1. Masové boje počas dvoch rokov, za stálej talianskej prevahy jednak v celkovej vojenskej sile a predovšetkým v delostrelectve, neskôr najmä v letectve, si vyžadovali od obrancov mimoriadne vypätie. K tomu treba prirátat nároky na fyzickú i psychickú zdatnosť vojakov v súvislosti s drsným vysokohorským prostredím a kritickým nedostatkom vody (zdroje v rámci *oral history* zaznamenávajú, že smäd bolo to najstrašnejšie, na čo si vojaci zo svojho nasadenia spomínajú), s chladnými vetrami-bóra a mimoriadne dlhou zimou v roku 1916 s častými snehovými lavínami, pod ktorými zahynuli stovky vojakov a vojenských zajatcov vrátane ruských, ktorí tu stavali cestu cez Vršič vo výške až 1600 m; mnohí z nich takto zahynuli priamo vo svojich provizórnych prístýpkoch. Práve sem, na tvrdý Sočský front boli nasadzovaní vojaci z celého Slovenska a boli sem presunuté aj mnohé jednotky, ktoré boli 26. júla 1914, hneď po vypuknutí prvej svetovej vojny, zo Slovenska pôvodne mobilizované na východný front a nasadzované proti Rusku.

Na Sočskom fronte sa od júna 1915 do októbra 1917 uskutočnilo 12 bitiek, v ktorých rozhodujúcu úlohu zohrávalo delostrelectvo. To tiež spôsobovalo najväčšie straty, jeho použitie sa stupňovalo od niekoľkohodinovej po viacdennú prípravu na

6 FUČÍK, Josef – PAVLÍK, Marek. *Sočská fronta 1915 – 1917*. Praha : Nakladatelství Elka Press, 2008, s. 12-15.

7 KOREN, Tadej. *The Walk of Peace: A guide along the Isonzo Front in the Upper Soča region*. Kobarid 2008, s. 20.

priamy útok (napr. 2. ofenzíve predchádzala 70-hodinová delostrelecká príprava, resp. palba; 8. ofenzíve údajne až osemdnová).⁸

Vojenská historiografia väčšiny zúčastnených krajín venuje detailnú pozornosť bojom na Sočskom fronte a zhoduje sa v hodnoteniach, podľa ktorých bola výzbroj rakúsko-uhorskej armády postupne modernizovaná, delá a vôbec zbrane plzenskej Škodovky technicky kvalitné (napr. mažiar kalibru 30,5 cm bol jednou z najúčinnnejších, a teda najstrašnejších zbraní tejto vojny), vojaci disciplinovaní⁹ a velenie vysoko profesionálne. Veliteľ novovytvorenej 5. armády pre tento front, poľný maršal Svetozar Borojevič von Bojna je zhodne oceňovaný ako vynikajúci stratég, vojenský génus a neporovnateľne schopnejší veliteľ ako jeho taliansky náprotivok, generál Luigi Cadorna,¹⁰ ktorý bol po porážke Talianska pri Kobaride vymenený a po vojne sa dokonca musel za spôsob vedenia vojny a metódy, ktoré pritom voči svojej armáde používal, zodpovedať pred vojenským súdom. Napriek zisteniam slovenskej vojenskej historiografie o všeobecnom „nebezpečenstve divergentného pôsobenia národnostnej problematiky v armáde“, či uvádzanému faktu, že „od prelomu storočia do vypuknutia prvej svetovej vojny sa vzťah slovenskej verejnosti k armáde zhoršil v nebyvanej miere“,¹¹ európska historiografia sa zhoduje v tom, že vojaci rakúsko-uhorskej armády boli lojálni po celý čas trvania Sočského frontu, dokonca aj v mimoriadne nepriaznivom období pred bitkou na Piave,¹² a to aj napriek celkovému zhoršeniu podmienok, vyčerpanosti, nedostatočnému zásobovaniu až hladu. Vďaka všetkým týmto charakteristikám rakúsko-uhorskej armády sa Taliansku nepodarilo preraziť za hranice monarchie. Napriek tomu talianska armáda mala naďalej potenciál pokračovať v ofenzívach s cieľom prelomiť rakúsko-uhorskú obranu. Zvrat mohol spôsobiť len útok. K nemu sa Rakúsko-Uhorsko odhodlalo až po posilnení frontu o niekoľko nemeckých divízií v ofenzíve pri Kobaride, nazývanej aj 12. sočská bitka.

Víťazstvo v bitke pri Kobaride (tal. Caporetto; nem. Karfeit) 24. októbra 1917, v ktorej rakúsko-uhorská armáda za podpory nemeckých divízií prerazila po viac ako dvoch rokoch pozícinej vojny frontovú líniu, bolo jednou z najvýznamnejších udalostí prvej svetovej vojny a predstavovalo začiatok konca prvej svetovej vojny na Sočskom fronte. Pre Rakúsko-Uhorsko bolo nádejou na víťazstvo vo vojne; nádejou,

-
- 8 Väčšina publikácií uvedených v literatúre je štruktúrovaných chronologicky a detailne mapuje priebehy jednotlivých ofenzív s dôrazom na nasadenie konkrétnych jednotiek; uvádzajú sa v nich presné geostrategické kóty, počty mŕtvych, ranených a zajatých podľa rakúskych a talianskych zdrojov.
 - 9 KLAVERA, Vasja. *Plavi križ*. Koper : Založba Lipa, 1991, s. 18; VRÍČAN, Jozef. *Po zapadlých stopách českých vojaků. Z Julských Alp k Jadraniu*. Naklad. O. Havlík, 2009, s. 260, 280, 327, 336.
 - 10 THOMPSON, Mark. *The white War*. Faber and Faber Ltd. 2008, s. 52-54, 83, 263-273, 322; 342; CORNWALL, Mark. *The Undermining of Austria-Hungary*. London : Macmillan Press Ltd., 2000, s. 87, 99, 281; VRÍČAN, Jozef. *Po zapadlých stopách českých vojaků. Z Julských Alp k Jadraniu*. Naklad. O. Havlík, 2009, s. 400.
 - 11 DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok 1711 – 1914*. Bratislava : MO SR, 1996, s. 219.
 - 12 FUČÍK, Josef – PAVLÍK, Marek. *Sočská fronta 1915 – 1917*. Praha : Nakladatelství Elka Press, 2008, s. 12-55; VRÍČAN, Jozef. *Po zapadlých stopách českých vojaků. Z Julských Alp k Jadraniu*. Naklad. O. Havlík, 2009, s. 280, 396, 400; THOMPSON, Mark. *The white War*. Faber and Faber Ltd. 2008, s. 343, 347, 353.

ktorá sa však napokon nepotvrdila. Pre Talianov sa porážka pri Caporette naopak stala synonymom porážky – dodnes sa v taliančine slovo „caporetto“ používa na označenie prehry, straty, zlyhania. Thompson v súvislosti s touto bitkou uvádza nasledovné údaje: 12-tisíc mŕtvych, 30-tisíc ranených, 294-tisíc zajatých vojakov, k tomu ďalších 350-tisíc vojakov z rozpustených oddielov, ktorí blúdili po krajine alebo hľadali cestu domov. Iba polovica zo 65 divízií zostala intaktná, Taliani stratili polovicu delostrelectva a 14 tisíc km² územia s 1 150 000 obyvateľmi.¹³

Na konci vojny Taliansko však napokon stálo na strane víťazov. Zdecimované talianske jednotky boli po Caporette zatlačené zo slovinského územia pomerne hlboko do talianskeho vnútrozemia – až k rieke Piave. Presne tak, ako to zo strategického hľadiska už pred sto rokmi predvídali Napoleon, varujúc svojich veliteľov v talianskom Friuli v zmysle, že ak Rakúšania prelomia obranu pri Kobaride, ďalšia obranná línia môže byť až na rieke Piave (čo sa už v roku 1809 skutočne stalo).¹⁴ Talianskej armáde však na jar 1918 prišli na pomoc Briti a Američania a o niekoľko mesiacov neskôr, v októbri 1918, tak Rakúsko-Uhorsko, ktorému Nemecko zamestnané na západnom fronte vojensky viac už nemohlo pomôcť, utrpelo obrovskú porážku na Piave (straty na životoch boli až okolo 150 tisíc). Armádu už predtým opúšťali vojaci slovanských národov; so súhlasom talianskej vlády, ktorý udelila až po dlhom zdráhaní v máji 1918.¹⁵ Aj v jeho dôsledku začali vznikať česko-slovenské légie. Dňa 28. októbra, čiže počas bitky na Piave, bola vyhlásená Československá republika a v noci z 2. na 3. novembra dalo rakúsko-uhorské velenie príkaz zastaviť boje. Taliani žiadali, aby prímerie, ktoré bolo podpísané 3. novembra, začalo platiť až 4. novembra o 15. hodine. Vďaka tomuto časovému posunu sa im za posledných 36 hodín vojny podarilo zajať 350-tisíc vojakov, keďže rakúsko-uhorská strana sa domnievala, že prímerie je už v platnosti.¹⁶ Z tohto počtu bolo až 83-tisíc Čechov a Slovákov, ktorých potom držali v zajatí ešte ďalšie dva roky; 30-tisíc spomedzi nich sa domov už nikdy nevrátilo.

Vo svetle politického záujmu o rozpad Rakúsko-Uhorska sa však porážka Rakúsko-Uhorska na Piave dodnes vníma de facto v pozitívnom svetle – ako cesta k vzniku Československej republiky. Dva roky vzdorovania na Sočskom fronte sú dnes zabudnuté a vo väčšine odborných historických publikácií i v kolektívnom vedomí slovenskej spoločnosti zostala iba táto porážka Rakúsko-Uhorska na Piave, vlastne ako jedna z mála informácií o prvej svetovej vojne vôbec. Vstúpila tiež do učebníc dejepisu a je súčasťou maturitných otázok – spolu s výberovým uvádzaním úlohy M. R. Štefánika (podľa politickej konštelácie) pri organizovaní československých légii v Taliansku z tamojších vojnových zajatcov či prebehlikov z radov rakúsko-uhorskej armády.

Podľa historiografických údajov si boje na Sočskom fronte až do konečnej porážky Rakúsko-Uhorska vyžiadali okolo jedného milióna obetí, straty však neboli nikdy definitívne spočítané, preto sa aj údaje odborníkov v tomto smere rôznia.

13 THOMPSON, Mark. *The white War*. Faber and Faber Ltd. 2008, s. 324-326.

14 THOMPSON, Mark. *The white War*. Faber and Faber Ltd. 2008, s. 296.

15 CORNWALL, Mark. *The Undermining of Austria-Hungary*. London : Macmillan Press Ltd., 2000, s. 121, 155-156, 213-215.

16 Do 11. novembra 1918 to bolo 430-tisíc rakúsko-uhorských zajatcov. Pozri: THOMPSON, Mark. *The white War*. Faber and Faber Ltd. 2008, s. 362-363.

Podľa rakúskych prameňov si tzv. *Gletscherkrieg* vyžiadal až 400-tisíc obetí,¹⁷ české pramene uvádzajú celkový odhad jeden milión obetí, pričom z milióna Čechov nasadených do vojny sa domov nikdy nevrátilo 250-tisíc mužov.¹⁸

V poslednom období sa v Českej republike – v súvislosti s blížiacim sa stým výročím vzniku prvej svetovej vojny – účasti českých vojakov na Sočskom fronte venuje zvýšená pozornosť. Nielen v odborných kruhoch, ale aj v médiách, ktoré napríklad oslovujú a povzbudzujú verejnosť, aby zbierala vojnové memorábie a prispievala k *oral history*, t. j. k mapovaniu neznámych či potlačených kapitol oficiálnej historiografie.

A čo Slovensko? Vieme, koľko Slovákov bojovalo na Sočskom fronte a koľko ich zahynulo? Presné čísla nie sú známe; odhaduje sa, že ich zahynulo okolo 70-tisíc. Celkovo bolo vo vojne mobilizovaných 400-tisíc mužov zo Slovenka, teda asi sedmina vtedajšieho obyvateľstva.¹⁹ Historicky detailnejšie zmapovaný je len 71. IR, tzv. „drotársky regiment“.²⁰ Vieme, kde sú naši predkovia, starí a prastarí otcovia pochovaní? Miestom ich posledného spočinutia je práve západná časť Slovinska. Ležia napríklad na vojenských cintorínoch v lokalite Ajševica, Loče, Črnuče, na cintorínoch pri vojenských nemocniciach, napríklad v lokalite Klavže/Podmelec, kde sa v máji 2013 podarilo rodine identifikovať hrob Lászla Máté z Gemera, vojaka 25. pešieho pluku (25 IR), a na desiatkach ďalších miest, o ktoré sa príkladne stará slovinská nadácia Cesta mieru (Fundacija Pot miru v Posočju), Družstvo Peski 1915 – 1917, Družstvo Svit, Družstvo Nova Gorica, ktoré vydáva aj historickú ročenku, a desiatky slovinských dobrovoľníkov a ich partnerov z Talianska, Čiech a ďalších krajín. Zo Slovenska sa týchto aktivít zúčastňuje Klub vojenskej histórie Beskydy.

Mená slovenských vojakov sú vypálené aj na pamätných tabuliach v kaplnke sv. Ducha na vrchu Javorce, no mnohí vojaci hroby nemajú.²¹ Všetky krajiny zúčastnené v bojoch na Sočskom fronte, predovšetkým víťazní Taliani hneď po vojne, ale aj neskôr stavali pamätníky svojim vojakom. Pri týchto pamätníkoch sa konajú pietne zhromaždenia, v minulosti prinajmenšom sporadicky, no od osamostatnenia Slovinska pravidelne každoročne, a to aj za účasti štátnych predstaviteľov a diplomatického zboru. V roku 2010 prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič na pozvanie slovinského prezidenta Danila Türka navštívil Sočský front, obidvaja potom spoločne položili vence na vojenskom cintoríne Loče.

17 Údaj v TV DOKU Schätze aus dem Eis. ZDF Terra X; vysielané 15. 9. 2013.

18 FUČÍK, Josef – PAVLÍK, Marek. *Sočská fronta 1915 – 1917*. Praha : Nakladatelství Elka Press, 2008, s. 18, 1.

19 HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenské dejiny Slovenska. IV. zväzok 1914 – 1939*. Bratislava : MO SR, 1996, s. 25.

20 HÁBL, Vlastimil. *Pevní vo vernosti. História trenčianskeho 71. Pešieho „Drotárskeho“ pluku – katalóg k výstave*. Trenčín : Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2010, 46 s.

21 V prvej svetovej vojne vojaci nemali kovové identifikačné známky (štítiky), ktoré by umožňovali identifikáciu ich pozostatkov aj desaťročia po smrti. Do uniformy mali všité len malé kovové puzdro s lístkom, na ktorom bolo uvedené meno a ďalšie osobné údaje vojaka. Puzdierka však neboli vodotesné, ich obsah obvykle poškodila vlhkosť, ktorá údaje zmazala, preto zostala väčšina padlých neidentifikovaná.

Z ktorých častí Slovenska vojaci pochádzali? Je nesporné, že pochádzali z celého jeho územia, ktoré bolo rozdelené na doplnovacie obvody miest Bratislava (IR 71 a HIR 15), Trenčín (IR 72 a HIR 13), Banská Bystrica, Lučenec, Komárno, Prešov, Košice (IR 34 a HIR 9), no Slováci boli regrutovaní (mobilizovaní) aj z maďarského Györu, zakarpatského Užhorodu, Mukačeva či Viedne. Pováčšine boli zaradovaní do spoločnej c. a k. armády alebo k uhorským honvédom – domobrancom. Vzhľadom na obrovské straty sa jednotky počas vojny obvykle preskupovali rôznym spôsobom, no napr. dva pešie pluky, IR 71 trenčiansky s 85-percentným podielom Slovákov, ktorý bojoval proti 9., 10. a 11. talianskej ofenzíve, a IR 72 – bratislavský s 51-percentným podielom Slovákov, boli nasadené po celý čas vojny – najprv do roku 1916 na Ruskom fronte a vzápätí na Sočskom fronte pri Gorici. Počas celého svojho frontového účinkovania boli oba slovenské pluky trvalo dopĺňané vojakmi najmä z územia juhozápadného Slovenska, neskôr, na jeseň 1917, z nich bol sformovaný nový 112. peší pluk. Spomenutý IR 34 – košický, ale aj ďalšie pluky z Uhorska, napr. lučenecký, bývali nasadzované aj pri Gorici a pod Krnom, vojakov z IR 34 napríklad pochovávali na vojenskom cintoríne pri Bohinjskom jazere.

Hlbší historický výskum účasti a pôsobenia Slovákov na Sočskom fronte zatiaľ nemáme. Chýba a ani obyvateľstvo Slovenska nie je s týmito udalosťami oboznámené. Nezahrňa ho ani publikácia *Slováci v 1. svetovej vojne* z roku 2010, dielo kolektívu historikov Historického ústavu SAV pod vedením Dušana Kováča, ktoré vydalo LIC, ale ani *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Nie je preto na škodu, ak si zopakujeme, že práve v prvej svetovej vojne išlo o najväčšie vojenské nasadenie Slovákov v našich dejinách vôbec. Účasť na Sočskom fronte zároveň predstavovala a predstavuje nasadenie na najextrémnejšie umiestnenom fronte v celých dejinách vojen, už ani nehovoriac o počte strát na životoch či celkových obetiach, ktoré táto vojna pre obyvateľov a obyvateľky Slovenska znamenala – a ešte vždy znamená...

Informácie o účasti slovenských vojakov v bojoch na Sočskom fronte možno získať vo Vojenskom archíve vo Viedni (Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv). V Slovinsku sa téme prvej svetovej vojny, nie však priamo účasti Slovákov v nej, venujú v spomenutej nadácii Poti miru, ďalej múzeá v Kobaride a Tolmine, v Novej Gorici, v Solkane Vila de Bartolemei, na Svetej Gore, Galerija R. Debeljaka v Kanali, v Trente, na hrade Dobrovo, v Šmartne či v Štanjeli. Takisto Vojenský historický ústav v Bratislave nepochybne robí výskumy tohto zamerania, zatiaľ však ostávajú bez širšej medializácie. Prehľady o vojakoch pochovaných na vojenských cintorínoch podáva odborná publikácia *Tolminsko mostišče*. I. – III. zv. z roku 2005, jej autormi sú D. Fortunat Černilogar, L. Galič, D. Pirih a P. Svoljšak.

Od roku 2010 majú všetci vojaci zo Slovenska z iniciatívy Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Lublane svoj prvý a zatiaľ jediný pamätník. Ide o vojakov, ktorí v rokoch 1915 – 1917 padli v bojoch na Sočskom fronte vo všetkých nasadených jednotkách – IR 12, IR 16, IR 25, IR 26, IR 34, IR 66, IR 67, IR 71, IR 72, FJB 11, FJB 29, FJB 32, HIR 1, HIR 9, HIR 13, HIR 14, HIR 15, HIR 16, HIR 29, HIR 30, HIR 34. Pamätník sa nachádza na pamiatkovo chránenom vojenskom cintoríne Loče pri meste Tolmin v Posočí.

Parciálne či fragmentárne údaje najmä z cudzích zdrojov však nepostačujú na to, aby sme lepšie poznali osud vojakov zo Slovenska v prvej svetovej vojne. Potrebné je prelomiť bariéru mlčania a po sto rokoch zabúdania, nech už bolo motivované čím-

koľvek, začať objektívne hovoriť o bojoch na Sočskom fronte; žiaden iný, napr. ideologicky motivovaný prístup dnes už nie je nevyhnutný. Spravodlivejšie hodnotenie či dokonca vojensko-historické ocenenie nasadenia rakúsko-uhorskej armády vrátane vojakov zo Slovenska už nemôže nijako vplývať na iný historický fakt, ktorým bola konečná porážka Rakúsko-Uhorska, jeho rozpad a vznik nových štátov. A nemôže zatieniť ani iné historické skutočnosti, ako je napríklad vznik česko-slovenských légii v Taliansku v máji 1918, teda na samom sklunku vojny, z vojnových zajatcov a dezertérov rakúsko-uhorskej armády. Načo ďalej zamlčovať tragiku простého faktu, že v záverečných mesiacoch vojny sa Slováci a Česi ocitli na obidvoch stranách vojnového ťaženia, a teda jedni i druhí de facto bojovali aj proti svojim rodákom. Nevyhnutné pritom je, aby sme sa z vlastnej iniciatívy, ale aj na základe obyčajnej ľudskej či občianskej povinnosti pokúsili nielen o objektivizovanie obrazu prvej svetovej vojny, resp. nášho poznania tohto zložitého obdobia slovenských dejín, ale toto poznanie sprostredkovali aj ďalej, celej slovenskej spoločnosti, a tak oživilí jej historické povedomie či sebavedomie. Nezanedbateľným sociálno-morálnym rozmerom takéhoto oživenia založeného na komplexnejšom poznaní vlastných dejín by bolo vzdanie patričnej úcty našim padlým predkom. Ich pozostalí, vlastne my všetci, sme im to po sto rokoch mlčania a tzv. výberového zabúdania dlžní.

Písané pre internetový časopis DEJINY a pre SFPA.

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

Praha, Orloj. Foto Jozef Jurčičin

VYSTÚPENIE MATEJA METODA BELLU NA ČESKO-SLOVENSKÝCH PORADÁCH V LUHAČOVICIACH V ROKU 1912

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Začiatkom 20. storočia sa zintenzívnili stretnutia českých a slovenských činiteľov, ktorí sa schádzali v rôznych mestách a mestečkách ležiacich blízko vtedajších hraníc českých krajín a Slovenska, ako boli Frenštát nad Radhoštěm, Těšín, Kroměříž, Hodonín a i. Stále častejšie sa miestom stretnutí Čechov a Slovákov stávalo kúpeľné mestečko Luhačovice, ktoré v roku 1902 prešlo kúpou z rúk grófa Serényiho do majetku a správy Kúpeľnej účastinárskej spoločnosti. Riaditeľom bol zakladateľ moderných kúpeľov MUDr. František Veselý a správcom a inšpektorom kúpeľov Cyril Holuby, syn vynikajúceho botanika Jozefa Ľudovíta Holubyho. Slovenský ráz dával Luhačoviciam architektonickou úpravou niektorých stavieb slovenský staviteľ a architekt Dušan Jurkovič. Od konca júna 1903 začal ako kúpeľný lekár ordinovať v Luhačoviciach Slovák Pavol Blaho. Osobné stretnutia Čechov a Slovákov v Luhačoviciach prechádzali do súkromných porád venovaných problémom obojstrannej spolupráce a od roku 1908 prerástli do organizovaných česko-slovenských porád. Ich prípravu a organizáciu prevzal na seba národnoobranný a slovakofilský spolok Českoslovanská jednota (ČJ) ustanovený v máji 1896 v Prahe, ktorý sa stal hlavným organizátorom česko-slovenskej spolupráce a pomoci Slovákom pred prvou svetovou vojnou. Spolok našiel v tejto iniciatíve porozumenie vedenia luhačovických kúpeľov.

Bezprostredným podnetom pre zvolávanie pravidelných česko-slovenských porád v rokoch 1908 až 1913 boli tragické udalosti v Černoveji pri Ružomberku 27. októbra 1907. Vyvolali veľký ohlas v českých krajinách a prispeli veľkou mierou k utuženiu vzťahov medzi oboma národmi. Spontánny prejav solidarity so Slovákami v českých krajinách predstavitelia ČJ vítali a zároveň si uvedomovali, že je potrebné urobiť ešte viac v otázke česko-slovenskej spolupráce. V snahe vzťahy medzi oboma národmi cieľavedome usmerňovať a prehľbovať sa rozhodli organizovať v letných mesiacoch každý rok stretnutia zástupcov oboch národov.

Česko-slovenské porady v rokoch 1908 až 1910 boli čisto dôverného charakteru za účasti najužšieho kruhu pracovníkov a dôverníkov ČJ, ktorí sa ich zúčastnili na základe predloženia dôverného listu alebo legitimácie.

Dôležitá zmena v rokovaní porád nastala v roku 1911, keď sa popri dôverných česko-slovenských a slovenských schôdkach uskutočnilo aj verejné zhromaždenie s prednáškou. V uvedenom roku sa ňou prezentoval slovenský advokát a redaktor Milan Ivanka. Hovoril o kultúrnom a politickom postavení slovenského ľudu v Uhorsku, o školstve, o verejnej správe, o súdoch, ale najviac o hmotnom a kultúrnom živote Slovákov. Porady v roku 1911 boli výnimočné aj oficiálnou a prvou verejnou účasťou popredných predstaviteľov slovenského národnoemancipačného hnutia – predsedu a podpredsedu Slovenskej národnej strany Pavla Mudroňa a Matúša Dulu i celého radu iných slovenských politikov, národohospodárov a i. Na týchto poradách taktiež prijali dôležité vyhlásenie o dvoch spisovných jazykoch, ktorým

ČJ v oficiálnom stanovisku akceptovala spisovnú slovenčinu. Takýto charakter porád udržiaval spolok aj v nasledujúcich rokoch.

V roku 1912 vystúpil s prednáškou na verejnom zhromaždení v rámci česko-slovenských porád v Luhačoviciach poslanec uhorského snemu a evanjelický farár Matej Metod Bella, ktorej plné znenie ponúkame v nasledujúcom texte.

Česko-slovenské porady organizované ČJ v rokoch 1908 – 1913 v Luhačoviciach zohrali významnú úlohu v rozvoji česko-slovenských vzťahov v predvojnovom

„Slovenská buda“ v Luhačoviciach v roku 1911

období. Dovtedy sporadické a zväčša individuálne stretnutia nahradili pravidelné schôdze so širšou účasťou predstaviteľov oboch národov. Počet účastníkov z roka na rok rástol, čím sa zvyšoval význam porád. Ich význam spočíval hlavne v obsahu rokovaní. Stanovovali sa tu úlohy, smerujúce spočiatku k rozvinutiu kultúrnych záujmov a spolupráce, hľadali sa prostriedky a spôsoby riešenia otázok výchovy slovenskej školskej a remeselníckej mládeže, pomoci slovenským časopisom, spôsoby rozširovania kníh a tlače, usporiadania prednášok o Slovensku, rozvoja turistiky Čechov na Slovensko a pod. Čoskoro sa ukázala potreba rozšíriť program o hospodárske záležitosti a tak sa na nich hovorilo aj o slovenskom roľníctve, o spolupráci v peňažníctve a v obchode.

Osožnosť česko-slovenských stretnutí sa prejavila aj v tom, že ich prítomní využili na priamu diskusiu a objasnenie nedorozumení a nejasností, ktoré sa vo vzájomnej spolupráci objavili a zároveň sa účastníci porád vzájomne informovali o problémoch týkajúcich sa ich národnoemancipačných hnutí a ich vzájomných vzťahov.

Naše krivdy

(Prejav Mateja Metoda Bellu na verejnom manifestačnom zhromaždení počas česko-slovenských porád v Luhačoviciach dňa 12. augusta 1912)

V minuloročnej svojej prednáške tu v Luhačoviciach dr. Milan Ivanka¹ s peknou intenciou podvracal to všeobecné, zvlášť v Česku užívané pomenovanie: „Úbozí Slováci“. Podľa pekných jeho slov toto pomenovanie uráža a ponizuje národný cit Slovákov. Že je Slovák nie úbohý, ale od prírody peknými prednosťami a veľkými darmi nadaný národ, to dokumentoval tým, že ten národ, ktorý dal Slovanstvu Palackého, Kollára, Šafárika atď., ten národ, ktorý vzdor tisícročnému potlačovaniu zachoval si reč, v nej stvoril malú síce, ale obsažnú literatúru atď., nezaslúži mena: „Úbohý Slovák“.

Hovorím, pekná intencia viedla dr. Ivanku pri jeho minuloročnej prednáške a pochopiteľné je, keď sa jeho urazená národná hrdosť vzpiera proti pomenovaniu: „úbohý Slovák“. Ale sám fakt našej úbohosti sa tým nezotrie; svedčí to len o nevýslovnej túžbe, aby Slovák skutočne úbohým nebol. Týmto však tiež nechcem vzbudiť útrpnosť bratov, ktorú cítime pri pohľade na biedneho žobraka.

Som zmýšľania menej ideálneho, ako dr. Ivanka, a preto vyslovujem, že národ slovenský je skutočne „úbohý“. Tak úbohý, ako snáď žiaden národ na svete. História Slovákov stojí čo do macošských pomerov, v akých sa nachodili, cele ojedinele v histórii národov. Svoj duchovný - nech i malý - kapitál musel si národ slovenský vydobýť takým nadľudským zápasom, ktorému nie je v histórii rovno. Milióny a milióny ľudí prekážalo Slovákov, keď chcel zdvihnúť a uschovať zlaté zrnko svojej práce, a len nezlomná a nepremožiteľná sila génia slovenského zachránila zdedený a nadobudnutý duševný kapitál vzdor stom zákonom proti nemu donášaným.

Pre informáciu cteného zhromaždenia poukážem na pomery školstva u nás vôbec a slovenského zvlášť.²

1 JUDr. Milan Ivanka (1876 Turčiansky Sv. Martin – 1950 Bratislava, pochovaný je v Martine) slovenský advokát, žurnalista, poslanec uhorského snemu a predvojnový a povojnový politik, spoluzakladateľ a budovateľ Československej republiky. V rokoch 1906 – 1914 bol spoluvydavateľom a redaktorom časopisu *Národný hlásnik*, v roku 1907 zvolený do uhorského snemu, ktorého bol poslancom v rokoch 1907 – 1908, v roku 1909 po súdnom procese zbavený mandátu poslanca uhorského snemu za údajné poburovanie proti štátu a Maďarom počas predvolebnej kampane a odsúdený na jeden rok väzenia. Trest si odpýkal vo Vacove. Po vzniku ČSR bol v Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska vládnym referentom pre vnútorné veci. V rokoch 1918 – 1920 bol členom Revolučného národného zhromaždenia. V ČSR patril k prívržencom ideológie čechoslovakizmu a politiky centralizmu. Popri politickej angažovanosti pôsobil od roku 1919 do roku 1939 ako advokát v Bratislave. V roku 1945 bol krátky čas nacistami väznený v Terezíne. Bližšie: JURČÍŠINOVÁ, Nadežda. Advokát a politik Milan Ivanka na slovenskej politickej scéne do vzniku ČSR. In *Prešovské kolegiálne gymnázium v historickom kontexte rokov 1804 – 1918 II*. Zborník elektronických verzií príspevkov na DVD. Ed. Darina Vasiľová. Prešov. 2011, s. 155-180.

2 V roku 1867 došlo v habsburskej monarchii k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu, v dôsledku ktorého sa zmenil politický systém v Uhorsku. Oficiálnou štátnou ideológiou sa stala idea jednotného uhorského politického národa. Problematické v tejto ideológii

Školy

Jestli ktorý národ úplne pochopil význam školy a s ňou spojenej a z nej vychádzajúcej vzdelanosti národnej, nuž bol to národ český. Česká škola ma zaiste lví podiel na vzraste a mimoriadne skvelom kultúrno-hospodárskom postupe pobratimského národa českého. Česi to vedia, a preto sú i v stave pochopiť význam toho smutného položenia, keď národ svojich škôl nemá, keď národu svojských škôl stavať nedovolia, nedoprajú.

V takom stave sa nachádzame na Slovensku. Iste všetkým vám je známo, že Slováci nemajú ani jednej jedinej slovenskej školy, ba ani len detskej útulne, opatrovne slovenskej.

Trojmiliónový národ slovenský nemá ani jednej čisto slovenskej školy, ani jednej strednej školy, ani jednej hospodárskej a priemyselnej školy. Na peštianskej univerzite majú katedry pre mŕtve východné jazyky, slovenčine sa však na tejto vysokej škole nevyučuje. 44. zák. čl. z roku 1868 („národnostný zákon“)³ však zabezpečuje národnostiam uhorským, teda i Slovákom, udržiavanie svojich vlastných škôl, ba tak ďaleko ide tento zákon, že ukladá štátu, aby sa štát postaral o školy s vyučovacou rečou národnosti tam, kde tá-ktorá národnosť je v kompaktnej mase. Ale maďarský štát nielen nepostavil vôbec žiadnej školy pre Slovákov, ale i tie tri gymnázia, ktoré si národ slovenský so svojej chudoby sám vystavil a udržoval, konfiškoval, pozatváral,⁴ tak že 40 rokov národ nás svojej vyššej školy – myslíme

bolo, že sa v špeciálnych uhorských podmienkach chápala etnicky. Politický národ nemal byť uhorský, ale maďarský. Táto idea bola zameraná na vybudovanie jednotného maďarského (uhorského) štátu a tomu podriadili všetky svoje snaženia aj v školstve. Za najrýchlejší prostriedok na uskutočnenie tejto idey sa pokladalo etnické odnárodňovanie nemaďarských národov. V školstve sa maďarizácia prejavila najmä od roku 1879 prijatím viacerých zákonov a administratívnych opatrení, ktoré sa týkali všetkých stupňov škôl a ich realizácia viedla k odnárodňovaniu nemaďarských národností v Uhorsku v záujme rečovo jednotného maďarského (uhorského) národa.

- 3 Národnostný zákon (XLIV. zákonný článok z roku 1868 o rovnoprávnosti národností) po schválení uhorským parlamentom podpísal 6. decembra 1868 panovník František Jozef I. Týkal sa obyvateľov nemaďarskej národnosti s výnimkou Chorvátov. V zmysle prijatého zákona neboli Slováci národom a nemali nárok na svojbytný národný život. Národnostný zákon ich uznával len ako národnosť. V praxi to znamenalo, že Slovákom, Nemcom, Rumunom, Srbom a Rusínom na území Uhorska zákon priznával isté národnostné práva len ako jednotlivcom. Z preambuly textu zákona bolo zrejmé, že zákon neproklamoval rovnoprávnosť národov, respektíve národností v Uhorsku, ale len rovnoprávnosť všetkých občanov štátu ako jednotlivcov, nezávisle od ich národnosti. Nemaďarským národom neposkytoval zákon nijaké kolektívne práva. Neuznával ich ako štátotvorné subjekty, ktorých postavenie by sa malo politicky a právne riešiť na štátoprávnej úrovni s náležitými ústavnými garanciami.
- 4 Vládna maďarizačná politika vo vzťahu k nemaďarským národom sa v Uhorsku uskutočňovala po etapách, časom sa výrazne stupňovala. V prvom období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa tlak voči Slovákom ešte výraznejšie neprejavoval. Ako doznievanie predchádzajúceho vývoja pribudli v rokoch 1867 – 1869 k slovenskému osemtriednemu gymnáziu vo Veľkej Revúcej ďalšie dve slovenské gymnáziá – 1. 9. 1867 sa začalo vyučovanie na evanjelickom patronátnom gymnáziu v Turčianskom Sv. Martine, v októbri 1869 bolo otvorené katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom. Všetky tri gymnázia si Slováci

gymnázia – nemá. Ostali nám len pozostatky slovenského školstva v cirkevných elementárnych školách, avšak s povinným a nadmieru prísne – ba často ukrutne – kontrolovaným vyučovaním maďarskej reči. I tieto zbytky slovenskej výučby odňal národu nášmu slávnym Björnsonom⁵ v pravom svetle predstavený zlopestný gróf Apponyi⁶ svojim 27. zák. článkom z roku 1907 o právnom pomere a zriadení platu učiteľov škôl vierovyznanských (cirkevných – pozn. N. J.), elementárnych.

V roku 1879 bol vynesý zákon o povinnom vyučovaní maďarskej reči vo všetkých ľudových školách Uhorska. Od tej doby sa maďarizácia prevádzala systematicky a zvlášť s neúprosnou prísnosťou na Slovensku.

Pozoruhodné je, že spomedzi všetkých národností najviacej trpelo maďarizáciou Slovensko. Tak sa zdá, že vládám maďarským najviacej záležalo a záleží i podnes na pomadaření Slovákov. Pre aké príčiny sa to dialo a deje, o tom hovoriť presahuje rámce mojej informačnej prednášky; otázka by vyžadovala hlbšie rozoberanie historického vývinu krajiny, sociologické vysvetlenie vzniku spoločenských tried, odpadnutia slovenského zemanstva, výklad o rumunských a srbských národných

založili sami a bez štátnej podpory. Po upevnení dualistického režimu v habsburskej ríši už v polovici 70. rokov 19. storočia urobili uhorské vládne kruhy pomocou centrálnej a miestnej tlače a cez stúpcov veľkomaďarskej štátnej doktríny prvé rázne kroky voči existujúcim slovenským stredným školám. Pod zámienkou protivlasteneckej panslavitickej činnosti začala vláda akcie proti existujúcim slovenským školám. Po pomadaření slovenského štátneho katolíckeho gymnázia v Banskej Bystrici už v čase vyrovnania, prišiel rad aj na likvidovanie troch slovenských patronátnych cirkevných gymnázií – gymnázia s učiteľským ústavom v Revúcej, gymnázia v Kláštore pod Znievom a gymnázia v Turčianskom Sv. Martine. Peštianska vláda ich nechala postupne v rokoch 1874 – 1875 zatvoriť. Hneď po ich zatvorení zlikvidovala aj jedinu slovenskú celonárodnú kultúrnu ustanovizeň Maticu slovenskú. 6. apríla 1875 uhorské ministerstvo vnútra Maticu slovenskú zatvorilo. Všetok jej majetok, ktorý pochádzal z národnej zbierky, vláda zabavila. Postupne dochádzalo k pomadařovaniu aj nemaďarských ľudových škôl. Až do vzniku ČSR nemali od roku 1875 Slováci v Uhorsku žiadnu slovenskú strednú či odbornú školu.

- 5 Známy nórsky spisovateľ Björnsterne Björnson a škótsky publicista a historik Róbert W. Seton-Watson (Scotus Viator) boli najmä po tragických udalostiach v obci Černová pri Ružomberku v 27. 10. 1907 zahraničnými obhajcami slovenských záujmov.
- 6 Albert Apponyi (1846 – 1933) uhorský politik, v rokoch 1906 – 1910 vykonával ministra osvety a kultu v uhorskej vláde. V roku 1907 kráľ František Jozef I. sankcionoval dva školské zákony, ktoré Apponyi predložil na schválenie uhorskému snemu. Dostali pomenovanie podľa neho boli a vrcholom maďarizačnej politiky uhorskej vlády. Obidva zákony č. 26 a 27/1907 o zvýšení štátnej starostlivosti o školstvo umožňovali sústredenú maďarizáciu žiakov nemaďarských národností v Uhorsku. Podľa zákona č. 26 sa mal na štátnych školách aj v čisto slovenských oblastiach krajiny používať len maďarský vyučovací jazyk. Zákon č. 27 sa dotýkal cirkevných a obecných škôl, kde sa pod hrozbou trestov zakazovalo učiteľom zúčastňovať sa na národnom živote a ich platové prídavky sa viazali na tzv. vlastenecké výchovné pôsobenie medzi žiakmi. Žiaci v duchu tohto zákona museli už od 4. ročníka aktívne ovládať maďarčinu slovom aj písmom. Pre slovenské deti, ktoré pred vstupom do školy nevedeli vôbec maďarsky, to bolo veľmi náročné. Ak chcel učiteľ splniť túto požiadavku a školskí inšpektori veľmi dôsledne sledovali práve vyučovanie maďarčiny, musel zanedbávať výučbu ostatných predmetov. Vo vyučovaní sa mohli používať len schválené učebnice. Po roku 1909 pribudlo nariadenie o povinnom vyučovaní náboženstva v maďarčine, ktoré znamenalo bezpodmienečné maďarizovanie celej školskej sústavy.

cirkvách (v ktorých je práve sila Rumunov a Srbov). Tu dávam výraz len presvedčeniu, že Maďarom a maďarským vládam záležalo a záleží najviac na pomaďarčení Slovákov preto, pretože sa boja panslavizmu, ktorý v dávnych a prirodzených sympatiách národa českého a slovenského stál ako stále strašidlo pred nimi. Maďari sa boja, aby Česi a Slováci neprišli k vedomiu, že tvoria jeden národ; ak by si to uvedomili i široké vrstvy ľudu na oboch stranách, cítili sa skutočne jedným národom na poli kultúrnom a ešte viacej hospodárskom. Apponyiho zákon školský má za cieľ úplne a čím najrýchlejšie pomaďarčenie zvlášť Slovákov. Ako doterajšie maďarizačné zákony vôbec, tak aj tento vynesný bol pod tou zámienkou, aby vraj národnosti osvojac si reč maďarskú, stali sa schopnými zastávať verejné úrady a vôbec mohli sa uplatniť vo verejnom živote. Falošným altruizmom a humanizmom, až hnusným zákerníctvom pred tvárou celej Európy zakrýval gróf Apponyi svoj súkromne vyslovený zámer: pomaďarčiť národnosti uhorské behom 40 rokov systematicky, metódou s kroka na krok vypočítanou.

Nemaďarské národnosti, zastúpené v ten čas 25 poslancami na uhorskom sneme, postavili sa všetkými svojimi silami oproti návrhu tomuto, avšak vzdor úmornej práci neboli vstave ani prekaziť prijatie zákona, ale ani len zmeniť jednu litierku z neho.

Rana, ktorú tento zákon zavalil národnostiam, bola veľmi dobre premyslená, plán veľmi dobre vyhotovený. Sekera bola položená na koreň nášho národného života.

Sám návrh zákona, ako hovorím, bol tak perfidne⁷ zostavený, že opravdový zámer tej najbezohľadnejšej maďarizácie z neho nevyčnieval, ani vyslovený nebol. Paragrafy sú neurčité, nerozhodné, neoznačujúce kruhy a hranice kompetencie preto, aby minister mal voľnú ruku pri vysvetľovaní zákona ministerskými nariadeniami a úpravami pre vrchnosti pri prevádzaní tohto vražedného zákona. Apponyi vedel, že chudobné konfesie, zvlášť konfesia slovenská nie sú vstave zabezpečiť svojim učiteľom také platy, aké zákon nariaďuje. Minimum tohto platu určil zákon tak, že udržiavateľ školy, keď nie je vstave tento minimálny plat svojim učiteľom zabezpečiť, môže a má žiadať pomoc od štátu. Štát zabezpečil teda učiteľom slovenským minimálny plat a kvinkvenálky⁸, ale súčasne dostal pomocou škôldozorcov⁹ pod svoju moc učiteľstvo úplne, pretože použijúc neurčitým zákonom mu danej plnej moci, podrobil učiteľstvo ba i samých udržiavateľov škôl disciplinárnej štátnej moci; ktorý je podľa zákona nie úplným maďarizátorom, stratí miesto, a škole buď odníme sa podpora už poskytnutá alebo sa vôbec zatvorí.

Už § 1. spomínaného zákona vyhlasuje obecných a konfesionálnych učiteľov za verejných úradníkov. Posiaľ boli súkromnými úradníkmi obci a jednotlivých virovyznaní. Robí to výlučne preto, aby v zákone obsiahnuté disciplinárne a trestné opatrenia právom mohol aplikovať na učiteľov ako na úradníkov verejných.

§ 2. určuje minimálny plat učiteľa na 1000 – 1200 K podľa miest, v ktorých účinkujú – okrem bytného.

§ 3. ustalať doplnky tak, že učiteľ behom 35 rokov obdrží 1000 korún vekového doplnku, po 40 rokoch úplnú penziu. Zákon zabezpečuje ešte 200 korún podpory

7 Perfídny – zradný, vierolomný.

8 Kvinkvenálka – platový postup zamestnanca automaticky uskutočňovaný po každých piatich rokoch služby.

9 Škôldozorca – školský inšpektor.

ročnej tým učiteľom, ktorí na poli ľudovej výučby majú zásluhy. Títo na odporúčanie školdozorcu obdržia zo štátnej pokladnice ročných 200 korún. – Tak zákon. Človek by myslel, že týmto činom zákon vskutku chce povzbudzovať učiteľstvo k intenzívnej a prospešnej výchove ľudu.

Prečítame-li však nariadenie, vydané pozdejšie grófom min. Apponyim, a úpravu ku zákonu tomuto, vidíme v 8. bode úpravy vysvetlenie tohto opatrenia zákona takto: 200 korunovú podporu ročnú dostávať budú učители, ktorí na poli spoločenskom (rozumej maďarizácie) a zvlášť ohľadom vychovávaní mládeže vo vlasteneckom (rozumej renegátskom, odrodileckom) duchu majú zásluhy školdozorcom uznané. Učiteľ, ktorý sa svojej slovenskej národnosti pridržiaval (už ich je bohužiaľ veľmi málo) tejto podpory nikdy nedostal. Dostanú ju len maďarizátori a denuncianti¹⁰ na národnostných krajoch.

Každý udržiavateľ školy, obec alebo cirkev, má právo resp. povinnosť žiadať od štátu doplnenie základného platu pre svojich učiteľov po sumu 1000 – 1200 korún a 1000 korunového 5 ročného vekového doplnku.

Odhliadnúc od fatálnych následkov štátnej podpory vôbec, licomernosť¹¹ intencie zákona tohto je zrejmä už i pri udeľovaní tejto judášskej mzdy. 15. § hovorí: Keď počet školopovinných v patričnej škole nedosiahne výšku 30, ministerstvo kultu len vo výnimočných pádoch povolí podporu, keď je však patričná škola jedinou maďarskou školou v obci, podpora nemôže byť odňatá ani v tom páde, keď počet školopovinných je menej než 30. Maďarská škola teda a tie školy, v ktorých udržiavateľ a učiteľ garantuje prospešnú maďarizáciu, dostanú štátnu podporu bez ohľadu na počet detí. K tomuto komentáru netreba. Vidíme podmienky štátnej podpory:

Doplnenie základného platu a vekové príspevky dostať môžu len tí učители obecnych a cirkevných škôl, v ktorých sa vyučuje v zmysle XXXVII. z čl. z roku 1868, podľa učebného poriadku ministrom kultu predmetom v 19. a 20. bode zákona z roku 1907 označeného.

17. bod. Bez ohľadu na to, či škola dostáva podpory od štátu alebo nie, povinný je každý učiteľ rozvíjať a utvrdzovať maďarského vlasteneckého ducha. Udržiavateľ školy je zodpovedný za takúto činnosť svojho učiteľa.

V každej škole bez ohľadu na jej charakter a bez ohľadu na to, či dostáva podpory od štátu, teda i v takej škole, ktorú udržiujú výlučne konfesie ako národnosti, nad hlavným vchodom, ako i v učebnej sieni na primeranom mieste má byť vyvesený znak Magyarországu, v učebnej sieni majú byť vyvesené obrazy výlučne z histórie maďarskej, v čase národných (maďarských) sviatkov, nad ozdobená trikolóra maďarská.

Mimo týchto emblémov nesmie zdobiť školu nič, leda úradný nápis, označujúci konfesionálny charakter školy výlučne v maďarskej reči, prípadne obrazy patričných biskupov, konfesie, náboženské odznaky i obrazy a učebné prostriedky. Avšak tie nesmú sa v ničom vzťahovať na cudzozemskú históriu alebo cudzozemský dejepis, a môžu byť len domácim výrobkom.

V zmysle úpravy tieto reflexie na cudziu históriu alebo dejepis iného národa sú zakázané preto, aby znemožnené bolo v duši dieťaťa čo i len vniknutie tej myšlienky,

10 Maďarizácia – násilné zavádzanie maďarčiny ako jediného jazyka – pomadařčovanie, maďarizátor – človek, ktorý pomadařčuje; denuciant – udavač.

11 Licomernosť – pokrytečnosť, neúprimnosť, falošnosť, lživosť.

že je ono v spojení, keď i nie verejnoprávnym, ale aspoň duchovným s niektorým cudzozemským národom. Neslobodno teda v slovenskej škole vyvesiť taký obraz historický, alebo mapu, z ktorej by vysvitlo, že Slovák a Čech sú údami (členmi – pozn. N. J.) jednej veľkej slovanskej rodiny. Slovanské dieťa nesmie ani len tušiť, že za hranicami žijú milióny jemu príbuzných duší. V jeho duši smie žiť len to povedomie: „Tu žiť i mrieť musíš“.

Ešte ani len na tú podrobnosť nezabúda nariadenie, ako tieto obrazy, len z maďarskej histórie vzaté, majú byť umiestnené; tak, aby pri vkročení dieťaťa do školy mu hneď do očí padli a vždy mu pred očami boli, aby sa dieťa vždy na ne ako na modly mohlo dívať. Podivuhodná vynaliezavosť v premiesení duše slovenskej na dušu maďarskú!

Pokuta: 500 korún, prípadne vyhnanie učiteľa a zavretie školy.

Ohľadne vyučovacej reči zákon tak disponuje, že konfesie a obce majú právo určiť reč škôl nimi vyžadovaných, ale zákony disponujúce ohľadom povinného vyučovania maďarskej reči ostanú všade v platnosti.

V národnostných školách, keď do nich chodia aj žiaci maďarskej materinskej reči (alebo i nemaďarské deti, keď si to ich rodičia alebo tútori žiadajú), minister kultúry má právo nariadiť, aby pre takéto dietky bola maďarská reč výlučne ako vyučovacia a reč aplikovaná. Keď počet maďarských, alebo takých dietok, ktorých odrodili rodičia si to žiadajú, dosiahne čísla 20, alebo činí 20 % celého žiactva, teda i bez nariadenia ministra má sa pre ne používať výlučne maďarská reč vo výučbe.

Keď ktorá škola prijala raz maďarskú reč za naukosdelnú (vyučovaciu – pozn. N. J.) reč, to sa viacej nikdy zmeniť nedá, zostane maďarskou navždy.

Kto zná uhorské pomery, uzná, že bod tento je zbudovaný zrovna na bezcharakternosti ľudskej. Apponyi dobre vedel, že sa nájdu kdekoľvek na Slovensku také cirkvi, zvlášť katolícke, v ktorých odrodili vodcovia kňazi, alebo pri evanjelických cirkvách svetskí dozorcovia ľahko navedú ľud na to, aby uzavrel niečo, čomu ani sám nerozumie. Zákon sa potom už postaral o to, aby taká škola nikdy viacej slovenskou stať sa nemohla. Tak sa proviedlo (uskutočnilo – pozn. N. J.) na Slovensku, že je nad tisíc takých slovenských škôl, do ktorých chodí 80.360 čisto slovenských detí a v týchto 1000 školách dieťa nepočuje slova slovenského, ešte aj otčenáš učí sa po maďarsky.

Nech mi je dovolené poukázať na smutnú štatistiku slovenského školstva. Školských detí slovenských bolo pred 6 rokmi 246.107, z tohto počtu chodí do:

1. škôl čisto maďarských, v ktorých slovenčina nie je ani len rečou výpomocnou, 80.360 detí;
2. do škôl maďarských, kde je slovenčina aspoň výpomocnou rečou (v 899 školách) 80.922 detí;
3. do škôl miešaných (maďarsko-slovenských), v ktorých je slovenčina len trpená, 66.506 detí;
4. do školy slovenskej (spolu 241 škôl) chodí 18.312 detí. Z pomedzi 250.000 detí slovenských chodilo teda len 18.000 do slovenskej školy (so slovenskou vyučovacou rečou). Ale ako v Uhrách vyzerá „čisto slovenská“ škola s naukosdelnou rečou slovenskou? Citujem o tom doslovný preklad 19. § zákona:
„V školách s vyučovacou rečou nemaďarskou (bez ohľadu na to, či dostávajú podpory od štátu alebo nie) vo všetkých triedach každodennej školy (opakovacej

školy nemaďarskej niet) musí sa učiť maďarská reč – na základe ministrom kultu vydaného učebného plánu a rozvrhu týždenných hodín – v takej miere, aby nemaďarské dieťa koncom štvrtého roku svoje myšlienky v maďarskej reči tak ústne ako písomne bolo schopné zrozumiteľne vyjadriť.“

Ministrom kultu vydaný učebný plán pre vyučovanie maďarskej reči v takzvaných čisto slovenských školách počet týždenných hodín určuje takto:

V škole s 1 učiteľom maďarských týždenných 13 hodín,

V škole s 2 učiteľmi maďarských týždenných 21 " hodín,

V škole s 3 učiteľmi maďarských týždenných 26 " hodín,

V škole s 4 učiteľmi maďarských týždenných 32 hodín,

Podľa zákona maďarskej reči, počtom zemepisu, dejepisu, ústavovede smie byť vyučované len na základe ministrom vydaného učebného plánu, v hodinách ministrom určených a len z kníh ministrom výučby potvrdených a povolených.

Ev. cirkev v zmysle svojej, panovníkom potvrdenej autonómie a synodálnych zákonov má právo určovať si nielen reč svojich škôl, ale aj aprobovať a povoľovať učebné knihy, ale úradná evanjelická cirkev k vôli maďarizácii sa s roka na rok tohto práva zrieka.

Ale i bez ohľadu na to chcem poukázať na pravou intenciu týchto zákonov.

Apponyiovský zákon doslovne dovoľuje použitie slovenskej knihy ako knihy školskej v školách slovenských a vôbec národnostných, a žiada skromne len toľko, aby učebná kniha bola ministerstvu k posúdeniu predložená. Keď minister učebnú knihu potvrdí, môže sa z nej vyučovať.

Takto zákon. Život však ukazuje celkom iný obraz. Svoj tajný cieľ, v zákone nevyslovený, dosiahol minister tým, že nepovolil ani jedinú slovenskú učebnicu, napr. pre ev. školy, tak že milión evanjelických Slovákov nemá ani jednej jedinej ministrom potvrdenej učebnice. Keď slovenský učiteľ opováži sa zo slovenskej knihy vyučovať počtom, zemepisu, dejepisu a ústavovede, bude mu podpora odňatá, alebo bude zbavený úradu, alebo i škola zničená.

Mohol by sa niekto domnievať, že snáď minister nepovoľuje slovenské učebnice pre ich prípadne vlastizradný, panslavistický smer.

Nie. Môj otec, Ján Bella, učiteľ na odp. (odpočinku – dôchodku – pozn. N. J.), zostavil bol pred rokmi čítanky a učebnice pre potreby slovenských elementárnych škôl. – Knihy tieto, patričnou cirkevnou vrchnosťou schválené, užívané boli až do lanska a niektoré z nich dospeli až k štvrtému vydaniu. – Vlni museli však byť vo zmysle zákona i ministromi podané k schváleniu, a to nie v rukopise, ale hotové vytlačené. Minister pod zámienkou, že v zemepisnej ba i len v rozpravnej časti týchto kníh – miesto úradných zeme - a miestopisných názvov – uvedené boli od vekov a i dnes ešte užívané slovenské názvy (tak napr. Orava miesto úradného Arva; Váh miesto Vág; Hron miesto Garam; Budín miesto Buda; Trnava miesto Nangyszombat atd.), knihy tieto nielen nepovolil, ale rozhodnutím pod č. 140.633/910 ich užívanie v školách i zakázal. Bežov¹² šlabikár bol – ako známo – pre básničku: Ja som malý, ale Slováč, zakázaný ešte prv.

12 Bežo Ján (1842 Nitrianska Streda, okr. Topolčany – 1905 Senica) – pedagóg, kníhtlačiar a vydavateľ. V júli 1888 založil v Senici kníhtlačiareň a vydával školskú a učebnicovú literatúru.

Smutnou skutočnosťou teda je, že dnes slovenské ev. ľudové školy v Uhrách nemajú ani jednej jedinej vládou povolennej slovenskej čítanky a učebnice.

Zákon teda síce dovoľuje používať slovenské knihy, ale sa zároveň postará i o to, aby ich nebolo. Reáliam musia sa deti slovenské učiť rečou maďarskou.

Dalšie podmienky štátnej podpory pre školy

Keď štát prispieva aspoň 200 korunami ku doplneniu základného platu učiteľa závisí potvrdenie učiteľa od štátu jeho aplikovanie podmienené je potvrdením ministra. Keď korporácia, školu udržiavajúca, opätovne žiada za potvrdenie takého učiteľa, ktorý sa ministrovi z akýchkoľvek príčin nelúbi, minister má právo učiteľa vymenovať sám. 22. § zákona hovorí o disciplinárnej moci štátu nad učiteľmi národnosťami, respektíve cirkevnými.

Disciplinárne bude stíhaný každý učiteľ, ktorý vyučovanie maďarčiny (o ostatných predmetoch v celom zákone niet zmienky) „zanedbáva“, i ten ktorého žiaci koncom 4. roku nie sú v stave svojej myšlienky ústne a písomné v maďarskej reči vyjadriť; ten, ktorý zo slovenskej ministrom nedovolennej (všetky sú nedovolené) knihy učí atď. atď.

Vôbec zákon tento statuoval takú moc, že slovenský učiteľ je vydaný na milosť a nemilosť škôldozorcov maďarských. Mnoho slovenských učiteľov bolo už aj od roku 1907 prísne trestaných i úradu pozbavených pod tou zámienkou, že nevyučovali s prospechom zákonom predpísaným maďarskú reč.

V tomto som podal malý obrázok zákona Apponyiovského, ktorého jediným cieľom je znemožniť zákonitými nariadeniami slovenskú výchovu 2 1/2 milióna Slovákov. Apponyi nás chce svojim zákonom úplne pomadžarčiť! Chce hynúcu rasu rytierskeho národa maďarského zachrániť, obnoviť čerstvou a zdravou podtatranskou krvou slovenskou. Snílkovia tvrdia, že sa to Maďarom nikdy nepodarí, že „žije, žije duch slovanský a žiť bude na veky“, ale chladnokrvnejší pozorovateľ s úžasom vidí zdrvujúce a zarmucujúce následky maďarizácie. Slovenské dediny sú a ostanú ešte dlho a dlho slovenskými, avšak bez znalosti slovenského čítania a písania aspoň v 70 percentách, ale mestá slovenské až 2–3 sú zmaďarizované, a mesta slovenského (v českom zmysle slove) nemáme ani jedného.

Učitelia, kňazi

Učiteľstvo slovenské, ktoré bolo v minulosti baštou slovenskej výučby a kultúry, pionierom slovenskej myšlienky a slovenských snáh, je dnes až na niekoľko čestných výnimiek úplne pod vplyvom škôldozorcov, ktorí ako kati držia ich v úplnom terore. Prenasledovanie rodu verných slovenských učiteľov nemá konca-kraja.

Kňazstvo slovenské je vo väčšine tiež zdemoralizované tak zvanou kongruou¹³ – doplnením ich biedneho platu štátom po výšku K 1600.–. Cirkevné zbory protes-

Zaslúžil sa o rozvoj detskej literatúry. Bol autorom učebníc ako Šlabikár a prvá čítanka pre ev. a. v. školy (Senica 1875), Čítanka a mluvnica pre ev. a. v. národné školy (Senica 1876), Obrázkový šlabikár a prvá čítanka pre školy ev. a. v. (Viedeň 1877) a iné. In *Slovenský biografický slovník* I. zväzok A – D. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 244. Heslo Bežo Ján.

13 Kongrua (lat.) doplnkový plat duchovných.

tantské niemennej: podporou a ulavenie cirkevnej dane vyše 40 % ku pomeru štátnej dane im štátom poskytnutou.

Samé hrozby, samé tresty, disciplinárky, odstránenie z úradov, odňatie podpory a penzie – to všetko prinášajú tieto výslovne podkupné zákony každému úradnému učiteľovi na poli školstva a výučby slovenskej. Smutný a žalostný obraz! Pravdivosť toho, že na Slovensku Slovák nemôže sa vzdelávať a učiť v svojej materinskej reči, najjasnejšie dokazuje tá okolnosť, že sú Slováci nútení ísť za hranice, a tam hľadať možnosť slovenskej školy.

Na to nieto príkladu v histórii sveta, aby národ nútený bol v cudzej zemi stavať a udržiavať školu svoju. V nevýslovnej našej úbohosti k Vám, drahí českí bratia a sestry, dvíha Slovač zrak svoj s prosbou, aby ste prijali úbohé slovenské dieťa v školách Vašich. Len v tom, že i proti vôli maďarskej školy budeme môcť slovenské dieťa vychovať a vzdelávať v národnom duchu, je cesta k nášmu oslobodeniu.

Nám doma, v rodnej zemi, nedovolia postaviť školu. V tej zemi nedovolia stavať stánky vzdelanosti a hradby kultúry, v ktorej podľa úradnej štatistiky 1,200.000 školopovinných detí vôbec do žiadnej školy nechodí. Pred 43 rokmi bola zákonom vyhlásená všeobecná školopovinnosť, ale vzdor tomu zo 16,000.000 obyvateľstva Uhorského štátu v roku 1910 8 1/2 milióna ľudí nevedelo čítať a písať.

1,200.000 školopovinných detí nechodí v Uhrách do školy. Len každý druhý človek v Uhrách zná čítať a písať, a keď si Slováci bez všetkej štátnej podpory, (ktorú dať by bol štát v zmysle zákona roku 1868, povinný, ba povinný by bol sám stavať slovenské školy), zo svojich vlastných mozolov chceli postaviť gymnázium v Turčianskom Sv. Martine, štát im to nedovolil, lebo že vraj v Uhrách je slovenská škola zbytočná ...

Pre tieto príčiny zrodila sa myšlienka postaviť slovenskú obchodnú školu ako paralelky s vyučovacou slovenskou rečou v Uhorskom Hradišti.¹⁴ Uskutočnenie toh-

14 V rámci vzájomnej spolupráce Čechov a Slovákov pred prvou svetovou vojnou študovali niektorí slovenskí chlapci a dievčatá na stredných, odborných a vysokých školách v Čechách a na Morave. Bolo to najmä z iniciatívy národnoobránného a slovákofilského spolku Československá jednota, ktorý bol ustanovený v Prahe 7. 5. 1896 a stal sa hlavným organizátorom česko-slovenskej spolupráce a pomoci Slovákom v predvojnovom období. Na základe rokovania luhačovických porád v roku 1912 chcela Československá jednota v školskom roku 1912/1913 pôvodne zriadiť pri obchodnej škole v Uhorskom Hradišti slovenskú paralelku, aby slovenskí žiaci, ktorí neboli rovnako pripravení zvládať učivo ako českí žiaci, mohli lepšie napredovať a aby dosiahli vzdelanie i v maďarskej korešpondencii. V roku 1912 študovalo na tejto škole 17 slovenských žiakov. Po zvážení možnosti zriadili na tejto škole od septembra 1912 na náklady Československej jednoty prechodne miesto slovenského preceptora, ktorého úlohou bolo uľahčiť slovenským žiakom najmä na začiatku štúdia pochopenie českého učiva a vyučovať ich slovenčinu, maďarčinu, slovenskú a maďarskú korešpondenciu. Za preceptora získal spolok Jozefa Klučku, rodáka z Trenčianskej stolice, ktorý absolvoval gymnázium v Nitre a univerzitu v Prahe, kde zložil predpísané skúšky pre stredné školy. K založeniu samostatnej paralelky pre slovenských žiakov pri dvojtriednej obchodnej škole v Uhorskom Hradišti spolok neprikročil ani v školskom roku 1913/1914, pretože nemal dosť financií ani žiakov, avšak naďalej tam vydržoval preceptora. Celkove pred prvou svetovou vojnou absolvovalo túto školu, ktorej riaditeľom bol Edmund Bulský, 136 Slovákov.

to krásneho, ideálneho, kultúrneho, národohospodárskeho cieľa vytýčila Československá Jednota; som presvedčený, že jestli každý pravý Čech a roduverný Slovák čo len maličkou hrivnou tak hmotnou ako mravnou prispeje, že tento spoločný cieľ ku svetovej hanbe našich utlačovateľov a k sláve československej jednoty na prehĺbenie československej vzájomnosti bude aj uskutočnený.

Pestovanie vzdelanosti tak prepotrebnej, národného povedomia na tom najprirodzenejšom, elementárnom mieste, v škole – je na Slovensku naprosto znemožnené.

Ako presa pristúpiť k ľudu? Ako šíriť kultúru medzi ním? Ako vstúpiť mu do srdca rodolásku, ako pracovať na jeho duchovnom, mravnom a hmotnom pozdvihnutí?

Mysleli sme, že cestou spoločenskou, cestou časopisov a zakladaním spolkov docielime, čo v škole docieľiť nemôžeme.

Časopisy

Účinkovanie slovenských časopisov je však nová smutná, ba temer krvavá epistola nášho národného života. Ako nám odňaly školy, tak chcela vládna moc a chce ešte i podnes znemožniť aj tých málo časopisov, ktoré dosiaľ máme.

Prenasledovanie slovenského časopisectva – najmä pod vládou koalíčnou – bolo temer bezpriekladné. Za 3 roky bolo 508 Slovákov pre politické prečiny súdených. Redaktori slovenských novín boli za tento krátky čas posúdení úhrnne na 20 rokov žaláru a na 25.000 korún pokuty. Boli časy, keď sám Slovenský Týždenník¹⁵ mal v behu 27 tlačových procesov.

Chceli zničiť časopisy naše a ľudí, ktorí do nich písali, avšak nezdarilo sa im to. Slovenské časopisectvo nielen že neupadlo, ale ešte i vzrástlo. V časoch najťažšieho prenasledovania bol založený prvý a jediný denník slovenský, pod názvom „Slovenský denník“, ktorý Slovensku koná neoceniteľnú službu.¹⁶

Vláda a právo spolčovanie

S právom spolčovania narába sa v Uhorsku voči Slovákom podobne hanebne. Možno uviesť dlhý rad prípadov, kde ministerstvo vnútra odoprelo potvrdiť statuty slovenských spevokolov, besied, čítacích spolkov. Spomeniem najnovšie dva, o ktorých Sl. Denník priniesol správu. V Slovenskej Lupči minister nepovolil spolok slovenský preto, že je tam už maďarský spolok „Társaskör“ a z toho smiešneho dôvodu, že 4-korunové členské príspevky nepostačia, aby slovenský čítací spolok

15 *Slovenský týždenník* – vychádzal v rokoch 1903 – 1914 v Budapešti. Jeho prvým zodpovedným redaktorom bol Milan Hodža. V nasledujúcich rokoch sa na tomto poste vystriedali Jozef Matušekovič, Dušan Porubský, Milan Lichard, Jozef Šimko a Juraj Novák. POTEMRA, Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 101-102.

16 Iniciátorom založenia Slovenského denníka a jeho hlavným redaktorom bol Milan Hodža, zodpovedným redaktorom Anton Štefánek, v redakcii pôsobili František Votruba a Dušan Porubský. Prvé číslo Slovenského denníka vyšlo 27. 2. 1910. Noviny sa udržali aj v prvom roku prvej svetovej vojny až do úradného zákazu ich vydávania v roku 1915. Propagovali česko-slovenskú vzájomnosť a boli čiastočne finančne podporované Čechmi.

mohol „úspešne účinkovať v záujme cieľov v stanovách vytýčených“. V Lubinej odoprel minister potvrdiť stanovy čítacieho spolku s tým odôvodnením, že nenachádza „dostatočnej záruky, že by sa zakladatelia ciele v stanovách označené skutočne dosiahnuť usilovali“. Spolková činnosť je teda na Slovensku temer zcela nemožná.

Obecná a stoličná správa. – Voľby

Nie raz počujeme výčitku českých kruhov:

– Prečo sa neusilujete dostať do svojich rúk správu obcí a miest? Dostať do rúk svojich obce a mestá, to je prvou podmienkou zdarného účinkovania tak na poli kultúrnom, ako aj hospodárskom.

U vás zabúdajú, že Slovensko leží v Uhrách.

Na Slovensku je nemožno vyvolať ani len richtára Slováka ani v najmenšej a najodľahlejšej dedinke.

Zákon z roku 1886 o zriadení obcí síce hovorí, že si obce slobodne volia svoje predstavenstvo, a že predstaveným obce môže byť každý štátny občan bez rozdielu náboženstva a národnosti, avšak právo kandidácie na úrad predstavenstva obecného vložil ten istý zákon v 77. §-e do rúk slúžneho (=okresného hejtmana)¹⁷; ten kandiduje troch, z pomedzi ktorých si je obec povinná voliť. Slovensky zmýšľajúceho muža hejtman pod žiadnymi podmienkami nekandiduje. Počas jedných volieb v Trnovci sám som dôrazne a menom ohromnej väčšiny prosil slúžneho, aby nám kandidoval mužov poriadnych, striezlivých, spravodlivých. Slúžny sa vysmial prosbe celej obce, a kandidoval troch slabúchov, opilcov, nemravníkov len preto, lebo boli odrodilcami a patrili ku maďarskej politickej strane. Ešte horšie je s mestami. Neznám mesta na Slovensku, ktorého správu by bolo možné dostať do rúk slovenských. Slovenský mešťanosta, úradník, sudca a vôbec akýkoľvek verejný činiteľ je na Slovensku neznámy a zrovna nemožný pojem. Slovak nemá zástupcu nikde. Ba schválne posielajú medzi Slovákov takých úradníkov, ktorí reč ľudu nerozumejú. V čisto slovenskom okrese ružomerskom bol slúžnym človek neznajúci slovíčka slovenského (Pereszlényi). Jeho hejtmanstvo skončilo sa zavraždením 14 Černovanov.¹⁸

17 Hejtman – zástupca panovníka v krajine, okresný hejtman – predseda okresného úradu.

18 Vrcholom brutality uhorskej vrchnosti voči Slovákom boli udalosti v Černovej pri Ružomberku v októbri 1907. Katolícki veriaci si z iniciatívy a za podpory svojho rodáka Andreja Hlinku postavili z vlastných prostriedkov nový kostol. Chceli, aby ho vysvätil Hlinka, ktorý bol v tom čase popredným slovenským politikom, rečníkom a organizátorom národného hnutia. Pre agitáciu počas volieb v roku 1906 v prospech slovenského lekára a politika Vavra Šrobára ho biskup Sándor Párvy, horlivý maďarizátor, suspendoval a zakázal vykonávať cirkevné obrady. V čase, keď sa mala konať vysviacka ju Hlinka nemohol vykonať. Obyvatelia Černovej požiadali biskupa Párvyho, aby odložil vysviacku kým sa nevyrieši Hlinkova záležitosť v Ríme. Biskup i svetskej vrchnosti však nariadili vysviacku vykonať i proti vôli obyvateľov. Do Černovej poslali 27. 10. 1907 na vysviacku dvoch promaďarských farárov so žandárskym sprievodom. Černovčania sa postavili na odpor a žandári reagovali strelbou. Výsledkom brutálneho zásahu bolo 15 mŕtvych a 12 ťažko ranených černovských občanov. V súdnom procese v marci 1908 odsúdili

Voľby do rozličných zastupiteľských zborov sú vedené tým istým duchom a tou istou intenciou maďarizačnou, s cieľom úplne znemožniť a vytisnúť Slovákov zo všetkých možných zastupiteľských zborov.

Z obecnej a stoličnej správy možno podať stá príkladov o týchto krivdách. I posledné dni priniesli nové: voľby do stoličného výboru na Starej Turej a na iných miestach Slovenska, rozpustenie zastupiteľského zboru na Brezovej, preto, že žiadal, aby sa obecné zápisnice a účty aj po slovensky viedli, atď.

Voľby do snemu v Uhrách sú i za hranicami známe.¹⁹ Krivdy a utrpenia Slovákov primáli aj veľkého Nora, Björnsona, aby mocne zaprotestoval na medzinárodnej konferencii mieru v Haagu proti potláčaniu slovenského národa. A znamenitý Robert William Seton-Watson (Scotus Viator) poznal položenie naše z vlastnej skúsenosti, napísal o našich krivdách vzácne dielo „Racial problems in Hungary“.²⁰ Vzťahom na toto svoje dielo povedal Seton-Watson vo svojej prednáške vo Viedni 16. januára 1909, pred najpoprednejšími predstaviteľmi historickej vedy nasledovné vážne slová:

40 mužov a žien z obce na 37 rokov väzenia. Bližšie HOLEC, Roman. *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Martin : Matica slovenská, 1997.

- 19 Väčšina obyvateľstva v Uhorsku bola z politického života vylúčená. Volebný zákon uplatnením majetkového, daňového a vzdelanostného cenzu diskriminoval podstatnú väčšinu obyvateľstva. Ale aj tí, ktorí mohli voliť, volili iba dolnú poslaneckú snemovňu (dolnú komoru) a polovicu príslušného župného či mestského zastupiteľstva. Hornú komoru menoval panovník a tvorili ju príslušníci panovníckeho rodu, vysokí cirkevní a svetiskí hodnostári, najbohatší statkári a neskôr aj príslušníci priemyselného a bankového kapitálu. V roku 1874 schválil uhorský snem nový zastupiteľský a volebný zákon, resp. opravu volebného zákona z roku 1848. Nový zákon však len v nepatrnej miere rozširoval možnosti získať volebné právo pre hospodársky silnejúce vrstvy buržoázie. Ženám sa i naďalej volebné právo nepriznalo. V Uhorsku vládol centralistický politický systém, ktorý tvrdo potláčal všetky nemaďarské národnostné prejavy.
- 20 Škótsky obranca Slovákov historik Robert William Seton-Watson (Scotus Viator), dobrý znalec slovenských pomerov a neskorší priateľ T. G. Masaryka, bol jedným z tých, kto sa zaslúžil o lepšie poznanie postavenia Slovákov v Uhorsku. V roku 1908 vydal v Londýne závažnú publikáciu *The Racial Problems in Hungary* pod pseudonymom Scotus Viator, v ktorej oboznámil anglicky hovoriaci svet s problematikou národnej emancipácie a s reálnymi podmienkami života Slovákov v Uhorsku. V kritickom pohľade na celkový štátno-politický systém a právny poriadok v Uhorsku podal obsáhrny obraz o utlačovateľskej národnostnej politike štátu a diskriminujúcom postavení Slovákov v ňom. Pri spracovaní práce okrem iného vychádzal z oficiálnych uhorských štatistík, informácii z rakúsko-uhorskej tlače i verejných výpovedí maďarských štátnikov. Práca vyšla v českom preklade red. Josefa Úlehly pod názvom *Národnostní otázka v Uhrách*. V Luhačovicích v roku 1910 urobil Seton-Watson za pomoci spisovateľky Jindřišky Wurmovej korektúru prekladu tejto svojej knihy do češtiny, ktorá vyšla pod vyššie spomenutým názvom v Brne v roku 1910. Scotus Viator sa rozhodol poskytnúť honorár z českého vydania knihy na štipendia pre slovenských študentov protestantskej teológie na univerzite v škótskom meste Edinburgh. Urobil to po diskusii s Milanom Hodžom a Antonom Štefánkom v januári 1910. Fedor Ruppeldt a Vladimír Roy boli prví dvaja, ktorí štipendium dostali a na univerzitu prišli v roku 1910. V roku 1911 ich nasledoval Martin Rázus a Ľudovít Šenšel a v roku 1912 Ján Halaša a Jozef Koreň.

„Preskúmajúc dejiny a inštitúcie Uhorska i ohľadom na národnosti, presvedčil som sa a ľahko dokážem, že školstvo a výchova, verejná správa, justícia, právo zhromažďovacie, volebné a tlačové sú nástrojmi utlačovateľskej politiky proti národnostiam nemaďarským, aká v dnešnom kultúrnom svete nikde páru nemá. Aby som túto ťažkú obžalobu dokázal, zozbieral som ohromný počet dát, a aby čitatelia mojej knihy mohli kontrolovať ich pravdivosť, vybral som ich práve z maďarských úradných výkazov a z nemeckého vládneho časopisu.“

To, čo predniesli pred Európou Björnson a Seton-Watson, je nevyvrátiteľná skutočnosť, ktorú poznala už celá verejnosť zahraničná. Tomuto faktu treba pripísať aj tú významnú udalosť, že keď roku 1909 v Budapešti zasadal medzinárodný zjazd lekárov, slovanskí lekári odopreli na ňom sa zúčastniť. Českí lekári oznámili to zhromaždeným na zjazde lekárom prísom, kde povedali:

„Českí lekári uvedomujú vás, ctení kolegovia, že zriekajú sa účasti na medzinárodnom kongrese lekárskom v Budapešti. Pripojujeme sa k súhlasnému odopreniu účasti kolegov Slovákov, Srbov a Horvatov (Chorvátov – pozn. N. J.), Slovincov, Rusov a Rumunov v tom presvedčení, že nemôžeme byť tam, kde nie sú naši najbližší bratia, že nemôžeme prijať pohostinnosť štátu a národa, ktorého prevažná väčšina stotožňuje sa s protikultúrnym, šovinistickým, násilníckym režimom, urážajúcim demokratické vedomie Európy, ako je režim maďarský.“

Slovom: svedomie Európy sa ohlásilo, zbadalo naše hrozné položenie a ozvalo sa proti útlaku maďarskému, ktorý dnes stojí už pred Západom úplne odhalený.

Hospodárske položenie

V ohlade hospodárskom sme pokročili. S hľadiska českého a vôbec cudzozemského je to však pokrok nepatrný, ale keď porovnáme náš hospodársky stav so stavom pred 15 – 20 rokmi, musíme uznať na tomto poli národ náš značne pokročil.

Dnes máme na Slovensku asi 60 väčších – menších peňažných ústavov, z ktorých mnohé hrajú významnú úlohu tak v ohlade peňažnom, národnohospodárskom, ako aj v ohlade národno-kultúrnom. Pri zakladaní priemyselných a obchodných podnikov mali a majú peňažné ústavy naše veľké zásluhy. Avšak týchto je ešte málo, ale pred niekoľkými rokmi ich vôbec nebolo.

Sú u nás i úradné hospodárske spolky, ale tie sú stoličné a konajú len kortešské²¹ služby panujúcej strane, podporujú len tých hospodárov – obyčajne zámožných – ktorí „držia s pánmi“ a pri voľbách do obce, do stolice alebo do snemu hlasujú na úradného kandidáta. Práve to isté deje sa aj v priemyselných (živnostenských) spolkoch na Slovensku; štátne podpory, subvencie, stroje, dodávky udeľujú sa výlučne len tým tzv. „spolahlivým“, t. j. Maďarom alebo odrodilcom za politické služby.

Prekážky hospodárskeho pokroku

Odhladnúc od toho, že prácu pre hospodárske povznesenie slovenského ľudu už či zakladaním obchodného zákona, rafinovanou šikanériou, šovinistickými heslami – nesnádze (ťažkosti, problémy – pozn. N. J.) hospodárskeho pokroku väzia

21 Kortešačka – hov. volebná agitácia, získavanie voličov.

hlavne v politicko-sociálnych pomeroch Uhorska. Uhorsko, menovite naše Slovensko, oplýva prírodnými pokladmi, a bolo by zlatou baňou pre hospodárstvo, obchod a priemysel, keby prirodzenému vývinu neprekážali záujmy vyšších panujúcich desattisíc. V Uhorsku, v zemi eminentne poľnohospodárskej najhoršie sa má maloroľníctvo. Ľud nemá čím nasýtiť svoj hlad po pôde, ubíja ho veľkostatok a vyháňa do Ameriky.

Z dát o pomere veľkého statku ku maloroľníctvu, o podelení zeme vysvitá, že 1845 veľkostatkárov vládne 7,451.640 kat. jutrami vzdelávanej pôdy a tak na jedného modrokrvného majiteľa pripadá 3631 kat. jutár – kdežto na druhej strane spomedzi 1,365.875 maloroľníkov na jedného pripadne len jedno a jedna desatina kat. jutra. A viac zeme nemôže dostať, lebo viac než polovica veľkých statkov sú viazané fideikomisy (zverenské statky) alebo majetkom „mŕtvej ruky“ (cirkvi). Že pri takomto podelení majetku je vývin hospodárstva ľudu nemožný, alebo aspoň veľmi obťažný, je samozrejmé.

Ku charakteristike, ako sa maďarský štát a societa maďarská zaujíma o hospodársky vývin národnostného a zvlášť slovenského hospodárstva, citujem, čo pri všeobecnom súhlase na uhorskom sneme riekol dňa 11. decembra 1906 maďarský poslanec Ján Baross:

„S našimi národnosťami raz bude nám treba zúctovať sa i na vlastnícko-politickom poli podľa ich politickej spoľahlivosti. Cudzojazyčné deti uhorského štátu sú, chvalabohu, i spoľahlivé; ale žiaľ, sú i nespoľahlivé, áno zradcovia. Uhorská vlast by teda dokazovala opíčiu lásku, keby rovnou mierou merala svojim verným i neverným deťom. Vieme, že uhorskí Rusi boli vždy vernými patriotmi, oni boli Rákócioví vojakmi. Veľmi dobre urobil minister Darányi²², že sa ich ujal. Myslím, že i so Srbmi nájdeme spôsob priateľských a bratských stykov. Treba nám mať na pamäti, aby sme v Hornom Uhorsku pred panslávskou propagandou obránili spišských Nemcov (v Uhrách vynašli už i nemeckých panslávov, aspoň niečo máme na Slovensku, čo Česi nemajú) a v Banáte pred dakorománskou propagandou²³ našich najvernejších priateľov Švábov. Smutno prichodí nám totiž konštatovať, že v Hornom Uhorsku slovenská, na juhu a v Sedmohradsku rumunská národnosť v ohľade politickej spoľahlivosti za posledných 10 rokov veľmi upadla. Otvorene poviem, že od tých čias, dokým ľud slovenský neopustí terajších svojich vodcov, a svoju protivlasteneckú politiku úprimne nepremení, umelá propaganda týchto dvoch plemien nielen že by bola neželateľná, lež so stanoviska maďarského štátu i rozhodne nebezpečná.

Bráňme maďarskú zem, aby ju národnosti neodoberali Maďarom. Ak teda v krajoch národnostných príde majetok na predaj, nech ho kúpi štát, nech usadí na ňom spoľahlivých maďarských kolonistov, alebo Švábov. Udržanie maďarských majetkov

22 Darányi Ignác (1849 – 1927) maďarský právnik a politik – člen a podpredseda Liberálnej strany v Uhorsku. Pôsobil ako minister poľnohospodárstva v rokoch 1895 – 1903 a 1906 – 1910. Bol stúpencom Júliusa Andrássyho mladšieho. V roku 1909 sa stal členom Maďarskej akadémie vied.

23 Dakorománska propaganda – je to koncepcia vychádzajúca z tvrdenia, že Rumuni pochádzajú z Dákov a po ich porážke Rimanmi sa hlásili aj k tomu, že sú potomkami aj Rímskej ríše.

v krajoch národnostných nech zabezpečí utvorením sedliackych fideikomisov²⁴. Ak sú to lesy, štát nech prevádza na nich Bekšičovu²⁵ ideu prenášaním fideikomisov s dolnozemských rovín.“

Vystahovalectvo

Není div, že týmto činom, takouto politikou nielen politicky, ale aj hospodársky potláčaný ľud musí utekať z tohto ostrova slobody do cudziny! A ľud vskutku uteká. Vystahovalcov do Ameriky bolo v rokoch 1902 – 1906 657.000 vzdor brutálnym opatreniam vystahovaleckých nariadení. V roku 1910 vzrástol počet vystahovalcov iste na 1.500.000. Dr. Emil Stodola²⁶ vo svojej znamenitej „Štatistike Slovenska“ udáva počet vystahovalcov slovenských po rok 1907 na okrúhlych 450.000; ten počet dnes iste vzrástol na pol milióna. Plná pätina slovenského ľudu je teda v Amerike.

Z týchto dát možno si utvoriť aký-taký pojem o hospodárskom položení Uhorska a o ťažkostiach, proti ktorým musia bojovať naše peňažné ústavy a ti znamenití jednotlivci, ktorí pracujú a pracovať chcú na poli hospodárskeho pozdvihnutia svojho ľudu.

Doslov

Na vyzvanie starostu Československej Jednoty mal som ct. obecenstvo informovať, oboznámiť s pomermi Slovenska. Pokúsil som sa, avšak sám najlepšie cítim, že sa to v rámci jednej prednášky docieľiť ani nedá. – Druhou mojou úlohou bolo vzbudiť interest a záujem cteného zhromaždenia pre naše položení a pre úkoly Československej Jednoty. Či a nakoľko sa mi to podarilo, ukáže blízka budúcnosť.

Vzácná práca Jednoty, ktorou tak svedomite sleduje úlohu svoju, iste zasluhuje hmotnú i mravnú podporu celého národa československého. Vrátiac sa ešte raz ta, odkiaľ som na počiatku svojej prednášky vyšiel, tvrdím opätovne, že dnes Slovák je „úbohý“. – Úbohý, zúbožený, ubitý, utlačený, zneuznávaný, prenasledovaný na každom poli. Nie je úbohý v tom pospolitom slova zmysle, proti ktorému pomenovaniu sa s úctyhodnou hrdosťou a odôvodnene bránil na lanskoročnom (minuloročnom – pozn. N. J.) zhromaždení dr. Ivanka, ale „úbohý“ tými okolnosťami, ako ho

-
- 24 Fideikomis – nescudziteľný majetok, ktorý dedili určení členovia jednej rodiny, zvereňovaný majetok.
 - 25 Beksics Gustáv (1847 – 1906), maďarský právnik, novinár a prekladateľ, člen uhorského parlamentu. Bol stúpencom politiky predsedu uhorskej vlády Kolomana Tizsu, v kancelárii ktorého bol poradcom ministra.
 - 26 JUDr. Emil Stodola (1862, Liptovský Sv. Mikuláš – 1945, Bratislava) slovenský politik a právnik, signatár Martinskej deklarácie. Od roku 1891 pôsobil ako advokát v Liptovskom Sv. Mikuláši. Popri advokátskej praxi sa angažoval aj v slovenskom národnom hnutí. Bol členom Slovenskej národnej strany, od roku 1895 bol členom jej vedenia. V roku 1905 neúspešne kandidoval do uhorského snemu. V roku 1911 odišiel do Budapešti, kde pracoval ako advokát do roku 1918. Tu sa venoval spolkovej činnosti a stýkal sa aj s maďarskými demokratmi okolo Oszkára Jásziho, ktorí hľadali efektívnejšie riešenie národnostnej otázky. Usiloval sa o zjednotenie slovenského národného hnutia. Počas prvej svetovej vojny udržiaval spojenie s českými politikmi vo Viedni. Roku 1917 začal vydávať odborný časopis *Právny obzor*.

fakty mnou prednesené predstavujú. Nechcem vzbudiť útrpnosť národa českého, nežobrem almužnu, neapelujem na altruistickú lásku a milosrdenstvo českých bratov a sestier, ale si želim, aby národ český pochopil a si uvedomil, že ochranná práca na Slovensku je práve takým záujmom Čechov ako samých Slovákov. Želim si, aby národ český z dobre pochopených hmotných a hospodárskych záujmov svojej ďalšej budúcnosti pomáhal „zúboženého Slováka“ postaviť na miesto, ktoré mu podľa práva patrí.

Bez sebazaprenia a bez idealizmu však úlohu túto konať nemožno. Slovensko nesmie byť zemou exploatacie. Predbežne musia mať všetky snahy české na poli priemyslu a obchodu uvedomelý cieľ s prostriedkami výnimočnými voči Slovákom, kapitál český musí predbežne zobliecť svoj internacionálny oblek. Hovorí sa, že peniaz nemá vône, a nesmie mať vône; ja ale tvrdím, že český kapitál má na Slovensku byť vzpruhou uvedomelej, ochrannej, zo slovanského povedomia vyplývajúcej práce. Výsledky jej sa mu časom vrátia s dobrými úrokmi.

Takto poníma svoju úlohu i naša „Československá Jednota“, a ja si želim, aby všetci činitelia na poli kultúrnom a hospodárskom na oboch stranách stali si do radu pracovníkov Československej Jednoty, a pracujúc s láskou na kultúrno-hospodárskom pozdvižení Slovenska, pripravovali cestu budúcemu hospodárskemu postupu.

Zdroj: BELLA, Matej Metod. Naše krivdy. In *Sedmnáctá výroční zpráva Československé jednoty za správní rok 1912*. Praha : Tisk A. Reis, nákladem ČJ v Praze, 1913, s. 5-18.

ROZHOVORY

Hradčany, Praha. Foto Jozef Jurčíšín

◀ *Rotenburg, Nemecko. Foto Peter Švorc*

„MENEJ HISTÓRIE V MOJOM ŽIVOTE BY MI NEUŠKODILO“

Rozhovor s popredným českým historikom
univ. prof. PhDr. Robertom Kvačekom, CSc.

Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Univerzitný profesor PhDr. Robert Kvaček, CSc., patrí medzi popredných českých, ale aj česko-slovenských historikov 20. a 21. storočia. Narodil sa 5. júla 1932 vo východočeskej dedinke Dvorce u Jičína. Je absolventom Karlovej univerzity v Prahe, ktorú ukončil s vynikajúcimi výsledkami a obhájenou diplomovou prácou *K bezprostrední přípravě Mnichova* (1956). Tá bola východiskom pre jeho prvú monografiu *Osudná mise* (1958), v ktorej opísal cestu lorda Runcimana do Československa v roku 1938 a jej neblahé dôsledky pre mladú republiku. Medzivojnovému Československu sa venoval aj v ďalšej monografii *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937* (1966). To mu, ako píše český historik Martin Kovář v článku *Jičínský rodák a patriot, historik Robert Kvaček, se dožívá osmdesáti let*, otvorilo cestu k habilitácii.

V roku 1967 bol ako 35-ročný menovaný za docenta Karlovej univerzity. Normalizačné 70. roky však postihli aj mladého historika. Jeho názory nekonvenovali vtedajšiemu vedeniu filozofickej fakulty, a tak aj jeho cesta k profesúre ostala na dlhý čas zahataná, on sám bol vo výučbe posúvaný do starších období. Zakotvil v 19. storočí a pri kultúrnych dejinách prelomu 19. a 20. storočia. Napriek tomu sa výskumne 20. storočia nevzdal. Výsledkom toho boli knihy *Historie jednoho roku* (1976), v ktorej sa zameral na kľúčový rok československých dejín – na rok 1936, *Cesty ke svobodě* (1981), *Diplomaté a ti druzí. K dějinám diplomacie za 2. světové války* (1988), kde sa zaoberal diplomaciou v rokoch druhej svetovej vojny, a samozrejme aj mnohé ďalšie práce.

Po nežnej revolúcii v roku 1989 sa Robert Kvaček mohol inaugurovať za profesora Karlovej univerzity a naplno sa venovať pedagogickej práci, ktorú mal vždy úprimne rád. Treba povedať, že jeho pedagogickú prácu – jeho prednášky, rozhovory o dejinách medzivojnového Československa, semináre a ďalšie formálne i neformálne aktivity mali radi aj jeho študenti. Ale zrodili sa tiež ďalšie publikácie – ako autora i spoluautora. Spomeňme aspoň niektoré. V spoluautorstve s Dušanom Tomáškom: *Causa Emil Hácha* (1995), *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud* (1996), *Obžalována je vláda* (1999). On sám je podpísaný pod monografiami *První světová válka a česká otázka* (2003), *Dva diktátorovy pády* (2008) a *Poslední den. Mnichov – Praha, konec září 1938* (2011).

Po odchode do dôchodku profesor Robert Kvaček neostal mimo akademického priestoru. Záujem o jeho skúsenosti a poznatky prejavila liberecká Pedagogická fakulta Technickej univerzity (dnes Fakulta prírodovedno-humanitná a pedagogická), kde v spolupráci s vtedajšou vedúcou katedry Mílou Melanovou a pod gesciou Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov organizačne rozbehli stretnutia

historikov so stredoškolskými učiteľmi dejepisu z Čiech a Slovenska známe ako *liberecké semináře*. Robert Kvaček je členom mnohých vedeckých spoločností a jeden zo zakladajúcich členov Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov, ktorá vznikla po rozdelení Československa. Jeho meno je známe a známy je ako popredný odborník na dejiny Československa nielen v Českej republike a Slovenskej republike, ale v širokých medzinárodných vedeckých kruhoch.

Profesor PhDr. Robert Kvaček, CSc., poskytol redakcii časopisu DEJINY nasledujúci rozhovor:

Peter Švorc: Pán profesor, patríte ku generácii českých historikov, ktorí na vlastnej koži zažili dramatické zvraty v živote svojho národa i štátu. Je to skúsenosť, ktorá historikovi pomáha lepšie pochopiť dejiny, dejinný proces, alebo naopak, zväzuje mu ruky?

Robert Kvaček: Můj životopis – jako vůbec životaběh českých příslušníků mé generace – poznamenal obecný vývoj citelně, „méně“ historie by bylo neuškodilo. Prožitky mně ale pomáhají dějinným zvrátům více rozumět, i když ne vždy je zcela pochopit, spoluvytvářely mi určitý nadhled. V přístupu rozum – cit představují spíše složku citovou.

P. Š.: Vaším rodným mestom je Jičín, v ktorom i dnes žijete. Netahalo Vás to do veľkomesta a k možnostiam, ktoré veľkomesto ponúka?

R. Kvaček: Prahy a zdejší filozofické fakulty jsem se zprvu obával, ale přivykl jsem a prožil tam přes padesát let. Dnes už jistý čas bydlím zase v Jičíně a Praha mě – možná překvapivě – už příliš neláká. Jen jedinečného pohledu od fakulty na Hradčany mně ubylo, mohl bych ho vidět denně.

Prof. Dr. Vilém Prečan a prof. Dr. Robert Kvaček, Č.-sl. komisia, Pardubice, 2004

Č.-sl. komisia v Poprade-Spišskej Sobote, 2004

Prof. R. Kvaček, prof. P. Švorc, prof. L. Tajták. Zasadnutie Č.-sl. komisie v Košiciach, 2007

P. Š.: Narodili ste sa v roku 1932. Malo toto číslo vplyv na Váš neskorší život?

R. Kvaček: Rok narodení ovplyvnil, čo všetko som musel dejinne prežiť. Dlouho se mi zdálo, že je stále neďaleko, docela blízko – dnes je to historická i lidská dálava.

P. Š.: Čo bolo hlavným impulzom, že ste sa dali na cestu profesionálneho historika?

R. Kvaček: Na počátku nebyl tolik zájem o „čistotu“ historie, ale o kulturu a její dějiny. O podobě vysokoškolského studia a pak pracovního zaměření a zakotvení rozhodly nabídky, které jsem dostal z Katedry československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

P. Š.: Ktoré osobnosti historickej vedy ovplyvnili Váš pohľad na dejiny a ako?

R. Kvaček: Nejprve to byli vysokoškolští učitelé – profesor Gajan svou lidskostí a noblesou a zájmem o francouzské dějiny, které jsem sdílel, docent Červinka důrazem na dějiny kultury, profesorka Olivová koncepčními inspiracemi, profesor Polišenský udivující tematickou šíří. Brzy jsem se rozsáhle a soustavně začítal do historické literatury české i zahraniční a nijak sem se tematicky a chronologicky neomezoval. Zvláště pro vysokoškolského pedagoga je historie „jen jedna“.

P. Š.: S Vierou Olivovou ste autormi vysokoškolskej učebnice Dějiny Československa od roku 1918 do roku 1945, ktorá vyšla v r. 1967. V 70. rokoch minulého storočia však táto učebnica nebola oficiálne uvádzaná v zozname kníh, ktoré by mal vtedajší študent odboru história poznať. Aký dôvod mala táto ignorancia v podstate jedinej vysokoškolskej učebnice medzivojnových dejín Československa?

R. Kvaček: Důvod byl vyvolán „normalizačními“ poměry. S profesorkou Olivovou jsme se ocitli na indexu (mimo jiné za soubor dokumentárních statí v Listech 1968 – 1969), k čemuž učebnice přispěla. Byla označena za „revizionistickou“ a ideologicko-politicky stíhána.

Dr. R. Pavlovič, Dr. Jan Mervart, prof. Dr. R. Kvaček, Dr. D. Kováč na zasadnutí Č.-sl. komisie historikov v Skalici, 2012

P. Š.: Malo to súvis aj s dlhým obdobím kariérnej stagnácie po Vašej habilitácii v roku 1967 do menovania za profesora na začiatku 90. rokov?

R. Kvaček: Po roce 1969 jsem na profesuru pomýšlet nemohl a ani jsem o ni nestál. „Kariéru“ jsem považoval za nicotnou. Měl jsem mimo jiné vážné osobní starosti, byl jsem vdovec s malým chlapcem a stále jsem neměl existenční jistotu.

P. Š.: Nesporne Vaším obdobím ako historika je medzivojnové Československo. Svedčí o tom celý rad kníh, štúdií, článkov. Ktorá kniha z tohto obdobia je pre Vás tou najmilšou, ku ktorej sa rád vraciate a prečo?

R. Kvaček: Nerad čtu své texty, už korektury jsou pro mě jistou „mukou“. Ze svých více než dvaceti monografií bych považoval za nejdůležitější *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*, nejen kvůli pozitivnímu domácímu a zahraničnímu ohlasu, ale hlavně proto, že působila inspirativně na české, slovenské i zahraniční badatele o dějinách mezinárodních vztahů ve 30. letech.

P. Š.: Historik pracuje s celým radom metód, volí si vo výskume postupy, ktoré mu umožnia čo najviac preniknúť do skúmanej minulosti. Pre novoveké dejiny je okrem iných metód využiteľná teraz veľmi populárna metóda tzv. oral history. Aký je Váš vzťah k nej a ako ju hodnotíte?

R. Kvaček: Celý odborný život zpovídám „svědky“, politiky, vojáky, umělce, vědce. Poznal jsem hodně význačných osobností. Oral history má podle mě zjišťovat, jak se minulost uchovává v paměti, jak se interpretuje svědečně.

P. Š.: Ako občan Československa ste zažili dvakrát jeho zánik – v roku 1939 a v roku 1992. Ako ste vnímali tieto procesy (aj v ich retrospektíve, tu myslím na rok 1939) a ako ich hodnotíte dnes?

R. Kvaček: Rok 1939 jsem zažil jako školák z 1. třídy, pamatuji si sice březen, ale „bez“ událostí na Slovensku. Zato jsem s potěšením prožíval návrat k Československu v roce 1945. Zánik československého státu v roce 1992 mě bolel, ač jsem ho jistý čas předvídal – ještě před listopadem 1989 jsem napsal črtu, úvahu o jeho samozřejmosti. Československo bylo a je součástí mého života.

P. Š.: Po rozpade Československa a vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky historici oboch národov založili Česko-slovenskú / Slovensko-českú komisiu historikov, ktorej ste členom od jej počiatku. Ako ste prijali túto ideu a ako hodnotíte komisiu dnes?

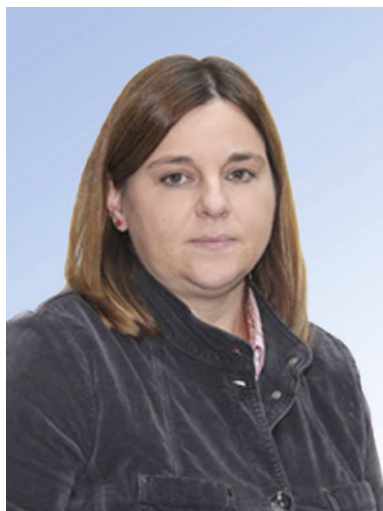
Robert Kvaček: Myšlenka Česko-slovenské / Slovensko-české komise historiků mě opravdu nadchla, i když jsem byl trochu skeptický, zda se dá uvést do dalšího života. Dala. Pro mě jsou její činnosti, prostředí, lidé v ní a kolem ní „balzámem na duši“, je mi s nimi dobře. Konají dílo, které vstoupí nejen do dějin historiografií, ale vůbec české a slovenské společnosti. Komisi teď čeká generační obměna, doufám, že se podaří.

Pán profesor, v mene redakcie periodika Dejiny Vám dakujem za rozhovor a prajem Vám veľa zdravia, šťastia a osobných i pracovných úspechov.

S univ. prof. PhDr. Robertom Kvačekom, CSc., sa zhováral Peter Švorc

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA V SLOVINSKEJ HISTORIOGRAFII

Rozhovor so slovinskou historičkou doc. dr. Petrou Svoljšak

Doc. Dr. Petra Svoljšak

V roku 1914 sa svet ocitol v dovtedy nevídanom vojnovom konflikte, ktorý dostal pomenovanie Veľká vojna a vlastne prvýkrát v histórii ľudstva sa bezprostredne týkal takmer všetkých kontinentov. Neskôr sa stal známy a do učebníc dejepisu vošiel pod slovným spojením prvá svetová vojna. Od vypuknutia tejto vojny, ktorá stála životy miliónov ľudí a bytostne sa dotkla aj slovenského národa, uplynie v roku 2014 sto rokov. Je to výročie, ktorému svetová historická veda určite bude venovať veľkú pozornosť, o čom svedčia prípravy mnohých vedeckých podujatí medzinárodného a národného charakteru.

Dejiny slovenského národa sa s prvou svetovou vojnou spájajú v dvoch, zdanlivo protichodných dôsledkoch. Prvý mal tragickú podobu – smrť a utrpenie tisícok slovenských vojakov v uniformách Rakúsko-Uhorska. Druhý mal pozitívnu podobu vo vzniku samostatného česko-slovenského štátu, v ktorom sa Slováci prvýkrát stali štátotvorným, a teda i plnohodnotným národom. Podobné skúsenosti mali aj iné národy, najmä slovanské a medzi nimi aj Slovinci, o dejinách ktorých vieme na Slovensku veľmi málo. Také konštatovanie sa vzťahuje aj na obdobie prvej svetovej vojny, v ktorej na strane rakúsko-uhorskej monarchie spolu bojovali Slováci a Slovinci. Aj jedni, aj druhí videli v porážke monarchie a ústredných mocností ako celku šancu na zásadné a pozitívne zmeny pre nich samých. Slovenská a slovinská historiografia neobchádzala dejiny prvej svetovej vojny, ale ani im nevenovali takú pozornosť, akú by táto téma v oboch národných historiografiách mala mať. Dôvody boli rôzne, v niečom spoločné, v niečom odlišné.

So slovinskou historičkou Petrou Svoljšak sa o prvej svetovej vojne ako historiografickom probléme pre časopis **DEJINY** rozprávala veľvyslankyňa Slovenskej republiky Marianna Oravcová. Oslovili ju osudy našich predkov, ktorí bojovali aj na južných frontoch prvej svetovej vojny a mnohí položili svoje životy na dlhom a krvavom Sočskom fronte, o ktorom slovenská verejnosť vie veľmi málo a ktorému doteraz ani slovenská historická veda nevenovala dostatočnú pozornosť.

Dr. Petra Svoljšak je vedúcou Historického ústavu Milka Kosa v Lublane, docentkou na Fakulte humanitných štúdií Univerzity v Novej Gorici, členkou viacerých vedeckých spoločností a redakčných rád vedeckých časopisov v Slovinsku. Vo výskume sa zameriava na dejiny prvej svetovej vojny so upriamením na Slovincov a Slovinsko. Je autorkou monografie týkajúcej sa tejto problematiky: *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915 – 1917)* [Soča, posvätná rieka: talianska okupácia slovinského územia (1915 – 1917)]. Ljubljana : Nova revija, 2003, a štúdií, ako napr.:

Kdaj bomo posvojili prvo svetovno vojno? [Kedy sme prijali prvú svetovú vojnu?]. In Nova revija: mesečník za kulturo. Letn. 26, 307/308 (nov./dec. 2007), s. 218-224; The year of freedom, the 1848 revolution, and United Slovenia. In The land between: a history of Slovenia. 2008, s. 280-295; The other side of history. In The land between: a history of Slovenia. 2008, s. 365-368 a iné.

Marianna Oravcová: Pani doktorka, ste jednou zo slovinských historičiek, ktoré sa zaoberajú dejinami prvej svetovej vojny. V nich sa určite nedá opomenúť miesto, na ktorom sa odohrávali kruté boje – Sočský front. Aké miesto má Sočský front a prvá svetová vojna v slovinskej historiografii? Aký je rozsah, ale aj typológia slovinských historických prác na túto tému?

Petra Svoljšak: Sočský front a prvá svetová vojna zaujímajú stále významnejšie miesto v slovinskej historiografii, aj keď tomu tak nebolo vždy. Záujem slovinskej odbornej verejnosti a verejnosti vôbec sa menil vzhľadom na charakter štátoprávneho rámca, v ktorom sa Slovinsko nachádzalo, ako aj vzhľadom na historické okolnosti, ktoré tento rámec určovali. Rozpad Rakúsko-Uhorska a začlenenie slovinského priestoru do nového štátneho útvaru Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (KSHS), pričom veľmi dôležitá bola aj skutočnosť, že tretina slovinského priestoru po mierových dohodách a plebiscite v Korutánsku v roku 1920 pripadla susedným štátom (Taliansku, Rakúsku a Maďarsku), priniesli do slovinského priestoru a do slovinskej historickej pamäti na prvú svetovú vojnu podobné okolnosti ako v iných bývalých krajinách duálnej monarchie. Na jednej strane išlo o pripomínanie si padlých vojakov, ktoré podľa môjho názoru predstavuje jeden z najdôležitejších elementov pripomínania si vojnových udalostí, na individuálnej úrovni, rovnako ako na kolektívnej úrovni slovinského národa, stále veľmi silne prítomné. Na druhej strane boli spomienky a pripomínanie prvej svetovej vojny na tzv. štátnej úrovni, ktoré ja nazývam štáttvorné spomínanie, podriadené juhoslovanskej interpretácii a juhoslovansko-srbskej vojenskej a vojrovej tradícii.

Vonkajší výraz tejto situácie, keďže spomínanie na rakúsko-uhorskú vojnovú skúsenosť bolo odsunuté zo štátnej úrovne, sa prejavil rovnako pri stavaní pomníkov padlým vojakom prvej svetovej vojny a v postavení ústredného štátneho pamätného miesta, ako aj vo vzťahu štátu k vojnovým veteránom bývalej monarchie. Padlí slovinskí vojaci tak až koncom 30. rokov 20. storočia dostali skromné spoločné pamätné miesto – hrobku na cintoríne Žale v Lublane, kde sú pochovaní zastrelení vodcovia vojenského povstania slovinského 17. pešieho pluku v Judenburgu z mája 1918, bojovníci za severnú korutánsku hranicu a ďalší padlí vojaci, zatiaľ čo dva veľké slovinské projekty sa kvôli rozličným okolnostiam (hospodárska kríza) a nezáujmu ústredného juhoslovanského vedenia a nemohúcnosti slovinskej politiky nerealizovali.

Na druhej strane v tom istom čase na príkaz juhoslovanského kráľa Alexandra navrhol na Avale na okraji Belehradu chorvátsky architekt Ivan Meštrović monumentálny pomník neznámemu hrdinovi ako symbol boja za juhoslovanskú štátnosť v minulých vojnách. Nerovnoprávny vzťah juhoslovanského štátu voči slovinským (chorváckym a čiastočne srbským) veteránom vojny sa odrážal v rozdielnych výškach vojenských penzií invalidných dôchodcov a vojnových vdov, keďže penzie srbských a čiernohorských veteránov, ako aj tzv. dobrovoľníkov (vojaci/veteráni, ktorí

ako rakúsko-uhorskí občania v balkánskych vojnách a v prvej svetovej vojne prešli k srbskej armáde), boli dvakrát vyššie ako penzie bývalých rakúsko-uhorských vojakov. Zákonodarstvo tieto rozdiely vyrovnalo až v roku 1925, medzitým však sa *Zveza bojovníkov vojne* ako veteránska organizácia zasadzovala za zlepšenie postavenia slovinských vojnových veteránov.

Slovinské písané spomienky na prvú svetovú vojnu sa na jednej strane pridŕžovali štátnych usmernení, na druhej sa však pokúšali ochrániť aj spomienky na veľmi rozmanitú vojnovú skúsenosť slovinského obyvateľstva. Treba pritom zdôrazniť, že slovinská historiografia sa v tom čase sústreďovala predovšetkým na otázky slovinského národného obrodu v 19. storočí, ako aj na slovinské stredoveké dejiny, a vojnovú problematiku sa nevenovala. Tento prázdny priestor zapĺňali autori spomienok a slovinské časopisy. Najväčší diel spomienkových prác sa venoval dobrovoľníckej tematike, vrátane tragického ústupu srbskej armády, štátnemu vedeniu na čele s kráľom, civilnému obyvateľstvu a prechodu vojnových zajatcov cez albánske hory k Jadranskému moru (zima 1915/1916), odkiaľ ich spojenci previezli na ostrov Korfu a iné ostrovy.

Dôležité miesto v slovinských písaných spomienkach predstavujú povstania slovinských vojakov v rakúsko-uhorskej armáde v máji 1918, ktoré boli predovšetkým výrazom túžby po mieri a ukončení vojny, po návrate domov, a nie natoľko výrazom boja proti monarchii alebo za novú juhoslovanskú štátnosť. V Kráľovstve SHS síce interpretácia povstania smerovala predovšetkým k tomu, že povstania videla ako protirakúsky boj slovinských vojakov. Výrazne bola prítomná aj problematika zajatcov, keďže veľmi veľa slovinských vojakov sa dostalo do ruského zajatia, odkiaľ sa vracali až do polovice 20. rokov 20. storočia. Zaujímavé je, že Sočský front, ktorý prebiehal na západnom okraji slovinského etnického územia, ktoré po vojne pripadlo Talianskemu kráľovstvu, nevzbudil osobitnú pozornosť autorov, či verejnosti, spomienky naň boli ojedinelé, na udalosti na Sočskom fronte sa odvoláva len jediný slovinský vojnový román *Doberdob od autora Prežilha Voranca*, ktorý vyšiel až v roku 1940.

Po druhej svetovej vojne zaujali ústredné miesto v slovinskej historiografii témy ako partizánsky boj proti okupantom a revolúcia, zatiaľ čo prvá svetová vojna bola vytesnená na okraj historického spracovania. Dôležité miesto si uchránili len vojenské povstania, ktorým bol dodaný revolučný komponent. Až v 70. rokoch 20. storočia záujem o prvú svetovú vojnu začal narastať, počnúc dielom Janka Pleterškého pod názvom *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo* (Lublana 1971), ktorý podrobne analyzuje politickú situáciu v slovinských krajoch počas prvej svetovej vojny (politické prenasledovanie, Májová deklarácia juhoslovanských poslancov vo Viedenskom parlamente 30. 5. 1918, hnutie za deklaráciu atď.), ako aj vedeckou monografiou o Sočskom fronte Vladimira Gradnika *Krvavo Posočje* (Koper 1977). Od 80. rokov 20. storočia sme svedkami trvalého rastu záujmu tak vedeckej, ako aj laickej verejnosti o udalosti na Sočskom fronte a počas prvej svetovej vojny vôbec, a tiež systematického výskumu tohto obdobia slovinských dejín. Zároveň sa prirodzene zväčšuje aj rozsah tém, od vojenských (spomienky, slovinské pluky), po civilné (každodenný život, prenasledovanie, úloha cirkvi, úloha a postavenie žien, skúsenosti detí), hlavná pozornosť však je venovaná predovšetkým Sočskému frontu (12 ofenzív, víťazná bitka pri Kobaride, utečenci, talianska okupácia, atď.).

Marianna Oravcová: Aký je Váš osobný vedecko-výskumný príspevok k objasneniu udalostí odohrávajúcich sa na Sočskom fronte, resp. udalostí prvej svetovej vojny?

Petra Svoljšak: Už počas štúdia histórie na lublanskej univerzite (1984 – 1990) som sa zamerala na obdobie prvej svetovej vojny, pretože táto problematika bola v slovinskej historiografii málo preskúmaná. Diplomovú prácu som venovala téme *Slovinskí utečenci v Taliansku počas 2. svetovej vojny*, ktorá vyšla aj ako monografia (Lublana 1991). Odkedy som nastúpila na miesto mladej výskumnej pracovníčky na Historickom ústave Milka Kosa vo Vedecko-výskumnom centre Slovinskej akadémie vied a umení (ZRC SAZU) sa trvalo venujem téme prvej svetovej vojny. V roku 1998 som obhájila doktorskú dizertáciu *Talianska okupácia Posočia, 1915 – 1917*, ktorá vyšla v rozšírenom vydaní ako monografia pod názvom *Soča, svätá rieka: Talianske obsadenie slovinského územia 1915 – 1917* (Lublana 2003). Išlo o prvú slovinskú dizertačnú prácu s témou prvej svetovej vojny vôbec. Ešte predtým som urobila hĺbkový výskum slovinskej publicistickej produkcie o prvej svetovej vojne v rokoch 1918 – 1990. Oblasťou môjho vedeckého záujmu zostáva aj Sočský front, pričom ma zaujíma predovšetkým aspekt civilného obyvateľstva (problematika utečencov, okupácia, každodenný život v zázemí bojiska), na druhej strane sa zaoberám aj celkovým slovinským priestorom a jeho obyvateľstvom. Skúmala som tiež problematiku cenzúry a jej širokého vplyvu na každodenný život civilného obyvateľstva počas vojny, na úlohu a postavenie žien a detí, slovinské písomné a materiálne pamiatky, postavenie miest vo vojne. Osobitne ma zaujíma problematika obetí, keďže sa usilujem zistiť nielen počet padlých slovinských vojakov, ale zaujíma ma aj sociálna a demografická dimenzia tohto problému z hľadiska hospodárskeho a sociálneho vývoja spoločenstva. Môj výskum vychádza takmer výlučne z archívneho materiálu, ktorý sa nachádza vo Viedenskom vojenskom archíve (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegssarchiv), a z rozsiahlej literatúry. Snažím sa byť aktívna aj verejne, pretože si želim, aby sa prvá svetová vojna stala súčasťou spoločenského historického povedomia, pretože nepochybne znamenala zlomový bod v slovinských dejinách.

Marianna Oravcová: Viem, že nie ste sama v slovinskej historickej obci, kto sa zaoberá problematikou prvej svetovej vojny. Aký podiel na jej výskume má Historický ústav ZRC SAZU, ale aj ďalšie inštitúcie, ako napr. múzeá v Novej Gorici, Tolmine či Kobaride, vôbec v Posočí a prípadne aj ďalší historici?

Petra Svoljšak: Historický ústav Milka Kosa ZRC SAZU je ústredný slovinský ústav pre stredoveké a novoveké slovinské dejiny, ktorý sa pred 23 rokmi otvoril aj súčasným dejinám. Napriek tomu sa v ústave, okrem výnimiek, touto problematikou zaoberám iba ja, na ZRC SAZU sa jej venujú aj ďalší výskumníci (Oto Luthar, Igor Grdina, Pavlina Bobič). Zo širšieho hľadiska však nemožno zanedbať príspevok lekára Vasja Klavoru, ktorý téme Sočského frontu venoval až štyri monografie. Tie vychádzajú aj v prekladoch. Celkovo počet autorov trvalo rastie. Aj na slovinských univerzitách, predovšetkým v Lublane a Novej Gorici, sa prvá svetová vojna stala súčasťou štúdia a rastie počet diplomových, ale aj magisterských prác a doktorských dizertácií, ktoré sa viažu na prvú svetovú vojnu. Hlavnú úlohu pri zachovávaní spomienky na prvú svetovú vojnu majú aj slovinské múzeá. Múzeum v Novej Gorici už koncom 60. rokov pripravilo muzeálnu expozíciu, ktorá sa však kvôli „požiadavkám

doby“ nerealizovala, v roku 1987 však pri 70. výročí ukončenia bojov na Sočskom fronte predstavili vynikajúcu výstavu. Treba tiež zdôrazniť, že na bývalom sočskom bojisku od skončenia vojny prebiehala veľmi živá zberateľská činnosť, vznikali súkromné zbierky, na ktorých stojí aj zbierka Múzea v Kobaride, hlavného slovinského múzea prvej svetovej vojny, ktoré bolo v roku 1993 vyznamenané Muzeálnou cenou Rady Európy a ktoré je za svoje aktivity často oceňované. Zároveň je v tejto oblasti veľmi aktívne aj Múzeum v Tolmine, ktoré sa spolu s Nadáciou Cesta mieru v Posočí, založenou v roku 2000, venuje problematike padlých rakúsko-uhorských vojakov v severnej časti sočského bojiska a predstavilo ju v mimoriadnej trojzväzkovej publikácii *Tolminsko mostišče*.

Nadácia Cesty mieru v Posočí na jednej strane buduje dôležitý knižný fond a je významným študijným centrom, na druhej strane sa zaoberá dedičstvom Sočského frontu, múzeami v prírode, čiže turistikou zameranou na dejiny – návštevníka tak prevedie Cestou mieru, a tým šíri poznanie a povedomie o udalostiach na sočskom bojisku. Významnú úlohu zohrávajú aj súkromné zbierky, početné dobrovoľnícke spolky, o samotnom bojisku svedčia početné vojenské cintoríny, na ktorých sú pochovaní vojaci rozličných národov bývalej monarchie, ako aj talianska kostnica v Kobaride a nemecká kostnica v Tolmine. Jednotlivé krajiny na niektorých cintorínoch postavili svoje spomienkové objekty, okrem iného aj na pamiatku padlých slovenských vojakov v Loče pri Tolmine. Viaceré kvalitné výstavy o Slovincoch počas prvej svetovej vojny sa realizovali v dôležitom Múzeu najnovších dejín Slovinska, táto téma je súčasťou stálej expozície Slovinci v 20. storočí. Veľmi živá zostáva aj spomienka na ruských vojnových zajatcov, ktorých zasypala v marci 1916 lavína v priesmyku Vršič. Na ich pamiatku ruskí zajatci postavili počas vojny ruskú (pravoslávnu) kaplnku na ceste z Kranjskej gori na Vršič. Pri nej sa každoročne poslednú júlovú sobotu koná rusko-slovinská spomienková slávnosť.

Marianna Oravcová: Aký je pohľad slovinskej historiografie na historické práce iných krajín zúčastnených vo vojne – rakúskych, českých, britských atď., a aké sú zhody a rozdiely v hodnoteniach prvej svetovej vojny?

Petra Svoljšak: Slovinská historiografia starostlivo a systematicky sleduje vývoj európskej a americkej historiografie o prvej svetovej vojne, ale kvôli svojej malosti a určitému zaostávaniu len ťažko vytvára paralely. V každom prípade je pre slovinský priestor a osobitne pre Sočský front veľmi dôležitá talianska historiografia a taliansky pohľad na udalosti na Sočskom fronte ako aj ich interpretácia talianskej okupácie slovinského územia, či 6. Sočskej bitky a talianskeho obsadenia Gorice a najmä rozhodujúcej 12. Sočskej bitky, po ktorej sa frontová línia stiahla zo slovinského územia. Rovnako je pre slovinskú historiografiu mimoriadne dôležitá rakúska, nakoľko nám v prvých historických prácach, ktoré vznikli v období medzi dvoma vojnami, poskytuje veľmi presný pohľad na vojenské operácie rakúsko-uhorskej armády na všetkých frontoch prvej svetovej vojny. Súčasne však zisťujeme, že aj rakúska historiografia sa len v posledných desaťročiach systematickejšie zaoberá aj ďalšími otázkami vojny v rokoch 1914 – 1918. Na druhej strane západoeurópska historiografia (britská, francúzska) je mimoriadne dôležitá kvôli početným nebojovým témam, ktoré dokázala preskúmať, zároveň nemôžeme nevidieť fakt, že západoeurópska historiografia je veľmi západocentrická, prvú svetovú vojnu skúma

predovšetkým z hľadiska významu západného bojiska a skúseností vojenského a civilného obyvateľstva.

V každom prípade je pre slovinskú historiografiu veľmi dôležité spoznávať metodologické postupy, predovšetkým tematické oblasti historiografií prvej svetovej vojny a porovnávať s nimi vlastné výsledky. Musíme si totiž uvedomiť, že napr. boj na jednotlivých frontoch svetovej vojny mal veľmi rozdielny charakter, keďže prvá svetová vojna jeden zo svojich znakov – pozičnú vojnu – získala práve na základe skúseností zo západného frontu, pričom východný front bol menej statický, charakterizovali ho pomerne hlboké prieniky na nepriateľské územie, čo malo za následok aj iný kontakt vojenského a civilného sveta, ako ho spoznal západný front. Odlišnosti v porovnaní so západným frontom zaznamenávame aj na balkánskom a samozrejme sočskom bojisku. V každom prípade však platí zistenie, že sa slovinská historiografia musí aktívne zapojiť do medzinárodných výskumných prúdov, hľadať kontakty s historiografiou krajín, s ktorými Slovinci zdieľali rakúsko-uhorskú minulosť, nakoľko bojové skúsenosti boli podobné, aj keď skúsenosti každodenného života slovinských oblastí počas vojny boli osobitné kvôli bezprostrednej blízkosti frontu a bezprostredného začlenenia celého slovinského územia do bojových udalostí. Na druhej strane však sa štátna kontrola počas vojny sústreďovala predovšetkým na nenemecké národy monarchie, čo tiež predstavuje porovnateľnú skúsenosť a porovnateľnú tematiku vedeckého skúmania.

Marianna Oravcová: Aký bol vzťah hodnotenia vojensko-strategických operácií a politického kontextu rokov 1915 – 1917/18?

Petra Svoljšak: Vojensko-strategické operácie v rokoch 1915 – 1917/18 na sočskom bojisku sú relatívne dobre preskúmané aj v slovinskej historiografii, pričom zásluhu na tom majú predovšetkým autori, ktorí nepatria do radov historikov, a napriek tomu vykonali vynikajúcu prácu (Vladimir Gradnik, Ivan Matičič, Janez Mesesnel). Postupne sme sa pripojili aj my historici, ktorí sme svoj záujem zamerali menej na bojovú tematiku prvej svetovej vojny: Až do 80. rokov 20. storočia v tematizácii prvej svetovej vojny prevládal politický kontext, do popredia sa dostalo tzv. juhoslovanské hľadisko, teda politické, ktoré sa týkalo politického úsilia slovinskej politiky vystúpiť z habsburskej monarchie a pripojením sa k Srbskému kráľovstvu vytvoriť nové južnoslovanské štátne spoločenstvo. Do toho kontextu boli zaradené aj vojenské operácie, do juhoslovanského kontextu však nijako nepatrila téma Sočského frontu, okrem porážky rakúsko-uhorskej armády v októbri 1918 na Piave a následného rozpadu monarchie. Na druhej strane vojensko-strategické operácie na Sočskom fronte boli dôsledkami talianskych strategických a predovšetkým iredentistických snažení o „zachránenie“ tých častí habsburskej monarchie, v ktorých žilo (nielen) talianske obyvateľstvo. Podpis Londýnskej dohody 26. apríla 1915, v ktorej krajiny Dohody prisľúbili Taliansku za vstup do vojny na ich strane práve územia, na ktorých okrem Talianov žili aj Slovinci a Chorváti, vniesol do politického kontextu prvej svetovej vojny nové dimenzie. Tá ambivalentná situácia v súvislosti s úlohou Talianska v prvej svetovej vojne možno vplývala aj na vzťah prvej Juhoslávie k sočskému bojisku, povojnová a súčasná slovinská historiografia, ktorá svojimi zisteniami zhodnotila a definovala taliansku politiku v prvej svetovej vojne, prezentuje jasnejšie postoje.

Marianna Oravcová: Aké miesto zaujíma Sočský front v kolektívnej pamäti slovinskej spoločnosti?

Petra Svoljšak: Sočský front predstavuje pilier slovinského pripomínania si prvej svetovej vojny, veľmi často slovinská verejnosť dokonca stotožňuje prvú svetovú vojnu so Sočským frontom, čo nie je celkom odôvodnené, keďže vieme, že už v auguste 1914 odišlo na bojiská okolo 30 tisíc Slovincov, počas celého obdobia vojny až okolo 160 tisíc. Väčšina slovinských plukov do polovice roku 1915 bojovala na východnom fronte, kde padlo okolo 35 tisíc slovinských vojakov, zatiaľ čo na sočskom bojisku padlo do tritisíc slovinských vojakov. V každom prípade vstup Talianska do vojny v máji 1915 zmenil a zhoršil vzťahy slovinskej verejnosti k vojne, pocit zraniteľnosti a potreby obrany domoviny možno dokonca posilnil pocit príslušnosti k habsburskej vlasti, ktorá bránila hranice monarchie na slovinskom území. Osobitné miesto v kolektívnej spomienke zaberajú skúsenosti utečencov. Takýto osud postihol slovinské civilné obyvateľstvo na Soči, veď až 80 tisíc ľudí muselo opustiť svoje domovy a boli presídlení do iných oblastí Slovinska a monarchie, asi tretina z nich musela odísť do utečeneckých táborov, talianske vojsko zasa posielalo slovinské obyvateľstvo z pravej strany frontovej línie (okolo 12 tisíc) do Talianska. Z vojenského hľadiska určite do pamäti vošla 12. sočská bitka, víťazná rakúsko-nemecká ofenzíva s použitím bojových plynov a rýchlym vojenským prienikom, ktorým sa skončila vojna na Soči. Túto spracoval vo svojom vojnovom románe *Zbohom zbraniam* Ernest Hemingway, treba však upozorniť, že tento vynikajúci americký spisovateľ nikdy nebol v údolí rieky Soče, s víťazným prielomom frontu sa zoznámil ako vodič záchranného vozidla v blízkosti Vicenze v kraji Veneto, kam sa posunula frontová línia a kde bol spisovateľ ranený.

Aj boje na Doberdobskej planine, kde bojoval jeden z najlepších slovinských plukov, 17. peší pluk nazývaný Polk kranjských Janezov, sa stali súčasťou slovinských spomienok na Sočský front, bezpochyby aj kvôli spracovaniu v slovinskom vojnovom románe *Prežihla Voranca Doberdob* a vďaka zľudovenej piesni *Doberdob*, slovenskíh fantov grob.

Marianna Oravcová: Ako je to teda sto rokov po? Aká je bilancia vedeckého poznania v Slovinsku, aké je prepojenie výskumov so zahraničnými inštitúciami a aké sú postoje slovinskej spoločnosti a formy pripomínania si prvej svetovej vojny v Slovinsku?

Petra Svoljšak: Slovinská historiografia v ostatných 30-tich rokoch rozhodujúcim spôsobom pokročila v skúmaní prvej svetovej vojny, rovnako ako k povedomiu verejnosti o význame, zlome a rozsahu vojny význame prispeli slovinské múzeá a bohatá knižná produkcia rozličných spomienok a denníkov slovinských vojakov z obdobia prvej svetovej vojny, ako aj vedecká literatúra. To je výsledok vynikajúcej spolupráce medzi jednotlivými inštitúciami, ako sa ukázalo aj v úspešnej spoločnej iniciatíve vlády Slovinskej republiky, ktorá v auguste 2012 ustanovila Národný výbor na komemoráciu 100. výročia prvej svetovej vojny. Tento výbor koordinuje aktivity v oblasti prezentovania prvej svetovej vojny, nadväzuje kontakty s veľvyslanectvami v Slovinsku s cieľom realizovať spoločné iniciatívy a aktivity, spolupracuje so slovinskými veľvyslanectvami v zahraničí, ktoré podnecujú k spolupráci s tamojšími národnými výbormi spomienkových osláv. Tým, že slovinský štát podporil

vznik výboru, sa problematike prvej svetovej vojny dostalo mimoriadneho miesta, bol pochopený jej význam z vedeckého, kultúrneho, hospodársko-turistického hľadiska, vďaka čomu sa Slovinsko zaradí k tým európskym krajinám, ktoré v nadchádzajúcich štyroch rokoch si budú pripomínať výročie prvej svetovej vojny.

*So slovinskou historičkou doc. Dr. Petrou Svoljšak
sa zhovárala Marianna Oravcová*

PREDSTAVUJEME

Hrad Lubovňa v jeseni. Foto Dalibor Mikulík

◀ *Vstup do Lubovnianskeho hradu. Foto Branislav Švorc*

HRAD LUBOVŇA V PREMENÁCH...

Dalibor MIKULÍK

Hrad Lubovňa postavili na strmom výbežku bradlového pásma, v strategicky významnej polohe nad križovatkou obchodných ciest. Leží na samostatnom kopci, na styku najsevernejších výbežkov Levočských vrchov a Lubovnianskej vrchoviny, na ľavom brehu rieky Poprad. Bol postavený na výraznom kopci vápencového brala, v nadmorskej výške 711 m, na strategicky významnom bode a zaradený do komplexu strážnych pohraničných pevností – Plaveč, hrad Dunajec v Nedeci a Richnava. Svojou polohou nadviazal na staršiu obec, ktorej počiatky spadajú do prelomu 12. a 13. storočia.¹

Názov hradu bol odvodený od starého slovanského mena – Lubel, alebo podľa názvu potoka. V histórii bol hrad Lubovňa v roku 1311 označovaný ako castrum Liblou, v roku 1312 castrum de Lyblio, či de Lublow, v roku 1314 castrum Lyblyo, a v roku 1322 arx Lublow.

Výstavba hradu Lubovňa sa predpokladá v roku 1289. Tento rok je však až doposiaľ diskutabilný, keďže chýbajú adekvátne pramenné informácie. Podporou tejto teórie sú archeologické nálezy zo 70. rokov 20. storočia, ktoré datujú hrad do druhej polovice 13. storočia. Zatiaľ na hrade nebola odhalená architektúra, ktorá by danému obdobiu zodpovedala, a preto sa dá predpokladať, že predchodcom kamenného hradu Lubovňa bola strážna pevnosť alebo tzv. strážny bod.

Hrad bol na základe strategickej polohy určený na obranu severovýchodnej hranice Uhorska, okrem toho bol situovaný na križovatke obchodných ciest, ktoré viedli údolím rieky Poprad, teda strážil a kontroloval obchodné cesty. Jednou z nich bola cesta do susediaceho regiónu Sandecko (cesty boli situované v údolí rieky Poprad). A preto aj napr. patrónom kostola v meste Stará Lubovňa sa stal sv. Mikuláš (ochranca majetkov kupcov). Hrad slúžil aj na kontrolu a ochranu colnice pod hradom, kde sa od kupcov vyberali colné poplatky, ale tiež na vyberanie poplatkov a daní pre kráľa od obyvateľstva. Hrad sa zaradil do sústavy pevností chrániacich severné hranice Uhorska.²

V počiatočných časoch hrad tvoril areál rozmerov 40 x 15 m.³ Môžeme hovoriť o dvojpriestorovej budove – paláci, ktorý mal obdĺžnikový tvar. Predpokladá sa, že skalný výbežok, kde bol neskôr postavený renesančný palác, nebol zastavaný, resp. predstavoval hospodárske zázemie. Toto konštatovanie je však otvorené a čaká ešte na ďalšie archeologické výskumy. Stavebným materiálom sa stal vápenec, alebo tzv. miešané murivo s pieskovcom.

-
- 1 ŠTEVÍK M., TIMKOVÁ M. *Dejiny hradu Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2005, s. 15.
 - 2 ŠTEVÍK M., TIMKOVÁ M. *Dejiny hradu Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2005, s. 16.
 - 3 ŠIMKOVIC M. Hrady a opevnené sídla šľachty na Spiši v stredoveku a na prahu novoveku. In Homza, Martin, Sroka, Stanislaw A. (zost.). *Historia Scepusii Vol. I*. Bratislava, Krakov, 2009, s. 462.

Hrad Lubovňa. Foto Dalibor Mikulík

Prvá písomná zmienka o hrade je v listine z roku 1311, kde sa vdova po Omodejovi Abovi, ktorý zahynul v spore o mesto Košice, zaviazala vrátiť hrady Lubovňa a Mukačevo do kráľovských rúk. Hrad sa v listine po prvýkrát spomína pod názvom Libou. Záujem panovníka o hrady Lubovňa a Mukačevo nebol náhodný. Išlo v tom čase o významnejšie hrady na uhorsko-poľskom pohraničí, ktoré v roku 1311 patrili Omodejovcom.⁴

Omodejovci však svoj záväzok nesplnili, práve naopak, za podpory Matúša Čáka Trenčianskeho vojensky vystúpili proti kráľovi Karolovi Róbertovi. Na jar 1312 šiel s vojskom na Spiš a práve pod Lubovnianskym hradom sa odohrala jedna z bitiek medzi ním a kráľovským vojskom.⁵ Hrad sa podarilo kráľovskému vojsku dobyť a začleniť ho do kráľovských majetkov. V tom istom roku sa hrad spomína v listinách ako castrum Lyblio či castrum Lublov. Po bitke pri Rozhanovciach kráľ Róbert definitívne porazil Omodejovcov a samotný hrad Lubovňa podaroval Filipovi Druhghetovi, ktorý bol jeho prívržencom.

Filip Drugeth bol vo funkcii spišského a abovského župana, zastával aj funkciu spišského kastelána. Na hrade bol od roku 1320. V roku 1323 sa stal aj uhorským palatínom. V roku 1328 sa stal vlastníkom viacerých hradov, vrátane Lubovne, Filipov synovec Viliam. Práve on nariadil, aby mali hrady Spiš a Lubovňa spoločných

4 MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M. *Šľachtické rody na hrade Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2012, s. 15.

5 CHALUPECKÝ I., SMATANA M. *Hrad Lubovňa*. Martin : Osveta, 1987, s. 12.

kastelánov a podkastelánov.⁶ Z testamentu z roku 1330 vyplýva, že bol majiteľom ôsmich hradných panstiev (Jasenov, Brekov, Trebišov, Lubovňa, Sokol, Dunajec, Plaveč a Slanec). Po smrti Viliama Drugetha v roku 1342 sa hrad opäť stal kráľovským majetkom a spravovali ho kráľovskí kasteláni. Počas pôsobenia Drugethovcov nedochádzalo k výraznejším prestavbám hradu.

Čiastočné zmeny nastupovali až v poslednej tretine 14. storočia a boli spojené so vzrastajúcim významom hradu, čoho dôkazom sú aj viaceré kráľovské návštevy. Taktiež v tomto období hrad nanovo opevnili. Dobudované bolo predhradie a hradby na južnej strane posilňoval zemný val (spomína sa aj v lustrácii z roku 1564). V tom istom čase (koniec 14. storočia) dochádzalo aj k rozšíreniu hradného paláca (obytný blok 30 x 12 m).⁷ Na začiatku 15. storočia sa na východnej strane od hradného paláca zrejme vybudovalo hospodárske zázemie hradu (kuchyňa). Pivnice hradobného paláca boli postavené koncom 15. storočia.

Hrad Lubovňa počilo v jeho histórii šesť kráľovských návštev. V roku 1382 prebehlo na hrade Lubovňa rokovanie medzi vtedajším brandenburským markgrófom Žigmundom Luxemburským (uhorským kráľom od roku 1387) so zástupcami poľskej šľachty – rokovalo sa o príchode mladšej dcéry Ludovíta I. Hedvigy do Poľska. Kráľovná Hedviga sa v roku 1384 stala dedičkou trónu v Poľsku a následne manželkou Vladislava Jagelonského. Druhým bodom rokovania bola snaha zastaviť Žigmundovo vojenské ťaženie do Poľska. Uhorská kráľovná Mária navštívila hrad Lubovňa v roku 1392. Uhorský kráľ Žigmund navštívil hrad Lubovňa v roku 1396, v čase príprav na vojnu s Turkami.

Najvýznamnejšie stretnutie kráľov na hrade Lubovňa sa však odohralo v roku 1412. Tento rok sa zapísal výrazne do 700-ročných dejín hradu. Samotnému stretnutiu uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského a poľského kráľa Vladislava Jagelonského predchádzali vojenské konflikty s Benátkami o pobrežie Dalmácie, ako aj podpora Rádu nemeckých rytierov vo vojne s Poľským kráľovstvom. Žigmund v roku 1410 vypovedal vojnu Poľsku, Starý Sacz vyplienil a odpoveďou na to bolo zničenie mesta Stará Lubovňa Poliakmi. Už v roku 1411 sa začali poľsko-uhorské rokovania o prímerí. Vladislav Jagelonský prijal pozvanie Žigmunda do Lubovne, uhorský panovník prišiel 9. a poľský 12. marca 1412. Na hrade sa konali hostiny, zábavy, rytierske hry a v okolitých lesoch poľovačky. Počas rokovania sa hovorilo aj o pôžičke od poľského kráľa, ktorú Žigmund súrne potreboval na vojnu s Benátkami.

Na dohode o pôžičke sa zhodli 16. októbra 1412. Žigmunda zastupovali arcibiskup Ján Kanizsay a Michal Kochmeister. Pôžička bola v hodnote 37 000 kôp pražských grošov (časť odškodného od Rádu nemeckých rytierov).

Výsledkom lubovnianskeho mierového rokovania v roku 1412 bola pôžička pre Žigmunda Luxemburského, oslobodenie Podolínca od daní a poplatkov od kupeckých tovarov, platenie iba polovice colných poplatkov a udelenie práva meča.

6 ŠTEVÍK M., TRAJDOS T. M. *Sedem storočí hradov Lubovňa a Dunajec*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2011, s. 28.

7 ŠIMKOVIC M. Hradý a opevnené sídla šľachty na Spiši v stredoveku a na prahu novoveku. In Homza, Martin, Sroka, Stanislaw A. (zost.). *Historia Scepussii Vol. I*. Bratislava, Krakov, 2009, s. 465.

Hniezdne a Podolíneec boli v tomto roku povýšené na slobodné kráľovské mestá. Najzávažnejším výsledkom rokovaní však bolo vytvorenie tzv. spišského zálohu, ktorý pretrval do roku 1772, teda dlhých 360 rokov.

Spišské starostovstvo poľský kráľ zveroval do rúk tzv. starostom v súčinnosti s kastelánmi Lubovnianskeho a Podolínskeho hradu (lubovniansko-podolínska oblasť). Hlavnou rezidenciou a sídlom starostu sa stal hrad Lubovňa, čo sa aj odrazilo na ďalšom jeho rozvoji. Vytvorená bola samospráva 16 zálohovaných miest. Celý spišský záloh mnohokrát zo situácie ťažil, lebo privilégiá dostával od oboch panovníkov (poľských i uhorských), čo sa výrazne podpísalo aj pod jeho hospodársky rozvoj. Historicky prvým starostom zálohovaného Spiša sa stal v roku 1413 Pavol Gladysz.

V roku 1476 (do roku 1553) sa spišským starostom stal Peter Kmita z Wisnicza (poľský maršálek, krakovský vojvoda). Postaral sa o vykúpenie diel a iného vojenského vybavenia hradov Lubovňa a Podolíneec, ktoré predtým zálohoval Przeclaw z Dmosic.⁸ Počas jeho starostovania pobudol na hrade aj poľský kráľ Ján Albrecht (v roku 1494). 15. storočie bolo plné vojnových konfliktov, a preto si vyžadovalo aj posilnenie fortifikácie samotného hradu. Areál hradu bol pomerne malý a v jeho útrobach sa ťažko manévrovalo. Začalo sa so stavbou delovej bašty na juhu.

Z tohto obdobia je aj najstaršia zachovaná podoba hradu na renesančnom reliéfe oltára Zvestovanie Panny Márie (pôvodne jeden z oltárov v Lubovnianskom kostole) dreveného kostolíka v Hraničnom.⁹ Zobrazuje hrad v prvej tretine 16. storočia, z čias starostovania Petra Kmitu III.¹⁰ Na zobrazení hradu je okrem hradnej veže a západného paláca znázornená aj južná fortifikácia hradu, ktorá je zosilnená štyrmi baštami. Práve do tohto obdobia sa kladie aj postavenie hlavnej obrannej veže, ktorá bola staršou historiografiou datovaná do počiatkov postavenia hradu. K zmene došlo počas obnovy hlavnej hradnej veže v rokoch 1998 – 2003, kedy sa uskutočnil pamiatkový výskum veže. Tá bola sedempodlažná a mala výlučne strážnu a obrannú funkciu (sklady pušného prachu, väzenie, komora s delami a izba trubača). Bola dominantou pri obrane hradu, chránila ostatné objekty na hrade a umožňovala aj dokonalý prehľad o dianí v bezprostrednom okolí hradu. Veža bola doplnená o strielne pre palné zbrane. Na základe posledných výskumov môžeme povedať, že hlavná hradná veža hradu Lubovňa je príkladom obrannej stavby, ktorá umožnila využitie palných zbraní. Časovo spadá do prvej štvrtiny 16. storočia.

Predpokladom zlepšenia obranyschopnosti hradu bola bitka pri Moháči (v roku 1526) a postup tureckých vojsk do Uhorska. Ako potrebné sa ukázalo budovať lepšie obranné opevnenia a zabezpečiť tak obranyschopnosť hradu. Prestavbu hradu podporovali aj poľskí králi, ktorí často platili výdavky spojené s jeho prestavbou.

V roku 1528 postavili ďalší obranný systém – tzv. rondel (renesančná kruhová bašta), postavený bol na juhovýchodnej strane. Jeho vznik je potvrdený aj v listine z roku 1528. Bašta bolo postavená Lubovňanmi a v 16. storočí spĺňala potreby obra-

8 ŠTEVÍK M., TRAJDOS T. M. *Sedem storočí hradov Lubovňa a Dunajec*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2011, s. 37.

9 Drevený kostolík v Hraničnom, renesančný reliéf Zvestovania Panny Márie.

10 MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M. *Šľachtické rody na hrade Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2012, s. 37.

nyschopnosti. V jej dolnej časti boli vybudované tri delové strielne a v hornej časti bola obohnaná ochodzou so strieľňami. Jej staviteľom bol notár a podstarosta hradu Jakub Lomnický. S jeho menom sa stretávame aj v popise hradu z roku 1556, najskôr opravil vežu, potom nad staršími pivnicami západného paláca postavil izbu a sieň. Tieto stavebné aktivity boli realizované pred požiarom v roku 1553. V južnej hradbe bola vybudovaná bašta v strede hradby, vybavená bola ôsmimi strieľňami v troch úrovniach a v jej blízkosti bola kováčska vyhňa.

Hrad Lubovňa v zime. Foto Dalibor Mikulík

Architektonicky a obranne najvýznamnejší prvok bašty pochádzal z dielne krakovského staviteľa Antona Vlacha-Ilalica. Ide o náročný ušnicový bastión, nazývaný aj západný bastión, ktorý je považovaný za vyspelý príklad hradnej obrannej fortifikácie. Bol postavený v dvoch úrovniach. V hornej úrovni bol priestor pre osem diel, spodnú úroveň tvorili kazematy s delovými strieľňami a odvetrávacími šachtami. Nie zbytočne bol postavený na západe, práve odtiaľ bol hrad najľahšie napadnuteľný. Celá južná hradba hradu a časť východných úsekov bola prepojená na západný bastión a predstavovala obranu hradu v dvoch úrovniach. Bastión je považovaný za pokrokový prvok obrannej architektúry v 16. storočí.¹¹

Všetky tieto stavby boli realizované Petrom Kmitom (1522 – 1553), podobné opevnenie postavil aj na svojom rodovom sídle na hrade Wisnicz.

Po viac ako tridsaťročnom starostovaní Petra Kmitu sa v roku 1553 stal novým starostom Ján Boner (do roku 1564). Rok 1553 sa výrazne zapísal do dejín hradu Lubovňa, práve v tomto roku hrad vyhorel. Je veľmi pravdepodobné, že pri požiari došlo niekde k výbuchu strelného prachu, pretože sa zistilo, že pri ňom zahynul podkapitán hradu – Bonerov zástupca Štefan Bylina.¹²

11 MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M. *Šľachtické rody na hrade Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2012, s. 44.

12 CHALUPECKÝ I., SMATANA M. *Hrad Lubovňa*. Martin : Osveta, 1987, s. 32.

Po požiari sa začala rozsiahla renesančná prestavba hradu Lubovňa. Dôkazom toho je aj kamenná tabuľa s nápisom a výjavom poľského orla a iniciál vtedajšieho poľského kráľa Žigmunda Augusta. Pod celú renesančnú prestavbu hradu sa podpísal Ján Boner, vtedajší správca hradu. Na obnovu hradu bolo ročne vyčlenených 3088 – 3384 flórenov. Na prácach sa podieľali predovšetkým skúsení talianski majstri.

V roku 1556 vyhorelo aj mesto pod hradom, a tak na hrade a v meste Stará Lubovňa prebiehal po požiaroch stavebný ruch. Stavebným materiálom bol predovšetkým kameň z neďalekého kameňolomu, ako aj tehly, vápno, piesok, železo a drevo. Do dnešných čias zachované okenné a dverové ostenia sú zhotovené z pieskovca či červeného vápenca. Strechy boli pokryté drevenými šindľami.

V prvej etape došlo k prestavbe pôvodného gotického západného paláca, v prvom nadzemnom podlaží vybudovali trojpriestorový severný a jednopriestorový južný trakt. Palác mal tri nadzemné podlažia. Pod nim boli v skale vytesané pivnice, vstup do nich bol v severnom múre paláca.

Po rekonštrukcii gotického paláca bol v priestore východnej strany horného hradu vybudovaný nový palác – označovaný ako východný, resp. renesančný palác. Ten mal obdĺžnikový pôdorys. Pri stavbe paláca bol do jeho západného múru vkomponovaný západný múr staršej stavby (pôvodné hospodárske zázemie hradu – kuchyňa). Palác mal dve podzemné a tri nadzemné podlažia.

V paláci sa nachádzal pivovar, ktorý bol situovaný v druhom podzemnom podlaží. Prístup doň bol cez kamenný portál situovaný na západe. Nad pivovarom bola pekáreň, vstup do pekárne bol presne nad vstupom do pivovaru. V úrovni pekárne bola na severnom konci paláca vysekaná pivnica, označovaná ako sklad. Prvé nadzemné podlažia tvorili sklady a kuchyňa. Kuchyňa sa nachádzala v úrovni nad pivovarom a pekárňou. Druhé nadzemné podlažie bolo kópiou trojrozmerného prvého podlažia. V južne orientovanej časti druhého podlažia sa nachádzala reprezentačná miestnosť, tretie nadzemné podlažie bolo zároveň podkrovím. Nad samostatným obytným priestorom bolo aj obranné podlažie.

Známe sú aj mená architektov – už v roku 1554 prišli do Lubovne dvaja krakovskí architekti Ján Frankenstein a spomínaný Anton Vlach-Ilalicus, ktorí vyhotovili plány na obnovu hradu a Anton Vlach-Ilalicus viedol aj práce. Všetko sa však realizovalo pod taktovkou vtedajšieho spišského starostu Jána Bonera.

Pri renesančnej prestavbe hradu dostala novú striešku aj hradná studňa, pravdepodobne hlboká až 150 metrov. Modernizáciou hradu bolo aj zavedenie vodovodu do hradu. Voda bola zberaná a vedená drevenými rúrami pod vchod do starého hradu (dnešná voziareň) a tu sa zachytávala do nádob. Sú známe aj údaje, že vedenie vodovodu vymeral a vyznačil Stanislav Gladysz.¹³ Následne sa vodovod na hrade spomína až do konca 18. storočia.

Na základe lustrácie Krakovského vojvodstva z roku 1564 poznáme podrobný popis hradu a môžeme sa dozvedieť niečo viac o využití jeho jednotlivých objektov, predovšetkým remeselníkmi, ktorí na hrade pôsobili. Nechýbali tu kováči, puškári, pekári, pivovarníci, kominári či ďalší obslužný personál hradného panstva.

13 CHALUPECKÝ I., SMATANA M. *Hrad Lubovňa*. Martin : Osveta, 1987, s. 34.

Počas starostovania Gašpara Maciejowskeho došlo v rokoch 1587 – 1589 ku krátkodobému obsadeniu Lubovnianskeho hradu rakúskymi vojskami. Stalo sa tak po smrti Štefana Báthoryho počas zápasov o poľský trón medzi Maximiliánom Habsburským a švédskym princom Žigmundom z dynastie Waza. Maximilián sa vybral s vojskom do Poľska, kde obliehal Krakov. Na ceste do Poľska jeho vojsko obsadilo aj Lubovniansky hrad a malo ho v rukách až do roku 1589. Na základe Bytomského a Benčického paktu bol hrad vrátený Poľsku. Následne sa vojenská záloha hradu mala zväčšiť na 150 jazdcov a 150 pešiakov.

V roku 1579 prišiel na hrad Lubovňa predstaviteľ šľachtického rodu Lubomirských, Sebastián Lubomirsky. Bol správcom solných baní v okolí Krakova. Pôvodne bol na hrad vyslaný samotným poľským kráľom Štefanom Bathorym ako sprostredkovateľ riešenia sporu medzi zálohovanými mestami a spišským starostom Jánom Maciejowským.¹⁴ Dôvodom sporov bolo vyberanie desiatku samotným starostom. Sebastián Lubomirsky sa ukázal ako schopný diplomat, v tom čase ešte netušil, že päť generácií Lubomirských sa zapíše do dejín hradu na viac ako 150 rokov. Paradoxom bolo, že sám Sebastián sa dostal do sporu so zálohovanými mestami, a to práve ohľadom nešetrného vymáhania daní.

Sebastián Lubomirsky kúpil spišské starostovstvo od Gašpara Maciejowskeho a od roku 1593 ho získal ako donáciu od poľského panovníka, čím sa zmenil spôsob správy zálohovaných miest, ktoré sa touto donáciou dostávali do područia zemepánov. V tom istom roku sa stal aj majiteľom hradu Wisnicz a získal titul grófa Svätej rímskej ríše od uhorského kráľa Rudolfa II. Došlo k čiastočnej prestavbe hradu, o čom svedčí aj kamenná tabuľa. Sebastián bol zástancom rekatolizácie na Spiši.

Za čias Sebastiána Lubomirského začali v Uhorsku stavovské povstania, a tak sa aj obrana hradu zväčšila na silu 100 mužov, s výzbrojou o počte deväť diel, dva falkonety, jeden mažiarsky a 296 hákovníkov.

V roku 1642 začal ranobarokovú prestavbu hradu v poradí druhý z generácie Lubomirských na hrade Lubovňa, Stanislav Lubomirsky. Na juhovýchode postavil vysoký barokový bastión, barokové nádvorie a východný bastión.

V roku 1642 dal postaviť dvojpodlažný ranobarokový palác s bránou a hradobný múr oddelujúci druhé a tretie nádvorie hradu.¹⁵ V roku 1647 dal na treťom nádvorí hradu postaviť hradnú kaplnku, zasvätenú Michalovi archanjelovi a jej architektom bol Viedenchan Pochsberger. Okrem týchto architektonických zmien došlo v neskoršom období 17. storočia k čiastočnej prestavbe zastrešenia oboch palácov (západného a východného), múry oboch palácov boli ukončené tehlovým zuborezom a atikami. Dá sa predpokladať, že podobné zakončenie múrov bolo aj na spojovacom krčku oboch palácov. O všetkých spomenutých prestavbách vypovedajú aj kamenné tabule, rozmiestnené na jednotlivých objektoch hradu. Ranobaroková prestavba hradu v polovici 17. storočia bola zároveň poslednou výraznou prestavbou hradu Lubovňa. Stanislav Lubomirsky, podobne ako otec, získal titul knieža Rímskej ríše.

14 MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M. *Šľachtické rody na hrade Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2012, s. 55.

15 Pamätná kamenná tabuľa z červeného mramoru, ktorá je umiestnená pri vstupe do paláca Lubomirských na hrade Lubovňa.

K jeho výrazným zásluhám patrila aj výstavba piaristického kolégia v Podolínci, často označovaného ako spišský Oxford.

V roku 1634 sa spišským starostom stal Juraj Lubomirsky, ktorý sa do dejín hradu zapísal predovšetkým ukryvaním poľských korunovačných klenotov na hrade. V roku 1655 vtrhli švédske vojská do Poľska. Celý poľský kráľovský poklad bol na príkaz kráľa prevezený na Lubovniansky hrad, kde bol ukrytý až do roku 1661. Najhodnotnejšou časťou pokladu boli poľské korunovačné klenoty, ktoré sa používali na korunováciách poľských kráľov v rokoch 1320 – 1764.

V roku 1656 navštívil hrad Lubovňa samotný kráľ Ján Kazimír, detailný popis príchodu kráľa na hrad poeticky popisuje v svojom diele Henrich Sienkiewicz. Hrad bol v roku 1658 zaradený medzi šesť pevností, ktoré sa udržiavali na náklady poľského štátu.¹⁶ Vojenská záloha hradu sa mala zväčšiť na 120 osôb.

Počas starostovania Stanislava Heraklia boli opätovné pokusy o prinavrátenie zálohovaného územia späť pod uhorský štát. Záloh však pre Poliakov predstavoval vstupnú bránu do Poľska z juhu, a preto sa snažili si ho udržať čo najdlhšie. V tom čase sa na hrade zastavil aj Ján Sobieski po vyhratej bitke pri Viedni (v roku 1683). Heraklius sa podieľal na vojenskej príprave.

Od roku 1700 bol spišským starostom posledný z rodu Lubomirských (pôsobiacich na hrade) Teodor Lubomirsky. Teodor si svoj majetok musel obhajovať vojensky a aj samotný hrad Lubovňa získal až po jeho obsadení svojím vojskom. Teodor mal veľmi zlé vzťahy so zálohovanými mestami, ktoré sa často sťažovali u samotného kráľa a svoje požiadavky spracovali do 20 bodov. Pôsobenie Teodora Lubomirského sa vyznačovalo neprímeraným vymáhaním daní a poplatkov od zálohovaných miest, ale aj väznením tých, ktorí s jeho politikou nesúhlasili. Vyslúžil si tak prezývku „pán pekelných temnôt“. Teodor sa na druhej strane vyznamenal výstavbou mariánskych stĺpov v 20. rokoch 18. storočia v zálohovaných mestách a taktiež výstavbou barokového oltára Bolestnej Panny Márie v lubovnianskom kostole.

Smrťou Teodora Lubomirského sa končí obdobie Lubomirských na hrade Lubovňa. Hrad sa dostáva do rúk sasko-poľského kráľa Augusta III. (zvaného aj Sas), ktorý hrad daroval svojej manželke kráľovnej Márii Jozefe. Už v roku 1747 vyslala na hrad zvláštnu komisiu, ktorá mala zistiť skutočný technický stav hradu a navrhnúť sumu potrebnú na jeho opravu. Na scénu však prišiel kráľovský architekt Francesco Placidi pochádzajúci z Ríma, ktorý v polovici 18. storočia vypracoval dva architektonické návrhy obnovy hradu. Prvý návrh počítal iba s modernizáciou a záchranou momentálneho stavu, druhým predostrel elimináciu objektov horného hradu, kde mal vyrásť prepychový palác. Zo starého hradu sa teda mali ponechať len bašty vonkajšieho opevnenia, ktoré boli postavené v čase ranobarokovej prestavby hradu. Pri návrhoch Placidi prihliadal aj na postavenie hradov v 18. storočí, ktoré sa zväčša prebudovávali na modernejšie sídla. Druhá forma prestavby hradu však bola finančne náročná a efekt bol neistý. Okrem toho panovník predsa len investoval do prosperujúcich miest, ako napr. Krakov, a tak sa druhá forma prestavby nerealizovala.

16 MIKULÍK, D. Poľské korunovačné klenoty na hrade Lubovňa v rokoch 1655 – 1661. Kráľovský poklad ukrytý na uhorsko-poľskom pohraničí. In *Sandecko-spišské zošity*. Zv. 6. Nowy Sącz, Stará Lubovňa : Muzeum okręgowie w Nowym Sączu a Lubovnianske múzeum, 2011, s. 27.

vala. Prihliadalo sa aj na to, že hrad bol stále len súčasťou dočasného zálohu. Opravené mali byť len najpotrebnejšie budovy, ktoré mali slúžiť ako byty alebo kasárne.

Na základe podrobného popisu hradu, ktorý vyhotovil Placidi vieme interpretovať jeho stav. Z popisu je evidentné, že bola spadnutá časť južnej atiky na renesančnom paláci. Vo vnútri bola potrebná výmena podláh, okien, dverí a malo sa pristúpiť k celkovej obnove paláca. Hrad však mal aj priestory, ktoré boli v dobrom technickom stave, a to predovšetkým miestnosti, kde bývali starostovia, byty dôstojníkov, kasárne, kaplnka, pekáreň a dokonca aj krčma. Hlavná hradná veža sa používala ako pracháreň, väznica i strážnica. Opravy boli naplánované na tri roky, predĺžili sa však na desaťročie. Viedol ich Placidi a riadil taliansky majster Janetti. Počas rokov 1754 – 1756 bola opravená aj kaplnka.

V podhradí sa začal stavať nový komplex barokových budov, nový majer a liehovar. Je potrebné konštatovať, že na samotnom hrade boli realizované iba najnutnejšie opravy, keďže kráľovná Mária Jozefa v roku 1757 zomrela.

Rokom 1772 (počas delenia Poľska) sa hrad po 360 rokoch vrátil na mapu Uhorska. Návratom pod uhorskú korunu hrad Ľubovňa strácal svoje opodstatnenie. Už nebol sídlom starostu, ani symbolom poľskej vlády na území iného štátu. Okrem toho hrad strácal postavenie pohraničnej pevnosti a taktiež centra správy poľského zálohu.¹⁷ Bola vytvorená provincia 16. spišských miest, na čele ktorej stál gróf. Sídlom provincie bola Spišská Nová Ves, a tak Ľubovňa strácala svoje niekdajšie postavenie centra zálohovaného Spiša, čo sa odrazilo aj na samotnom hrade.

Prechod hradu pod rakúsky štát mal však aj svoju výhodu. Z tohto obdobia sa zachovalo množstvo presných nákresov, zameraní a popisov hradu. V roku 1773 bol majorom Batscheckom vyhotovený plán hradu a objektov podhradia. Zaujímavosťou je drevený vodovod vyznačený na zakreslení. V rokoch 1769 – 1772 prebiehalo zároveň aj veľké podrobné mapovanie Spiša.

V roku 1777 hrad prebrala Košická komora, dostal sa pod štátnu správu a stal sa centrom správy hradného panstva, ku ktorému patrili okolité obce a osady. V objekte hradu bola umiestnená vojenská posádka. V súvislosti s prebráním do štátnej správy komisia vyhotovila podrobný inventár hradu, došlo aj k zameraniu hradu komorským inžinierom Karolom Wittinghofom (v roku 1780). Na veži a na oboch palácoch zobrazil na fasádach množstvo trhlín, na východnom renesančnom paláci chýbal južný štítový múr s atikou. V rokoch 1777 – 1780 stáli ešte všetky hradné budovy. Najlepšie zachovaným objektom na hrade bola kaplnka, v roku 1817 bolo jej poslanie ako fary prenesené do Chmeľnice. Ostatné, predovšetkým fortifikačné stavby, boli v havarijnom stave. Štátna správa dokonca uvažovala aj o možnosti rozobrať hrad na stavebný materiál určený na predaj. Štát sa rozhodol, že hrad predá, a tak v roku 1819 zverejnil inzerát o jeho predaji.

V roku 1825 hrad kúpil župný hodnostár Juraj Felix Raisz za sumu 57 000 zlatých. Súčasťou hradného panstva boli od roku 1827 aj dve dediny – Podsadok a Chmeľnica. Raisz na hrade realizoval renováciu ranobarokového paláca, kde sa aj s rodi-

17 MIKULÍK D. Hrad Ľubovňa v 19. storočí. Uhorský štát, Juraj Félix Raisz – Ľublovári, mesto Stará Ľubovňa, Andrej Zámoyski – majitelia hradu Ľubovňa. In *Sandecko-spišské zošity*. Zv. 4. Nowy Sącz, Stará Ľubovňa : Muzeum okręgowie w Nowym Sączu a Ľubovňianske múzeum, 2009, s. 89.

nou presťahoval. Niektoré objekty hradu dal prestrešiť. Kvôli zlej statike zamuroval všetky okenné otvory severnej fasády západného paláca. Počas jeho pôsobenia na hrade bola zavedená aj Hostovská kniha (1827 – 1882), do ktorej sa zapisovali významní hostia hradu Lubovňa.¹⁸ Na hrade býval do smrti svojej manželky v roku 1860, potom sa presťahoval do kaštiela pod hradom. Zomrel rok po manželkinej smrti v decembri 1861 a spoločne so svojou manželkou a dvomi synmi bol ako jediný majiteľ hradu Lubovňa pochovaný na malom cintoríne pred hradnou kaplnkou. Podľa pomenovania hradu mu bol priznaný predikát Lublovári – teda Lubovnianskohradský, ktorý používajú jeho potomkovia až do dnešných čias. Po smrti J. F. Raisza dochádzalo k sporom o dedičstvo medzi dvoma synmi a dcérou, a tak bol hrad v roku 1880 predaný mestu Stará Lubovňa, ktoré ho už o dva roky (v roku 1882) predalo Andrejovi Zámorskému za sumu 87 000 zlatých.

Andrej Zámorski, pochádzajúci zo známej poľskej šľachtickej rodiny, kúpil v tom istom roku aj kúpele Vyšné Ružbachy. Obidve generácie Zámorskovcov bývali v kaštieli pod hradom, na hrade využívali kaplnku a barokový palác. Zámorskovci dali hrad čiastočne opraviť, sami však bývali v kaštieli pod hradom. V hrade si udržiavali reprezentačné miestnosti. V čase prvej svetovej vojny opustili majetok a odišli do Poľska. Správu majetku im vykonával ich správca Ján Godawa.

V roku 1926 prebral správu hradu posledný súkromný majiteľ hradu, a to najmladší syn Andreja Zámorského – Ján. V roku 1929 sa zosobášil so španielskou princeznou Izabelou, neterou španielskeho kráľa Alfonza XIII. Samotná svadba sa konala na španielskom kráľovskom dvore v Madride. Manželia mali veľké plány spojené s modernizáciou kúpeľov vo Vyšných Ružbachoch, ako aj s obnovou hradu Lubovňa. Izabela si po príchode na hradné panstvo (v roku 1930) nechala vypracovať plány na úplnú výstavbu hradu v jeho pôvodnej historickej podobe a jej cieľom bolo hrad prebudovať na honosnú rezidenciu vtedajšej Európy. Náklady predstavovali 30 mil. Kčs.

Po štátnom prevrate v Španielsku však princezná prišla o značnú časť majetku, a tak plány spojené s prestavbou hradu boli odložené. Opravy hradu sa obmedzili iba na ranobarokový palác, kaplnku a časť hradieb. Bolo zriadená aj malé múzeum. V rokoch 1929 – 1933 sa manželia venovali rozvoju kúpeľov vo Vyšných Ružbachoch, kde dali postaviť tzv. Biely dom. Počas vojnových udalostí v roku 1944 odišla rodina Jána Zámorského do zahraničia.¹⁹

V súčasnosti je hrad majetkom Prešovského samosprávneho kraja, v správe Lubovnianskeho múzea – hrad. Na hrade sa nachádzajú interiérové a exteriérové expozície, ktoré sú venované histórii hradu, remeslám a cechom na hrade, architektúre hradu, expozícii nábytku či hradnej kaplnky.

18 MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M. *Šľachtické rody na hrade Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2012, s. 79.

19 MIKULÍK D., PAVELČIKOVÁ M., ŠTEVÍK M. *Šľachtické rody na hrade Lubovňa*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2012, s. 103.

JOH. GOTTFRA. HERDER

GEB. MOHRUNGEN 25 AUG. 1774

GEST. WEIMAR 16 DEC. 1803

VON DEUTSCHEN ALLER LÄNDE

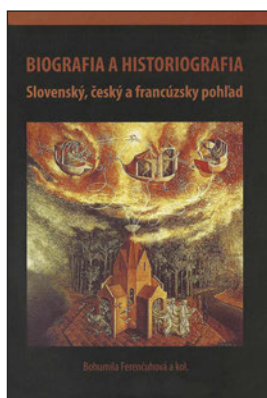
RECENZIE ANOTÁCIE

*Pantheon v Paríži, socha Voltairea.
Foto Nadežda Jurčíšínová*

◀ *Johann Gottfried Herder, Weimar.
Foto Peter Švorc*

FERENČUHOVÁ, Bohumila. *Biografia a historiografia. Slovenský, český a francúzsky pohľad.* Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2012. 240 s. ISBN 978-80-971247-2-4.

K rozhodne zaujímavým výsledkom spolupráce slovenských a zahraničných historikov, ktoré sa objavili v poslednom období, je potrebné zaradiť publikáciu *Biografia a historiografia*. Na jej vzniku sa podieľal široký autorský kolektív bádateľov zo Slovenska, Čiech a Francúzska. Zapojenie viacerých známych a výrazných osobností do autorského kolektívu, rovnako ako získanie materiálnej podpory pre celý projekt, predstavujú iba niektoré z faktorov, ktoré sú potrebné pre vytvorenie úspešného diela. Rovnako dôležitá je však téma, ktorej sa autori venujú, prístupy k jej riešeniu, rovnako ako závery, ku ktorým dospeli. *Biografia a historiografia* je, tak ako to vedúca autorského kolektívu konštatovala hneď v úvode, starým problémom. Viac či menej

úspešné pokusy o jeho riešenie a čo najobjektívnejšie a najpresnejšie naplnenie sa objavujú už od staroveku. V jednotlivých obdobiach i oblastiach sa líšia uplatňované metódy či prístupy. Teoretické východiská i vznikajúce výstupy sú tak často veľmi odlišné, dokonca aj pri analýze rovnakých osobností. O to cennejší je pokus porovnať či skôr nazrieť do postupov uplatňovaných predstaviteľmi troch historiografií, francúzskej, českej a slovenskej. Každá z nich, aj pri pohľade na spoločné témy, uplatňuje svoje vlastné hodnotenie. Cieľom autorského kolektívu, podľa nášho názoru úspešne naplneným, pritom nebolo jednoznačne vyriešiť niektoré z komplikovaných otázok týkajúcich sa „spoločných osobností“ či problémov. Skôr prevažuje snaha ukázať prístupy a postupy iných a ponúknuť ich ako možnú inšpiráciu pre ďalšie bádanie. V tomto smere by si nepochybne zaslúžili podrobnejšiu pozornosť viaceré príspevky zaradené do publikácie. Z nášho hľadiska by sme však ako osobitne zaujímavé považovali za potrebné spomenúť aspoň niektoré z nich.

O tom, akým vplyvom mohlo a často aj podliehalo skúmanie osobností z rôznych historických období v čase komunistického režimu, rovnako ako nutnosť opraviť, vysvetliť či doplniť mnohé z toho, čo bolo publikované, naznačuje štúdiá J. Dejmeke nazvaná *Edvard Beneš v komunistické ideológii a historiografii po roce 1948. Nástin tendencií a problémů*. Ochota spolupracovať s režimom často viedla ku konštrukciám, ktoré sa v rámci historickej spisby v každom prípade, po dôkladnom výskume a príprave, musia napraviť. Súčasne je však zaujímavé sledovať rôzne pokusy o zdiskreditovanie osobnosti, ktorá pred rokom 1948 zohrala v českých i československých dejinách významnú úlohu.

Pre každého čitateľa, bez ohľadu na to, či ide o odborníka, alebo laického záujemcu o dejiny, je rozhodne zaujímavý, do istej miery špecifický, príspevok venovaný životným osudom manželov Němcových. Viaceré kontrasty, spisovateľka a svedomitý, v konečnom dôsledku však neúspešný úradník, zložité povahy oboch partnerov i ďalšie podrobnosti zo života týchto dvoch rozdielnych ľudí prináša text M. Pokornej *Biografie – příležitost pro výskum rodiny. Příklad Boženy a Josefa Němcových*. Autorka opierajúca sa o údaje z osobného života rodiny, ktoré sa zachovali v mimo-

riadne veľkom množstve, ponúkla pohľad do života stredných vrstiev českej spoločnosti 19. storočia. I napriek tomu, že ide o historický materiál, v konečnom dôsledku mnohé z uvádzaných problémov pôsobia naozaj súčasným dojmom.

Na významnej osobnosti M. Hodžu, spracovanej v množstve kratších či dlhších statí, sa francúzsky historik E. Boissérie pokúsil načrtnúť viaceré problémy. V štúdiu s názvom *Historik a politológ zoči-voči životopisnému žánru: Prípad Milana Hodžu*, tak na jednej strane predstavuje viacero rôznych textov, ktoré o tomto zaujímavom človeku vznikli, na druhej strane poukazuje na niektoré existujúce obmedzenia objavujúce sa pri biografiách. O M. Hodžovi existuje síce množstvo štúdií a článkov, no iba niekoľko málo monografií. Vzhľadom na bohatstvo jeho aktivít je dôležité, či ich popisuje historik, politológ alebo ekonóm. V každom prípade je však evidentné, že nie vždy sa dá celkom oslobodiť od niektorého z hraničných postojov voči spracovávanej osobnosti, keď máme tendenciu ju súdiť alebo naopak oslavovať. Niekedy je jednoducho problematické zachovať si dostatočný odstup.

A. Maťovčík vo svojom príspevku konštatoval: „*Biografistika ako vedná disciplína o tvorbe biografii v širokom aspekte zaznamenáva nezvyčajný rozkvet.*“ (s. 171). Svedčí o tom vydávanie množstva publikácií, štúdií i slovníkov venovaných osobnostiam žijúcim a pracujúcim na území Slovenska. No ako ukazujú aj príspevky zaradené do publikácie *Biografia a historiografia*, bádateľov v tejto oblasti čaká ešte veľké množstvo práce. K žánru, ktorý v rámci historiografie rozhodne nepatrí k tým jednoduchším, nemajú samotní historici celkom jednotný postoj. Práve výmena skúseností, prezentovaná prostredníctvom spoločných zborníkov a monografií, môže byť cennou inšpiráciou ako zaľudniť stále ešte v tomto zmysle „riedko osídlené“ slovenské dejiny.

Patrik Derfiňák

BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih*. Brno : Host, 2012. 604 s. ISBN 978-80-7294-697-6.

Publikácií venovaných knihám z rôznych uhlov pohľadu sa každoročne objavuje značné množstvo. Ich autori sa venujú histórii kníh, ich tvorcom, obsahovej analýze, väzbe či grafickej úprave. Námet diela F. Báeza je však netradičný, pomerne zriedkavý, a to i napriek tomu, že ničenie kníh a textov vôbec je neoddeliteľnou súčasťou celých ľudských dejín. K rovnakému záveru dospel aj autor tohto rozsiahleho diela. Ten navyše postupne približuje niektoré z dôležitých období či udalostí, ktoré viedli k často nenahraditeľným stratám pre celé ľudstvo. Konštatovanie tohto stavu je jedna vec, výpočet a podrobný opis jednotlivých prípadov, ktoré autor vybral, zasa vec druhá. Napriek tomu, že autor vybral iba niektoré z dokladov barbarského prístupu

k často stáročia zhromažďovaným hodnotám, čitateľov zážitok je často rozporuplný. Každého, kto má ku knihám pozitívny vzťah, sa musí zmocniť smútok nad uvedenými stratami, z ktorých mnohé už nikdy nebude možné nahradiť. Súčasne však pútavo písaný text celkom prirodzene zvädza k ďalšiemu čítaniu.

Autor venuje pozornosť širokému spektru publikácií a knižníc od staroveku až po súčasnosť. Dá sa povedať, že ho zaujíma všetko od najstarších hlinených tabuliek až po súčasné najmodernejšie informačné médiá. Práve postupný zber a získavanie informácií sa niekedy odráža na osobitnom štýle práce, akoby tvorenej kratšími či dlhšími príbehmi, štúdiami, informáciami, prípadne informačnými záznamami. Aj preto sa niekedy môže zdať, akoby informácií bolo pre čitateľa jednoducho priveľa. Publikácia tak na niektorých miestach dôsledne nezachováva chronologické, ani geografické členenie, prípadne postupnosť, zostáva však napriek tomu odbornou publikáciou podloženou rozsiahlym, dlhoročným výskumom. Celkovo je tak nielen faktograficky bohatou sondou do sledovanej problematiky, ale súčasne tiež cennou inšpiráciou pre každého z čitateľov.

K podobnej publikácii možno podľa nášho názoru z pozície čitateľa, ktorý má rád knihy, iba ťažko pristupovať úplne nezaujato či nestranne. Z tohto uhla pohľadu je to v poriadku. Horšie je, ak dostatočný odstup nedokáže vždy zachovať samotný autor. Či už je to prostredníctvom používania expresívnych slov, nerovnakej pozornosti venovanej jednotlivým udalostiam či možno podvedomým prejavovaním sympatií niektorej zo zúčastnených strán. To všetko sa dá v publikácii, žiaľ, nájsť, navyše z textu je zrejmé, na čej strane sú sympatie autora.

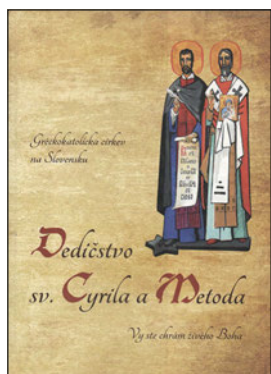
Knihy, ich zhromažďovanie i skladovanie prináša mnoho problémov. Ak ich je viac, majú nielen značné nároky na priestor, ale sú tiež citlivé na vlhkosť, chlad, slnečné svetlo či nadmerné teploty. Knihy majú mnoho nepriateľov ohrozujúcich ich fyzickú existenciu. Hoci sa najčastejšie spomína hmyz či pleseň, rovnako nebezpečná je aj moderná technika, informačné zdroje, prípadne neustále stúpajúce náklady na výrobu a distribúciu kníh. Ako však ukazuje aj táto publikácia, najväčšou hrozbou pre knihy, knižné zbierky a texty je predovšetkým samotný človek. Je nesporne zaujímavé, že ten, kto knihy píše, tvorí a rozširuje, je súčasne tiež ich najväčším nepriateľom.

Napriek tomu, že na viacerých miestach v texte zaznieva otázka, prečo vlastne k ničeniu kníh dochádza a viaceré osobnosti sa na túto otázku aj pokúsili odpovedať, urobiť nejaký jednoznačný záver v tomto prípade nie je jednoduché. Ide snáď o zmes ľahostajnosti, strachu, nevedomosti, fanatizmu i slepej poslušnosti. V tomto smere je do istej miery paradoxné, že proti niečomu takému nám môže pomôcť iba lepšie vzdelanie a čítanie, čítanie a opäť čítanie.

Patrik Derfiňák

***Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Vy ste chrám živého Boha.* Ed. Ľubomír PETRÍK. Prešov : PETRA, 2012, 379 s. ISBN 978-80-8099-064-0.**

V prvej polovici roka 2013 vyšla pod názvom *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda* a podnadvpisom *Vy ste chrám živého Boha* (2 Kor. 6, 16) prvá publikácia knižnej edície *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku*. Publikácia bola napísaná kolektívom autorov z Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity (GTF PU) v Prešove a ich spolupracovníkov z radov kňazov i laikov. Je venovaná blížiacemu sa jubileu 200. výročia vzniku Prešovskej eparchie v roku 1818. Ďalšie knihy, ako uvádza Mons. Ján Babjak SJ, prešovský arcibiskup a metropolita (s. 4), by mali v predjubilejnom

období vychádzať do roku 2018. Kniha uzrela svetlo sveta v Jubilejnom roku sv. Cyrila a Metoda, ktorý Konferencia biskupov Slovenska vyhlásila pri príležitosti 1150. výročia príchodu slovanských apoštolov Cyrila a Metoda na územie Slovanov, teda aj na naše územie. Táto kniha dostala názov *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*, pretože vystihuje Gréckokatolícku cirkev na Slovensku, ktorá svoju existenciu odvodzuje od ich príchodu. Podnadpis publikácie *Vy ste chrám živého Boha* vystihuje biskupské heslo prvého prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupa a metropolitu Jána Babjaka SJ, keďže jednak všetci veriaci sú vlastníčkmi chrámu, v ktorom prebýva Boh a jednak vystihuje Gréckokatolícku cirkev na Slovensku ako chrám živého Boha, ktorá bola v päťdesiatych rokoch minulého storočia postavená mimo zákon, kňazi boli vyhnaní z farností, boli vo vyhnanstve, väzení a veriaci bez pastierov boli nútení zanechať túto cirkev.

Publikácia *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda* je rozdelená na jedenásť kapitol. V prvej kapitole sa autori venujú historickému prierezu pred vznikom Prešovskej eparchie do roku 1818, sťahovaniu národov, pokresťančovaniu Slovanov, byzantskej misii na území moravského kniežata Rastislava, pričom autori vhodne dopĺňajú na oživenie textu na jednotlivých stranách aj obrázky ikon napísaných ikonopiscem M. Klimčákom. Ide o ikony: Veľkomoravské knieža Rastislav víta sv. Cyrila a Metoda, Pápež Hadrián II. kladie slovianske knihy na oltár v bazilike s. Maria Maggiore, Svätý Metod ustanovuje svätého Gorazda a ešte mnohé iné. V prvej kapitole sa možno dočítať, kde sa začali písať dejiny Mukačevského biskupstva a tiež to, že Mukačevská eparchia bola rozdelená na niekoľko vikariátov.

Mimoriadne prínosná je druhá kapitola *Pastieri Božieho ľudu (1818 – 1950)*, v ktorej autori okrem iného pútavo venujú svoj pohľad jednotlivým gréckokatolíckym biskupom, akými boli Gregor Tarkovič (1816 – 1841), Jozef Gaganec (1842 – 1875), Mikuláš Tóth (1876 – 1882), Ján Vályi (1882 – 1911), Juraj Répaši (1911 – 1913, nebol biskup, ale kapitulárny vikár), Štefan Novák (1913 – 1920), Mikuláš Rusnák (1920 – 1922, nebol biskup, ale dočasný administrátor biskupstva), Dionýz Njaradi (1922 – 1927), Pavel Peter Gojdič OSBM (1926 – 1960), Vasil Hopko (1947 – 1976).

Autori predstavujú biskupov a opisujú ich pastoračnú činnosť počas vedenia im zvereneného úradu. Dokumentujú tiež to, že prešovskí biskupi hneď od založenia biskupstva sa horlivo snažili vybudovať základné eparchiálne inštitúcie ako boli napr. učiteľská akadémia a kňazský seminár. Konkrétne sa zmieňujú (s. 70) o biskupovi Mikulášovi Tóthovi, ktorého zásluhou sa uskutočnilo otvorenie vlastného eparchiálneho seminára, keď v blízkosti svojho sídla kúpil dom so záhradou (za 2300 florénov), ktorý prispôbil tomuto poslaniu. Na stranách 74-75 však už píše o biskupovi Jánovi Vályim, že „v roku 1886 dokončil budovu seminára, ktorú začal stavať v roku 1880 jeho predchodca biskup Mikuláš Tóth“. V tomto prípade ide pravdepodobne o nedorozumenie, keďže biskup M. Tóth nezačal so stavbou budovy seminára, ale kúpil v blízkosti svojho sídla dom so záhradou pre účely otvorenia eparchiálneho seminára.

V tretej kapitole *Prenasledovanie cirkvi (1950 – 1968)* ponúkajú autori pohľad na Gréckokatolícku cirkev v Československu v rokoch 1950 – 1968 (konflikt medzi štát-

nou mocou a katolíckou cirkvou nastolil aj otázku, čo s gréckokatolíckou cirkvou, ktorá bola vieroučne katolíckou, ale obrady mala takmer totožné s pravoslávnu cirkvou). Cirkev prešla v tomto čase mnohými ťažkými skúškami, ale vytrvala vo viere a vernosti Bohu, na čo nadväzuje štvrtá kapitola *Vzkriesenie a život cirkvi v rokoch 1968 – 1989*. V nej je v úvode predstavený pohľad na obnovenie činnosti Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1968. Ide o opis zvolania aktív gréckokatolíckych kňazov do Košíc, na ktorom bol zvolený Akčný výbor a bola vydaná rezolúcia proti nezákonnému postupu v roku 1950 a proti krivdám voči Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Postupne sa možno dočítať o viacerých stretnutiach predstaviteľov štátnej moci za účasti zástupcov gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi v záujme rehabilitácie a povolenia činnosti.

Autori v tejto časti uvádzajú (s. 152-153), že „5. júla 1968 bol gréckokatolíkom vrátený Katedrálly chrám sv. Jána Krstiteľa v Prešove a biskupská rezidencia a seminár ostali naďalej v rukách Pravoslávnej cirkvi“. K spresneniu údajov chceme dodať, že biskupská rezidencia ostala v rukách pravoslávnej cirkvi, ale podľa právoplatného rozhodnutia finančného odboru Okresného národného výboru v Prešove zo dňa 29. apríla 1961 sa uložilo vlastnícke právo seminára (seminárnej budovy) československému štátu – v správe Dekanstva Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove (Porov.: Okresný úrad, odbor katastra Prešov, Výpis z pozemkovej knihy, pod i. č. 4116).

Štvrtá kapitola podáva ucelený obraz skutočného stavu gréckokatolíckej cirkvi, ktorá zápasila s nedostatkom kňazov ako aj so skutočnosťou, že po smrti svätiačeho biskupa Vasiľa Hopka nemal kto vysviacať nových služobníkov oltára. Vysviacať ich museli biskupi z bývalej Juhoslávie, pretože Mons. Ján Hirka bol vymenovaný za dočasný ordinára s právami rezidenčného biskupa a ThDr. Vasil Hopko za svätiačeho biskupa a gréckokatolíckej farnosti museli spoločne užívať chrámy s pravoslávnu cirkvou, hoci boli vlastníctvom gréckokatolíckej cirkvi. Ozajstné zmeny nastali až po novembrových udalostiach v roku 1989, keď bol 21. decembra 1989 vymenovaný Mons. Ján Hirka za prešovského sídelného biskupa, na čo už nadväzuje piata kapitola s názvom *Rozkvet cirkvi*, v ktorej autori opisujú život Prešovskej eparchie v rokoch 1990 – 2002, keď nastali slobodné pomery v Československu po páde komunistického režimu a nastala cesta obnovy, cesta k demokracii.

Autori v piatej časti kapitoly uviedli, že v máji roku 1990 bola zriadená Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta ako nástupkyňa komunistami zrušeného kňazského seminára a Vysokiej školy teologickej v Prešove. Bol obnovený komplex budov biskupskej rezidencie, budova sirotinca bola prestavaná na kňazský seminár, Mons. Jánom Hirkom bola v roku 1991 zriadená Gréckokatolícka diecézna charita a dňa 11. januára 1992 bol vymenovaný prešovský pomocný biskup Mons. Milan Chatur CSsR. Duchovný a vzdelávací proces, ako je uvedené autormi, začal v Prešovskom biskupstve ožívať a začali sa otvárať základné aj stredné cirkevné školy.

V piatej kapitole je podaný komplexný pohľad na život v Gréckokatolíckej cirkvi do roku 2008, ale aj pohľad na osobnostný profil terajších jej pastierov v osobe košického eparchu vладыky Milana Chatura CSsR a prvého prešovského arcibiskupa a metropolitu Jána Babjaka SJ, ktorí pokračujú v duchovnom i materiálnom zvelaďovaní svojich eparchií, keď od roku 2003 sa ich zásluhou zrealizovali viaceré prestavby a rekonštrukcie v interiéroch biskupskej rezidencie v Prešove. V roku 2004 bola rozšírená a zrekonštruovaná biskupská Kaplnka sv. Jozefa, v ktorej bol inštalovaný

nový ikonostas, v prilahlých priestoroch rezidencie bola zriadená stála expozícia histórie Prešovskej eparchie, v roku 2005 bola postavená nová budova Košického exarchátu, dnes je biskupskou rezidenciou. Boli zriadené cirkevné gymnáziá, Gréckokatolícke mládežnícke centrum, Centrum pre Rómov v Čičave, Centrum pre rodinu na Sigorde pri Prešove.

Medzi veľké udalosti, ktoré sa opisujú v tejto časti kapitoly, patrí stretnutie gréckokatolíckych biskupov Európy, ktoré sa konalo 25. – 27. októbra 2005 v Prešove, ďakovná púť gréckokatolíkov do Ríma 23. – 25. marca 2007 pri príležitosti 80. výročia biskupskej vysviacky blahoslaveného prešovského biskupa mučeníka P. P. Gojdiča OSBM, vymenovanie Mons. J. E. Kočiša 24. apríla 2004 pápežom Jánom Pavlom II. za pomocného biskupa v Pražskom apoštolskom exarcháte, blahorečenie gréckokatolíckych mučeníkov – prešovského biskupa P. P. Gojdiča OSBM, neskôr jeho pomocného biskupa ThDr. V. Hopka a rehoľného kňaza M. D. Trčku CSsR.

V šiestej kapitole s názvom *Nová etapa života (od roku 2008)* ponúkajú autori pohľad na nové kánonické usporiadanie Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, keď 30. januára 2008 bola pápežom Benediktom XVI. zriadená Gréckokatolícka metropolia sui iuris na Slovensku so sídlom v Prešove (za prvého gréckokatolíckeho arcibiskupa a metropolitu bol vymenovaný Mons. Ján Babjak SJ). Do Gréckokatolíckej metropolitnej cirkvi sui iuris na Slovensku patrí Prešovská archieparchia (vznikla povýšením Prešovskej eparchie a zahŕňa územie Prešovského kraja), Košická eparchia (vznikla z Košického apoštolského exarchátu a za košického eparchiálneho biskupa bol vymenovaný Mons. Milan Chatur CSsR) a novozriadená Bratislavská eparchia, ktorá vznikla vyčlenením z Prešovskej eparchie a pokrýva územie západného a stredného Slovenska (za prvého bratislavského gréckokatolíckeho eparchu bol vymenovaný protopresbyter Mons. Peter Rusnák).

Šiesta kapitola dokumentuje biskupskú vysviacku prvého bratislavského eparchiálneho biskupa zo dňa 16. februára 2008 v Mestskej hale v Prešove, intronizáciu prvého prešovského arcibiskupa zo dňa 17. februára 2008 v Mestskej hale v Prešove, intronizáciu prvého košického eparchiálneho biskupa zo dňa 18. februára 2008 v Košiciach, intronizáciu prvého bratislavského eparchiálneho biskupa zo dňa 9. marca 2008 v Bratislave a ponúka mnohé pestré fotografie z liturgických slávností, z vysviacky a intronizácií gréckokatolíckych biskupov a takisto predstavuje osobnostný profil prvého bratislavského eparchiálneho biskupa.

Siedma kapitola *Rehoľné spoločenstvá* pojednáva o rehoľných spoločenstvách Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, a to dvoch mužských rehoľných spoločností: Rád sv. Bazila Veľkého (baziliáni, Ordo sancti Basilii Magni – OSBM) a Kongregácia Najsvätejšieho Vykupiteľa (redemptoristi, Congregatio Sanctissimi Redemptoris – CSsR), ako aj o štyroch ženských rehoľných spoločenstvách: Rád sv. Bazila Veľkého (sestry baziliánky) organizovaných v provincii so sídlom v Prešove a vo viceprovincii so sídlom v Sečovciach, Kongregácia sestier služobníc Nepoškvrnenej Panny Márie (sestry služobnice), Rehoľa Najsvätejšieho Vykupiteľa (kontemplatívne sestry redemptoristky).

V *duchu novej evanjelizácie* je názov ôsmej kapitoly, ktorá prináša pohľad na novú evanjelizáciu v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, a to rôznymi formami: práca s deťmi a mládežou, ktorú organizuje komisia pre mládež Prešovskej archieparchie a komisia pre mládež Košickej eparchie; cirkevné školstvo; v jednotlivých v epar-

chiách vznikli mnohé cirkevné školy rôznych stupňov, ktorých zriaďovateľom bolo arcibiskupstvo v Prešove; katechizácia (detí, mládeže i dospelých), ktorú vedie v Bratislavskej eparchii poverený kňaz, v Prešovskej archieparchii je to Diecézny katechetický úrad a v Košickej eparchii Diecézny katechetický úrad, ktorí dbajú na kvalitu výchovno-vzdelávacieho procesu na hodinách náboženskej výchovy v cirkevných a štátnych školách; pastoračné centrá ako Gréckokatolícke mládežnícke centrum Bárka v Juskovej Vôli, Gréckokatolícke mládežnícke pastoračné centrum v Prešove, Centrum pre rodinu na Sigorde, Gréckokatolícke centrum pre Rómov v Čičave; cirkevné hnutia a spoločenstvá, ktoré sa postupne začali etablovať a pomáhajú mnohým kňazom a laickým veriacim v živote a viere. Medzi ne patrí Máriino dielo, Hnutie Svetlo – Život, oázové hnutie, Komunita Ján Krstiteľ, eRko – Hnutie kresťanských spoločenstiev detí, Neokatechumenátna cesta, Mariánske kňazské hnutie, Gréckokatolícka evanjelizačná škola sv. Mikuláša. V tejto časti kapitoly predstavujú autori aj Gréckokatolícku charitu v Prešove (založil ju ešte v roku 1947 biskup P. P. Gojdič OSBM), Gréckokatolícku teologickú fakultu PU v Prešove (je najstaršou fakultou PU, pretože je pokračovateľkou Bohosloveckej akadémie zriadenej biskupom M. Tóthom v roku 1880), kňazský seminár, Spolok sv. Cyrila a Metoda (náboženský a kultúrno-výchovný spolok gréckokatolíkov na Slovensku), dvojtýždenník Slovo (oficiálny časopis Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku).

Deviata kapitola s názvom *Pútnické miesta* je venovaná pútnickým miestam Prešovskej archieparchie: Lutina, Litmanová, Čirč, Krásny Brod, Prešov, Rafajovce, Šašová, Buková Hôrka; pútnickým miestam Košickej eparchie: Klokočov, Michalovce, Sečovce, Košice, Slovinky a pútnickým miestam v Bratislavskej eparchii: Šaštín a Bratislava.

Desiata kapitola nesie názov *Blahoslavení a spravodliví*. Autori v nej opisujú blahoslavených Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, a to biskupa P. P. Gojdiča OSBM, pomocného biskupa V. Hopka a rehoľného kňaza M. D. Trčku CSsR a k opisu pripájajú aj mnohé fotografie, medzi ktorými sa nachádza fotografia z bočného oltára s relikviami troch blahoslavených v arcibiskupskej Kaplnke sv. Jozefa v Prešove. Autori publikácie menujú v tejto kapitole aj tie gréckokatolícke osobnosti, ktorým sa dostalo vyznamenania Spravodliví medzi národmi in memoriam, ktoré udeľuje štát Izrael za záchranu židovských občanov.

Jedenásta kapitola *Krása na Božiu oslavu* sa nesie v duchu umeleckého diela, v symbole neviditeľného sveta, teda v predstave viditeľného pozemského zobrazenia cez chrám, ktorý je viac než len budova, cez princíp východného sakrálneho umenia, cez zmyslovú syntézu (vnímanie umeleckého artefaktu všetkými zmyslami), cez symboliku farieb a tvarov, cez súlad k obsahu a formy v hudbe, cez preklad ako umenie.

Posolstvo recenzovanej publikácie umocňuje skutočnosť, že kolektív autorov vložil knihu do kontextu sláveného Roka viery a Jubilejného roku 1150. výročia príchodu solúnskych bratov na Velkú Moravu. Je to naozaj originálny a hodnotný výsledok vynaloženého úsilia a práce. Z predkladanej publikácie *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Vy ste chrám živého Boha*, tvoriaci tematicky prepojený celok doplnený mnohými vzácnymi staršími i novodobými fotografiami dýcha na nás osobitná atmosféra nášho kresťanstva so svojou nedozeranou teologickou i ľudskou hĺbkou, lebo

kolektív autorov odkryl najpodstatnejšie reálie minulých a súčasných dejín grécko-katolíckej cirkvi.

Peter Laca

KOVÁČOVÁ Viera a kol. *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012. 212 s. ISBN: 978-80-89514-12-0.

Do portfólia činností moderného múzea patrí okrem zbierkovej, reštaurátorskej a výstavnej činnosti aj vedecká práca či organizovanie akcií pre laickú a odbornú verejnosť. Nemenej dôležitou je publikačná činnosť, ktorou múzeum predkladá výsledky práce svojich odborných a vedeckých zamestnancov. Všetky tieto atribúty vrcholnou mierou napĺňa už dlhé roky jedna z popredných muzeálnych inštitúcií na Slovensku, Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Okrem iných tém sa dlhodobo venuje aj problematike holokaustu a osudu Židov počas II. svetovej vojny.

Vyvrcholením vedeckovýskumnej činnosti na túto tému bolo zorganizovanie medzinárodnej vedeckej konferencie v dňoch 6. – 7. septembra 2011 pod názvom *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Spoluorganizátorom konferencie v Banskej Bystrici bol Historický ústav SAV v Bratislave. Výstupom z konferencie sa stala rovnomená monografia. Je prehľadne členená do dvoch častí. V prvej časti sa autori zaoberajú židovskou otázkou na Slovensku v období pred, počas aj po II. svetovej vojne. Prioritným je, samozrejme, obdobie tzv. Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. Prvé dve štúdie formulujú historický rámec a snažia sa všeobecne charakterizovať Slovenskú republiku počas vojny. Ivan Kamenec je autorom príspevku *Vnútropolitický vývoj a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945*. Pavol Petruš sa zameriaval na *Zahraničnú politiku Slovenského štátu 1939 – 1945*. Všeobecný charakter má aj štúdia Stanislava Mičeva, v ktorej charakterizuje *Protižidovské zákonodárstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*.

Ostatné texty sú zamerané na jednotlivé oblasti života spoločnosti a na potencionálne režimu v danom období či na osobnosti židovského pôvodu a ich pohnuté osudy. Linda Osyková sa v štúdiu pod názvom *Protižidovská agitácia v druhej polovici 30. rokov 20. storočia na Slovensku* snažila zachytiť príčiny neskoršieho prenasledovania židovských spoluobčanov. Viera Kováčová sa v príspevku *Dr. Jozef Tiso a riešenie židovskej otázky* pokúsila zhrnúť osobný zástoj prezidenta SR v procese holokaustu. *Rasovú politiku v prostredí slovenskej armády* bližšie objasnil Peter Kralčák v rovnomennej štúdii. Dva príspevky sa venovali oblasti školstva. Prvá pod názvom *Zmeny štruktúry školského systému na Slovensku v rokoch 1938 – 1941* je z pera Ľubice Kázmerovej. Katarína Hradská sa v štúdiu *Židovské školy v pracovných táboroch* venovala téme vzdelávania Židov v takých ťažkých životných podmienkach, akými pracovné tábory nepochybne boli. Životný príbeh dcéry maliara Dominika Skuteckého Karoly popísal Jozef Ďuriančík v príspevku *Tragický koniec dcéry Dominika Skuteckého*.

O tom, že antisemitizmu sa nevyhlo ani obdobie po II. svetovej vojne svedčí štúdia Lucie Sotákovej pod názvom *Nové vlny antisemitizmu v ČSR na prelome 40. a 50. rokov a ich interpretácia v súvislosti s procesom – s Rudolfom Slánskym*.

Druhá časť monografie sa zaoberá postavením Židov a ich osudmi v ostatných krajinách Európy, najmä v štátoch so štatútom nemeckého spojenca alebo na Nemcami priamo okupovaných územiach. Benjamín Frommer si všíma formy perzekúcie židovských spoluobčanov prostredníctvom tlače v Protektoráte Čechy a Morava. Jeho text má názov *Perzekúcia prostredníctvom tlače: ako českí funkcionári pomáhali izolovať Židov v nacistickom Protektoráte Čechy a Morava*. Ďalšie dve štúdie sa venujú okupovanému územiu Sovietskeho Zväzu. Serafima I. Gorbunovova a Elena A. Rogovaja sú spoluautorkami štúdie *Osobitosť nacistickej politiky vo vzťahu k Židom na okupovanom území ZSSR*. Vzťah nemeckých okupantov k Židom, ich prenasledovanie a vyvražďovanie v Bielorusku opisuje Luciána Hoptová v štúdii *Riešenie židovskej otázky na okupovanom území Bieloruska. Holokaust v nezávislom Chorvátsku v rokoch 1941 – 1945* je názov príspevku Mária Jareba. Rumunský holokaust popisujú dvaja autori. Prvým je Alexandru I. Murau so štúdiou *Predohra k rumunskému holokaustu. Antižidovská propaganda a jej následky pri ústupe z Besarábie a severnej Bukoviny v roku 1940*. Druhým je Andrei Muraru, ktorý v príspevku *Rumunská rasová politika: prečo sa uskutočnili deportácie Židov z Transnistrie* opisuje prenasledovanie Židov v Rumunmi okupovanom Podnestersku. Poslednou – nie však významom – je štúdia od Petra Száraza. Je zaujímavým pohľadom na prenasledovanie Židov v prostredí fašistickej diktatúry v Španielsku pod názvom *Frankisti a otázka španielskych Židov v rokoch druhej svetovej vojny*.

Monografia je v závere doplnená menným registrom. Vyčítať by sa dala absencia zoznamu autorov s pracoviskami, ktorý by poskytol celkový prehľad o inštitúciách, v ktorých jednotliví autori pôsobia. Celkovo pôsobí monografia veľmi príjemným a „čitateľným“ dojmom, s kvalitným prebalom a väzbou.

Problematika holokaustu je výsostne aktuálna aj v dnešnej dobe. Táto monografia určite prispeje k rozšíreniu historického vedomia o genocíde židovského národa nielen na Slovensku, ale aj v širšom stredo, východo a juhoeurópskom kontexte. A túto ambíciu sa autorom a zostavovateľom podarilo naplniť vrchovitou mierou.

Martin Klempay

Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945 – 1989). Ed. Jaroslav Pažout. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů; Technická univerzita v Liberci, 2013, 254 s. ISBN 978-80-87211-93-9; ISBN 978-80-7372-971-4

Už tradičným výsledkom letného seminára v Liberci, jeho 22. ročník sa konal 23. – 24. augusta 2012, je publikácia obsahujúca príspevky, ktoré odznali na tomto stretnutí slovenských a českých historikov, pedagógov, archivárov, študentov a viacerých záujemcov o históriu mapujúcich česko-slovenské a slovensko-české vzťahy.

V roku 2012 sa usporiadatelia stretnutia (Katedra histórie Fakulty prírodovedne-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, Vzdělávací nadace Jana Husa i Ústav pro studium totalitních režimů) rozhodli pre tému, obzvlášť zaujímavú, sledujúc postoj českej a slovenskej inteligencie k myšlienkam komunizmu v 20.

storočí, príčiny ich priklonenia sa k tejto ideológii a prípadný odklon od vízie spravodlivej beztriednej spoločnosti.

Publikácia je tematicky rozdelená do troch častí. Prvá je venovaná problematike vzťahov intelektuálov ku komunistickej strane a režimu po roku 1948 vo všeobecnosti. Druhá časť podrobnejšie mapuje konkrétne osudy piatich komunistických intelektuálov (Zdeněk Nejedlý, Pavel Reiman, Ladislav Novomeský, Milan Hübl a Lubomír Lipták) a posledný blok sleduje možnosti využitia danej problematiky v rámci didakticko-pedagogickej oblasti a pre popularizačné účely. Úvodný text Roberta Kvačka (s. 12-16) bol zároveň aj otváracím prejavom na libereckom seminári. Kvaček odhaľuje dôvody, prečo značná časť inteligencie podľahla ko-

munistickej ideológii. Za hlavný dôvod tohto príklonu považuje prvú svetovú vojnu ako zlyhanie modernej civilizácie. Masovejšie šírenie komunistických ideí umožnila aj hospodárska kríza 30. rokov a druhá svetová vojna. Hlavným dôvodom ich prepuknutia bolo zlyhanie demokratických ideálov predstavovaných štátnou politikou západných mocností. Sovietsky zväz bol zároveň vnímaný ako hlavný predstaviteľ a líder protihitlerovskej koalície. Vzťah českých a slovenských intelektuálov ku komunistickej strane v kontexte východnej Európy si bližšie všimol Jan Rychlík (s. 18-31). Je toho názoru, že českí a slovenskí intelektuáli mali pozitívnejší prístup ku komunistickým myšlienkam v dôsledku prejavu historicky silného rusofilstva medzi Čechmi a Slovákmi. Podobne na tom bolo aj Bulharsko či Juhoslávia. Na druhej strane však v štátoch ako Poľsko, Maďarsko a Rumunsko existovala silná rusofóbia. Hodnotový spor medzi stúpenkami socialistickej a liberálnej koncepcie v rokoch 1945 – 1948 riešila vo svojom príspevku Vlasta Jakicsová (s. 32-53). V spore intelektuálov na pôde literárnej publicistiky sa odrážala povojnová situácia na Slovensku a stal sa súčasťou širšieho kultúrno-umeleckého dialógu. Komunistickí intelektuáli na Slovensku z neho vyšli víťazne a potvrdili pozitívne naladenie mocensko-politického a kultúrneho prostredia pre socialistické ideály. Vzťahy intelektuálov ku KSČ po roku 1948 a ich premeny boli ústrednou témou príspevku Norberta Kmeťa (s. 54-75). Tie prebiehali počas celého obdobia, no líšila sa ich forma závisiaca od momentálneho štádia postavenia komunistického režimu v spoločnosti. Konflikty intelektuálov s komunistickou mocou mali rôznu podobu a ich základ spočíval v tom, do akej miery boli predstavitelia komunistickej moci ochotní akceptovať intelektuálne slobody.

Druhý blok príspevkov zborníka je venovaný piatim osobnostiam – komunistickým intelektuálom. Jiří Křestan (s. 76-89) mapuje postoje a osudy historika, literárneho vedca a politika Zdenka Nejedlého, ktorý vstupoval do komunistickej strany v roku 1939 a po roku 1948 bol jedným z predstaviteľov formujúcich kultúrnu politiku režimu. Jeho výhrady voči soviétizácii československého školstva ho pripravili o post ministra školstva. Pavel Reiman bol publicistom a funkcionárom KSČ. David Kovařík ho vo svojom príspevku (s. 90-113) predstavuje predovšetkým ako stranického historika, ktorý prešiel svojím vnútorným prerodom až po podporu reformného komunizmu a následného rozchodu s komunizmom. Ján Gavura sa zamerl na predstavenie intelektuálnej a politickej činnosti komunistického básnika, publicistu

a politika Ladislava Novomeského (s. 114-127). Vykreslil základné medzníky jeho tvorby a zvlášť vyzdvihol tendencie v jeho tvorbe, ktorými sa dostával do konfliktu s vládou v Československu. Český historik Milan Hübl patril v 60. rokoch medzi významných československých komunistických proreformných intelektuálov. Jeho aktivity v tomto smere rozoberal vo svojom príspevku Zdeněk Doskočil (s. 128-173), ktorý nezabudol na Hüblovu názorovú náklonnosť k slovenským bratislavským intelektuálom. Lubomír Lipták patril medzi významných komunistických intelektuálov 50. a 60. rokov. Jeho osudy v predloženom libereckom zborníku mapuje Adam Hudek (s. 174-191). Všimol si hlavne jeho odklon od dogmatického myslenia v druhej polovici 60. rokov a príklon k reformnému hnutiu v období Pražskej jari.

Do didakticko-popularizačného bloku boli zaradené tri príspevky. Jaroslav Pinčas predstavuje ideologickú prezentáciu intelektuála v komunistickej propagande v normalizačnej filmovej a televíznej tvorbe (s. 192-213). Petr Kopál sa venuje úlohe filmu a televízie ako prostriedku ideologickej manipulácie ovplyvňujúcej celú spoločnosť vrátane intelektuálov (s. 214-227). Úloha Národného divadla ako symbolického centra pamäti českého národa bola ústrednou témou príspevku Kamila Činátla (s. 228-233).

Zborník *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945 – 1989)* je určite zdarnou publikáciou osvetľujúcou príčiny najprv príklonu časti českej a slovenskej inteligencie k myšlienkam komunizmu v 20. storočí a neskoršieho jej odklonu od nich. Formou aj obsahom zaradených štúdií predstavuje časť výsledkov odborného výskumu tejto problematiky, na komplexné spracovanie ktorej by sa malo ešte sústrediť.

Peter Koval'

KRONIKA

Château de Chambord. Foto Jozef Jurčičin

Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove do Bieloruska

Brest 13. – 17. máj 2013

Luciána HOPTOVÁ

V dňoch 13. až 17. mája 2013 sa uskutočnila odborná exkurzia študentov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove do Bieloruska, konkrétne do mesta Brest a jeho okolia. Mesto Brest v juhozápadnej časti krajiny, v blízkosti poľských a ukrajinských hraníc, patrí k jedným z najvýznamnejších sídiel v Bielorusku, ktoré sa pýši svojou zaujímavou, no tragickou históriou. Po rusko-poľskej vojne v súlade s Rižskou mierovou zmluvou zo dňa 18. marca 1921

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. s kolegom z Historickej fakulty Brestskej štátnej univerzity A. S. Puškina. Foto Luciána Hoptová

Dekanka Historickej fakulty Brestskej štátnej univerzity A. S. Puškina N. P. Galimova. Foto Branislav Pilár

bolo s ostatnou časťou západného Bieloruska pričlenené k Poľsku. Poľská správa trvala do roku 1939, keď sa západné Bielorusko stalo súčasťou Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky (BSSR). Brest patril k prvým mestám, na ktoré Nemci v júni 1941 zaútočili pri invázii do Sovietskeho zväzu. V priebehu dvoch mesiacov sa Brest, ako aj celá BSSR, ocitli na dlhé tri roky pod nemeckou okupačnou správou. Vojna v Breste, ale aj v celom Bielorusku, priniesla veľké straty civilného obyvateľstva a na dlhé roky poznačila spoločensko-politický a hospodársky vývoj mesta. V súčasnosti má viac ako 300-tisíc obyvateľov a predstavuje administratívne centrum Brestskej oblasti. Môže sa popýšiť viacerými modernými budovami, pričom jeho obyvatelia nezabúdajú na svoju históriu a sú na ňu patrične hrdí, čo je možné vidieť aj v starostlivosti o historické budovy, ako aj vo veľkom počte pamätníkov venovaných obdobiu Veľkej vlasteneckej vojny.

Odborná exkurzia do Brestu sa začala 13. mája vo večerných hodinách v Prešove a poľsko-bieloruské hranice sme prekročili v skorých ranných hodinách nasledujúci deň. V prvý deň si študenti histórie, dejepisu a archívniectva prezreli mesto Brest. Jeho históriu od najstarších čias až do 20. storočia priblížil prodekan Historickej fakulty Brestskej štátnej univerzity (HF BŠU) A. S. Puškina Andrej Jurevič Bodak.

Študenti IH mali možnosť spoznať mesto, historické pamätníky a budovy (napr. sídlo nemeckého velenia v čase druhej svetovej vojny), ale stáť na „hlave Stalina“.

Druhý deň exkurzie bol venovaný návšteve a prehliadke Brestskej pevnosti, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou mesta a ktorá sa hlboko zapísala nielen do histórie Bieloruska, ale aj do histórie celého sveta. Práve v Bielom paláci, ktorý sa nachádzal v Brestskej pevnosti, bol v marci 1918 podpísaný Brest-litovský mier. Významnejšou sa pevnosť stala v rokoch druhej svetovej vojny, keď jej obrancovia dokázali takmer celý mesiac odolávať útoku nemeckých vojsk, kým napr. samotné mesto Brest fašisti obsadili v priebehu niekoľkých hodín po napadnutí. Po dobytí pevnosti si ju v auguste 1941 prišli pozrieť A. Hitler a B. Mussolini. Po skončení druhej svetovej vojny pevnosť a jej hrdinskí obrancovia upadli do zabudnutia. Až v roku 1965 bol pevnosti udelený titul Brestská pevnosť – Hrdina Sovietskeho zväzu. Od roku 1971 je pevnosť pamätníkom, pri ktorom si každoročne obyvatelia Brestu a jeho okolia pripomínajú koniec druhej svetovej vojny a vzdávajú tak poctu hrdinom Brestskej pevnosti. V súčasnosti sa v pevnosti nachádzajú tri múzeá – Archeologické múzeum Berestije, Múzeum obrany a Múzeum umenia, ktoré študenti IH FF PU navštívili a oboznámili sa so stálymi výstavami v nich.

Študenti inštitútu histórie FF PU v Brestskej pevnosti. Foto Luciána Hoptová

Po prehliadke Brestskej pevnosti nasledovalo v ten istý deň prijatie na HF BŠU. Prešovských študentov privítalo vedenie fakulty na čele s dekanou Nataliou Petrovovou Galimovou a umožnilo nám prezrieť si priestory univerzity, ako aj diskutovať so študentmi a učiteľmi fakulty. Na záver tohto dňa odbornej exkurzie bol spoločenský večer, hosťiteľmi boli študenti HF BŠU.

V tretí deň odbornej exkurzie mali študenti IH možnosť oboznámiť sa s archeologickým výskumom kolegov z HF BŠU v Breste. Navštívili sme zámček Skoki, v ktorom bola ubytovaná nemecká delegácia počas rokovaní a podpísania Brest-litovského mieru v roku 1918. Absolvovali sme aj prehliadku stredovekej veže z 13. storočia v Kamenci, neďaleko Brestu, a navštívili Bielovežský prales, ktorý sa do histórie zapísal napr. tým, že práve na tomto mieste sa rozhodlo o rozpade najväčšieho impéria novodobých dejín – Zväzu sovietskych socialistických republík.

Exkurziu po odbornej stránke zabezpečovali doc. PhDr. Lubica Harbulová, CSc., a doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

*Študenti inštitútu v stredovekej veži v Kamenci.
Foto Luciána Hoptová*

Hlavný monument Brestskej pevnosti. Foto Matúš Vojna

Medzinárodná vedecká konferencia Polska – Słowacja – Ukraina. Trójpogranicze wielokulturowe

Rzeszów 20. – 21. jún 2013

Katarzyna STUKUS a Daniel HANÍK

Inštitút histórie Sociologicko-historickej fakulty Rzeszovskej univerzity (RU) mal možnosť v dňoch 20. – 21. júna 2013 privítať ľudí, ktorí sa vo svojej vedeckej práci zaoberajú problematikou pohraničia v širšom aspekte, predovšetkým poľsko-slovensko-ukrajinským pohraničím. Čestný patronát nad konferenciou, na ktorej sa zúčastnili pracovníci akademických a vedeckých centier z Poľska, Čiech, Slovenska a Ukrajiny, prevzali rektor RU a Generálny konzul SR v Krakove.

Počas dvoch dní účastníci medzinárodnej vedeckej konferencie *Polska – Słowacja – Ukraina. Trójpogranicze wielokulturowe* zorganizovanej v spolupráci s katedrou vojenskej histórie, katedrou histórie 19. storočia a poľskej emigrácie a študentského vedeckého krúžku *Semper Fidelis*, prezentovali svoje vedeckovýskumné aktivity a zároveň poukázali na rozličné spoločenské a kultúrne procesy a vzťahy medzi Poľskom, Slovenskom a Ukrajinou v priebehu minulých storočí.

Pohľad na účastníkov konferencie. Foto Daniel Haník

Konferenciu otvoril dekan Sociologicko-historickej fakulty RU prof. dr. hab. Zdzisław Budzyński. Privítal účastníkov a priblížil ciele a zámery konferencie. Potom nasledovali prednášky pozvaných vedeckých pracovníkov. Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD., vedúci Katedry histórie Katolíckej univerzity (KU) v Ružomberku, prezentoval *Testament rektora špitála v Banskej Bystrici Klementa Seletia (+ 1533, Myšlenice)*. Prof. Wadim Zadunajski z Ukrajinskej katolíckej univerzity v Lvove predstavil *Porównanie nazw stopni wojskowych Wojska Polskiego i Wojska Ukraińskiego w 1918 r. i na początku lat 1920-tych*. PhDr. Milan Moravec, pracovník Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze, priblížil OUN-UPA i stosunki

Pohľad na účastníkov konferencie. Foto Daniel Haník

polsko-ukrajinské w prasie czeskiej po r. 1989. Prednášku *Memento dla Wielkiej Wojny, czyli dlaczego zapominamy o niej w regionie* pripravil prof. dr. hab. Andrzej Olejko, vedúci Katedry vojenskej histórie RU. Túto časť konferencie zakončil prof. dr. hab. Andrzej Bonusiak, vedúci Katedry 19. storočia a polskej emigrácie RU, prednáškou *Polacy na terenie współczesnej Słowacji i Ukrainy. Próba porównania*. K prednáškam nasledovala diskusia.

Popoludní účastníci konferencie navštívili staré námestie Rzeszova a podzemnú turistickú trasu. Prvý deň konferencie ukončila slávnostná večera.

Druhý deň konferencie, kvôli rozmanitosti vystúpení, bol rozdelený do dvoch sekcií, polsko-ukrajinskej a polsko-slovenskej. Prvú sekciu otvorila Mgr. Iryna Martynyak z Univerzity Ivana Franka v Lvove príspevkom *Słowiańska tradycja i kultura w arabskich źródłach pisanych w pierwszej połowie X wieku*. Potom slovo prevzal Mgr. Andrzej Król z RU, ktorý predstavil *Mniejszości etniczne Rusi Czerwonej w świetle dokumentacji sejmiku w Sądowej Wiszni z lat 1572 – 1668*. Mgr. Michał Brydak z RU prezentoval príspevok *Rusini na Zakarpaciu: Rzeczywista groźba rusińskiego separatyz-*

mu czy medialna beczka prochu? Ewelina Klimczak z Univerzity Jana Kochanowskiego w Kielcach pripraviła vystúpenie na tému *Cienka czerwona linia. Rzecz o relacjach polsko-ukraińskich na przykładzie Kresów Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r.* Po tomto vystúpení bol čas na diskusiu.

Ďalej nasledovalo vystúpenie Mgr. Dariusza Popka z RU, ktorý mal referát *Rozwój współpracy transgranicznej pomiędzy Polską i Ukrainą na przykładzie wykorzystania środków UE*. Potom slovo prevzala Mgr. Barbara Januszkiewicz z RU s témou *Charakterystykę organizacji polonijnych ziemi cernihowskiej i ich rola kulturotwórcza*. Ďalší príspevok, ktorý sa týkal *Kultury duchowej Rzeszowiaków w okresie Świąt Wielkanocnych*, predniesol Mgr. Grzegorz Krzeszowski z RU.

Tematika druhej sekcie bola zameraná na poľsko-slovenské pohraničie. PhDr. Lucia Tokárová z Prešovskej univerzity (PU) v Prešove predniesla príspevok *Etnická diverzita horného Potisia v dobe rímskej a jej odraz v antických prameňoch*, Mgr. Pavol Miklovič z KU v Ružomberku *Uhorsko-poľské vzťahy druhej polovice 16. storočia v kontexte Ištvánfiho kroniky*. Mgr. Joachim Popek z RU mal referát s názvom *Wieś Ranischau jak przykład kolonizacji józefińskiej pod koniec XVIII wieku w Galicji*. Mgr. Michal Čakloš z KU v Ružomberku prezentoval *Obraz Poliakov v Slovenských novinách (1886 – 1875)*. Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová z PU v Prešove pripraviła príspevok na tému *Západné Bielorusko ako súčasť Poľska v rokoch 1921 – 1922 z pohľadu bieloruskej historiografie*. Po tejto prezentácii bol opäť priestor na diskusiu.

Ďalší blok prednášok otvoril Mgr. Daniel Haník z RU s príspevkom *Losy polskich uchodźców na terenie I Republiki Słowackiej w okresie od lipca do października 1944 r.* Jakub Wojas z Jagelonskej univerzity v Krakove sa venoval téme *Polska, Ukraina, Słowacja w jednym państwie? Próby integracji Środkowej Europy na przestrzeni wieków*. Mgr. Igor Strnisko z KU v Ružomberku vystúpil s *Reflexiou slovensko-poľských vzťahov v periodiku Slováku*. Na záver tejto sekcie Mgr. Katarzyna Stukus pripraviła príspevok *Śladami prof. Romana Reinfussa. Kultura Łemków dzisiaj*.

Jedinečné, zaujímavé príspevky a prínosné záverečné diskusie v oboch sekciách jednoznačne poukázali na aktuálnosť problematiky, ako aj na potrebu jej živej konfrontácie.

Druhý deň konferencie ukončil slávnostný obed, na ktorom organizátori podakovali všetkým za účasť a zároveň pozvali na konferenciu plánovanú na máj 2014.

Medzinárodná vedecká konferencia *Polska – Słowacja – Ukraina. Trójpogranicze wielokulturowe* splnila stanovené ciele. Nielenže došlo k pozitívnemu intelektuálnemu a vedeckému rozvoju všetkých účastníkov, ale tiež k prehĺbeniu spolupráce akademických a vedeckých pracovísk, ako aj k využitiu možnosti nadviazať nové kontakty, ktoré sú veľmi dôležité pre budúci vedecký výskum.

Dr. Pavel Blaho a formovanie slovenskej politiky

Martin 27. a 28. jún 2013

Nadežda JURČIŠINOVÁ

V rámci IX. ročníka Dní Milana Hodžu pripravil Ústav politických vied (ÚPV) SAV v Bratislave v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, Slovenskou národnou knižnicou (SNK) v Martine a Historickým ústavom (HÚ) SAV v Bratislave v dňoch 27. a 28. júna 2013 vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou pod názvom *Dr. Pavel Blaho a formovanie slovenskej politiky*. Podujatie sa uskutočnilo pod záštitou predsedu vlády SR Roberta Fica a ministra školstva, vedy, výskumu a športu SR Dušana Čaploviča v priestoroch Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Účastníkov privítala a konferenciu otvorila riaditeľka SNK v Martine Ing. Katarína Krištofová, PhD. S úvodným príhovorom vystúpil minister školstva SR Dušan Čaplovič. Vyzdvihol význam Hodžových dní, ktorých súčasťou sú vedecké konferencie upriamené na zhodnotenie činnosti a významu osobností slovenského politického a verejného života. V krátkosti priblížil život a dielo Pavla Blahu (1867 – 1927), upozornil na významné medzníky v jeho živote, popísal ho ako politika, ktorý svojou neúnavnou drobnou politikou medzi obyvateľmi Záhoria, každodenným kontaktom s jeho obyvateľmi a záujmom o ich život si získal ich sympatie a náklonnosť. Minister zároveň priznal svoje záhorské rodinné korene a vzťah k dr. Pavlovi Blahovi ako priateľovi svojho starého otca. Predstaviteľ hlavného organizátora podujatia, riaditeľ ÚPV SAV v Bratislave PhDr. Miroslav Pekník, CSc., pozdravil účastníkov konferencie a prečítal list vnuka Milana Hodžu Johna Palku, emeritného profesora Washingtonskej univerzity zo Seattlu. Následne privítal vnukov Pavla Blahu prof. Evu Blahovú, Mgr. Vladislava Blahu s rodinami. Účastníkom podujatia sa prihovorela vnučka Pavla Blaha, profesorka operného spevu Eva Blahová.

V priebehu dvoch dní odznelo v rámci vedeckej konferencie vyše 30 referátov, v ktorých slovenskí a českí politológovia, historici a sociológovia zhodnotili mnohostrannú činnosť skalického rodáka, najvýznamnejšiu osobnosť slovenského národného pohybu na západnom Slovensku, politika a lekára Pavla Blahu. S úvodným referátom pod názvom *Pavol Blaho a nové cesty pre slovenskú politiku* vystúpil PhDr. Miroslav Pekník, CSc. Poukázal na význam Blahovej politickej činnosti, zhrnul a popísal tendencie jej hodnotenia v histórii. Genealógiu rodu Blahovcov priblížil pracovník SNK v Martine Mgr. Zdenko Ďuriška. V referáte *Tatran, Národ, Masaryk*. Tri zásadní faktory verejné aktivity Pavla Blaha v době jeho studií medicíny ve Víd-

Dr. Pavel Blaho

ni predstavil pracovník Národného múzea v Prahe *Mgr. Marek Junek* spolky, ktoré pôsobili medzi Slovákmi koncom 19. storočia vo Viedni, zvlášť sa pozastavil pri spolku Tatran a poukázal na význam a podiel Pavla Blaha na práci tohto spolku už ako študenta, ktorý pod jeho vedením dosiahol vrchol svojej činnosti. O spolupráci dvoch hlavných protagonistov hlasistického prúdu slovenskej politiky Pavla Blahu a Vavra Šrobára, ktorý sa na pôde Slovenskej národnej strany vypořiloval koncom 19. storočia popri klerikálnom a konzervatívnom prúde a výrazne oživil a rozhybal slovenskú politickú scénu, hovoril archivár a historik z Bratislavy *PhDr. Ferdinand Vrábek*. Charakterizoval prostredie, ktoré oboch predstaviteľov hlasizmu formovalo, ich vzájomný vzťah a východiská ich názorov na časopis hlasistov Hlas, ktorý vychádzal v rokoch 1898 – 1904. *Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.*, z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity (FF KU) v Prahe sa zaoberal témou Pavol Blaho a slovensko-česká spolupráca na moravsko-slovenskom pomedzí na začiatku 20. storočia, zvlášť poukázal na Blahovu angažovanosť pri výchove slovenskej mládeže na českých školách. O Skalici ako centre kultúry a politického života na Záhori pod taktovkou dr. Pavla Blahu hovorila *PhDr. Alena Bartlová, CSc.*, z HÚ SAV v Bratislave. Na názory a prejavy česko-slovenskej vzájomnosti v činnosti Pavla Blahu pred prvou svetovou vojnou poukázala *PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.*, z FF Prešovskej univerzity v Prešove. Zvlášť upozornila na podiel Pavla Blaha pri organizovaní predvojnových česko-slovenských porád v moravskom kúpeľnom mestečku Luhačovice. Závažné miesto v mnohostranných aktivitách Pavla Blahu prináležalo publicistickej a vydavateľskej

ÚSTAV POLITICKÝCH VIED SAV
MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU SR
SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA
KATEDRA POLITOLÓGIE A EURÓPSKÝCH
ŠTÚDIÍ FF UKF NITRA
HISTORICKÝ ÚSTAV SAV

Vás pozývajú
na vedeckú konferenciu s medzinárodnou
účasťou

Dr. Pavol Blaho
a formovanie slovenskej politiky

Martin, 27. – 28. júna 2013
Slovenská národná knižnica
Konferenčná sála

PROGRAM KONFERENCIE

☛ **Stredok 27. júna 2013**

8,30 – 9,00 h prezentácia

9,00 – 10,00 h
Otvorenie
*generálna riaditeľka SNK
Príhovory hostí*
*Otvárací slovo SR, MŠVVaŠ SR,
mesto Martin, rodina M. Hroša a P. Blahu*

10,00 – 10,15 h prestávka

10,15 – 12,15 h
Dr. Pavol Blaho a nové cesty pre slovenskú politiku
*PhDr. Miroslav Polák, CSc.
Ústav politických vied SAV, Bratislava*

12,15 – 13,15 h
*Prof. PhDr. Zdeněk Furtilík
Slovenská národná knižnica, Martin*

Tatran, Náród, Maccary. Tři národní faktory veřejné aktivity
Pavla Blaha v době jeho snahy o zjednotenie se Václav
*Mgr. Marek Junek, PhD.
Národní muzeum, Praha, ČR*

Pavol Blaho – lekár a zdravotní situácia na Slovensku
na prelome 19. a 20. storočia
*PhDr. Anna Fialová, PhD.
Historický ústav SAV, Bratislava*

Moravsko-politické názory Pavla Blahu v období jeho
pôsobenia v časopise Hlas
*Prof. PhDr. Marie Gálová, CSc.
Filozofická fakulta UPJŠ, Košice*

Pavol Blaho a Vávro Šrobár – ich spolupráca a spor
o Hlas
*PhDr. Ferdinand Vrábek
archivár a historik, Bratislava*

12,15 – 13,15 h obed

13,15 – 13,30 h
Pavol Blaho a slovensko-česká spolupráca
na moravsko-slovenskom pomedzí na začiatku 20. storočia
*Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Filozofická fakulta UK, Praha, ČR*

Skalica ako centrum kultúry a politického života na Záhori
pod taktovkou Dr. P. Blahu
*PhDr. Alena Bartlová, CSc.
Historický ústav SAV, Bratislava*

Česko-slovenská vzájomnosť, Pavol Blaho a poradie
v Luhačovicach
*PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.
Filozofická fakulta UK, Prešov*

Pavol Blaho v kontexte stredoeurópskeho agrarizmu
*Prof. PhDr. Roman Holý, CSc.
Filozofická fakulta UK, Bratislava*

Publicistická a vydavateľská činnosť Pavla Blahu
*Prof. PhDr. Štefan Kratoch, CSc.
Filozofická fakulta UKF, Nitra*

„Veřejenská kariéra“ Pavla Blahu
*PhDr. Ferdinand Vrábek
archivár a historik, Bratislava*

13,15 – 15,30 h prestávka

15,30 – 17,30 h
Prvomajový zjazd a slovenské politiky po vzniku
slovenského štátu
*Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.
Filozofická fakulta UK, Praha, ČR*

Pavol Blaho v rámci slovenskej politiky po roku 1918
*PhDr. Peter Zelenák, CSc.
Filozofická fakulta UK, Bratislava*

Skalická vláda
*PhDr. Nataša Kratochvílová, CSc.
Historický ústav SAV, Bratislava*

Pavol Blaho – prvý predseda agrárnej strany na Slovensku
1919 – 1926
*Mgr. Matej Hamula, PhD.
Historický ústav SAV, Bratislava*

Parlamentné voľby v rokoch 1920 a 1925 a Pavol Blaho
*Mgr. Linda Opatová, PhD.
Historický ústav SAV, Bratislava*

Pavol Blaho v československom parlamente
*Doc. PhDr. Josef Hruša, DrSc.
Historický ústav AV ČR, Praha, ČR*

17,30 – 18,00 h diskusia

☛ **Platík 28. júna 2013**

9,00 – 11,00 h
Aktivity Pavla Blahu v oblasti hospodárstva po roku 1918
*Ing. Miroslav Fabricek, CSc.
Historický ústav SAV, Bratislava*

Pozvánka na konferenciu

činnosti, ktoré zhodnotil *prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.*, z FF Univerzity Konštantína Filozofa (UKF) v Nitre. Počas prvej svetovej vojny pôsobil Blaho ako lekár. Práve Blahovu „vojenskú kariéru“ priblížil historik z Bratislavy *PhDr. Ferdinand Vrábel*. Nasledujúce referáty boli venované zhodnoteniu mnohostrannej činnosti Pavla Blaha po vzniku Československej republiky. *PhDr. Peter Zelenák, CSc.*, z FF Univerzity Komenského (UK) v Bratislave sa zaoberal pôsobením Pavla Blaha v rámci slovenskej politiky po roku 1918. *PhDr. Natália Krajčovičová, CSc.*, priblížila Skalickú dočasnú vládu a Pavla Blahu v nej. Na tému Pavol Blaho – prvý predseda agrárnej strany na Slovensku 1919 – 1926 hovoril *Mgr. Matej Hanula, PhD.*, z HÚ SAV v Bratislave. Účastou Pavla Blahu v parlamentných voľbách 1920 a 1925 sa zaoberala *Mgr. Linda Osýková, PhD.*, z HÚ SAV v Bratislave. Ďalšie príspevky sa venovali popisu rôznych aspektov činnosti a života Pavla Blahu, jeho vzťahu k súčasníkom a jeho ďalším aktivitám. Boli to príspevky: Pavol Blaho v československom parlamente (*doc. PhDr. Jozef Harna, DrSc.*, HÚ AV ČR, Praha), Aktivity Pavla Blahu v oblasti hospodárstva po roku 1918 (*Ing. Miroslav Fabricius, CSc.*, HÚ SAV Bratislava), Postoje Pavla Blahu k národnostnej problematike (*PhDr. Zuzana Poláčková, CSc.*, ÚPV SAV Bratislava), Pavol Blaho v konfesiónálnych súvislostiach vývoja slovenskej politiky (*Mgr. Milena Sokolová, PhD.*, ÚPV SAV Bratislava), Priateľstvo na dlhé roky – Pavol Blaho a Anton Štefánek (*PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc.*, HÚ SAV Bratislava), Šesťdesiate narodeniny a smrť Pavla Blahu v agrárnickom diškurze (*Mgr. Martin Vašš, PhD.*, FF UK Bratislava), Ozvena hlasu politika – Pavol Blaho (*doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc.*, Pedagogická fakulta UK Bratislava), Pavol Blaho, hlasisti a ich miesto v slovenskej „mytológii“ (*doc. PhDr. Ivan Dubníčka, PhD.*, FF UKF Nitra), Moravské Slovensko a zrod koncepcie československých dejín (*PhDr. Milan Ducháček, FF KU Praha*), Záhorie a Vídeň. Etuda z kultúrnej geografie, čili neprečeňovať hranice (*doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc.*, FF KU Praha), Pavol Blaho a jeho vzťah k literatúre a umeniu (*Mgr. Dana Hučková, PhD.*, Ústav slovenskej literatúry SAV Bratislava), Jazyk Blahovej publicistickej tvorby (*PhDr. Mária Šimková, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava*), Pavol Blaho a spomienky Ctibora Bezděka „Jak rád jsem žil“. (*PhDr. Vojtech Čelko, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha*), Nasledující generace v politice – Pavel Blaho v exilu (*prof. PhDr. Miloš Trapl, DrSc.*, FF Univerzity Palackého v Olomouci), Nasledující generácia v umení – Janko Blaho a jeho pôsobenie na pomedzí hudobných kultúr (*PhDr. Hana Urbancová, DrSc.*, Ústav hudobnej vedy SAV Bratislava), Výskum osobností slovenskej politiky v Ústave politických vied SAV (*Ing. Eleonóra Petrovičová, ÚPV SAV Bratislava*).

Referujúci poukazovali na rôznorodé pôsobenie MUDr. Pavla Blahu už pred prvou svetovou vojnou, ako aj po nej. Predstavili ho ako lekára, publicistu, propagátora národnouvedomovacej, hospodárskej a kultúrnej práce, politika, poslanca uhorského parlamentu a aktívneho aktéra v spoločenskom dianí aj po vzniku Československa.

Východné Slovensko v slovenských národných dejinách

Košice 4. júl 2013

Peter ŠVORC

Dňa 4. júla 2013 sa na pôde Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v Košiciach pod záštitou ministra školstva, vedy, výskumu a športu Dušana Čaploviča uskutočnila vedecká konferencia *Východné Slovensko v slovenských národných dejinách*. Jej organizátormi boli Matica slovenská v Martine, UPJŠ v Košiciach, Prešovská univerzita v Prešove v spolupráci s mestom Košice a Domom Matice slovenskej v Košiciach. Bol to projekt, ktorý už dlhšie pripravoval hlavný organizátor a garant konferencie prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc., rodák z Července pri Prešove, s cieľom sústrediť pozornosť na miesto východného Slovenska v slovenských národných dejinách. To nebolo ešte celkom docenené, snáď aj preto, že po vzniku Československa v roku 1918 sa slovenská historická veda sústredila na najvýraznejšie aktivity slovenského národného života, ktoré sa odohrávali najmä na západnom a strednom Slovensku a tie povýšila na nosné, pozabudnúc na východnú časť svojho národného územia, resp. odsúvajúc ju len do pozície okrajového územia nielen teritoriálne, ale aj významovo.

Hlavný referát *Východné Slovensko, integrálna súčasť Slovenska* predniesol prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc., ktorý načrtnol základné problémy týkajúce sa slovenské-

Zľava: Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc., prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc. Foto Peter Švorc

ho východu, a to najmä v 19. storočí. Pozornosť poslucháčov smerom k stredovekým dejinám obrátil prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc., v referáte *Východné Slovensko v stredoveku*. V ňom ukázal, že toto územie svojím významom nebolo v stredoveku okrajovým územím vtedajšieho Uhorska, ale aj to, ako a kedy bolo osídľované slovenským etnikom. Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc., ktorý patrí medzi popredných znalcov dejín východného Slovenska v novodobých dejinách Slovenska mal referát s jemu blízkou témou *K otázke koncepcie dejín východného Slovenska*. V referáte nielenže načrtol periodizačné medzníky vo vývoji východného Slovenska, ale upozornil aj na to, že dejiny tohto územia a slovenské dejiny na ňom sú často podrobované skresleným a snád aj tendenčným výkladom, ktoré majú svoj pôvod v staršej maďarskej historickej spisbe. Tá je však už prekonaná nielen výskumami slovenských historikov, ale aj ich maďarských kolegov, ktorí odmietli staré nacionalistické interpretácie a kladú dôraz na objektivitu historického výkladu. *Východné Slovensko v medzivojnovom období* bol názov ďalšieho referátu, s ktorým poslucháčov oboznámil prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. Ten uviedol, že východné Slovensko bolo síce vždy integrálnou súčasťou slovenského etnického priestoru, ale po rokoch tvrdej maďarizácie a asimilácie potrebovalo celé desaťročia, aby nenechávalo nikoho na pochybách, že bolo a je integrálnou súčasťou Slovenska. To sa odohrávalo práve v medzivojnovom období, keď postupne začal prevládajúcu regionálnu identitu dopĺňať a nahrádzať fenomén slovenskej etnickej identity. V istom smere dopĺňal uvedené vystúpenie referát prof. PhDr. Jána Gbúra, CSc., s názvom *Literatúra v integračnom procese východného Slovenska*, ktorý sa však sústredil najmä na literatúru po roku 1989. Posledným plánovaným vystúpením bolo vystúpenie Mgr. Vojtecha Kárpátyho, PhD., s referátom *Postavenie Slovákov na okupovanom území južného Slovenska: spoločenská a politická situácia na príklade mesta Košice*. V ňom sa sústredil na obdobie druhej svetovej vojny a neľahké pomery slovenského obyvateľstva, ktoré sa po Viedenskej arbitráži ocitlo ako súčasť Maďarska.

V diskusnej časti vystúpili ešte tajomník Matice slovenskej Pavol Parenička s referátom o význame celoživotného diela Imricha Sedláka, Mišo Kováč-Adamov hovoril o živote a diele slovenského bibliografa a cirkevného historika Michala Fedora, Viliam Komora o rusínskej menšine ako integrálnej súčasti kultúry SR a Margaréta Vyšná o štátnej politike voči národnostným menšinám. Pomerne obsiahle referátové vystúpenia v diskusii ukrojili z časového priestoru, ktorý mal byť venovaný výmene názorov a pohľadov na nastolenú nosnú tému konferencie, hoci svojím spôsobom tému rozširovali a obohacovali. Konferenčné vystúpenia, rozšírené o ďalšie momenty, ktoré referenti nemohli predstaviť, budú publikované v podobe štúdií vo vedeckom zborníku Matice slovenskej *Slovakistika II*.

Kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografov

Zlín 6. až 8. október 2013

Marcela DOMENOVÁ

Kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografov v roku 2013 zorganizovalo v rámci Mesiaca českej a slovenskej kultúrnej vzájomnosti Sdružení knihoven ČR, Sekce SDRUK pro bibliografii, Slovenská asociácia knižníc a Krajská knihovna Františka Bartoše v Zlíne, ktorá bola aj hostiteľskou inštitúciou pre účastníkov podujatia, ktoré sa konalo v dňoch 6. – 8. októbra 2013. Prebiehalo podľa programu, no ako na každom podujatí aj tu došlo k presunom referujúcich z dôvodu neprítomnosti prednášajúcich pre pracovné či iné povinnosti.

Jednotlivé referáty boli rozdelené do viacerých tematických blokov. Prvý – nosný sa viazal na Osobné fondy v knižniciach (pozostalosti a špeciálne zbierky). V ňom PhDr. Květa Cempírková (České Budějovice) prezentovala príspevok *Sbírka exlibris v Jihočeské vědecké knihovny*. Venovala sa spracovaniu, opisu a ukážkam zo zbierky zberateľa Svatopluka Samka, ktorá je súčasťou knižnice. PhDr. Jiřina Kádnerová (Kladno) v referáte *Fenomén dálkových pochodů. Osobní fond Jana Zajíčka* predstavila pozostalosť – archív Jana Zajíčka (1926 – 2007), jeho obsah, výpovednú hodnotu pre výskum turistiky v 2. polovici 20. storočia v ČR. Pozostalosť sa nachádza v Stredočeskej vedeckej knižnici v Kladne. PhDr. Anna Kucianová, PhD., (Martin) v príspevku *Manželka Horákovci* a ich pôsobenie v Čechách a na Slovensku predstavila život, dielo, aktivity a kontakty PhDr. Anny Horákovkej-Gašparíkovej a akademika Jiřího Horáka na základe ich pozostalosti v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) v Martine a prameňov v Múzeu kultúry Čechov na Slovensku. *Sukova studijní knihovna literatury pro mládež jako jeden ze speciálních fondů Pedagogické knihovny J. A. Komenského* sa stala predmetom referátu Mgr. Alice Koškovéj (Praha). Tá sa stručne venovala histórii inštitúcie, osobnosti jej zakladateľa, no najmä aktivitám a podujatiam, ktoré sa viažu na prezentovanie a hodnotenie literatúry pre deti a mládež v súčasnosti.

Mgr. Marcela Domenová, PhD., (Prešov) sa zamerala na *Fragmenty šľachtických rodných knižníc v historickom fonde ŠVK Prešov*. V rámci mapovania a rekonštruovania bývalých šľachtických knižníc upozornila na fragmenty dokumentov cez zachované exlibrisy a supralibrosy, na dobové katalógy kníh, patriace kedysi rodine Berzevici či Esterházi, či na reštituované dokumenty Zámoyských zo Starej Lubovne. Mgr. Lucia Němcová, PhD., (Prešov) prezentovala zaujímavú tému *František Bartoš (1837 – 1906) a jeho diela v prešovských knižniciach*, t. j. tie, ktoré sa dodnes fyzicky zachovali v historických fondoch Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove a Univerzitnej knižnice PU v Prešove. Predstavila v ňom jej niekdajších vlastníkov, obsah i zachovanie. Išlo o tlače s vročením do rokov 1878 – 1906.

V rámci tematického bloku *Místa česko-slovenských setkání* odznel jeden referát, a to *Místa česko-slovenských setkání na moravsko-slovenském pomezí*, ktorý prezentoval

doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc. Nosným predmetom jeho záujmu sa stali kúpele Luhačovice a pramennou bázou dobová tlač.

V bloku Bibliografie a digitalizace predstavila Mgr. Monika Oravová (Ostrava) v referáte *Od bibliografie k digitalizaci aneb Budování Digitální knihovny Moravskoslezského kraje* aktivity Moravskoslezskej vedeckej knižnice v Ostrave, ktoré sa realizujú od roku 2005 a v súčasnosti aj v rámci projektu Digitalizace a ukládání dat (součást multiprojektu EGovernment Moravskoslezského kraje). Na ňu tematicky nadviazala PhDr. Blanka Snopková, PhD., (Banská Bystrica) s prezentáciou na tému *Projekt digitalizácie fondu starých a vzácných tlačí v ŠVK v Banskej Bystrici*. Zamerala sa v ňom na digitalizačný plán, priebeh a aktuálne výsledky realizácie projektu s ukážkami sprístupňovania digitalizovaných starých tlačí na webovej stránke pracoviska.

V rámci tematického okruhu Osobní fondy v knihovnách (pozůstalosti a speciální sbírky, 2. část) predstavila kurátorka Mgr. Iva Bydžovská (Praha) *Výzkum proveniencí v Knižně Národního muzea*, a to na základe projektu PROVENIO – výskum a spracovávanie proveniencie v knihovníckych databázach. Prezentáciu doplnila o zaujímavé obrazové ukážky.

V tematickej časti Prezentace oborových bibliografií zaznel zaujímavý referát od PhDr. Václavy Horčákovéj (Praha) *Bibliografie dějin Českých zemí (BDČZ)*. Projekt, na ktorý sa zamerala sa realizuje na oddelení historickej bibliografie Historického ústavu AV ČR, najnovšie v podobe budovania elektronických databáz bohemik a bohemikálnej literatúry z odboru história a príbuzných vied.

Blok Regionální průmyslové podniky a průmyslníci v literatuře otvorila Bc. Eva Filípková (Zlín) s príspevkom *Baťovy závody – geniální myšlenka československého průmyslníka*. Predstavila v ňom nielen osobnosť, no najmä aktivity T. Baťu v sociálnej oblasti, dominantne v založení, vydávaní viacerých novín – napr. Sdělení zřízeníctvu firmy T. & A. Baťa, (neskôr Zlín), Sdělení zaměstnancům firmy T. & A. Baťa, Slovo Zlína, predstavila nielen podobu ich rubriík, ale aj podobu redakcie a osudy jej členov. Špecifickú otázku *Průmysl v databázi regionálních osobností, památek a místopisu Středočeské vědecké knihovny v Kladně (praktická ukážka)* predstavila PhDr. Eva Wróblewská (Kladno). Zamerala sa najmä na dejiny cukrovarov (budovy, osobnosti, dokumenty). Referát doplnila o zaujímavé ukážky – cukrovar, produkty, reklama. Na tento referát nadviazala Gerda Lorenzová (Karlovy Vary) s témou *Podnikání v karlovarském regionu*. Priblížila pramennú bázu a literatúru, ktorá vyšla po roku 1989 o priemyselnej výrobe v Karlovarskom kraji s dôrazom na výrobu porcelánu, kúpeľníctvo a i.

V poslednom bloku Ostatní sa ponechal priestor pre špecifickú problematiku *Divadelné hry českých dramatiků na javisku UND v Prešove*. Išlo o referát Bc. Zuzany Džupinkovej (Prešov), v ktorom komplexne predstavila tvorbu českých dramatikov (obsadenie, réžia, kostýmy atď.) prezentovaných v rokoch 1945 – 1990 na javisku Ukrajinského národného divadla v Prešove, ako aj ohlasy a recenzie na ne v dobových periodikách.

Po jednotlivých tematických okruhoch sa dal priestor na krátku diskusiu. Záverečné zhodnotenie kolokvia, prezentovaných referátov, ako je každoročným zvykom, pripadlo doc. PhDr. Jaromírovi Kubíčkovi, CSc.

Program kolokvia bol doplnený o odborné exkúzie, počas prvého dňa do Zlína – do expozície Múzea juhovýchodnej Moravy, Krajskej galérie výtvarného umenia,

ako aj Krajskej knižnice Františka Bartoša (14|15 Batův institut) a počas druhého dňa do Luhačovic. Išlo o odbornú prehliadku (PhDr. Blanka Petráková, Múzeum luhačovického Zálesia) so zameraním na jednotlivé stavebné objekty, ako aj významné osobnosti, ktoré v kúpeľoch pobudli.

Z podujatia sa plánuje výstup v printovej a elektronickej podobe, ktorý zabezpečí česká strana a v elektronickej podobe, ktorú zabezpečí slovenská strana na webovej stránke Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Seminár Česko-slovenské vzťahy / Slovensko-české vzťahy

Liberec 22. – 23. august 2013

Martin KLEMPAY

Katedra histórie na Fakulte prírodovedno-humanistickej a pedagogickej Technickej univerzity v Liberci patrí k pomerne mladým pracoviskám rozvíjajúcim historickú vedu a dejepis (vznikla v roku 1991 ako katedra dejepisu). Napriek tomu sa môže pochváliť renomovanými vysokoškolskými učiteľmi – historikmi stredoeurópskeho

Nádherné mozaiky v interiéri libereckej radnice. Foto Martin Klempay

formátu – mená ako prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., či prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., netreba zvlášť predstavovať; bohatou publikačnou činnosťou – spomenieme len zborník *Fontes Nissae – Prameny Nisy*, ktorý v roku 2013 vstúpil do 14. ročníka svojho života a organizovaním mnohých historických konferencií, seminárov a odborných stretnutí.

Už po 23-krát sa v druhej polovici augusta 2013 stretli v Liberci historici, archivári, aj učitelia dejepisu na odbornom seminári *Česko-slovenské vzťahy / Slovensko-české vzťahy*. V rámci päťročného cyklu *Československo v rokoch 1945 – 1989* bol názov tohtoročného seminára *Informační boj o Československo v Československu*. Okrem ka-

tedry histórie participujú na podujatí aj Vzdělávací nadace Jana Husa a Ústav pro studium totalitních režimů pod patronátem Česko-slovenskej komisie historikov a v spolupráci s Ústavom pro soudobé dějiny AV ČR a Ústavom politických vied (ÚPV) SAV. Seminár má ustálenú podobu už dlhý čas. Prvý deň sú to prednášky historikov z českej a slovenskej časti historickej obce. Úvodné slovo patrí Robertovi Kvačkovvi a hlavný referát Janovi Rychlíkovi. Tohtoročný mal názov *Komunistická propaganda v Československu 1945 – 1989 z hľadiska tematického*. Doplnil ho Karol Krpala z ÚPV SAV s referátom *Teória ideológie a propagandy*. V poobedňajšom bloku vystúpili historici Jan Lomíček (ÚHSD FF UK) s príspevkom *Obraz Sovietskeho svazu v Československu v letech 1945 – 1989*, Katarína Gatialová (Nová synagoga – kunsthalle Žilina) rozobrala *Politický plagát v povojnovom Československu*. Prokop Tomek (VHÚ) sa venoval slobodnému zahraničnému vysielaniu *Rádio Svobodná Evropa a Československo v 50. letech 20. století*. Petr Blažek (ÚSTR) sa zameral na to, ako režim v ČSSR videli členovia najrôznejších zakázaných a prenasledovaných skupín či hnutí *Normalizační režim optikou československého disentu*. Norbert Kmeť (ÚPV SAV) v intenciách svojho dlhodobého výskumu hovoril na tému *Normalizačný režim a cirkev*. Zdeněk Doskočil (ÚSD AV ČR) sa zaoberá hodnotením audiovizuálneho prejavu kultúrnych, politických a iných činiteľov režimu v rokoch 1948 – 1989. Tentokrát sa zameral na čelného predstaviteľa v príspevku *Rozbor audiovizuální stránky projevů komunistických politiků na příkladu Gustáva Husáka*.

Neoddeliteľnou súčasťou seminára je návšteva nejakej významnej historickej pamiatky v Liberci a spoločenský večer účastníkov. Liberec má bohatú

Radnica v Liberci. Foto Martin Klempay

Dominanta Liberecka a rozhrania Lužických hôr a Jizerských hôr – Ještěd. Foto Martin Klempay

Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. Foto Martin Klempay

a jej výučbe v povojnových dejinách. S referátmi vystúpili Jaroslav Pinkas (ÚSTR, ÚČD FF UK): *Didaktické využití normalizační propagandy*, Jaroslav Najbert (ÚČD FF UK): *Propaganda jako hra. Jak si „hrát s propagandou“ ve výuce*, Hana Havlújová (PedF UK) *Odkrývání kouzla nechtěného: Lze využít Národní památník na Vítkově pro vzdělávací účely?*

Nasledujúca panelová diskusia, ktorú moderoval Jaroslav Pinkas sa zaoberala otázkami, či je samotné vyučovanie propagandou, ako sa dá tematizovať propaganda vo výučbe, či a ako sa treba vymedzovať voči súčasnej politickej propagande. Diskutovali Zdeněk Beneš (ÚČD FF UK), Josef Märc (KHI FF UJEP), Fedor Blaščák (Memory control) a Mária Tonková (PedF, Univerzita Komenského v Bratislave).

Workshopy pre učiteľov sa v ďalšej časti programu zaoberali využitím ikonografických, audiovizuálnych a textových materiálov vo vyučovaní dejín druhej polovice 20. storočia. Dopĺňali ich praktické príklady dekonštrukcie propagandistických figúr. Poslednou časťou vydareného podujatia bol filmový seminár na tému Propaganda, ktorého referujúci Petr Kopal (ÚSTR), Kateřina Lozoviuková a Michal Ulvr (KHI FP TUL Liberec) na konkrétnych dobových filmových materiáloch rozobrali propagandu v období rokov 1948 – 1989 v Československu.

Bol to ďalší vydarený diel libereckého seminára, ktorý si našiel pevné miesto v kalendári významných historických podujatí venovaných Československu v povojnovom období a už teraz sa tešíme na ročník 2014.

históriu, patrí k veľmi starým mestám v česko-nemeckom prostredí, ktoré hrali dôležitú úlohu v dejinách Českého kráľovstva či Rakúskej monarchie. Stačí spomenúť fakt, že Liberec bol po Viedni druhým najväčším producentom textilu v rakúskej časti monarchie. Tohtoročnou lahôdkou bola komentovaná návšteva libereckej radnice.

Druhý deň seminára sa niesol v znamení didaktického využitia preberanej témy, v tomto prípade propagandy

Medzinárodná vedecká konferencia: Vzdelanosť a spoločenské úlohy: vzdelanosť aristokracie v 17. – 20. storočí a jej činnosť podporujúca umenie, rozvoj školstva, budovanie a modernizáciu majetkov

(Nemzetközi tudományos konferencia: Műveltség és társadalmi szerepek: a 17-20. századi arisztokrácia műveltsége, művészetet és az oktatás fejlesztését, a birtokok építését, modernizációját támogató tevékenysége)

Prešov 12. a 13. september 2013

Tibor DOHNANEC

V dňoch 12. a 13. septembra 2013 sa na pôde Rektorátu Prešovskej univerzity (PU) v Prešove uskutočnila vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou. Organizátorom bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty (IH FF) PU v Prešove v spolupráci s IH Debrecínskej univerzity (Debreceni Egyetem Történelmi Intézete). Na konferencii vystúpilo vyše 20 referujúcich zo štyroch krajín.

Podujatie otvoril svojím príhovorom prorektor PU v Prešove, prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., ktorý privítal hostí a všetkým zaželel úspešné rokovanie. Potom nasledoval príhovor generálnej konzulky Maďarska v Košiciach Évy Czibalmosné Molnár, primátora mesta Prešov Pavla Hagyariho a dekanky FF Debrecínskej univerzity prof. Dr. Kláry Papp, ktorá bola druhou hlavnou organizátorkou podujatie.

Otvorenie konferencie. Foto AVStudio, CCKV PU

Po odznení príhovorov sa začalo plenárne rokovanie konferencie. Prvá, predpoludňajšia sekcia, ktorej predsedom bol prorektor PU, prof. Peter Kónya, bola otvorená prednáškou Istvána Szabadiho s názvom *Adalékok Ecsedi Báthori István (1555 – 1605) mecenatúrájához (Dodatky k mecenášstvu Štefana Báthoriho z Ecsedu)*. Ďalšia prednášajúca Ildikó Horn vystúpila s referátom *Az erdélyi arisztokrácia mecenatúrája a 16. század második felében (Mecenášstvo sedmohradskej aristokracie v druhej polovici 16. storočia)*. Nasledovný príspevok od Petry Mátyás-Rausch niesol názov *A Herberstein család*

Účastníci podujatia. Foto AVStudio, CCKV PU

modernizációs tevékenysége Nagybányán (1581 – 1597) a bol venovaný modernizačnej činnosti rodiny Herbersteinovcov v meste Baia Mare v rokoch 1581 – 1597. Potom nasledovala prednáška v poľskom jazyku, Waclaw Wierzbieniec dal jej názov *Udział arystokracji w kulturze materialnej i duchownej na przykładzie rodu Dzieduszyckich z Zarzecza (Úloha aristokracie vo finančnej a duchovnej kultúre na príklade rodu Dzieduszycki zo Zarzecza)*. Prvú sekciu uzavrela prednáška s názvom *Bethlen Gábor művelődéspolitikája és a gyulafehérvári hiteleshely levéltárosa (Politika vzdelávania Gabriela Bethlena a archivári hodnoverného miesta Gyulafehérvár)*, s ktorou vystúpila Emőke Gálfi.

Po obedňajšej prestávke pokračovala konferencia ďalšou sekciou, ktorej predsedom bol István Szabadi, riaditeľ Zatiskeho reformovaného dištriktuálneho a kolegiálneho archívu. Prvý referát predniesol Zsolt Bogdándi, mal názov *Főurak szolgálatában. Pálfi István kolozsmonostori levélkereső (1627 – 1667) életútja (V službe pánov. Životná cesta Štefana Pálfiho (1627 – 1667), rekvizitora z Kolozsmonostoru)*. Pokračovalo sa veľmi

pútavou prednáškou Istvána Orosza na tému *Templom és földesuraság egy hegyaljai mezővárosban* (*Kostol a zemepanstvo v agrárnom mestečku na tokajskom podhorí*). Nasledoval príspevok Zoltána Bagiho s názvom *Egy pfalzi karrierje a Habsburg monarchiában*. Donat Heissler (*Kariéra pfalckého v Habsburskej monarchii*. Donat Heissler). V tejto sekcii ďalej vystupovala Rózsa Fazekas s referátom *Egy művelt, világlátott arisztokrata: gróf Károlyi György* (*Gróf Juraj Károlyi: vzdelaný, svetaznalý aristokrat*) a Tünde Lengyel

Rokovanie v popoludňajšej sekcii prvého dňa. Foto AVStudio, CCKV PU

s témou *Magyar arisztokrata asszonyok szerepe a kora újkori társadalom művelődésében* (*Úloha uhorských aristokratických žien vo vzdelávaní ranonovovekej spoločnosti*).

Po prestávke pokračovala konferencia sekciou, ktorej predsedom bol akademik István Orosz z Debrecínskej univerzity. Ako prvý vystúpil Ján Adam s referátom *Hudobný mecenát šľachty v hornozemplínskych mestečkách* (*Humenné, Stropkov*), po ňom nasledoval príspevok Judit Balogh s názvom *Apor István, a katolikus mecénás arisztokrata prototípusa a 17. század végi Erdélyben* (*Štefan Apor, prototyp katolíckeho mecenáša aristokrata v Sedmohradsku konca 17. storočia*). Ďalším prednášajúcim bol János Barta, ktorý v príspevku s názvom *Az arisztokrácia szerepe Mária Terézia mezőgazdasági társaságaiban* predstavil úlohu aristokracie v hospodárskych spoločnostiach Márie Terézie. Hlavná organizátorka podujatia Klára Papp potom vystúpila s referátom nazvaným *Jósika Antal kolozsi főispán tervezete az erdélyi katolikus ifjúság oktatásáról* (*Návrh Antona Jósiku, hlavného išpána z Kolozsu o vzdelávaní sedmohradskej katolíckej mládeže*).

Prednáša István Szabadi. Foto AVStudio, CCKV PU

univerzity. Otvoril ho hostiteľ podujatia Peter Kónya, ktorého referát mal názov *Az arisztokrácia és a nemesség szerepe az Eperjesi Evangélikus Kollégium létrehozásában (Úloha aristokracie a šľachty v založení prešovského Evanjelického kolégia)*. Po ňom vystúpila Marcela Domenová s témou *Katalóg knižnice z pozostalosti Žofie Berzeviczy (unikátny fragment rodinnej knižnice z polovice 19. storočia)*. Nasledujúci príspevok s názvom *Šarišská šľachta a jej úloha pri podpore kultúry na prelome 18. a 19. storočia* predniesol Patrik Derfiňák a sekciu uzatvárala Ildikó Zsoldos s prednáškou *Neveltetés és oktatói tevékenység a szatmári Vécseyeknél (Vzdelávanie a učiteľská činnosť u Vécseyovcov zo Szmáru)*.

Po prestávke prišla na rad posledná sekcia konferencie, ktorej predsedala Tünde Lengyelová, vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV. Ako prvá vystúpila Annamária Kónyová s príspevkom *Báthori Zsófia rekatolizációs tevékenysége (Rekatolizačná činnosť Žofie Báthoriovej)*, potom odznela prednáška Martina Javora s názvom *Vzdelaní aristokrati v slobodomurárskych lóžach v Uhorsku*. Ďalším referátom sa prezentoval Balázs Bánya, ktorého príspevok mal názov *Példakép? – gróf Zichy Jenő (1837 – 1906) társadalmi szerepvállalása [Vzor? – spoločenská úloha grófa Eugena Zichyho (1837 – 1906)]*. S poslednou prednáškou sekcie a zároveň celej konferencie vystúpil Levente Püski, mala názov *Sporttól a politikáig: Andrássyak a két világháború közötti magyar közéletben (Od športu k politike: Andrássyovci vo verejnom živote Maďarska medzi dvoma svetovými vojnami)*.

Záverom možno konštatovať, že medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Vzdelanosť a spoločenské úlohy: vzdelanosť aristokracie v 17. – 20. storočí a jej činnosť podporujúca umenie, rozvoj školstva, budovanie a modernizáciu majetkov* priniesla množstvo zaujímavých poznatkov. Organizátori vytvorili podnetné prostredie, ktoré bolo doplnené zaujímavými a kvalitnými referátmi. Práce všetkých zúčastnených prispeli k odbornej úrovni podujatia, ktoré tak predstavuje cenný príspevok k poznaniu danej problematiky.

Rokovanie prvého dňa ukončil príspevok *Műveltség, tudomány, mecenatúra: Festetics György és a magyarországi szakképzés a 18-19. század fordulóján (Vzdelanie, veda, mecenášstvo: Juraj Festetics a odborné vzdelávanie v Uhorsku na prelome 18. – 19. storočia)*, s ktorým vystúpil György Kurucz. Bodku za prvým dňom dala recepcia pre účastníkov konferencie.

Predsedom prvej sekcie v programe druhého dňa konferencie bol emeritný profesor János Barta z Debrecínskej

Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách Slovenska (knižná kultúra – pamiatky – osobnosti)

Prešov 17. september 2013

Ján DŽUJKO

Pri príležitosti 1150. výročia príchodu solúnskych bratov na Veľkú Moravu zorganizovala Štátna vedecká knižnica v Prešove, Slovenská asociácia knižníc, Krajská pobočka Spolku slovenských knihovníkov Prešov a Občianske združenie kultúrne fórum 17. septembra 2013 vedeckú konferenciu s názvom *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách Slovenska (knižná kultúra – pamiatky – osobnosti)*.

Konferenciu, ktorej sa zúčastnili referujúci predovšetkým zo Slovenska, ale tiež Maďarska, otvorila riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice v Prešove – Mgr. Valéria Závadská, na pôde ktorej sa toto vedecké podujatie uskutočnilo.

Rokovanie bolo rozdelené do troch blokov. V prvej časti vystúpili so svojimi príspevkami: PhDr. Jozef Šelepec (Prešov) – Reflexia cyrilsko-metodského diela v zborníku Sviatoslav (1076), Mgr. Naďa Čeklovská (Prešov) – Cyril a Metod v literárno-historických dielach, PaedDr. Martina Petriková, PhD. (Prešov) – Slovo pred slovom v básnickej interpretácii, Mgr. Lucia Němcová, PhD. (Prešov) – Jubilejný rok 1863 na stránkach časopisu Cyrill a Method: Katolícke Noviny pre Cirkev a Dom a doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešov) – Profesori teológie na prešovskom evanjelickom kolégiu v 19. storočí. V druhej časti predniesli svoje referáty: Mgr. Bernadeta Fabová, PhD. (Košice) – Knižničné zbierky košických mešťanov ranného novoveku (16. storočie), PhDr. Peter Karpinský, PhD. (Prešov) – Kázeň M. M. Hodžu Něpi pálenku, to ge ňezabi na pozadí štúrovskej kodifikácie a Mgr. Michal Glevaňák (Prešov) – Málo známe dielo gréckokatolíckeho kňaza a historika Mukačevskej eparchie Michala Lučkaja „...Poučenie národa...“ – kázne.

V poslednom bloku prezentovali svoje príspevky: Mgr. Marcela Domenová, PhD. (Prešov) – Knižný dar Teodora Berzeviciho fare v Lubotíne z 2. polovice 19. storočia, PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešov) – Eperjes – noviny ľudových škôl prešovského cirkevného obvodu, PhDr. Peter Koval, PhD. (Prešov) – Evanjelická mládež (1912 – 1914), PhDr. Ján Džujko, PhD. (Prešov) – Košický evanjelik (1935 – 1938; 1945 – 1948), Mgr. Františka Marcinová, PhD. (Stará Lubovňa) – Vplyv piaristického kláštora na život v meste Podolíne na základe Súdnych kníh z mesta Podolíne z rokov (1634 – 1793), Bc. Peter Žarnovský (Stará Lubovňa) – Rekatolizačné aktivity rodu Lubomirských v Lubovnianskom dekanáte, Dr. Monika Bodnár, Ph.D. (Miskolc) – Malé sakrálné pamiatky (kríže, kaplnky...) v historickej Turnianskej župe, Mgr. Matúš Kmec (Giraltovce) – Epigraficko-kampalogické pamiatky v Novej Kelči a Mgr. Magdaléna Marjaková (Košice) – Stavebno-historický vývoj Urbanovej veže v Košiciach (sonda k zachovaným sepulkrálnym pamiatkam). Každý blok bol ukončený diskusiou, v rámci ktorej došlo k zaujímavej výmene názorov zúčastnených ako aj k mnohým ďalším novým podnetom k problematike niektorých príspevkov, ktoré tam odzneli.

Nakoniec môžeme skonštatovať, že sa organizačnému výboru konferencie: Mgr. Valérii Závadskej, Mgr. Marcele Domenovej PhD., PhDr. Márii Nachajovej a Mgr.

Lucii Němcovej, PhD., podarilo zorganizovať zaujímavé vedecké podujatie s medzinárodnou účasťou, ktoré nepochybne prispelo k ďalšiemu poznaniu kresťanskej kultúry v dejinách Slovenska.

Poznávanie dejín Slovenska: Pramene, metódy a poznatky

Prešov 25. – 26. september 2013

Marcela DOMENOVÁ

Prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.
Foto Lukáš Rendek

Pri príležitosti životného jubilea 80 rokov historika, archivára, vysokoškolského pedagóga prof. PhDr. Ferdinanda Uličného, DrSc. (1933), usporiadali Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Historický ústav SAV a Slovenská historická spoločnosť pri SAV v termíne 25. – 26. 9. 2013 na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou „Poznávanie dejín Slovenska – Pramene, metódy a poznatky.“ Konferencia sa uskutočnila pod záštitou ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Pozvanie na konferenciu prijali aj hostia z cudziny, a to zástupcovia univerzitných pracovísk – z Poľska a Českej republiky. Záujem o podujatie prejavila odborná i široká verejnosť a študenti bohatou účasťou v pléne. Organizačný výbor konferencie pozos-

stával zo zástupcov prešovského a košického historického pracoviska – doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., Mgr. Marcela Domenová, PhD., Mgr. Bernadeta Fabová, Mgr. Mária Fedorčáková, PhD., doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., Mgr. Drahošlav Magdoško, PhD., doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD., prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. a PhDr. Ferdinand Uličný. Podujatie sa uskutočnilo na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Program rokovania bol rozdelený do dvoch dní. Po slávnostnom otvorení konferencie riaditeľkou Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, doc. PhDr. Ľubicou Harbuľovou, CSc., odznení laudácia jubilanta prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc., odovzdaní pamätného listu dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove jubilantovi prof. PhDr. Vasilom Gluchmanom, CSc., ako aj prečítaní pozdravného listu ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky doc. PhDr. Dušana Čaploviča, DrSc., či ďalších pozdravných príhovorov zástupcov z univerzitných slovenských a zahraničných pracovísk – ako napr. prof. dr hab. Jerzy Rajmana z Inštitútu histórie Pedagogickej univerzity v Krakove, alebo z MV SR, Štátneho archívu v Prešove, začalo rokovanie.

Referáty, ktoré zazneli v prvý deň, boli rozdelené do dvoch blokov. Priestor bol ponechaný prof. PhDr. Ferdinandovi Uličnému, DrSc., a príspevku *Môj vzťah k deji-*

nám Slovenska, kde prezentoval aj svoje aktivity na poli archívnom a výučbe archívництва. Pre pracovné povinnosti Dr. h. c. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. (TU v Trnave), prečítala jeho referát *Staré Slovensko* jeho kolegyňa doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD. Venoval sa v ňom výskumu osídlenia, historiografii. Názov referátu vychádzal od pomenovania diela Václava Chaloupeckého. Prof. RNDr. Ján Košťálik, DrSc. (PF UPJŠ v Košiciach), sa v príspevku *Krajina Zemplína v kontexte historických poznatkov* zamerával na potrebu interdisciplinarity pri výskume stanovenej témy, predstavil nielen hydrografickú sieť, geomorfologické mapy, ale charakterizoval aj eolitské sedimenty, formy zvetrávania, erózie, eolické piesky s dôrazom na lokality Veľký Kamenec, Veľké Trakany, Borša či Streda nad Bodrogom.

Podnetným bolo vystúpenie doc. PhDr. Ivana Chaloupeckého (Levoča) *K otázke cirkevných archívov na Slovensku*, kde poukázal na nie dobrý stav archívov katolíckej cirkvi na Slovensku či už z pohľadu agendy, personálneho obsadenia a ich sprístupnenia, a to aj v súvislosti s platnou archívnu legislatívou. Vypracoval a navrhol štatút biskupských archívov, navrhol spisový a skartačný poriadok biskupského úradu, ako aj farských úradov. Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. (UPJŠ v Košiciach), sa dlhodobo venuje problematike výskumu národno-politických dejín v období novoveku. V tomto duchu bol aj koncipovaný jeho prehľadovo-kritický referát *Šariš v dobovej historiografii*. V rámci zaradených diskusných príspevkov vystúpil prof. PhDr. Július Bartl, CSc. (PF UK v Bratislave), s témou *Svätopluk – kráľ starých Slovákov alebo veľkomoravských Slovanov?*

Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave je známa svojou profesionálnou ako aj odbornou profiláciou. Pozvanie na konferenciu s aktívnou účasťou prijali doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD., ktorý sa zamerával na problematiku výskumu osídlenia „*Villam locare et congregare*“. *Lokačné listiny sídlisk na východnom Slovensku v stredoveku* a podmienok, ktoré sa v nich objavujú. Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD., v referáte *Slovenské miestne názvy v kontexte kancelárskej praxe v stredovekom Uhorsku*, predstavil problematiku výskytu a podoby pomaďarčovania miestnych názvov, osobných mien, ich prepis podľa výslovnosti či preklady, kombináciu so spojením „vulgo“ v dobových prameňoch – listinách, ich analýzu a interpretáciu.

Doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D. (FF, Univerzita Hradec Králové), sa zmerával na otázku *Bratřické hnutí na Slovensku v plánech a aktivitách českého krále Jiřího z Poděbrad, t. j. udalosti z rokov 1456 – 1466*, na misiu kráľovho dôverníka Zdeňka Kostky z Postupic, aktivity Jána Talafúsa, Václava Vlčeka z Čeňova, na vojenské konflikty ako aj politiku Mateja Korvina. Svojím obsahom bol zaujímavý referát prof. dr. hab. Stanisława A. Sroku (Uniwersytet Jagielloński, Kraków) *Życie codzienne studentów węgierskich na Uniwersytecie Krakowskim w średniowieczu / Každodenný život uhorských študentov na Krakovskej univerzite v stredoveku*, problematika bola priblížená cez aktá rektorského súdu, ktoré sa zachovali od roku 1469. V sonde sa autor zamerával nielen na ich štúdium, zvyky, ale aj sociálne otázky – materiálne potreby (finančná tieseň, dlhy), spory, sťažnosti voči poriadku univerzity, na ich bitky alebo aj morálne priestupky. Problematike pomocných vied historických bol vymedzený samostatný priestor. Otázke sfragistiky sa venoval prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (FF UK v Bratislave), v referáte *Pečate a znaky spoločenstiev spišských Sasov* od stredoveku do 18. storočia. Svoju prezentáciu doplnil aj o obrazový materiál – ukážky typárií.

Prvý deň rokovania (25. 9. 2013) bol zavŕšený spoločenským posedením, ktoré bolo doplnené o hudobné matiné – vystúpenie Camerata Academica – Collegium Musicum pod umeleckým vedením doc. Mgr. art. Karola Medňanského, PhD.

Druhý deň vedeckej konferencie prebiehal paralelne v dvoch sekciách. V rámci I. sekcie venovanej dominantne výskumu dejín miest v období stredoveku a raného novoveku vystúpil PhDr. František Žifčák (MV SR, ŠA v Levoči) s témou *Zo stredovekých dejín Spišskej Novej Vsi*, kde sa zamerail na vybrané otázky, ako boli zachované kráľovské listiny, najstarší daňový súpis z 15. storočia, mestského špitála, husitského vpádu do mesta v roku 1433 a spôsobené škody, či na tzv. gaalovskú kovolejársku

Pohľad na predsednícky stôl. Foto Lukáš Rendek

dielňu. Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. (FF PU v Prešove), predstavila v referáte *Zo stredovekých dejín Prešova* aktuálne výsledky výskumu. Pre širšie koncipovanú problematiku sa zameraila na výskum každodennosti – stravovania, výživy až po chov domácich zvierat, dobytku. Parciálnej problematike diplomatiky, analýze privilegiálnych listín sa venoval PhDr. Ferdinand Uličný (FF PU v Prešove), v referáte *Listiny výsad pre Prešov*. Mgr. Drahoslav Magdoško, PhD. (FF UPJŠ v Košiciach), sa v príspevku *K pôvodu pravidiel pre košickú mestskú radu z roku 1404*, venoval obsahom vybraných článkov ako aj problematike interpretácie existencie a funkcie mešťanostu.

V referáte *Kremnická mestská kancelária od udelenia základného privilégia do vlády Žigmunda Luxemburského* sa PhDr. Martin Štefánik, PhD. (HÚ SAV v Bratislave), venoval nielen počiatkom mesta, ale aj praktickým ukážkam – prvej listine kremnickej mestskej kancelárie z roku 1331 vo veci dohody o splácaní dlhu, mestskej sfragistike, predstavil aj známych notárov mesta z rokov 1328 – 1437. Doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (VHÚ v Bratislave), sa zamerail na *Stredoveké účtovné knihy a možnosti ich interpretačného využitia – na príklade komorných kníh mesta Bratislava*. Sondu zamerail na mestského komorníka a jeho personál (pisár, sluha), typy záznamov – príjmy a výdavky, účtovnú evidenciu a kontrolu. Mapoval nielen zachovanie účtovných písomností, ale aj variabilitu zápisov a obsahovú relevantnosť, čo si vyžaduje ďalší výskum. Mgr. Mária Fedorčáková, PhD. (FF PU v Prešove), sa zameraila na *Mestské*

elity v Bardejove v 15. storočí, ktoré podľa nej v tomto období predstavovali mestskí hodnostári – členovia mestskej rady, mestskí vyslanci, notári či predstavitelia bohatých meštianskych rodov, ktorí ovplyvňovali celkový život v meste. Posledným referátom zaradeným do I. sekcie bol *Prešov v prvej polovici 16. storočia*. Mgr. Marcela Domenová, PhD. (FF PU v Prešove), sa v ňom zamerala na problematiku zachytenú v daňovo-účtových knihách mesta, ich záznamoch – príjmoch, výdavkoch, záznamy o obnove magistrátu a i. Na základe sondy do finančných obrátov spojených s pestovaním a predajom vína, alebo investícií mesta do pozemkového vlastníctva (priebežná držba i užívanie pôdy) poukázala na potrebu ďalšieho výskumu a komparácie s inou súdobou pramenennou bázou pre vyvodenie komplexných záverov.

Druhá sekcia referátov sa venovala interdisciplinárnej problematike osídlenia, sakrálnej architektúre, cirkevným a hospodárskym dejinám, ako aj dejinám správy. Blok referátov otvoril PhDr. Andrej Szeghy (ŠVK v Košiciach), *Kde ležala obec Scinthe? Drobná štúdia k lokalizácii zaniknutej obce*, ktorá existovala v 14. – 16. storočí na území panstva Čičva-Vranov, resp. Skrabské, no jej presná pozícia doposiaľ nebola objasnená. PhDr. Henrieta Žažová, PhD. (APÚ v Bratislave), sa v referáte *Stredoveká sakrálna architektúra v strednom Honte – donátori, vlastníci a kultúrne dedičstvo* zamerala na vývoj vlastníckych pomerov v strednom Honte, a to na príklade obcí Demandice, Kubáňovo, Santovka a Szadice, na architektonické hľadisko a výtvarnú výzdobu objektov, ktoré sú v celoslovenskom meradle výnimočnými. Mgr. Miroslav Čovan, PhD. (FF UK v Bratislave), sa venoval špecifickej problematike *Stredoveká a ranonovoveká paleografia Šariša na príklade epigrafických pamiatok* na základe kritickej analýzy epigrafov z pohľadu nosiča, spôsobu vyhotovenia, obsahu až po jazykové hľadisko. Súčasťou referátu bola aj zaujímavá obrazová prezentácia.

PhDr. Gabriel Szeghy (AMK v Košiciach) predstavil *Mestské obranné a bezpečnostné zložky v Košiciach v 17. a 18. storočí* (Sonda do obrannej štruktúry Košičanov na základe písomností v AMK), t. j. na politicko-obrannú a poriadkovú štruktúru mešťanov, obyvateľov mesta na základe archívnych dokumentov uložených v AMK. *Kanonické vizitácie – prameň výskumu stavu farností v oblasti Abovsko–turnianskej župy v 18. storočí* uložené v Archíve Arcibiskupského úradu v Košiciach predstavila Mgr. Bernadeta Fabová, PhD. (FF UPJŠ v Košiciach). Venovala sa nielen stručnej charakteristike prameňa, ale aj ich obsahovej analýze.

Napriek osobnej neprítomnosti Mgr. Aleny Mišíkovej, PhD. (MV SR, ŠA v Prešove), bol jej referát *Hospodárske a sociálne pomery na panstve Michalovce v 18. a v prvej polovici 19. storočia* prezentovaný v zastúpení. Vlastníkom uvedeného panstva bol šľachtický rod Stárai z Michaloviec (Sztáray de Nagymihály). Základnú pramenennú bazu pre zhodnotenie pomerov predstavovali daňové súpisy z rokov 1715, 1720 a 1828, tereziánsky urbár a zemepanské súpisy. Mgr. Ján Adam, PhD. (FF PU v Prešove), sa dlhodobo venuje výskumu konfesionálnych pomerov na východnom Slovensku v období novoveku. Na konferencii prezentoval problematiku *Gréckokatolíci v Prešove do vzniku biskupstva*. Ako posledný vystúpil PhDr. Michal Murcko, Dr. (Prešov), s témou *Postavenie Slovákov v pripojených obciach k Poľsku a ich cirkevná správa*, kde sa venoval problematike rokov 1939 – 1945, celkovej situácii v povojnovom kontexte, pripojeniu slovenských obcí k Poľsku, sporu o Javorinu, pomníkovskej situácii až po ukončenie 2. svetovej vojny, exkurzom spomenul i otázku cirkevnej správy či polonizácie.

Celkovo na vedeckej konferencii s medzinárodnou účasťou odznelo 27 referátov, dominantne z problematiky stredovekých a ranonovovekých dejín – osídlenia, dejín miest, každodennosti, cirkevných a hospodárskych dejín, ale aj pomocných vied historických – diplomatiky, sfragistiky, paleografie či z dejín správy. Po každom bloku rokovania nasledovala plodná a konštruktívna diskusia. Príspevky, ktoré boli zaradené do programu konferencie, budú sprístupnené verejnosti v podobe zborníka v printovej podobe.

Veríme, že uvedeným vedeckým podujatím sme vzdali nielen hold významnej osobnosti, prof. PhDr. Ferdinandovi Uličnému, DrSc., ktorý sa doposiaľ aktívne venuje viacerým vybraným otázkam dejín Slovenska v období stredoveku a raného novoveku, ale aj pripravili podujatie, ktoré priblížilo stav aktuálnych výskumov slovenských dejín od najstaršieho obdobia po súčasnosť, stav metodológie výskumu dejín, teóriu a prax, komparáciu, reflexiu výskumov i historiografiu, s dôrazom na interdisciplinárne prepojenie a primárnu pramennú bázu, ktorá predstavuje základ progresu vedeckého bádania.

12. Internationales Symposium der Stiftung Ettersberg. Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945

Weimar 18. – 19. október 2013

Peter ŠVORC

Európa prešla v 20. storočí zložitou a dramatickou cestou svojho vývoja, poznačenou dvoma svetovými vojnami, dvoma formami diktatúry – fašistickou i komunistickou, ktoré zanechali za sebou milióny mŕtvych a ranených a milióny ľudí deformovaných obľudnosťou týchto režimov. Keď v roku 1989 padla „železná opona“ a s ňou aj komunistický režim vo východnej Európe, nastúpili krajiny tejto

Zľava: Krzysztof Ruchniewicz (Wrocław), Tomáš Vilímek (Praha), Franz-Josef Schlichting (Erfurt), Peter Švorc (Prešov) počas diskusie. Foto Manuel Leppert

časti európskeho kontinentu zásadný demokratizačný proces. Naň zareagovali aj ich historiografie a, samozrejme, takmer okamžite, celá spoločnosť. Navonok sa to okrem iného prejavilo stavaním a odhaľovaním pamätných tabúl a pomníkov, ktoré pripomínali jednotlivým národným spoločenstvám dramatické okamžiky v ich národných a štátnych dejinách. Pamätné tabule a pamätníky boli a sú akýmsi zhmotnením kolektívnej historickej pamäte spoločnosti, ktorá chce, aby sa na zásadné veci v jej živote nezabúdalo a zároveň, aby tieto artefakty pripomínali aj novým generáciám, ktoré nezažili dané udalosti, že slobodná a demokratická prítomnosť nie je

nič, čo by prišlo automaticky, prirodzene, bez zápasu, bez obetí. Že pripomínanie si osudových udalostí v živote národa a krajiny je zároveň aj výstrahou pred opakovaním podobných udalostí, ale aj výchovou k demokracii, tolerancii.

V tomto duchu organizovala nemecká nadácia Ettersberg so sídlom vo Weimare medzinárodné vedecké sympóziu *Pamätníky demokratických zvrátov po roku 1945*. Naň pozvala historikov z Lotyšska, Litvy, Maďarska, Poľska, Čiech, Slovenska a Ne-

Pohľad na účastníkov konferencie. Foto Peter Švorc

mecka, teda z krajín bývalého socialistického tábora, ktoré v plnom rozsahu prežili všetky vyššie uvedené historické udalosti. Vstupný referát *Zamyslenie sa nad demokraciou* mal prof. Dr. h. c. Richard Schröder (Berlín). V referáte *Spomienková kultúra v kameni: Národné pamiatky v demokracii od americkej revolúcie* prof. Dr. Christoph Cornelissen (Frankfurt am Main) urobil prehľad udalostí, zvečnených v pamätníkoch a pripomínajúcich históriu zápasu o slobodu a demokraciu tak na americkom, ako aj na európskom kontinente. *Pomníky a pamätníky k národnosocialistickej diktatúre* bol názov referátu prof. Dr. Stefanie Endlich (Berlín), ktorá si všímala nemecké dejiny v smutne známom období nacistickej diktatúry v Nemecku.

Po týchto komplexnejšie poňatých vystúpeniach nasledoval blok s názvom *Pomníky a miesta pamäte na demokraciu v stredovýchodnej Európe po roku 1989/90*. Rozdelený bol na dve časti. V prvej vystúpili historici z Lotyšska (prof. Dr. Valters Nollendorfs/Riga), z Litvy (prof. Dr. Alvydas Nikžentalis/Vilnius) a Maďarska (prof. Dr. Mária Schmidt/Budapešť). V druhej časti historici z Poľska (prof. Dr. Krzysztof Ruchniewicz/

Wroclaw), z Čiech (Dr. Tomáš Vilímek/Praha) a zo Slovenska (prof. Dr. Peter Švorc/Prešov). Každý z nich predstavil svoje dejiny a ich odozvu zhmotnenú v pomníkoch, pamätníkoch a pamätných tabuliach vo vlastnej krajine. Keďže organizátori konferencie požadovali aj powerpointovú prezentáciu, pred poslucháčmi sa odvíjal nielen slovný, ale aj obrazový príbeh kľúčových udalostí tej-ktorej krajiny a súčasne videli aj to, ako si v uvedených krajinách pripomínajú zlomové udalosti, či a do akej miery im venujú pozornosť a aký dopad to má na širokú verejnosť.

V nasledujúcom bloku sa pozornosť sústredila na Nemecko. Dr. Andreas H. Apelt (Berlín) hovoril o Berlíne ako pamätníku jednoty a slobody, prof. Dr. Rainer Eckert (Lipsko) predstavila Lipsko a pamätník slobody a prof. Dr. Peter Maser (Bad Kösen) Erfurt a tzv. Kubus ako symbol nenásilnej revolúcie. Pritom Kubus – budova, ktorá sa dnes pretvára na múzeum, do konca roka 1989 slúžila ako sídlo východonemeckej tajnej polície Stasi, obdoby československej ŠtB. Všetky tri spomínané mestá zohrali dôležitú úlohu pri páde komunizmu v bývalej Nemeckej demokratickej republike.

V pódiovej diskusii na tému *Potrebuje demokracia pamätníky?* vystúpili Dr. Anna Kaminsky (Berlín), prof. Dr. Peter Maser, prof. Dr. Michael Diers (Berlín) a prof. Dr. Verena Krieger (Jena). Na príkladoch z dejín dávali na túto otázku odpoveď, ktorá bola vo všetkých prípadoch pozitívna. Vedecké podujatie, ktoré usporiadala nadácia Ettersberg bolo popretkávané diskusiou – v podstate za každým referátom prítomní poslucháči reagovali otázkami i poznámkami k vystúpeniam referentov. Dvojdnové podujatie účastníci uzavreli exkurziou do neďalekého Erfurtu – do pripravovaného múzea Kubus a stretnutím s bývalými východonemeckými disidentmi, ktorí boli väznení v erfurtskej väznici Stasi neďaleko hrdo sa vypínajúceho majestátneho Dómu a Kostola sv. Severína.

39. zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov

Košice 21. – 23. október 2013

Richard PAVLOVIČ

Česko-slovenská / Slovensko-česká komisia historikov sa zišla v dňoch 21. – 23. októbra 2013 na svojom 39. zasadnutí, tentokrát v Košiciach na pozvanie Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (FF UPJŠ) v Košiciach.

Prvý deň bol venovaný inter-nému rokovaniu komisie, ktorému dominovala príprava zasadnutia a seminára v Bratislave na jar 2014. Jeho témou bude *Odras veľkej vojny v českej a slovenskej kultúre*. Na jeseň 2014 komisia zasadne v Plzni a seminár sa bude týkať exilovej historiografie. Popoludní členov komisie prijal v historickej budove radnice primátor mesta Košice MUDr. Richard Raši, MPH., PhD. Potom v historickej aule UPJŠ vystúpil s teoretickou prednáškou

Prof. RNDr. Róbert Ištók, PhD., otvára konferenciu vstupným referátom, doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Slovenská časť Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov. Foto Mestský úrad Košice

k semináru prof. RNDr. Róbert Ištók, PhD. V referáte nazvanom *Centrum a periféria v kontexte historicko-konfliktného sociologického prístupu Steina Rokkana* prof. R. Ištók priblížil teoretické koncepcie popredného, dnes už nežijúceho nórskeho sociológa a politológa, ktoré ovplyvnili nielen európsku, ale aj svetovú historiografiu, lebo umožnili dívať sa na dejiny národa či krajiny aj iným ako tradičným pohľadom, v súvislostiach väzieb centra a jeho periférnych oblastí.

V priateľskej atmosfére sa neskôr uskutočnila spoločná večera pracovníkov Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach a členov Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov. Výsledky svojej práce prezentovala na nej komisia, ale aj katedra.

V nasledujúci deň 22. októbra sa v aule UPJŠ uskutočnil seminár nazvaný *Centrum a periféria v Československu: región a jeho vymedzovanie*. Podujatie otvoril vedúci Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD., a prorektor ka UPJŠ pre zahraničné vzťahy doc. PhDr. Slávka Tomaščíková, PhD. Komisiu, jej poslanie a členov predstavili predseda českej časti prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., a predseda slovenskej časti PhDr. Ivan Kamenec, CSc.

Úvodný referát Petra Švorca (FF Prešovskej univerzity v Prešove) *Východné Slovensko ako fenomén v slovenskej historiografii* sa týkal problematiky vymedzenia východného Slovenska ako takého. Ukázal, že geografické vymedzenie tohto regiónu malo v dejinách rôzne podoby, ale historické vymedzenie zaznamenávalo podstatne viac problémov, ktoré historikom sťažovali nielen výskum, ale najmä interpretáciu

Česká časť Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov. Foto Mestský úrad Košice

dejín tohto regiónu. Ťažisko položil na dve základné koncepcie vnímania východného Slovenska – východné Slovensko ako súčasť slovenského národného celku, hoci v periférnom postavení, a ako región so špecifickým postavením a osobitným vývojom, ktorý poznačil aj tu žijúce slovenské obyvateľstvo a posúval ho do relatívne samostatnej etnickej polohy.

Jiří Pernes (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno) predniesol príspevok *Čechy a Morava: Centrum a periferie*. Poukázal na nevýhodné postavenie Moravy v 20. storočí, vzhľadom na predchádzajúce obdobia a na problémy, ktoré z toho pre Moravu vyplynuli. Špecifické postavenie Moravy a východného Slovenska dáva dnes historickej vede celý rad podnetov na výskum i na hlbšie zamyslenie sa nad vzťahom centra a periférie.

Martin Pekár (FF UPJŠ v Košiciach) sa v príspevku *Od národných/slovenských dejín k dejinám... Čoho?* snažil aplikovať teóriu Steina Rokkana na naše podmienky. Matej Hanula (Historický ústav SAV, Bratislava) hovoril o *Regionalizme v 1. ČSR*, ktorý sa premietal do celého radu politických koncepcií medzivojnového Československa. Príspevok Attilu Simona *Na periférii dvoch naratív – kde a kto píše dejiny južného Slovenska* bol prehľadom historiografie orientovanej na južné časti Slovenska. Ukázal tiež, prečo južné Slovensko i napriek celému radu špecifik nie je vnímané ako samostatný a ucelený región.

Diskusie, ktoré boli súčasťou podujatia a mali priestor po každom referáte, ukázali, že téma je veľmi živá, podnetná a zaujíma nielen odbornú historickú, ale aj laickú verejnosť. Keďže sa seminár konal v Košiciach, najviac otázok i vystúpení diskutujúcich sa týkali tohto regiónu. Na záverečnom internom hodnotení vedeckého podujatia komisiou bolo toto podujatie označené ako vydarené, pretože splnilo to, čo od takýchto podujatí komisia očakáva – prebudenie záujmu poslucháčov, vyvolanie otázok, nad ktorými budú isto v blízkej budúcnosti mnohí aj pracovať.

Zasadnutie komisie v Košiciach patrilo po odbornej i spoločenskej stránke k vydareným, zásluhu na tom okrem hostiteľskej katedry mala aj samospráva mesta Košice.

Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1919 – 1946

Prešov 6. a 7. november 2013

Martin KLEMPAY

V dňoch 6. a 7. novembra 2013 sa na pôde Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove konala významná medzinárodná vedecká konferencia. Jej názov bol *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1919 – 1946*. S Inštitútom histórie sa na nej organizačne spolupodieľali Centrum historických štúdií z bohemistiky a slovaktiky Užho-rodskej národnej univerzity v Užho-rode, Slovenská historická spoločnosť pri SAV v Bratislave, Historický ústav SAV v Bratislave, Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov, Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu PU v Prešove a Prešovská univerzita.

*Doc. PhDr. L. Harbulová, CSc.,
otvára konferenciu. Foto Lukáš Rendek*

Podkarpatská Rus sa po I. svetovej vojne stala integrálnou súčasťou Československa. Versaillský mierový systém a veľmoci týmto územím posunuli hranice ČSR o bezmála 250 km východným smerom. Hoci bolo toto územie od roku 1919 do

*Dekan FF PU prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc., pozdravuje jubilanta
prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc. Foto Lukáš Rendek*

roku 1939 (de iure až do roku 1946) našim bezprostredným susedom v jednom štáte (a možno práve preto), mozaika historických vzťahov vykazuje veľké diery, či biele miesta, ktorých objasňovanie by malo byť jednou z nosných tém historikov zaoberajúcich sa národnými dejinami 20. storočia.

To bolo aj prvou ambíciou organizátorov tohto vydareného podujatia. Druhou, nemenej dôležitou ambíciou bolo pripomenutie si vzácneho životného jubilea eru-

Prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.

dovaného historika, vysokoškolského pedagóga, Dr. h. c. prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc. Profesor Danilák pôsobil ako učiteľ, vedec a akademický funkcionár takmer celý svoj bohatý pracovný život na FF v Prešove. Vo funkciách vedúceho kateder dejín, ktorých názov sa v priebehu času menil, no najmä vo funkcii prorektora UPJŠ v Košiciach, ktorej súčasťou boli aj prešovské humanitné fakulty práve prof. Danilák položil základy spolupráce s dnešnou Užhorodskou národnou univerzitou v Užhorode a bol jedným z priekopníkov vedeckého bádania v problematike dejín Rusínov a Ukrajincov v habsburskej monarchii, ale aj po jej rozpade. Bolo teda viac než symbolické, že táto konferencia bola venovaná krásnym 80-tinám prof. Michala Daniláka.

Samotné rokovanie konferencie bolo rozdelené do dvoch dní. Na začiatku účastníkov privítala riaditeľka IH FF PU v Prešove doc. PhDr. Ľuba Harbuľová, CSc. Účastníkov vedeckej konferencie na pôde FF pozdravil aj jej dekan prof. PhDr. Vasiľ Gluchman, CSc. V mene rektora PU v Prešove prehovoril prvý prorektor prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., ktorý prof. Danilákovi odovzdal striebornú medailu PU. Ďalšie pozdravy jubilantovi predniesli doc. Igor Lichtej z Ukrajiny a prof. Wacław Wierzbieniec z Poľska. Potom už patrilo slovo samotnému jubilantovi. Prof. Danilák objasnil svoju *Cestu k dejinám Rusínov/Ukrajincov*. Hlavný referát predniesol prof. Peter Švorc na tému *Podkarpatská Rus ako súčasť Československa (1919 – 1939)*.

Po tomto vystúpení sa začalo rokovanie jednotlivých sekcií. Prvou bola sekcia s názvom *Pred vznikom Československa*. Renomovaní historici v nej prezentovali stav výskumu v jednotlivých oblastiach bádania v dobe pred rokom 1919, teda pred pripojením Podkarpatskej Rusi k ČSR. Marián Vizdal prezentoval *Prejavy*

Zľava: Dr. S. Konečný, Dr. M. Gajdoš, Dr. M. Mušinka

Prof. Dr. J. Rychlík v diskusii

Pohľad na účastníkov konferencie

neolitizácie severovýchodného Po-tisia, Peter Kónya Podkarpatsku v protihabsburských povstaniach, Annamária Kónyová a Ján Adam sa zamerali na slovenské etnikum na Podkarpatsku, A. Kónyová v príspevku *Slováci na Podkarpatsku v 19. storočí vo svetle štatistík* a J. Adam v príspevku *Slováci v Berežskej župe do roku 1918*. Martin Javor svoju pozornosť upriamril na *Slobodomurárske lóže v Užhorode*.

Nosnou sekciou, ktorej rokovanie trvalo v oboch dňoch konferencie bola sekcia s názvom *Po vzniku Československa*. Ako prvým v nej vystúpil Igor Lichtej s príspevkom *Direktórium Podkarpatskej Rusi ako poradný orgán vlády v rokoch 1919 – 1920*. Stanislav Konečný rozobral *Post guvernéra Podkarpatskej Rusi a jeho vývoj v rokoch 1920 – 1938*. Mikuláš Mušinka sa venoval v príspevku výraznej osobnosti Štefan Kločurák (1895 – 1980) a jeho miesto v dejinách Podkarpatskej Rusi. Igor Šnicer mal vystúpenie na tému *Vplyv slovenského autonomistického hnutia na spoločensko-politické procesy na Podkarpatskej Rusi v 30. rokoch 20. storočia*. Ján Džujko sa zaoberal tlačou v referáte *Reflexia Podkarpatskej Rusi na stránkach východoslovenskej tlače v medzivojnovom období*.

Druhým nosným referátom v tejto sekcii bolo vystúpenie Jana Rychlíka na tému *Česi a Podkarpatská Rus (1919*

– 1939). Bohumila Ferenčuhová sa zamerala na Podkarpatskú Rus ako objekt medzinárodnej politiky, ktorý neraz musela riešiť Spoločnosť národov po početných sťažnostiach na politiku československej vlády na tomto pripojenom území. Zaoberala sa tým v príspevku *Podkarpatská Rus v Spoločnosti národov 1929 – 1939*. Andrzej

Essen opísal miesto Podkarpatskej Rusi vo vývoji medzinárodných vzťahov na konci 30. rokov 20. storočia. Ďalším historikom, ktorý sa zaoberal dobovou tlačou, bol Waclaw Wierzbieniec v príspevku *Otázka nezávislosti Podkarpatskej Rusi v rokoch 1938/1939 vo svetle článkov „Gazety Lwowskiej“*. Maďarská historička Csilla Fedinec sa zaoberala históriou teórií o Podkarpatskom vojvodstve v príspevku *Prístupy k hodnoteniu Rusínov v diskusiách o Podkarpatskom vojvodstve*.

Referuje Viktorija Kuzma.
Foto na dvojstrane Lukáš Rendek

Druhý deň rokovania začal Patrik Derfiňák referátom *Aktivity slovenského finančného kapitálu na Podkarpatskej Rusi v 20. a 30. rokoch 20. storočia*. Pohľady ruských historikov prezentovala Ľubica Harbulová vo vystúpení *Začlenenie Podkarpatskej Rusi do Sovietskeho zväzu z pohľadu ruských historikov a archívnych materiálov*. Józef Brynkus vystúpil s príspevkom *Historiografia a poľská tlač o Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1939*. Marián Gajdoš sa ako posledný v druhej sekcii venoval téme *Marmarošský zjazd národných výborov v roku 1945*.

Pomerne skromné zastúpenie mala sekcia Kultúra a literatúra. Vystúpila v nej Viktorija Kuzma z Užhorodu s referátom *Úloha spolku Prosvita v rozvoji múzejníctva na Zakarpatsku v medzivojnovom období*.

Jediným zástupcom sekcie Šport bol historik z Národného múzea v Prahe Petr Skala s príspevkom na tému *Rozvoj sportu a úspechy karpatoruských športovcov v meziválečnom období*.

Netradičným krokom organizátorov tohto vedeckého podujatia bolo aj začlenenie sekcie Architektúra do programu konferencie. Referujúce odborníčky na architektúru však vhodným spôsobom dokreslili obraz Podkarpatskej Rusi aj z tejto, pre historikov možno menej pertraktovanej stránky. Najprv Eva Kráľová zhodnotila *Význam medzivojnovnej architektúry Podkarpatskej Rusi v kontexte hospodárskeho a kultúrneho vývoja I. ČSR*. Adriana Priatková sa venovala osobnosti známeho architekta Podkarpatskej Rusi medzivojnovného obdobia v príspevku *Architekt Ludovít Oelschläger – Óry Lajos a jeho diela postavené na Ukrajine počas trvania I. ČSR*. Poslednou vystupujúcou, ktorá uzavrela toto významné sympóziu bola Romana Fialová s referátom *Meziválečná architektúra Užhorodu*.

Týmto vydareným podujatím organizátori doplnili „historickú skladačku“ bohatých vzťahov Podkarpatskej Rusi, Slovenska a Čiech o ďalší diel. Mnohé podnetné témy a provokatívne otázky budú v zúčastnených historikoch doznievať ešte dlho a snád budú impulzom k ďalšiemu spracovávaniu dejín všetkých častí kedysi jednotného československého štátu. Aby sme na otázky „Kto sme?“ a „Odkiaľ kráčať?“ mali stále viac a viac relevantných odpovedí podložených kvalitnou prácou a výskumom historikov.

Spoločnosť a knižná kultúra (knižnice – osobnosti – udalosti)

Prešov 11. november 2013

Ján DŽUJKO

V rámci Týždňa vedy a techniky na Slovensku v roku 2013 zorganizoval Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove vedeckú konferenciu s názvom *Spoločnosť a knižná kultúra (knižnice – osobnosti – udalosti)*. Konferencia bola jedným z výsledkov riešenia dvoch grantových projektov VEGA: *Šľachtické knižnice na východnom Slovensku* a *Historický vývin východného Slovenska v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia*.

Pohľad na predsednícky stôl. Foto Marcela Domenová

Rokovanie konferencie otvorila doc. PhDr. Libuša Franková CSc. Po jej príhovore v úvodnom bloku so svojimi príspevkami vystúpili: Mgr. Marcela Domenová, PhD. – *Vybrané tlače – fragmenty zo 16. storočia v šľachtickej knižnici Szirmayovcov (hľadá sa Szirmay v Szirmayovi)*, Mgr. Mariana Čentešová – *Tlače 17. storočia vo fonde Szirmayovskej knižnice*, PaedDr. Slávka Kopčáková, PhD. – *Šľachtická knižnica a hudobniny v pozostalosti rodu Pillerovcov v MV SR, Štátnom archíve v Prešove*, Mgr. Tomáš Janura, PhD. – Mgr. Miriam Poriezová, PhD. – „*Starý kancionál bez predku a konca*“ – Alexander Benický z Príbovíc a jeho knižnica a PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. – *Zaujímavé hospodárske tlače v historickej knižnici Zámoykých v Starej Lubovni*.

V druhom bloku predniesli svoje referáty: PhDr. Janka Petőczová, CSc. – *Pramene knižnej kultúry na Spiši z obdobia raného novoveku a hudobná kultúra spišských miest*, Mgr. Monika Bizoňová, PhD. – *Knižnica Spišskej kapituly a jej pamiatky*, Mgr. Annamária

Kónyová, PhD. – *Kalvínske bohoslužobné knihy vo východoslovenskom nárečí a ich význam pre slovenských kalvínov na východnom Slovensku v 18. storočí*, Mgr. Valéria Pulenová – *Z dejín školských knižníc v Rožňave v 19. storočí (Rímskokatolícke hlavné gymnázium a Evanjelické a. v. hlavné gymnázium)*, doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. – *Študentské knižnice na prešovskom Kolégiu v 19. storočí* a Mgr. Kamila Fircáková – *Knižnice hornouhorského maďarského vzdelávacieho spolku (FMKE, 1883 – 1919) na východnom Slovensku*.

V treťom bloku prezentovali výsledky svojho výskumu: PhDr. Ján Džujko, PhD. – *Obraz „procesu poslovenčovania Prešova“ na stránkach východoslovenskej tlače v rokoch 1919 – 1920*, ThLic. Michal Glevaňák – *Etnodiferenciácia Slovákov v rámci gréckokatolíckej cirkvi na pozadí prekladov liturgických textov do slovenčiny* a PhDr. Henrieta Žažová, PhD. – *Knižnice východného Slovenska v agende pamiatkových orgánov v rokoch 1919 – 1951*.

V poslednom bloku predniesli svoje príspevky: doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. – *Prvý povojnový školský inšpektor na Šariši Pavol Gallo*, Mgr. Lucia Šteflová – *Kultúrno-osvetová činnosť manželov Gregorovcov v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na východné Slovensko* a Mgr. et. Mgr. Luciána Hoptová, PhD. – *Nikolaj Mazurkevič a jeho pôsobenie na východnom Slovensku*.

Po všetkých štyroch častiach tohto celodenného vedeckého podujatia vyplneného takmer dvadsiatimi referátmi nasledovala aj diskusia, do ktorej sa zapojili nielen aktívni účastníci konferencie, ale aj prítomní poslucháči. Napokon konferenciu uzavrela Mgr. Marcela Domenová, PhD. Na záver možno skonštatovať, že príspevky jednotlivých referujúcich, zameraných v prípade tohto vedeckého podujatia na východ Slovenska, určite prispeli k lepšiemu poznaniu a nepochybne i doplneniu širokej problematiky týkajúcej sa dejín knižnej kultúry.

O AUTOROCH

BABOTOVÁ, Ľubica, dr. h. c., doc. PhDr., CSc. (babotova@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., PhD. (derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

DOHNANEC, Tibor, Mgr. (tibordohn@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín.

DOMENOVÁ, Marcela, Mgr., PhD. (domenova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických, vedúca katedry

ĎZUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (lfrank@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

GUMAN, Lubomír, Mgr. (luboguman@gmail.com)

Riaditeľ Základnej umeleckej školy v Prešove

HANÍK, Daniel, Mgr. (dhanik@gmail.com)

Interný doktorand, Rzeszovská univerzita v Rzesove

HOPTOVÁ, Luciána, Mgr. & Mgr., PhD. (luciana.hoptova@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (juncisin@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KLEMPAY, Martin, Mgr. (klempaymartin@yahoo.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOPČANYIOVÁ, Milada, Mgr. (milada.kopcanyiova@gmail.com)

Externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOVAL, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KURINOVSKÁ, Michaela, Mgr. (m.kurinovska@gmail.com)

Externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

LACA, Peter, ThLic., PhD. (peter.laca16@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, Bratislava

MIKULÍK, Dalibor, PhDr. (hradlubovna@slnet.sk)

Riaditeľ Ľubovnianskeho múzea – Hrad v Starej Ľubovni

ORAVCOVÁ, Marianna, PhDr., CSc. (oravcovam@yahoo.com)

veľvyslankyňa SR v Slovinsku

PAVLOVIČ, Richard, PhDr., PhD. (richard.pavlovic@sapo-psk.vs.sk)

Štátny archív Prešov, pobočka Svidník, riaditeľ pobočky

PULENOVÁ, Valéria, Mgr. (valeriapulenova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín, FF PU v Prešove

RENDEK, Lukáš, Mgr. (lukas.rendek@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

STUKUS, Katarzyna, Mgr.

Interná doktorandka, Rzeszovská univerzita v Rzeszove

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (psvorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

Prešov v 40. rokoch 20. storočia

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2013

Ročník / Volume VIII

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22013.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22013.html)

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707